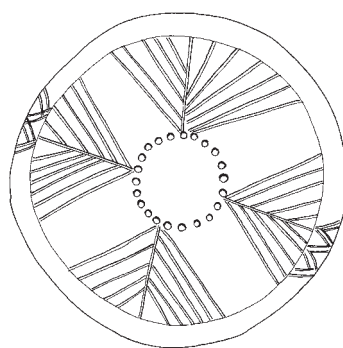

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK LXIV

2016

ČÍSLO 1

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SAV
NITRA 2016

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

HLAVNÝ REDAKTOR GABRIEL FUSEK
Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, 949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
JOURNAL OF THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

GENERAL EDITOR GABRIEL FUSEK
Edition: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

SCHRIFTFLEITER GABRIEL FUSEK
Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

LXIV – 1 – 2016

Recenzovaný časopis – Peer-reviewed journal – Rezensierte Zeitschrift

Hlavný redaktor / General editor

Gabriel Fusek

Predseda redakčnej rady / Editorial board chairman

Matej Ruttkay

Redakčná rada / Editorial board

Václav Furmánek, Luděk Galuška, Milan Hanuliak, Joachim Henning, Ivan Cheben,
Pavel Kouřil, Elena Miroššayová, Michał Parczewski, Ján Rajtár, Alexander Ruttkay,
Claudia Theune-Vogt, Ladislav Veliačik

Výkonná redaktorka / Executive editor

Zuzana Staneková

Počítačové spracovanie / Layout

Beáta Jančíková

© Archeologický ústav SAV, 2016

Dátum vydania: jún 2016

ISSN 1335-0102

IČO 00 166 723

Bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv nesmie byť žiadna časť tejto publikácie reprodukováaná alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky vrátane fotokópií, nahrávania, prípadne iným použitím informačného systému vrátane webových stránok.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Vychádza dva razy do roka

Evidenčné číslo MK SR 3404/09

Rozširuje / Distribution

Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra
e-mail: nraukniz@savba.sk

Tlač / Printed by VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

OBSAH

Vratislav Janák – Kateřina Papáková – Antonín Přichystal –
Peter Kováčik – Petr Rataj – Andrea Hořínková

Neolitické osídlení v okolí Studénky a úloha zdejšího mikroregionu kultury
s lineární keramikou v distribuci silicítů krakovsko-čenstochovské jury 1

Neolithische Besiedlung in der Umgebung von Studénka
und die Rolle der hiesigen Mikroregion der Kultur mit der Linearbandkeramik
in der Distribution der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura 58

Ivan Cheben – Petra Chebenová – Michal Cheben

Sídliskové objekty z neskorej doby bronzovej a počiatku doby halštatskej v Čiernych Kľačanoch 65

Siedlungsobjekte aus der späten Bronzezeit und den Anfang der Hallstattzeit in Čierne Kľačany 93

Milan Hanuliak

Sídliská z 8.–10. storočia v Chľabe 95

Siedlungen aus dem 8.–10. Jahrhundert in Chľaba 141

Robert Bača

K patrocínium Kostola sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch 145

To the Church Patron St. Margaret of Antioch in Kopčany 175

Recenzia

Herwig Friesinger, Alois Stuppner (Hrsg.):

Mensch und Umwelt – Ökoarchäologische Probleme in der Frühgeschichte

(Miroslava Švihurová) 177

Skratky – Abkürzungen – Abbreviations 181

NEOLITICKÉ OSÍDLENÍ V OKOLÍ STUDÉNKY A ÚLOHA ZDEJŠÍHO MIKROREGIONU KULTURY S LINEÁRNÍ KERAMIKOU V DISTRIBUCI SILICITŮ KRAKOVSKO-ČENSTOCHOVSKÉ JURY¹

VRATISLAV JANÁK – KATEŘINA PAPÁKOVÁ –
ANTONÍN PŘICHYSTAL – PETER KOVÁČIK – PETR RATAJ –
ANDREA HOŘÍNKOVÁ

Neolithic settlement near Studénka and a role of the local micro-region of the Linear Pottery culture in the distribution of silicites of the Kraków-Częstochowa Jurassic. The Institute of Archaeology, Faculty of Philosophy and Science, Silesian University in Opava has made systematic archaeological prospecting efforts for several years in the surroundings of Studénka (mostly on location Pustějov-Dolní role) that led to identification of two micro-regions of Neolithic settlement, territorially partly overlapped. The older one consists of six dwelling places and belongs to the Linear Pottery culture. The younger settlement around Studénka corresponds to the Lengyel culture and it was found at seven localities so far. The micro-region of the Linear Pottery culture is situated at the left bank of the Odra Gate corridor, right on the transport road of the Kraków-Częstochowa Jurassic silicites and represents on this route the nearest settlements from the source area (i. e. the Kraków region) in the direction to central Moravia. Although the micro-region is located in the area of natural occurrences of silicites from glacial sediments (also denominated erratic silicites or erratic 'flints'), the presence of Kraków-Częstochowa Jurassic silicites among raw materials of lithic chipped artefacts is the most numerous comparing similar collections from the Czech Lands and Polish Silesia. Temporary nature of the micro-region settlement limited to a single phase of the Linear Pottery culture IIb and evidence for a short duration of the dwelling places (including other unusual diversification of subsistence basis) indicate purposefulness of founding and duration of the dwelling places. The authors believe the purpose of their arising was not enlarging of the agricultural area but the mediation services in the Kraków-Częstochowa Jurassic silicites transport. Starting point for this raw material transport could be contemporary (at least partially) another Neolithic micro-region represented by the settlement near Spytkowice at the mouth of the river Skawa to Wisła in the recent Polish territory. This Spytkowice micro-region is unusually located (ejected) on the opposite bank of the Wisła. The supposed route of the Kraków-Częstochowa Jurassic silicites to Moravia (as we raised it above) is only a working hypothesis naturally.

Keywords: Neolithic age, Odra Gate, enclave (mikroregion near Studénka), Linear Pottery culture, silicites of Kraków-Częstochowa Jurassic, predicted route of distribution to Moravia.

ÚVOD

Od roku 2009 Ústav archeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě systematicky zkoumá neolitické osídlení na levém břehu Odry v okolí městečka Studénky. Děje se tak především s podporou projektů Studentské grantové soutěže Slezské univerzity (v letech 2010–2014 čtyři úspěšně řešené projekty). Dosavadní aktivity Ústavu archeologie spočívaly jednak v povrchových průzkumech v této části Oderské brány, jednak v sondážních výzkumech na relevantních lokalitách. Protože cílem projektů je přímé zapojení nadaných studentů doktorského a magisterského

studia do vědecké práce, je i podíl opavských posluchačů archeologie na výzkumu a zpracování jejich výsledků neobvykle vysoký, samozřejmě pod patronací pedagogů. Dosud proběhly tři týdenní průzkumné kampaně v letech 2009–2011 a čtyři jedno až dvoutýdenní sondážní výzkumy na lokalitách Studénka-Záhumení (duben 2010) a Pustějov-Dolní role (srpen 2012, 2013 a 2014).

Odborná veřejnost je o průzkumných a výzkumných aktivitách Ústavu archeologie Slezské univerzity v okolí Studénky a v Oderské bráně vůbec pravidelně informována od roku 2010 v referátech na periodických mezinárodních konferencích. Na dosavadní publikaci odkazujeme na patřičných místech.

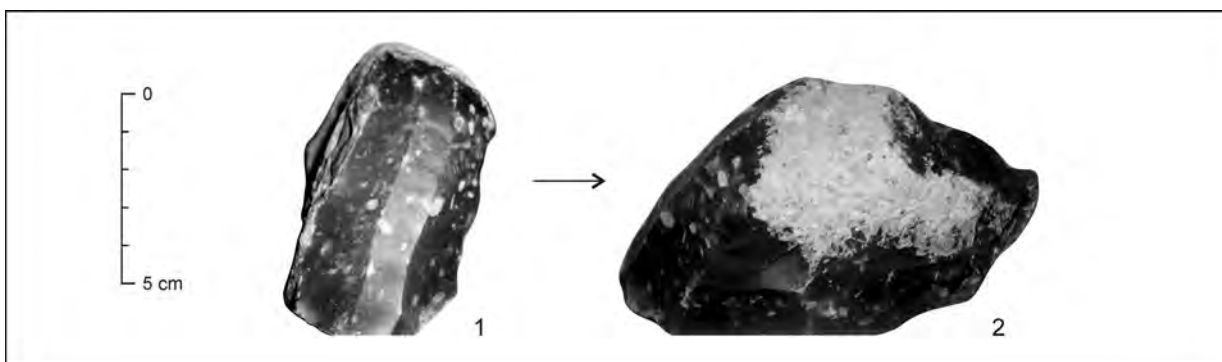
¹ Tato studie vznikla s podporou projektu Studentské grantové soutěže Slezské univerzity v Opavě č. 15/2014 „Pustějov-Dolní role, redistribuční sídliště kultury s lineární keramikou v Oderské bráně.“

Obr. 1. Bravantice, u soutoku Seziny a Bílovky. Sídliště kultury s lineární keramikou. Šipkou označena část zkoumaná Národním památkovým ústavem Ostrava v letech 2006–2007. Letecký pohled (foto P. Rataj).

Obr. 2. Hladké Životice-Velká strana. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Letecký pohled (foto A. Knápek).

Obr. 3. Hladké Životice-Velká strana. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny (sběr D. Fryče). Makrolitické jádro ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury. 1 – těžební plocha jádra; 2 – celkový pohled na jádro (foto D. Fryče).

DOSAVADNÍ VÝZKUM

První indicie pro existenci mikroregionu

Prvním signálem existence neolitického osídlení v okolí Studénky, archeologicky dosud takřka sterilním, odkud nebyla bezpečně známa žádná sídliště z období od neolitu do raného středověku a existenci rozsáhlejšího osídlení zde nenasvědčovaly ani výsledky starších, předválečných i poválečných, povrchových sběrů (srv. Janák/Knápek/Papáková 2011, 60, 61, pozn. 17, 20–22), byly výsledky záchranného výzkumu Národního památkového ústavu Ostrava na trase stavby dálnice D47 (dnes D1) u obce Bravantice nad soutokem říček Sezina a Bílovka (obr. 1) od podzimu 2006 do jara 2007. Byla při něm prozkoumána plocha asi 0,5 hektaru, na níž byly zachyceny pozůstatky pěti půdorysů typických pětiřadých kulových domů blízko sebe a 30 mělkých sídlištních jam, řídce dislokovaných (Krasnokutská/Hlas/Zezulová 2011, obr. 5). Při výzkumu bylo získáno přes 3 tisíce keramických zlomků, fragment (chodidlo) keramické antropomorfní plastiky, z broušené kamenné industrie fragment kopytovitého klínu z metabazitu, pravděpodobně typu Jizerské hory, kopytovitá sekera z metabazitu původem snad z Hrubého Jeseníku (srv. Moník 2013, 210, obr. 9: 1, 2; 10: 1, 2), dvě ozdoby (?) vyhlazené z prachovce a soubor 369 ks štípané kamenné industrie a 41 ks ostatní (hrubotvaré) kamenné industrie (včetně suroviny a polotovaru). Sídliště je monokulturní a podle preliminárií (Krasnokutská 2008; 2009a; 2009b; 2010; Krasnokutská/Hlas/Zezulová 2011) je lze na základě keramiky rámcově datovat do mladší části středního stupně kultury s lineární keramikou, tedy do fáze IIb stávající moravské systematiky R. Tichého (1963), aktualizované koncem minulého století Z. Čížmářem (1998),

kterou je možno při současném stavu zpracování problematiky kultury s lineární keramikou použít *mutatis mutandis* i pro horní Poodří. Z keramiky je sice publikován jen velmi strohý výběr (Krasnokutská 2009a, obr. 6; 7; Krasnokutská/Hlas/Zezulová 2011, obr. 6; 7), ale v textu předběžných zpráv se vždy výslovně konstatuje značný podíl tzv. degenerovaného slohu (srv. Pavlů 1972, 133; Čížmář 1998, 117) a absence jakýchkoli železovských či šáreckých elementů. Výsledky výzkumu zůstávají nezpracovány a nepublikovány kromě výsledků antrakologické analýzy (Novák/Krasnokutská 2009) a zcela nedávno i zpracování kamenné industrie (Moník 2013).

Překvapivé bylo zejména zjištění vysokého zastoupení silicitů krakovsko-čenstochovské jury mezi surovinou štípané industrie. V kolekci 369 ks obnášely 297 ks, tj. 80,5% (Krasnokutská 2009a, 42; Moník 2013, 197). To bylo vyšší procento než v kterémkoli jiném souboru srovnatelné velikosti (> 100 ks) a charakteru (alespoň z několika objektů), publikovaném mimo Krakovsko, ačkoli se sídliště nachází v oblasti přirozeného výskytu jiné tehdy intenzivně využívané suroviny, silicitů glacigenních sedimentů (hranici jejich přirozeného výskytu v Oderské bráně srv. např. Přichystal/Šebela/Kopacz 2004, mapa na obr. 2). Těch však bylo v souboru jen 14,1%. Zbytek tvořily po 1 ks (0,3%) radiolarit a železitá masa, 18 ks (4,8%) bylo pro přepálení neurčitelných (Moník 2013, 199).

V roce 2007 prozkoumali archeologové Muzea Novojičínska (dále MNJ) na katastru Studénky v trati Záhumení sídlištní jámu narušenou při zakládání sadu, kterou předběžně datovali do středního, II. stupně kultury s lineární keramikou (Grepl 2008). V jámě (objekt 1/2007) byla mimo jiné získána kolekce 28 ks štípané industrie, z nich bylo 26 ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury, 1 z gla-

cigenního silicitu a 1 neurčitelný pro přepálení. Zachycené sídliště se nachází asi 3 km jihozápadně od sídliště u Bravantic.

V tomtéž roce publikoval p. D. Fryč z Hladkých Životic výsledky svých intenzivních pochůzek, spojených se sběry, v povodí Husího potoka, mezi jiným též lokalitu Hladké Životice-Velká strana (obr. 2), od sídliště v Bravanticích asi 10,9 km na západ, kde získal především početnou štípanou industrii, většinou z glacigenních silicitů, ale také ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury (mj. enormně velké jádro, obr. 3) a několik kusů nepříliš typických střepů, které byly větším dílem lengyelské, ale snad dva kusy náležely kultuře s lineární keramikou (Fryč 2007, 29, 30; 2010, 311).

Povrchové průzkumy Ústavu archeologie FPF SU v letech 2009–2011

Na podzim roku 2009 se podařilo uspořádat první kampaň terénního průzkumu v oblasti neolitického mikroregionu, který se zde začínal rýsovat. Průzkum, limitovaný především značným rozsahem zatravnění a nevhodnými zemědělskými kulturami (řepka a pod.), však nebyl příliš úspěšný, i když se kromě rekognoskace vhodných poloh snažil pokud možno také revidovat místa starších ojedinělých nálezů. Pouze na nezkoumané části sídliště u Bravantic a na lokalitě Velká strana u Hladkých Životic byly získány výraznější kolekce, především štípané industrie s podílem silicitů

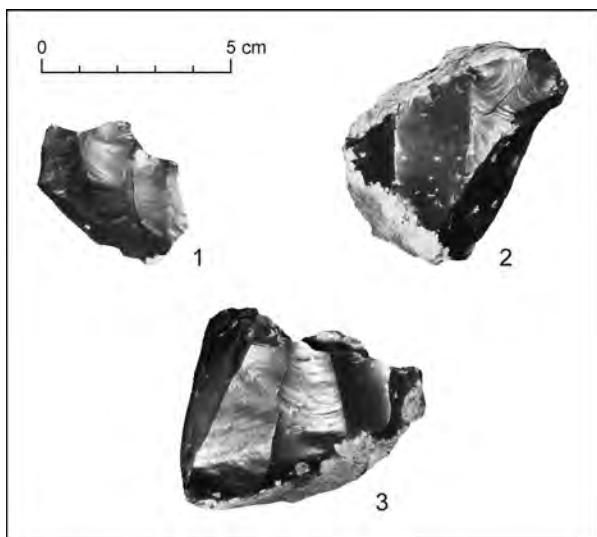
krakovsko-čenstochovské jury (obr. 4), eventuálně další kamenná industrie. Podobně nedostatečné byly rovněž výsledky kampaně v roce 2010, kdy průzkum zasáhl i na druhou stranu Odry, kde bylo v oblasti soutoku Lučického potoka a řeky Luhy a v okolí Hrabětického lesa neolitické osídlení známo již od 19. stol. Nehledě k četným indiciím pro ně (a pravěké osídlení vůbec) především ze sběrů S. Weigla v 19. stol. a G. Stumpfa v meziválečném období (podrobně srv. Janák/Knápek/Papáková 2011, 59, 63) se zde prováděly přímo výkopy na sídlištích kultury s lineární keramikou, případně i pozdějších kultur. V roce 1888 to byl K. J. Maška (Blahutovice-Zadní pole; Maška 1898, 40) a o něco později A. Hausotter (U mlýna, na rozhraní katastrů obcí Blahutovice a Dub; Hausotter 1908). Verifikace starých údajů z pravobřeží v roce 2010 však, opět kvůli velikému rozšíření nevhodných zemědělských kultur a zatravnění, zůstala prakticky bez výsledku. Teprve kampaň na podzim roku 2011 umožnila identifikovat v trati Dolní role na katastru obce Pustějov další neolitickou lokalitu na levobřeží.

Sondážní výzkum v roce 2010 ve Studénce

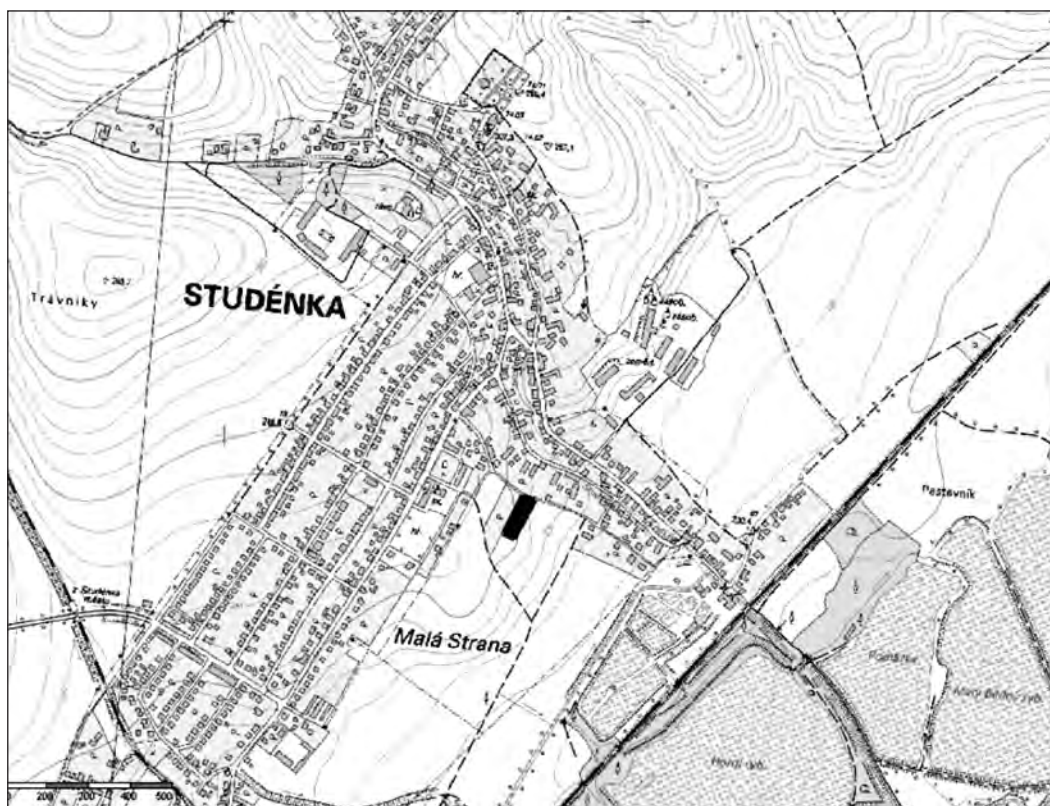
Od roku 2010 se těžiště terénní aktivity Ústavu archeologie přeneslo na sondážní výzkumy. V roce 2010 proběhla rozsáhlejší sondáž v místech budoucího sadu v trati Studénka-Záhumení. Průběh a výsledky výzkumu byly zpracovány a publikovány (nehledě k předběžným a kolaterálním zprávám; Janák/Knápek 2010; Knápek 2011; 2012) v kontextu detailního posouzení tehdy známých stop kultury s lineární keramikou v celém koridoru Oderské brány v obšírné studii (Janák/Knápek/Papáková 2011); *ad informandum* středoevropského archeologického milieu v kratších článcích, vydaných v Polsku (Janák/Knápek/Papáková 2012) a na Slovensku (Janák/Knápek/Papáková 2013).

Sídliště (240–241 m n. m.) se nachází na mírném severním svahu, klesajícím z povlovného návrší na zadní hraně terasy Odry k nevelké lokální vodoteči – Studenskému potoku, který však v těchto místech protéká dnes již v rourách pod povrchem vozovky ulice Záhumení (obr. 5). Od současného toku Odry je vzdáleno asi 2 km a od okraje její nivy asi 500 m. Bylo zde položeno 22 menších sond, které zachytily celkem 11 objektů (1/2010–11/2010), řídce rozmístěných (obr. 6) a obvykle mělce zahloubených do podloží, kterým jsou sprašové hlíny, vystupující hned pod 25–40 cm mocnou vrstvou drnu.

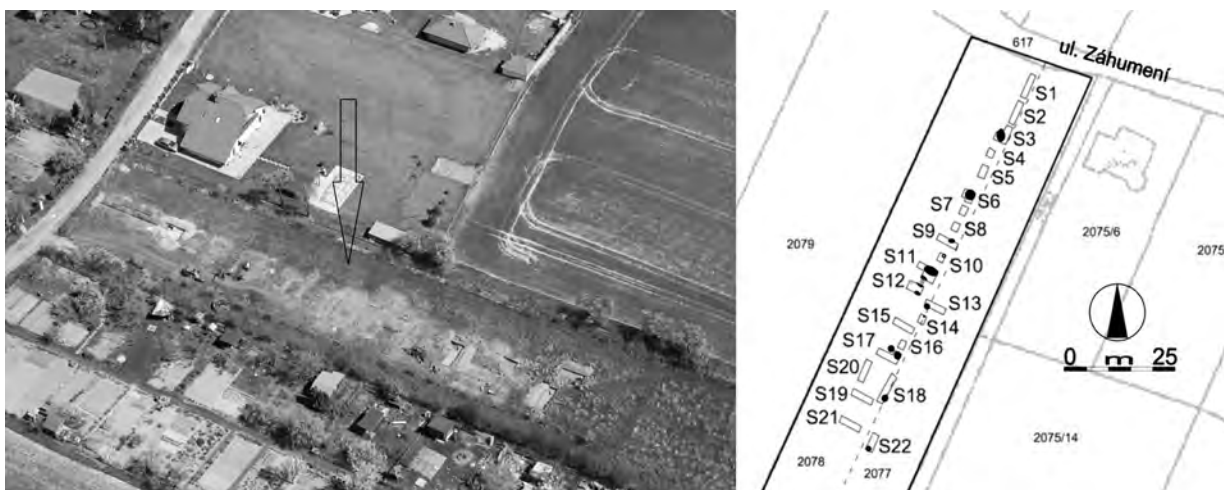
Celkem 12 objektů (včetně jámy 1/2007) poskytlo poměrně bohatou a výraznou kolekci nálezů.

Obr. 4. Bravantice, u soutoku Seziny a Bílovky. Sídliště kultury s lineární keramikou. Sběr z roku 2010. Zlomky jader ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury z povrchu nezkoumané části lokality (foto A. Knápek).

Obr. 5. Studénka-Záhumení. Sídliště kultury s lineární keramikou. Nahoře – na mapě 1 : 10 000 plným obdélníkem označena plocha sondážního výzkumu v roce 2010 (zpracoval A. Knápek); dole – letecký pohled, šipkou označena plocha sondážního výzkumu v roce 2010 (foto A. Knápek).

Obr. 6. Studénka-Záhumení. Sídliště kultury s lineární keramikou. Vlevo – letecký pohled na plochu sondážního výzkumu v roce 2010 (foto P. Stabrava); vpravo – plocha sondážního výzkumu v roce 2010, celkový plán sond a zachycených objektů (zpracoval A. Knápek).

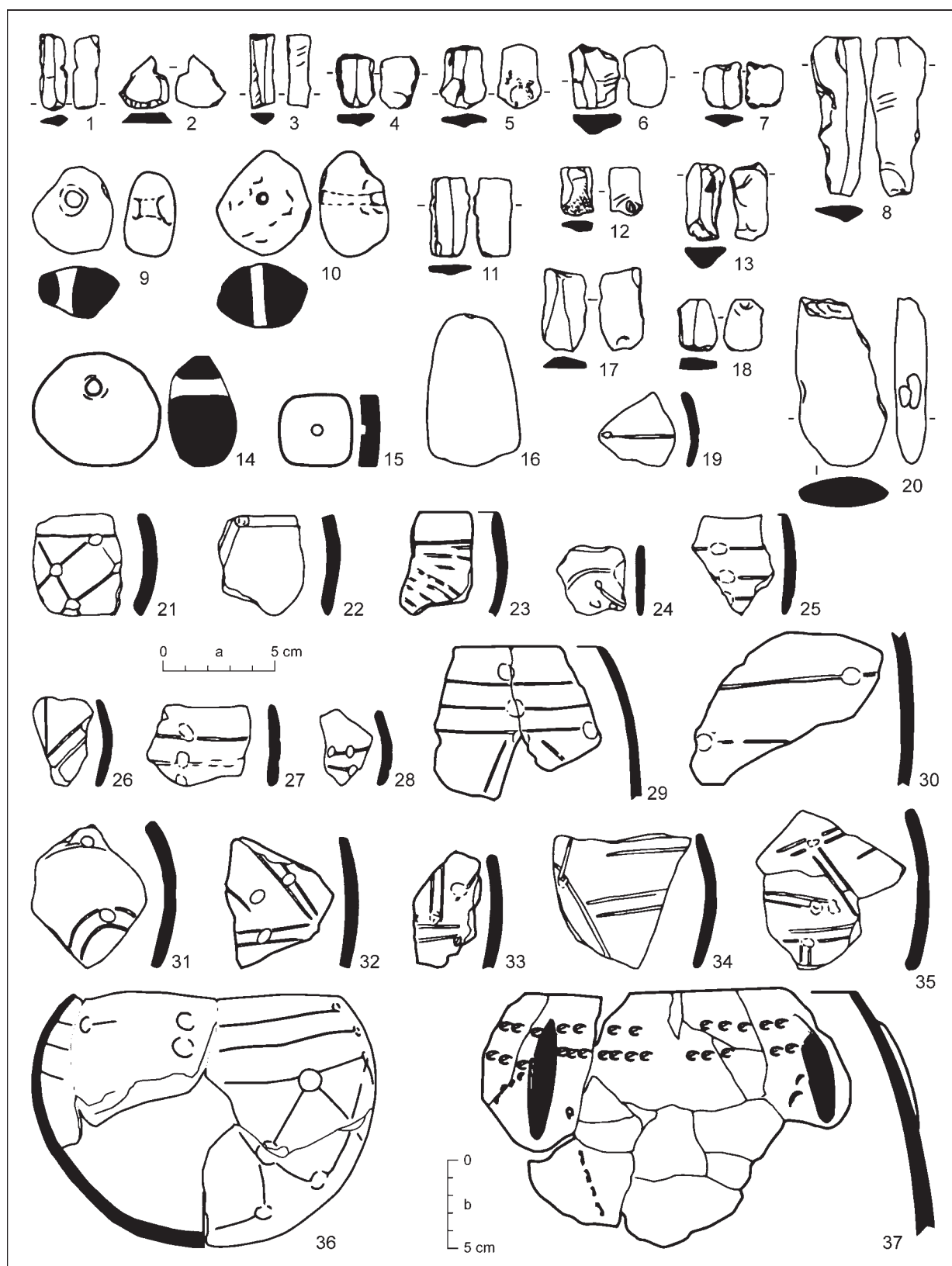
Je v ní dohromady 755 zlomků jemné i hrubé nádobové keramiky (obr. 7: 19, 21–37), z drobných keramických předmětů 3 celá závaží tkalcovského stavu nepravidelně hruškovitého tvaru (obr. 7: 9, 10, 14) a zlomek čtvrtého– navrtnaná destička ze střepu neznámého účelu (obr. 7: 15). Z kamenné industrie je to 105 ks štípané industrie (obr. 7: 1–8, 11–13, 17, 18), 1 ks broušené industrie v podobě ploché sekerky z metabazitu typu Jizerské hory (obr. 7: 16) a z hrubotvaré industrie fragment zátěže rybářské sítě z jemné droby z objektu 5/2010 (obr. 7: 20), velká oválná pískovcová těrka ve 4 fragmentech a celkem 10 ks úštěpů z místních kulmských drob a slepence, pravděpodobně odpad při výrobě mlýnků. Ze dvou jam byly odebrány vzorky výplně pro paleobotanický rozbor, jeho výsledky však byly negativní.

Podle výzdoby jemné keramiky z rytých linií a notových značek s výrazným podílem tzv. rozpadlého či degenerovaného stylu (např. obr. 7: 24, 26, 29, 31–35) spolu s absencí jakýchkoli elementů, které by bylo možno jednoznačně spojovat s keramikou železovské či šárecké skupiny (typu), lze datovat sídliště bez problémů do fáze IIb kultury s lineární keramikou, a tak ho rámcově synchronizovat se sídlištěm u Bravantic.

Z dalších nálezů jsou takřka raritou závaží tkalcovských stavů v zásadě hruškovitého tvaru, pro lineární kulturu typická. Ze Slezska jsou podobná závaží publikována jediné ze Strachowa (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 133, 185), z Moravy pouze slovně avizována z Mohelnice (Tichý 1962, 277), ze západního Slovenska pochází 5 kousků ze Štúrova (Pavúk 1994, 173) a ojedinele jsou známa

i z několika málo dalších lokalit (např. *Soják 2000b*, 210), z Malopolska ve větším množství například z Gwoźdźce (Kukulka 2001, 24, obr. 10: a–e). I. Pavlů publikoval z Čech sérii 14 kusů z Močovic, ale jen jedno z nich je úplné. Přitom se také zmiňuje, že zcela výjimečně jsou známy zlomky závaží i z Bylan (Pavlů 1998, 65, 66). Tento řídký výskyt nepřekvapuje. V celé oikumeně západní lineární keramiky se objevují jen vzácně (celkový přehled, do značné míry vyčerpávající, srv. *Chmielewski 2009*, 178) a nemusí to být jen důsledkem neuspokojivého stavu výzkumu. Velmi řídkým nálezem mimo břehy středního toku řeky Opavy je i fragment zátěže rybářské sítě.

Nejdůležitější částí získané kamenné industrie byl soubor 105 ks štípané industrie. Z typologického hlediska představuje běžnou produkci kultury s lineární keramikou, v zásadě menších tvarů (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57). Z hlediska zastoupení hlavních morfologických skupin (srv. *Lech 1981a*, 126–134; *Mateiciucová 2008*, 99–102) jsme předběžně klasifikovali sídliště ve Studénce jako sekundární výrobní osadu (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57, tab. 1), i vzdor velmi nízkému zastoupení jader. V surovinové skladbě kolekce dominují silicity krakovsko-čenstochovské jury – 90 ks (85,7%). Doplnují je silicity glacienních sedimentů – 9 ks (8,6%), jedním kouskem je zastoupen bašský rohovec (lokální surovina z opačného břehu řeky; 0,9%), zbytek – 5 ks (4,8%) je neurčitelný (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57). I na sídlišti ve Studénce jsme se tedy setkali se zcela enormním zastoupením krakovské suroviny, ještě vyšším než v Bravanticích, soubor je ovšem menší.

Obr. 7. Studénka-Záhumení. Sídliště kultury s lineární keramikou. Nálezy ze sondážního výzkumu v roce 2010. 1–8, 11–13, 17, 18 – štípaná kamenná industrie; 9, 10, 14 – keramická tkalcovská závaží; 15 – destička, vybroušená ze střeptu; 16 – broušená kamenná industrie (sekera); 19, 21–37 – keramika kultury s lineární keramikou; 20 – fragment kamenné zátěže rybářské sítě. Měřítka: a – 1–36; b – 37 (kresby A. Knápek).

Obr. 8. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Šipkou označena část, zkoumaná v letech 2012–2014. Letecký pohled (foto P. Rataj).

Identifikace lokality v roce 2011 a sondážní výzkum a sběr v roce 2012 v Pustějově

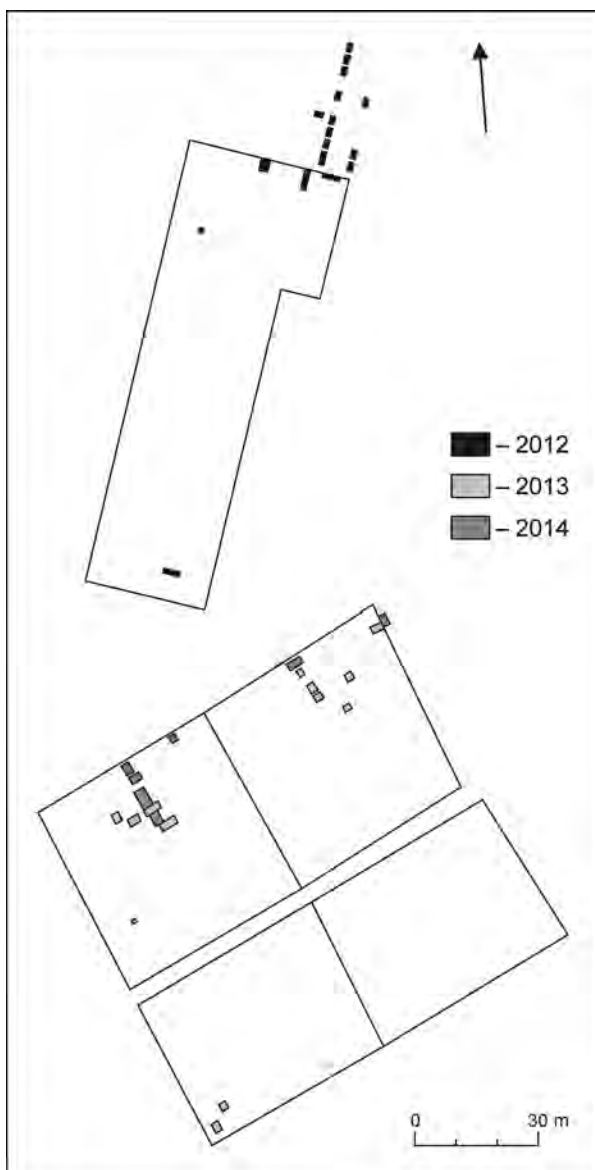
Při průzkumu na podzim 2011 byla identifikována další relevantní lokalita, a to v blízkosti obce Pustějov. Malý sběrový soubor kamenné industrie (20 ks štípané a 3 ks broušené), získaný přitom v její severozápadní části, jsme připojili při zpracování k nálezům z roku 2012. Také průběh výzkumu z roku 2012 a část zpracování jeho výsledků jsou již publikovány (Janák et al. 2014a; 2014b), zbylá část je v tisku (Janák et al., v tisku a; v tisku b).

Neolitické sídliště v trati Dolní role leží v jiho-východní části katastru Pustějova (obr. 8). Nachází se asi 5,4 km na jihozápad od sídliště ve Studénce a asi 4,2 km na jihovýchod od sídliště Velká strana u Hladkých Životic, na samém jižním okraji Klimkovické pahorkatiny (239–244 m n. m.), na dlouhodobě obdělávaném poli nad levým břehem zde přibližně severojižním směrem tekoucího Pustějovského potoka, k němuž klesá krátkým mírným svahem. Na jihu je spíše přefato než ohraničeno železniční tratí Přerov – Bohumín, běžící od jihozápadu k severovýchodu. Za tratí se terén dále mírně svažuje k jihovýchodu, k okraji oderské nivy vzdálenému asi 400 m. Dnešní tok Odry se nachází ve vzdálenosti asi 1,2 km jihovýchodním směrem. Podložím sídliště jsou odvápněné sprašové hlíny

žlutohnědé barvy, na nich leží na většině lokality 10–30 cm mocná šedá vrstva (v sondách při jižním okraji nebyla dosud zachycena), na ní pak 20–40 cm mocná vrstva orniční (obr. 11).

Sondážím v srpnu roku 2012 předcházela magnetometrický průzkum v severozápadní části lokality na ploše 110 x 40 m (obr. 9). Prvních 5 sond bylo položeno tam, kde zjištěné anomálie naznačily přítomnost zahloubených objektů. Sondáž se však zcela minula účinkem, proto byly další malé sondy pokládány naslepo mimo proměřený prostor směrem k místům, kde byly při průzkumu v roce 2011 nalezeny blízko sebe 3 ks broušené industrie (obr. 10: 1, 2, 7). Celkem bylo v roce 2012 položeno 17 sond o šířce většinou 1,5 m a délce 2 m, u některých sond až 5 m, v nichž se všude opakovala zmiňovaná stratifikace: orniční vrstva – šedá vrstva – žlutohnědé podloží (obr. 11). Nebyl však zachycen žádný nepochybný objekt, pouze 5 mělkých zahloubenin, pravděpodobně přirozených depresí, vyplněných šedou vrstvou, s bezvýznamným inventářem. V září 2012 byl realizován ještě sběr po čerstvé orbě.

Nálezy v sondách pocházely převážně ze šedé, z menší části z orniční vrstvy, jen nepatrný zlomek pocházel z depresí, vyplněných šedou vrstvou. Bylo získáno celkem 253 ks keramiky a 90 ks štípané industrie, ze sběru po orbě 6 ks keramiky, 84 ks štípané a 2 ks broušené industrie (sekera

Obr. 9. Pustějov-Dolní role. Celkový plán sond v letech 2012–2014 (zpracovala A. Hořínková).

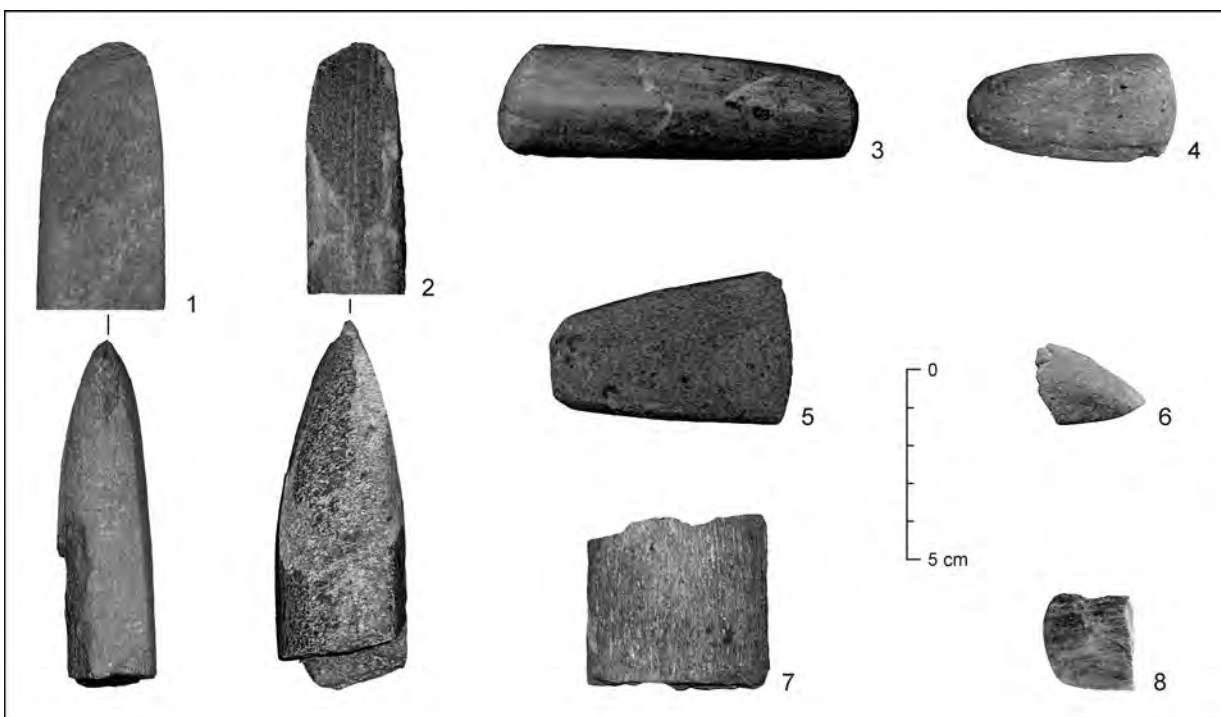
a zlomek další), zátěž rybářské sítě, 4 ks valounů (brousků?) geometrického tvaru (kosodélník, eventuálně pětiúhelník nebo obdélník) a neúplný hranolovitý třík.

Keramika zčásti náleží kultuře s lineární keramikou a vzdor malému množství jemných zdobených střepů jí bylo možno datovat do II. (středního) stupně, podle prvků degenerovaného stylu s určitou výhradou do fáze IIb (obr. 12: 1–4). Větší část získaných střepů je však lengyelská (obr. 12: 5–9). I mezi nimi je typických fragmentů málo, přece však bylo možno je datovat (opět s určitou výhradou) do mladšího úseku vývoje hornoslezské lengyelské skupiny (srv. Janák 2007b), nejspíše do její fáze III (podle tradičního dělení do horizontu fáze IIb kultury s moravskou

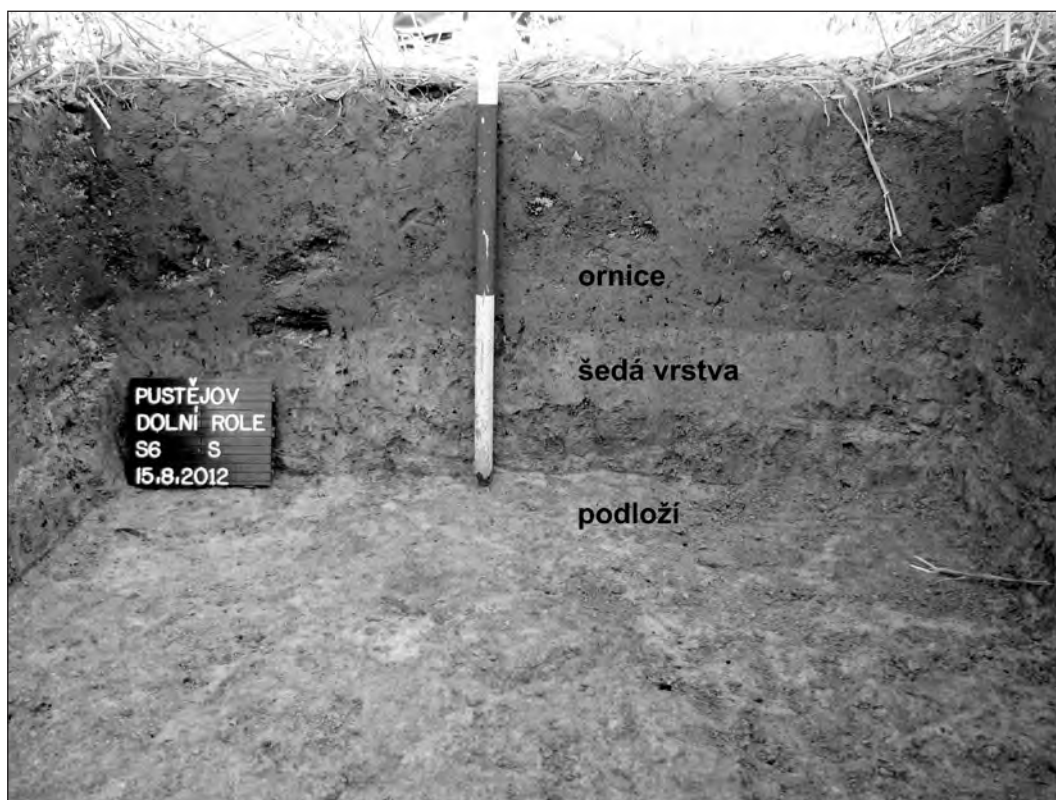
malovanou keramikou – Modlnica – Brodzany/ Nitra – Tiszapolgár atd.).

Štípaná kamenná industrie, získaná na Dolní roli před rokem 2013 (srv. Janák et al., v tisku a) sestává ze čtyř souborů: ze sběru na podzim 2011 (20 ks); ze sond v roce 2012 (90 ks); ze sběru po orbě na podzim 2012 (84 ks; obr. 13: 1–8); ze sběrů D. Fryče (81 ks). Při sběru po orbě byla získána rovněž týlová partie silicitové sekery, vyrobené z glacigenního silicitu (obr. 14), kterou jsme mezi relevantní industrii nezahrnuli. Z lengyelského prostředí, pokud víme, nejsou známy silicitové sekery vůbec, jedinou výjimkou by mohl být údajný polotovar sekerky z rohovce ze sídliště závěrečné fáze hornoslezské lengyelské skupiny v Cieszyně-Krasné (*Chorąży/Chorąży* 2001, 353, 354; 2002, 100). Jde ovšem o předmět velmi malých rozměrů (délka 45 mm, šířka 30 mm), navíc není v publikacích vyobrazen a s konečným úsudkem je tedy nutno počkat. Častěji se zmiňuje přítomnost sekerovitých artefaktů na dvou sídlištích kultury s lineární keramikou v jižním Polsku: ve Slezsku jsou to Gniechowice (polotovar?; *Lech* 1985, 79) z nejstarší fáze a v Malopolsku Olszanica (několik málo kusů; *Milisauskas* 1976, 46, obr. 26F) ze střední („notové“) fáze. Obvykle se vykládá jako napodobení běžných seker z jiných hornin (*Lech* 1985, 79, 80). Ani v našem případě tedy není příslušnost k některému z obou sídlišť na lokalitě úplně vyloučena, ale nález z Pustějova vypadá úplně jinak než zmiňované polské kusy. Jde o typicky eneolitický tvar, s obdélným symetrickým průřezem, dobře vyhlazenými širšími stranami a opracovanými, ale nehlazenými boky, běžný zejména v kultuře nálevkovitých pohárů. Proto předběžně spojujeme fragment z Pustějova s pozdější jednorázovou aktivitou na lokalitě dávno již opuštěné.

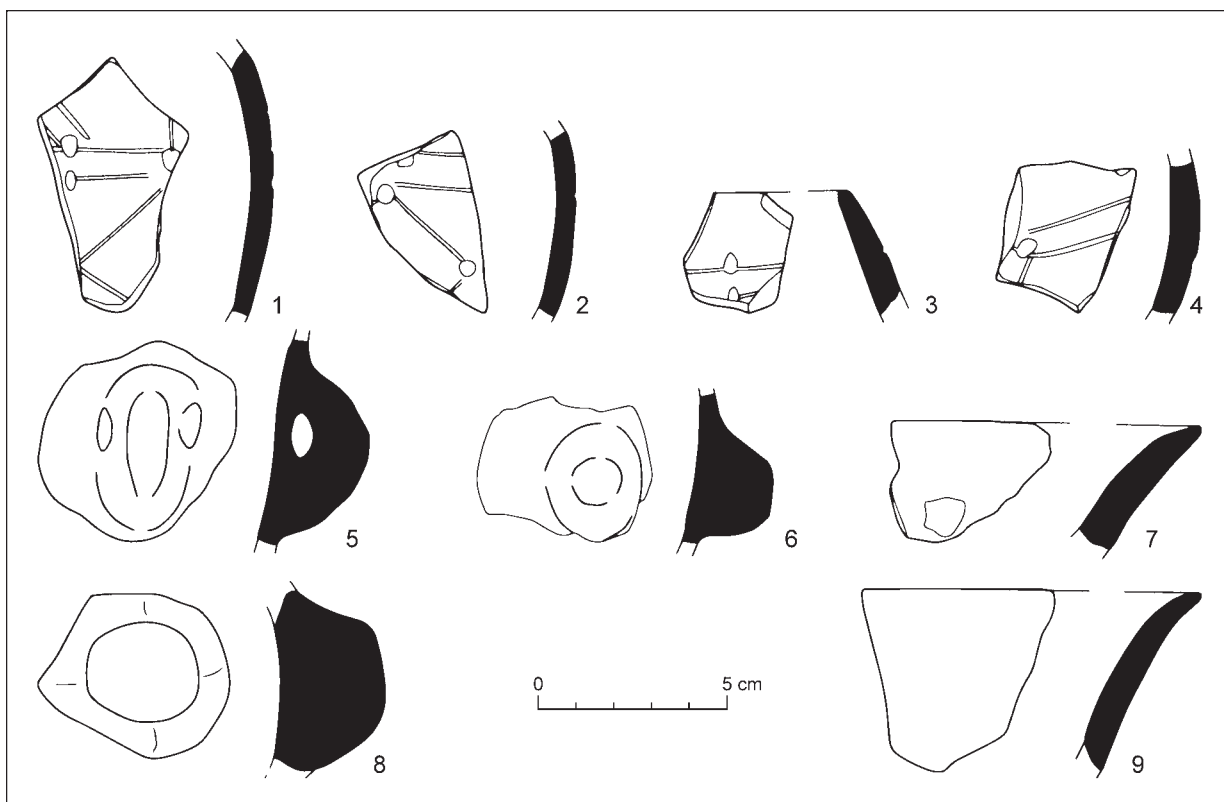
Pokud jde o skladbu surovin ve zmiňovaných souborech, bylo možno vyčlenit tři skupiny: silicity krakovsko-čenstochovské jury, silicity glacigenních sedimentů a konečně kusy, u nichž nebylo možno přesně určit, zda náležejí k těm či oněm (jiné suroviny nebyly v nálezech prokazatelné), nebo byly vůbec neurčitelné pro přepálení. Jejich zastoupení se u jednotlivých souborů různilo. V souborech ze severozápadní části lokality (sběrový z roku 2011 a především ze sond roku 2012), byla patrná převaha místní glacigenní suroviny nad krakovskou, v prvním případě spíše naznačená: 12 ks silicitů glacigenních (60%) proti 6 ks krakovských (30%) a 2 ks neurčitelné, ve druhém případě doslova drtivá: 77 ks silicitů glacigenních sedimentů (85,6%) proti 9 ks silicitů krakovsko-čenstochovské jury (10%) při 4 ks neurčitelných. Ve zbylých dvou sběrových souborech, reprezentujících v zásadě celou lokalitu, však bylo procentuální zastoupení obou surovin vyrovnané, z dohromady 165 arte-

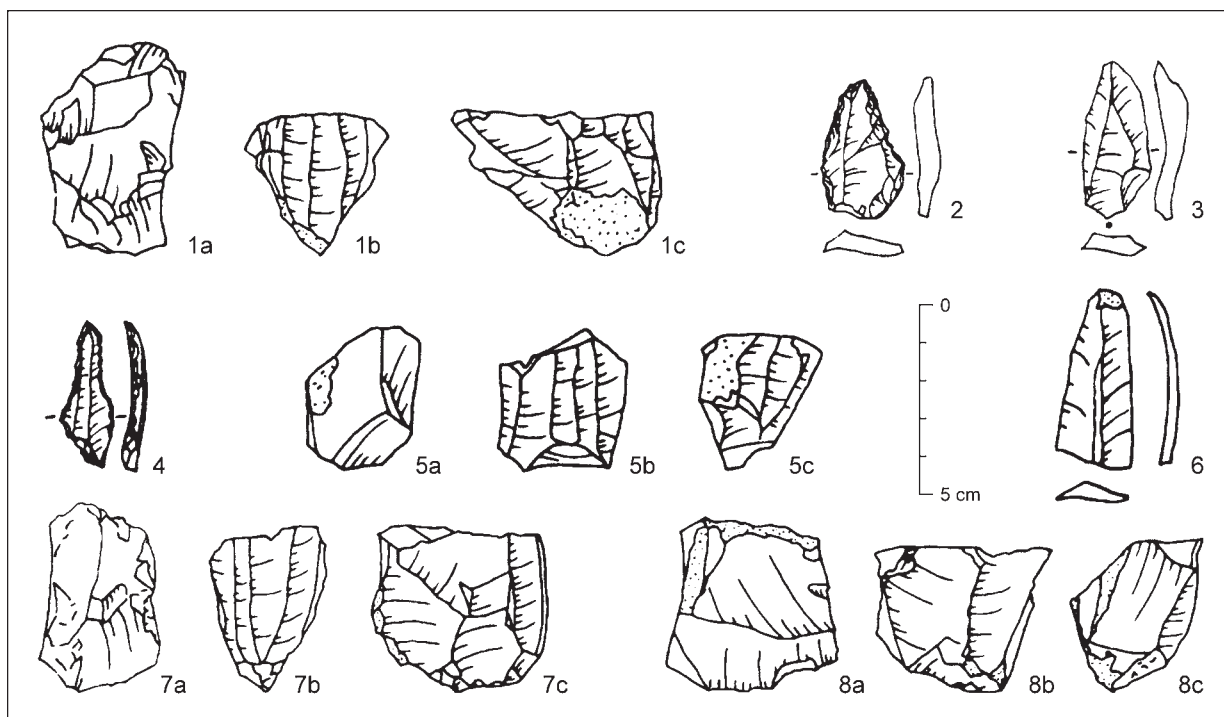
Obr. 10. Pustějov-Dolní role. Broušená industrie kultury s lineární keramikou a její zlomky ze sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. 1, 2, 7 – povrchový sběr 2011 (foto A. Knápek); 3, 5 – povrchový sběr 2013 (foto P. Rataj); 4, 6, 8 – sondážní výzkum 2014 (foto K. Papáková).

Obr. 11. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sonda 6 z roku 2012. Profil základní stratigrafie sídliště (foto K. Papáková).

Obr. 12. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sondy v roce 2012. 1–4 – keramika kultury s lineární keramikou; 5–9 – keramika hornoslezské lengyelské skupiny (kresba K. Papáková).

Obr. 13. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sondy v roce 2012. Štípaná kamenná industrie (kresba P. Kašpárek).

faktů náleželo 74 ks silicitům glacigenním (44,8%), 73 ks krakovským (44,2%) a 18 ks (11%) bylo neurčitelných. Podle nálezů keramiky přísluší ovšem industrie dvěma kulturám: lineární a lengyelské. Kulturní rozlišení pomocí nálezových okolností možné nebylo a prakticky ani pomocí typologie, protože drobnotvará industrie jako celek je si velmi podobná (Janák *et al.*, v tisku a). Určitý obraz však bylo možno získat na základě použité suroviny. Dynamika zastoupení silicitů krakovsko-čenstochovské jury i silicitů glacigenních sedimentů ve štípané industrii neolitických a eneolitických kultur v horním Poodří je poměrně dobře poznána (Janák/Přichystal 2007a). V souborech, náležejících kultuře s lineární keramikou, hrají rozhodující roli obě suroviny. Jejich zastoupení lze, s výjimkou zvláštních případů, počítat v desítkách procent, a i když někdy převažuje jedna, jindy druhá, rozdíly nebývají příliš velké. Podíl jiných surovin je zcela marginální. V souborech, náležejících sklonku lengyelského vývoje (kam ukazuje i keramika z Pustějova), však silicity glacigenních sedimentů jednoznačně dominují. Zastoupení silicitů krakovsko-čenstochovské jury (pokud se vůbec vyskytnou) se dostává na úroveň jiných doplňkových surovin a činí nejvýše několik málo procent (Janák/Přichystal 2007a, 7–10, 16–18). Lze tedy usuzovat, že kultuře s lineární keramikou náleží na lokalitě všechna (nebo skoro všechna) industrie vyrobená z krakovské jurské suroviny a část industrie, vyrobené z glacigenní suroviny (podle vzájemného poměru zastoupení obou surovin na příbuzných monokulturních lineárních lokalitách v Bravanticích a Studénce by neměla překročit 10–15%). Lengyelská industrie na sídlišti by měla být takřka výhradně vyrobena ze silicitů glacigenních sedimentů, ačkoli okrajový podíl silicitů krakovsko-čenstochovské jury úplně vyloučit nelze.

Obr. 14. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sběr v roce 2012. Fragment silicitové sekery ze silicitu glacigenních sedimentů (foto P. Rataj).

Z výrazně rozdílného zastoupení obou surovin v různých souborech jsme pak došli k závěru, že v severozápadní části lokality je snad těžiště lengyelské osady (jakkoli to nelze tvrdit s určitostí, dokud tam nebudou zachyceny alespoň nějaké bezpečné zahloubené objekty), zatímco těžiště lineárního osídlení nutno hledat jižněji, případně východněji. Podle toho jsme orientovali i sondáže v následujících letech.

Obr. 15. Hladké Životice-Velká strana. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sběr v roce 2010. Fragment částečně odkorovaného jádra z konkrce ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury (foto A. Knápek).

Speciálně sledovaným fenoménem byl počet kusů s dochovanou kůrou. Ve všech souborech je procentuální podíl kusů s kůrou u silicitů krakovsko-čenstochovské jury výrazně, až několikanásobně vyšší než u silicitů glacigenních sedimentů. Celkem je mezi 88 ks první skupiny 45 ks (51,1%) se zbytky kůry, mezi 163 ks druhé skupiny pak jen 25 ks (15,3%). Tento rozdíl signalizoval, že výchozí forma importované suroviny byla mnohem méně odkorována než výchozí forma suroviny místní, a že tedy krakovská surovina byla na sídlišti kultury s lineární keramikou sbíjena z jader podstatně méně dekortikovaných než jádra z místních silicitů. Minimální počet dekortikačních ústěpů z krakovského silicitu, zjištěný při typologicko-technologických analýzách provedených Mgr. P. Kašpárkem a Mgr. P. Nerudou, PhD. (kterým děkujeme za laskavost), pak naznačil, že konkrce snad byly většinou odkorovány mimo lokalitu a na lokalitě jen dále sbíjeny. Snad to platilo i pro další soudobá sídliště v mikroregionu, jak naznačují povrchové nálezy z dosud nezkoumaných lokalit, například Hladké Životice-Velká strana: jádro – konkrce silicitu kra-

kovsko-čenstochovské jury, částečně odkorované (obr. 15) nebo Kujavy – otloukač z konkrece (obr. 16).

Nástroje (do této skupiny jsme zařadili i polotovary, vykazující známky opotřebování, tzn. užití jako nástroje) byly sledovány v několika ohledech. Rozdíl v procentuálním podílu nástrojů, který je vyšší u silicitů krakovsko-čenstochovské jury (27 ks z 88 ks, tj. 30,7%) než u silicitů glacienních sedimentů (38 ks ze 163 ks, tj. 23, 3%), není velký a může být docela dobře náhodný. Na některých časově blízkých dolnoslezských lokalitách ovšem byla výslovně konstatována preference importované krakovské suroviny při výrobě retušovaných nástrojů, nejen v rámci poměrně malých souborů (Strzelin 16, „notový“ i „šárecký“ sídlištní horizont; *Wojciechowski/Cholewa* 1995, 88, 93, 143; Strzelin 19, „notový“ sídlištní horizont; *Wojciechowski/Cholewa* 2000, 40), ale i v rozsáhlé kolekci (konec „notové“ a šárecká fáze) ze Skoroszwowic (*Wojciechowski* 2014, 340). Podle statistiky polotovarů, použitých k výrobě nástrojů, byla u silicitů glacienních sedimentů patrná velká převaha nástrojů na čepelích vůči nástrojům na úštěpech (29 : 8), u silicitů krakovsko-čenstochovské jury byl počet kusů stejný (13 : 13). Podle toho by industrie z krakovských silicitů, a tedy také industrie kultury s lineární keramikou, měla mít charakter čepelovo-úštěpový, jak je to na lineárních sídlištních ostatně nejčastější, zatímco industrie z glacienních silicitů, a tedy také industrie lengyelská, by měla být především čepelová.

Obr. 16. Kujavy, okraj intravilánu obce. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Otloukač z konkrece ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury, zčásti odtěžený (sběr a foto D. Fryč).

Skladba nástrojů byla v obou skupinách hodně podobná:

- silicity krakovsko-čenstochovské jury: škrabadla (12 ks), retušované čepel a úštěpy (7 ks), drasadla (2 ks), vrub (1 ks), zoubky (1 ks), oškrabovače (2 ks), čepel se stopami opotřebování (2 ks).
- silicity glacienních sedimentů: škrabadla (11 ks), retušované čepel a úštěpy (12 ks), drasadlo (1 ks), oškrabovač (1 ks), vruby (6 ks), rydla (4 ks, 1 z nich však pochybný), vrtáček (1 ks), čepel se stopami opotřebování (1 ks), úštěp se stopami opotřebování (1 ks).

V obou skupinách jsou tedy vedoucími typy škrabadla a retušované čepel či úštěpy, které dohromady tvoří 70,4% všech nástrojů z krakovské suroviny, resp. 60,5% všech nástrojů z glacienní suroviny. Z dalších typů nástrojů jsou zastoupeny početněji vruby (celkem 7 ks, 5 ks na čepelích a 2 ks na úštěpech) a rydla (4 ks, ovšem jeden z nich pochybný), ostatní typy se objevují v počtu pouze jeden až dva kusy. Vlastně jedinou disonanci, která by snad mohla mít vypovídací hodnotu, jsme shledali u vrubů. Ze 7 ks je jich 6 ks ze silicitů glacienních sedimentů a pouze 1 ks ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury, přitom 5 ks z nich (všechny z glacienních silicitů) pochází ze severozápadní části lokality. Zdálo se tak, že vruby se v nálezech z roku 2011–2012 pojí především s lengyelskou štípanou industrií. Z glacienních silicitů jsou vyrobeny také všechna rydla, pocházejí ovšem ze souboru Fryčova, mohla tedy být získána kdekoli na lokalitě.

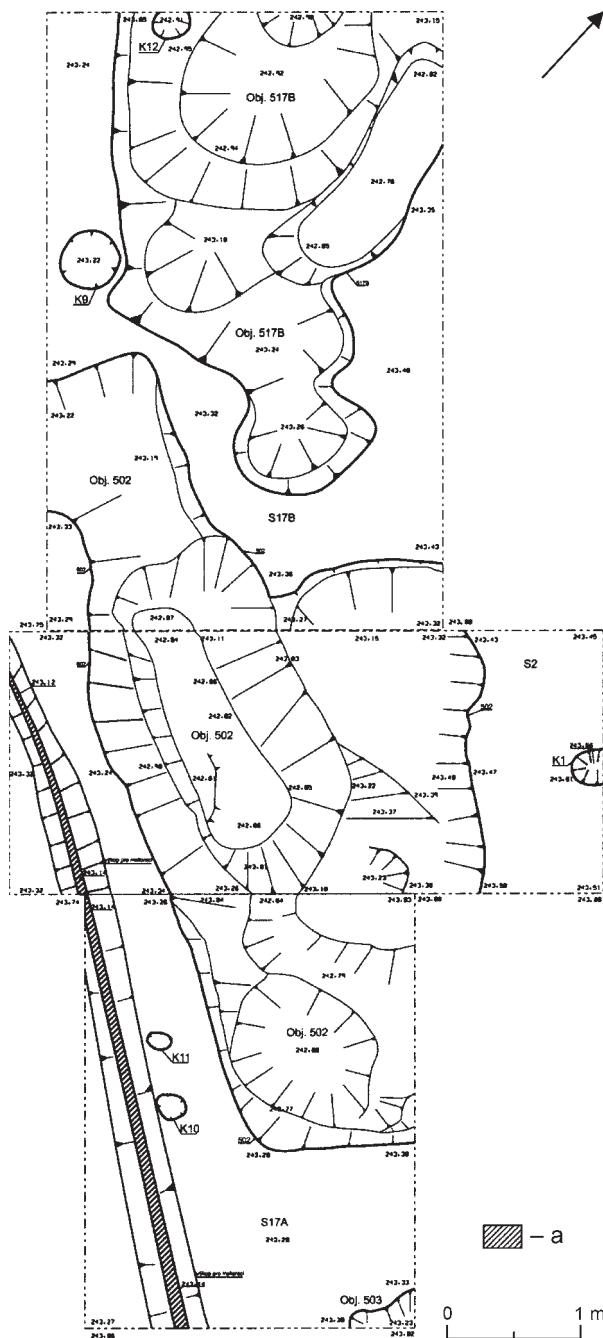
Pokusíme-li se analyzovat nálezy štípané industrie z hlediska zastoupení hlavních morfologických skupin, dospějeme ke kontradiktórním výsledkům. Industrie ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury vykazuje značně vysoké zastoupení nástrojů (30,7%) a nižší, i když stále dosti vysoké zastoupení čepelí (23,9%) a velice nízké procento skupiny tvoří úštěpy a odpad (22,7%), na druhé straně nebývale vysoké je zastoupení jader a jejich zlomků (17%). Chceme-li tuto industrii interpretovat jako reprezentativní pro lineární sídliště (musíme ovšem počítat s $\pm 10\%$ artefaktů ze silicitů glacienních sedimentů, to by ale celkový výsledek podstatně ovlivnit nemělo), zejména vysokým procentem nástrojů a nízkým procentem odpadu se blíží sídlištím odběratelským, ale tomu striktně protirečí enormně vysoké zastoupení jader, které přibližuje Dolní roli výrobním sídlištím. Pravděpodobně intenzivní výrobu na místě naznačuje i vysoké procento kusů se zbytky kůry. Nálezy v letech 2011–2012 tedy nedovolily sídliště kultury s lineární keramikou z hlediska zastoupení hlavních morfologických skupin jednoznačně charakterizovat v rámci obvyklého schématu.

Pro industrii ze silicitů glacienních sedimentů je příznačné vysoké zastoupení především čepelí (33,1%) i nástrojů (23,3%) a velmi nízké zastoupení skupiny úštěpů a odpadu (27%); zastoupení jader není zvláště vysoké (4,9%). Kdybychom tímto souborem chtěli reprezentovat štipanou industrii lengyelského sídliště (případně maximálně několikaprocentní podíl krakovských silicitů by měl ovlivnit celkový obraz ještě méně než podíl glacienních silicitů v předchozím případě), zejména vysoké zastoupení čepelí a nízké procento odpadu ukazuje opět na domněle odběratelský charakter sídliště. To je ovšem pro sídliště v izolovaném mikroregionu přímo na zdrojích suroviny a s nepochybnými doklady vlastní výroby málo pravděpodobné. Proto i v tomto případě se nám zdálo vhodné se charakteristiky z hlediska zastoupení hlavních morfologických skupin zdržet.

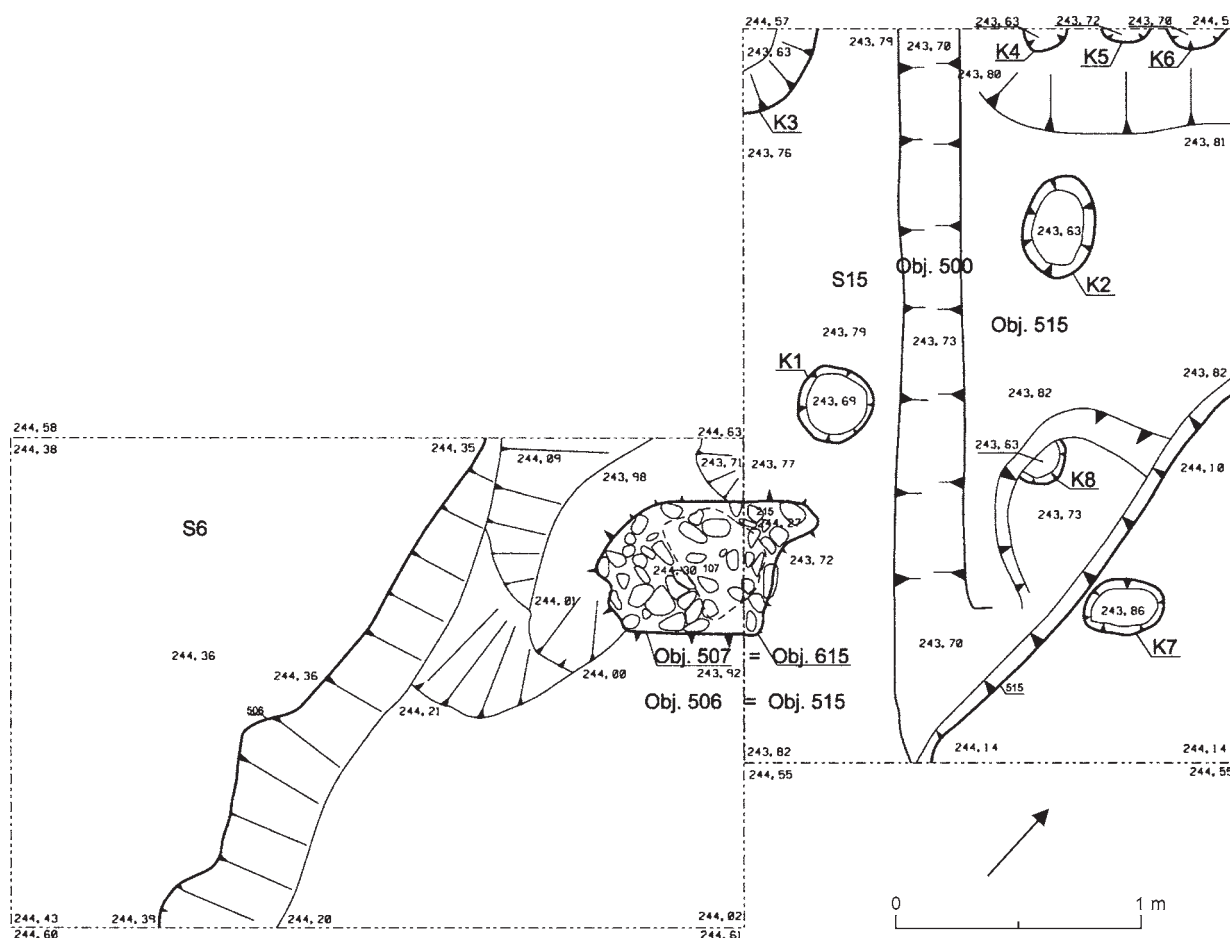
Při povrchovém průzkumu na podzim 2011 byly nalezeny fragmenty dvou kopytovitých klínů (obr. 7: 1, 2) a fragment plankovexní sekery (obr. 7: 8); jsou již uloženy ve sbírkách Muzea Nowojicińska. Klíny lze zařadit k typu středně vysokých podle S. Vencla (1960, 24, 25) a všechny tři kusy datovat do mladšího úseku kultury s lineární keramikou. Měly by být vyrobeny z metabazitu typu Jizerské hory. V sondách nebyla získána žádná broušená industrie, z dodatečného sběru pocházejí dva kusy: nevelká plochá a tenká kopytovitá sekerka z metabazitu typu Želešice s asymetrickým ostřím a poškozeným snad oblým týlem, bez problémů datovatelná do kultury s lineární keramikou a fragment velké plankovexní sekery, sekundárně navrtaný (?) na ploché straně, podle tvaru zařaditelný nejspíše stejně, z metabazitu typu Jizerské hory.

Ze sběrů D. Fryče pochází 5 ks broušené industrie, které prozatím nebyly petrograficky determinovány, konkrétně 2 zlomky klínů, 2 sekery (Fryč 2013a, obr. 15: 1–4) a plochý hlazený předmět (původně valoun?) neznámého účelu, na jedné straně navrtaný (Fryč 2013a, obr. 15: 5). Klíny a sekery jsou vyrobeny nejspíše z metabazitu a podle morfologie je lze dobře spojit s lineárním sídlištěm. Navrtaný plochý artefakt je z ultrabazické horniny, takřka jistě serpentinitu a už kvůli této surovině jej musíme spojit až s lengyelským sídlištěm na lokalitě, protože užití serpentinitu v kontextu kultury s lineární keramikou není v Poodří doposud doloženo nejen v Horním, ale ani v Dolním Slezsku (srv. Cholewa 2004, 38, 39, obr. 2), kde byly jeho zdroje v neolitu a eneolitu bezpečně intenzívně exploatovány, počínaje však nejspíše až postlineárním obdobím (Cholewa 2004, 40, obr. 3). Jsou známy i stopy zpracování serpentinitu na sídlištích lengyelské kultury, například Ksiegieńce Wielkie (Fabisiak/Cholewa 2002, 156, 157).

Hrubotvará kamenná industrie je vyrobena z lokálních surovin (drob a pískovců). Zátěž z valounu glaukonického pískovce se dvěma vruby (obr. 26: 20) bylo vzhledem k nálezu zátěže ze Studénky vhodné zařadit do inventáře lineárního sídliště, podobně jako neúplný pískovcový třík, nejspíše fragment horního kamene typického mlýnku.

Obr. 17. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Situace v sondách S2/2013, S17A/2014 a S17B/2014. Nahoře – objekt 517B/2014; uprostřed – objekt 502/2013; dole – okraj objektu 503/2013; vlevo – část výkopu meliorace. Legenda: a – meliorační trubka (zpracovala K. Papáková).

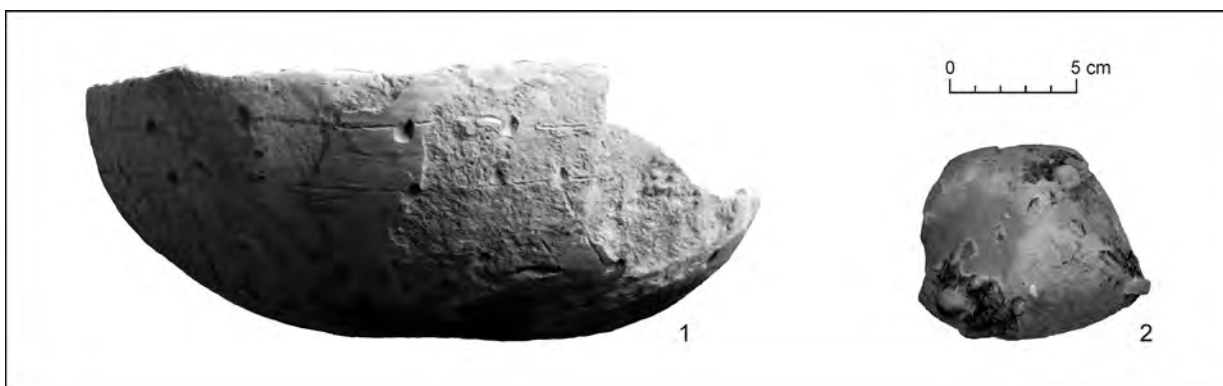
Obr. 18. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Situace v sondách S6/2013 a S15/2014. Vlevo – superpozice objektů 507/2013 + 615/2014 (ohniště) nad dříve již zaplněným objektem 506/2013 + 515/2014; vpravo – sonda S15/2014, zachycená část konstrukce z kúlů a žlábků (K1/2014–K8/2014, žlab 500/2014). Zpracovala K. Papáková.

Sondážní výzkum a sběry v roce 2013 v Pustějově

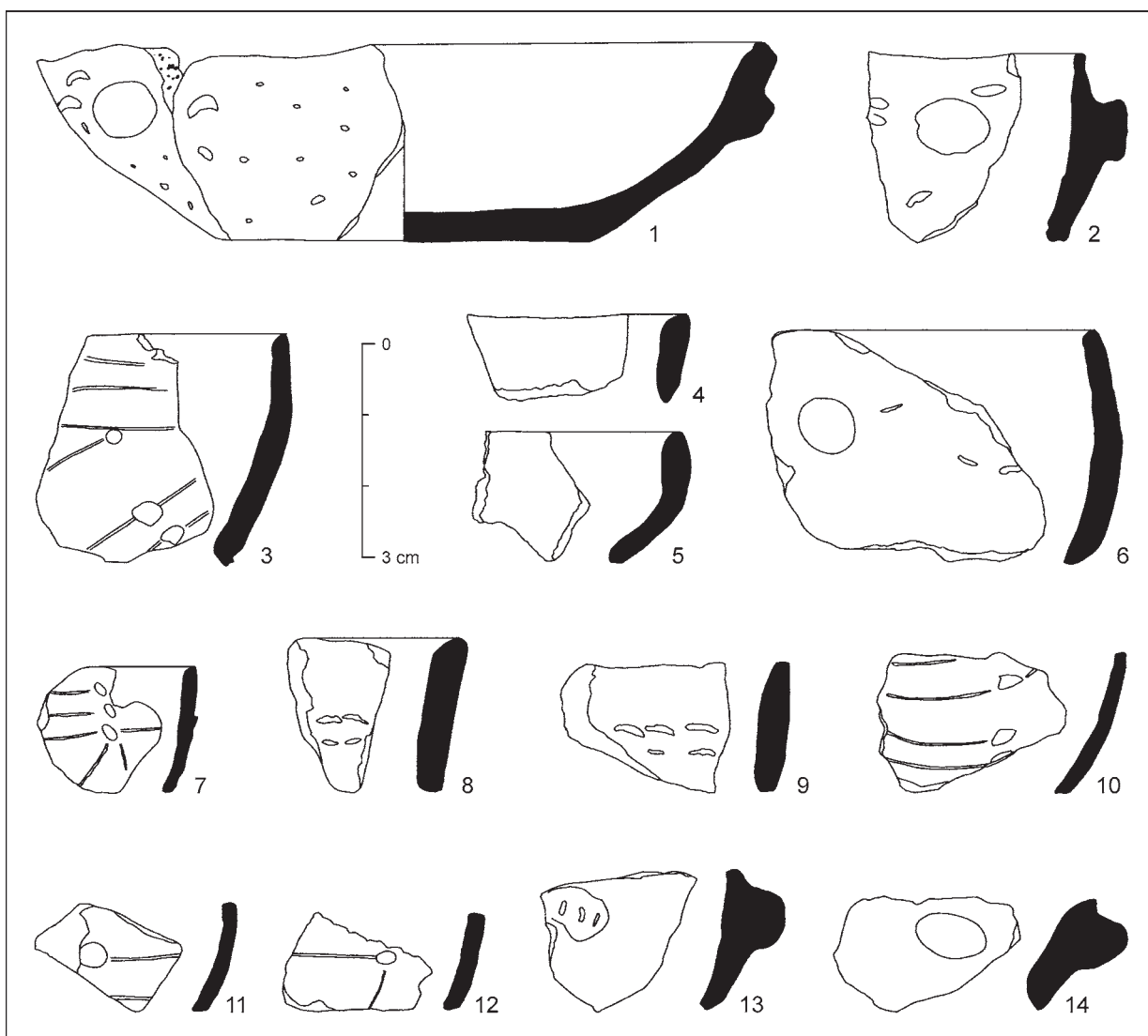
Další etapa sondážního výzkumu na Dolní roli proběhla v srpnu 2013 a byla doplněna třemi jednodenními sběry po orbě v září téhož roku (obr. 29). Průběh a výsledky výzkumu jsou prozatím anoncovány (Papáková, *v tisku*) a předběžně zpracovány pro Časopis Slezského zemského muzea (Janák *et al.*, *v tisku b*), výsledky typologicko-technologické analýzy štípané industrie jsou již publikovány (Oliva 2015). Výzkumu předcházela opět magnetometrický průzkum (Cheben 2013), znovu v západní části lokality. Vzhledem k zjištěním z výzkumu v roce 2012 byla však měřená plocha 100 x 90 m (tj. 0,9 hektaru) situována jižněji. Sestávala ze 4 navazujících dílčích ploch: P1 a P2 o rozměrech 50 x 50 m, severně od polní cesty, procházející lokalitou, a P3 a P4 o rozměrech 50 x 40 m jižně od cesty. Na ploše bylo položeno celkem třináct sond (obr. 9). Dvanáct z nich ve třech skupinách poměrně daleko od sebe na plochách P1,

P2 a P3, všechny s pozitivním výsledkem. Třináctá sonda (pouhý 1 x 1 m) byla položena v jihozápadním rohu plochy P1 v místech drobné anomálie začínající uskupení, které mohlo představovat kúlovou řadu. Výsledek však byl negativní, proto se zde dále nepokračovalo. Základní stratifikace (orniční vrstva – šedá vrstva – podloží; obr. 11), byla pozorována ve většině sond, ale v nejjižnějších dvou (S8 a S9 v jihozápadní části plochy) se již neobjevila.

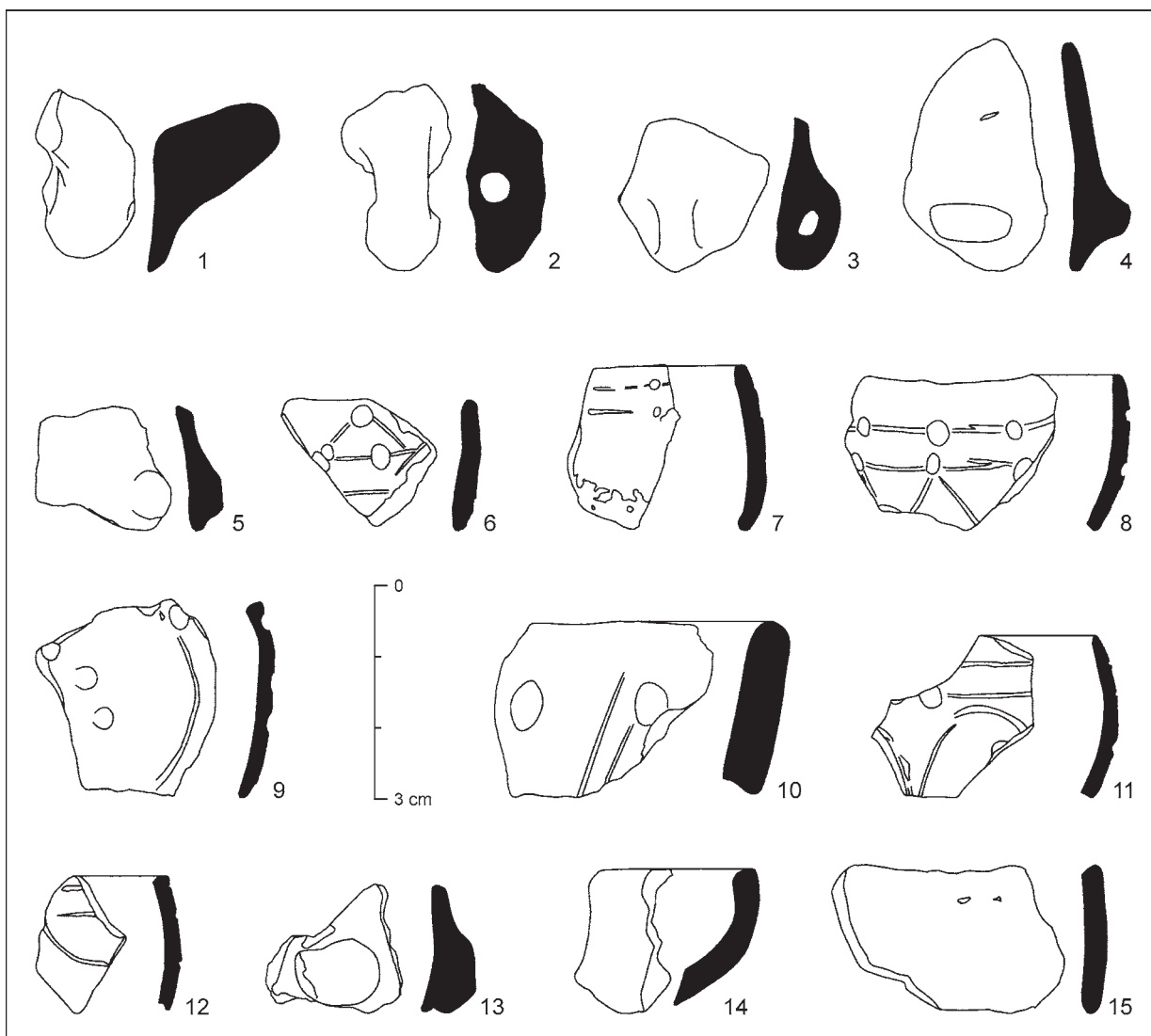
Horní části jam nebyly v nadložních vrstvách rozeznatelné, i když skryvka sond byla výlučně ruční; objekty tak začínaly teprve v úrovni podloží. Jako nejzajímavější se jevily objekty 502 (obr. 17) a 503, pracovní interpretované jako dva úseky mělkého neširokého příkopu, který ve svém průběhu měnil profil, zejména dna (z plochého na vanovité), do jisté míry i stěn, a také rozměry (šířka 180–280 cm, hloubka 65–100 cm). Dále bylo možno uvažovat o zásobních jámách (zejm. objekt 510). Zbylé objekty měly obvykle tvar nepravidelného oválu, od široce rozvěřeného ústí se stěny více či méně svažovaly

Obr. 19. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Nálezy ze sídlištních objektů v roce 2013. Keramika kultury s lineární keramikou (foto P. Rataj).

Obr. 20. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Keramika kultury s lineární keramikou ze sídlištních objektů v roce 2013 (kresba E. Jančíková, zpracoval O. Tomančák).

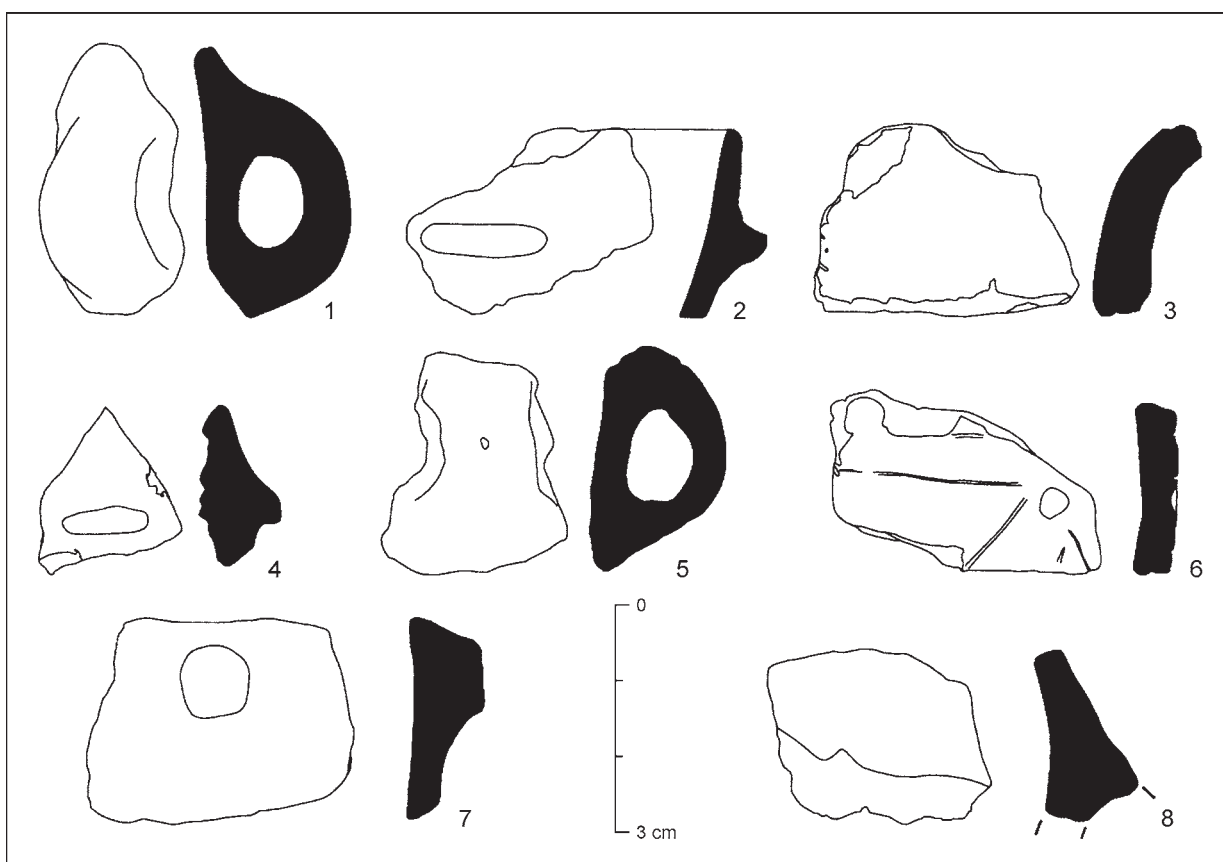
Obr. 21. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Nálezy ze sídlištních objektů a nadložních vrstev v roce 2013. 1, 5 – keramika hornoslezské lengyelské skupiny ze šedé vrstvy; 2–4, 6–15 – keramika kultury s lineární keramikou: 8–10, 14 – ze šedé vrstvy; 2–4, 6, 7, 11–13, 15 – ze sídlištních objektů (kresba E. Jančíková, zpracoval O. Tomančák).

k užšímu dnu. Žádný objekt nebyl prozkoumán celý. Dílem šlo snad o části hliníků, jinak o části sídlištních jam nespecifikovatelného účelu. V sondě S6 byla zjištěna superpozice: nedatovatelný objekt 507 – část plochy, vyložené kameny a v jednom místě amorfními, struskovitě přepálenými střepy (ohniště?), pokračující za stěnou sondy – ležel nad povrchem již zaplněného objektu 506 (obr. 18).

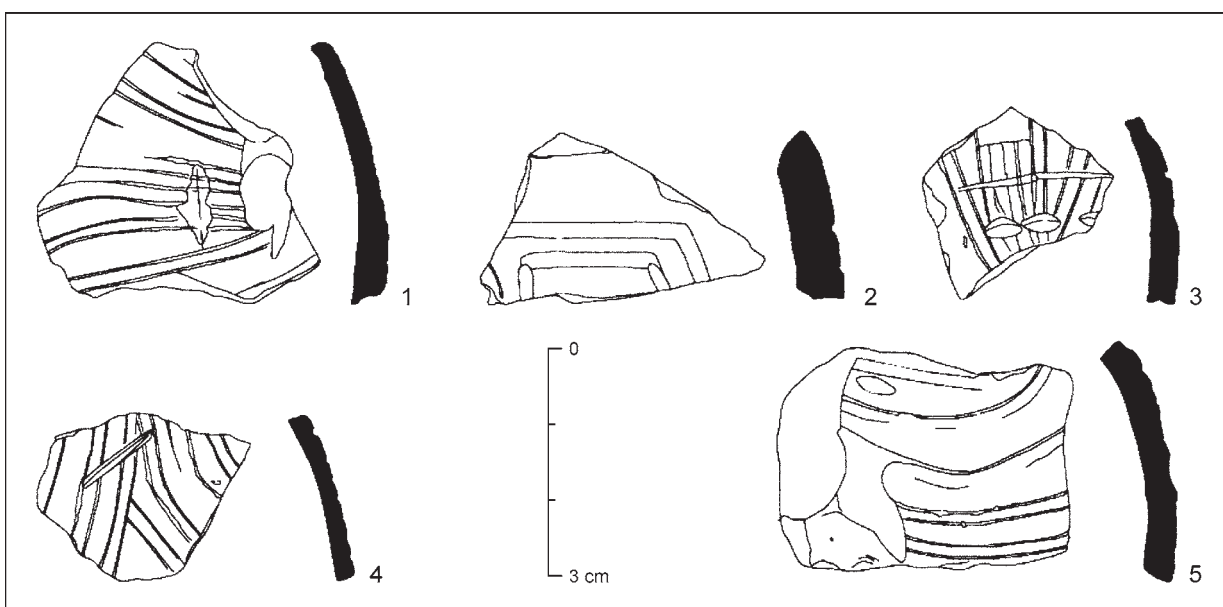
Pokud jde o získaný inventář, některé objekty (502 a 505) byly vyložené bohaté, jiné (504, 509 a 510) proti nim až nápadně chudé. V kúlových jamách nebyly nálezy vůbec. Celkem pochází ze sond 1318 ks keramiky (obr. 19–23), mezi nimi 2 zcela a 13 částečně rekonstruovatelných nádob, 280 ks štípané kamenné industrie (obr. 24; 25) a 22 ks hrubotvaré kamenné

industrie, z toho 7 ks celých a 3 ks zlomků zátěží sítí (obr. 26), 6 ks zlomků terek s viditelnou pracovní plochou, 6 ks brousků, 7 ks kamenů bez pracovních stop (ale manuportů) a konečně 233 ks vzorků mazanice. Broušená kamenná industrie ani předměty z kosti či parohu a ani žádné kosti, podobně jako v roce 2012, nalezeny nebyly, uhlíčky pouze drobné, nevhodné k analýzám.

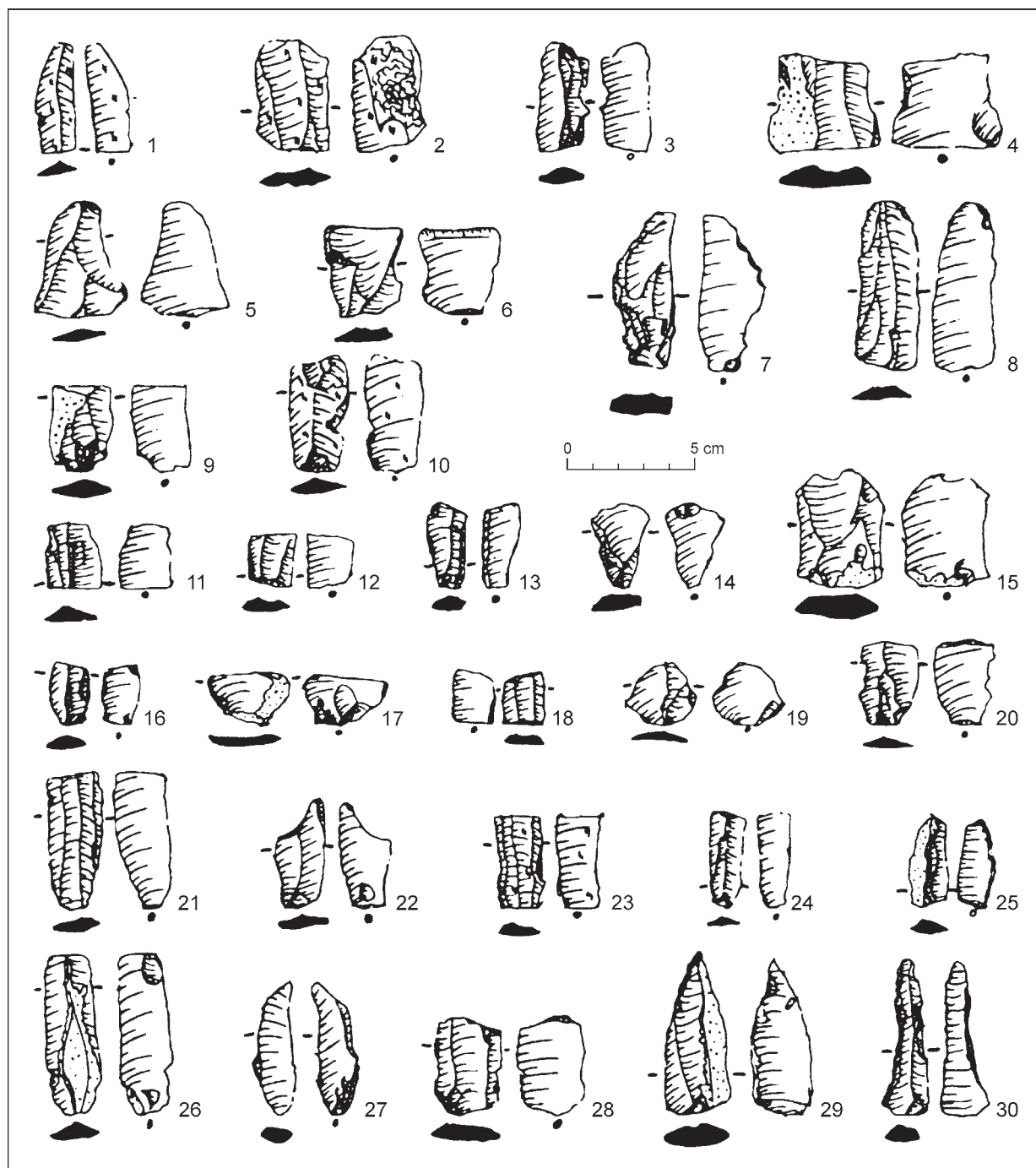
Většina nálezů byla získána z výplně objektů, ale z orniční a šedé vrstvy pochází část (259 ks) keramiky a významná partie štípané industrie: z orniční vrstvy 93 ks, z šedé vrstvy 48 ks. Hrubotvará kamenná industrie, kameny bez pracovních stop a vzorky mazanice pocházely většinou z inventáře objektů, ale také z vrstev. Všechny sídlištní jámy

Obr. 22. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Nálezy ze sídlištních objektů a nadložních vrstev v roce 2013. 1, 4, 7, 8 – keramika hornoslezské lengyelské skupiny ze šedé vrstvy; 2, 3, 5, 6 – keramika kultury s lineární keramikou: 2 – ze šedé vrstvy; 3, 5, 6 – ze sídlištních objektů (kresba E. Jančíková, zpracoval O. Tomančák).

Obr. 23. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Keramika zdobená ve východolineárním stylu. 1, 3–5 – objekt 505/2013; 2 – objekt 509/2013 (kresba a zpracování A. Hořínková).

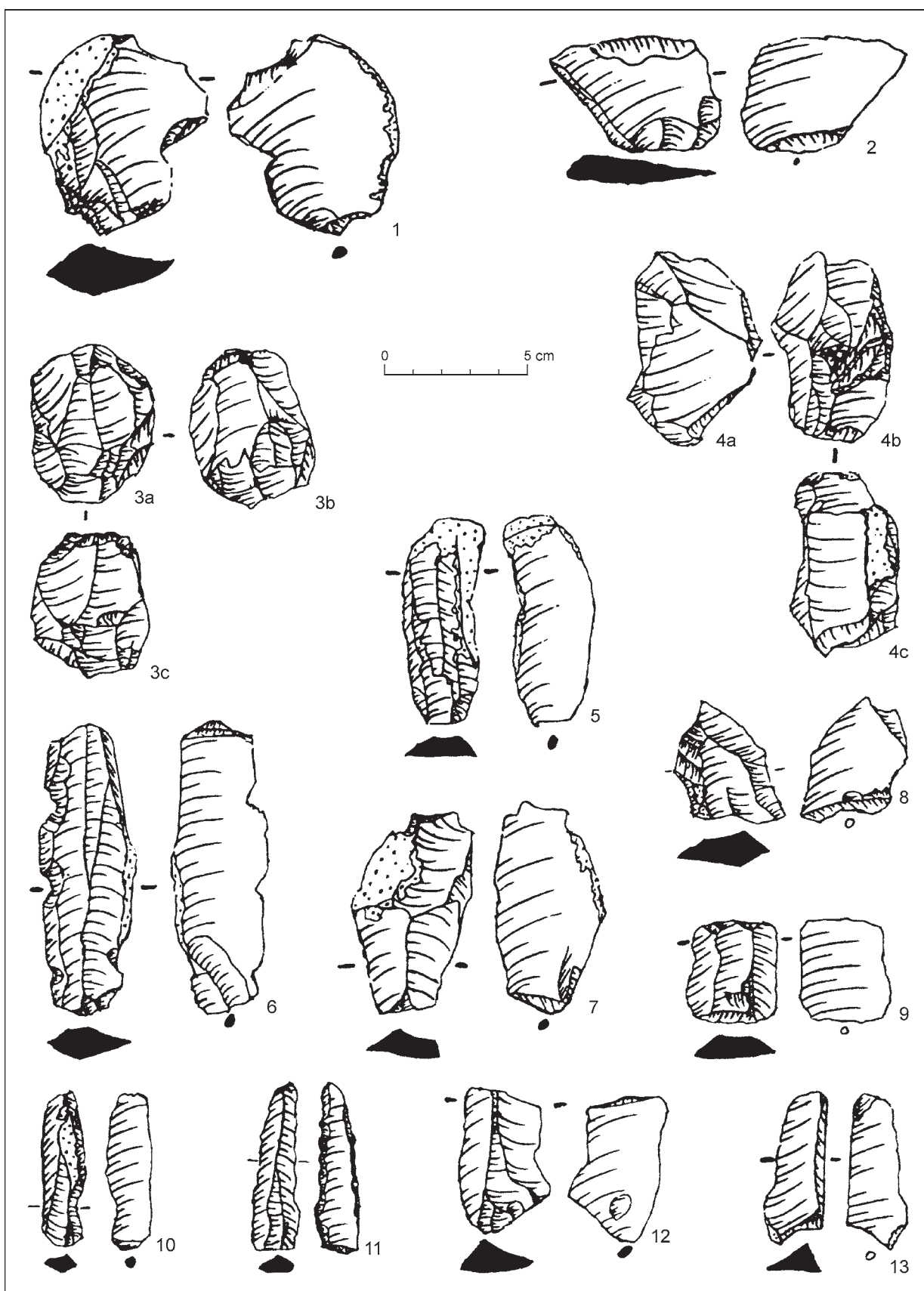

Obr. 24. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Nálezy štípané kamenné industrie ze sond v roce 2013. 1–3, 7, 8, 11, 12, 15–17, 20–22, 24, 26, 28–30 – štípaná kamenná industrie ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury; 3–5, 9, 10, 13, 14, 18, 19, 23, 25, 27 – štípaná kamenná industrie ze silicítů glacienních sedimentů (kresba L. Tomiczková).

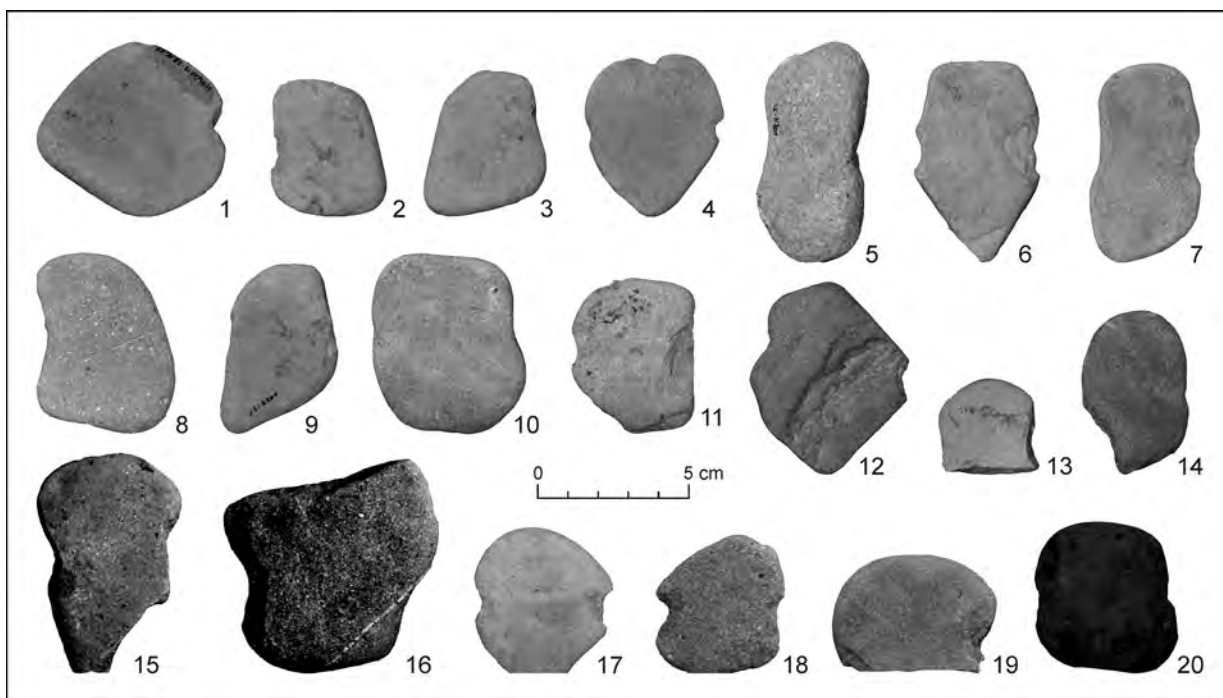
náležely kultuře s lineární keramikou, kulové jámy a objekt 507 (pracovní ohniště) nebyly datovatelné. Žádná jáma nebyla narušena lengyelskými objekty, a ani později, s výjimkou narušení objektů 505 a 511, melioračními výkopy v moderní době. Ani v nich však nebyl získán žádný zlomek keramiky, který by bylo možno označit bezpečně za lengyelský. In-

ventář objektů pod úrovní podloží tak představuje relativně monokulturní soubor, i když nevýznamnou intruzi lengyelských nálezů je možno připustit, zvláště u obou meliorací narušených objektů.

Mezi 259 střepy z vrstev náleží většina typické keramiky rovněž kultuře s lineární keramikou, nalezneme však i několik kusů, nepochybně lengyelských.

Obr. 25. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Štípaná kamenná industrie ze siliců krakovsko-čenstochovské jury ze sídlištních objektů v roce 2013 (kresba L. Tomiczková).

Obr. 26. Zátěže rybářských sítí kultury s lineární keramikou. 1–14 – Pustějov-Dolní role, povrchový sběr a sondážní výzkum v roce 2013; 15, 16 – Hladké Životice-Velká strana, povrchový sběr v roce 2010; 17–19 – Pustějov-Dolní role, sondážní výzkum v roce 2014; 20 – Pustějov-Dolní role, povrchový sběr v roce 2012.

Jejich datování neprotiřečí zařazení do fáze III hornoslezské lengyelské skupiny, předpokládanému na základě výsledků sondáží v roce 2012 (obr. 21: 1, 5; 22: 1, 4, 7, 8). Ve vrstvách jsou nepochybně i atypické lengyelské fragmenty, ale vzhledem k vysoké technologické variabilitě lineární keramiky v objektech, kde zejména četné fragmenty hrubších nádob by bez typické výzdoby bylo podle technologie možno označit i za lengyelské, jsme rezignovali na snahu přičleňovat jednotlivé atypické kusy jedné či druhé kultuře. Typickou lineární keramikou z vrstev i objektů je možno posuzovat pro účely datování společně. Přitom je samozřejmě rozhodující kategorie jemné keramiky a její výzdoba, opírající se o ryté linie a notovou značku. Vysoký podíl tzv. degenerovaného slohu (např. obr. 19: 1, 2; 20: 3, 10, 11; 21: 6, 9–12; 22: 6) a totální nepřítomnost jednoznačných železovských nebo šáreckých elementů opět rámcově synchronizuje sídliště v Pustějově se sídlišti v Bravanticích a Studénce (fáze IIb). Pro určitější úvahy o případně jemných chronologických rozdílech mezi jednotlivými sídlišti nedávají nálezy dosud prostor.

Mezi nálezy ze sídlištních jam byly také 4 fragmenty keramiky s ornamentikou z dvojlinek, případně kombinovaných s důlky (nejde o „noty“!) z objektu 505 (obr. 23: 1, 3–5) a pátý fragment s dvojitým meandrem ze širokých solitérních linií, takřka žlábků, z objektu 509 (obr. 23: 2). Jejich výzdoba se

nápadně odlišuje od výzdoby ostatní keramiky na sídlišti a ukazuje jednoznačně do okruhu kultury s východní lineární keramikou. Souvislost s Potisím podporuje také nález dvou obsidiánových čepelek, jedné z nich též v objektu 505 (obr. 27: 4), druhé ze sběru (obr. 27: 1). Pustějovská keramika úplně přesné analogie na východě nemá, ale vykazuje elementy jak skupiny Tiszadob, tak staršího období bukovo-horské kultury a můžeme ji tedy datovat nejspíše do širšího horizontu od závěru skupiny Tiszadob až do předklasické fáze bukovo-horské kultury (srv. Šiška 1989, 131–133). Eklektický charakter výzdoby

Obr. 27. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Štípaná kamenná industrie z obsidiánu. 1 – povrchový sběr v roce 2013; 2 – sondážní výzkum v roce 2014, sonda S17A/2014, objekt 502/2013; 3 – sondážní výzkum v roce 2014, sonda S17C/2014, orniční vrstva; 4 – sondážní výzkum v roce 2013, sonda S5/2013, objekt 505/2013 (foto P. Rataj).

a nedostatek přesných analogií v Potiši naznačuje, že jde spíše o repliky cizích vzorů než o importy (podrobněji srv. Janák *et al.*, v tisku b). Situace se v tomto ohledu podobá situaci na dalších, poměrně početných lokalitách jak v Horním Slezsku (Furmanek 2011, 180–183; nejvíce fragmentů, výzdobou souvisejících s východolineárním stylem pochází z Dzielnice 17, početně se jim však vyrovnají nepublikované nálezy z výzkumu v Pišti; Stabrava 2001b), tak i dále na západ, v Hornomoravském úvalu (zejména Postrělmov, srv. Davidová 2007, 36, 37; Kašpárek 2007, 36, 45, 46), nebo v opačném směru na Spiši (Soják 1998; 2000b) a v Malopolsku (Godłowska 1982; Kozłowski *et al.* 2014; Šiška 1995). O lokálním nebo cizím původu takových nálezů z hornoslezské oblasti lze prozatím usuzovat výlučně jen podle charakteru výzdoby. Keramografické rozbor, jaké byly nejnověji publikovány například pro Malopolsko a severní Slovensko (Kozłowski *et al.* 2014, 55–66) prozatím scházejí. Vše navíc komplikuje skutečnost, že vlivy z oblasti Potiši k nám pravděpodobně nepřicházejí přímo, ale zprostředkovaně přes Malopolsko (spojení mezi vysokým, často dominantním zastoupením siliců krakovsko-čenstochovské jury mezi surovinami, výzdobou keramiky ve východolineárním stylu a obsidiánem na hornoslezských lokalitách je až nápadné; Papáková 2016, 185), ačkoli ani oblast Spiše není doplňkově vyloučena. Nemůžeme se zde ale pouštět do hlubší analýzy tohoto zajímavého fenoménu.

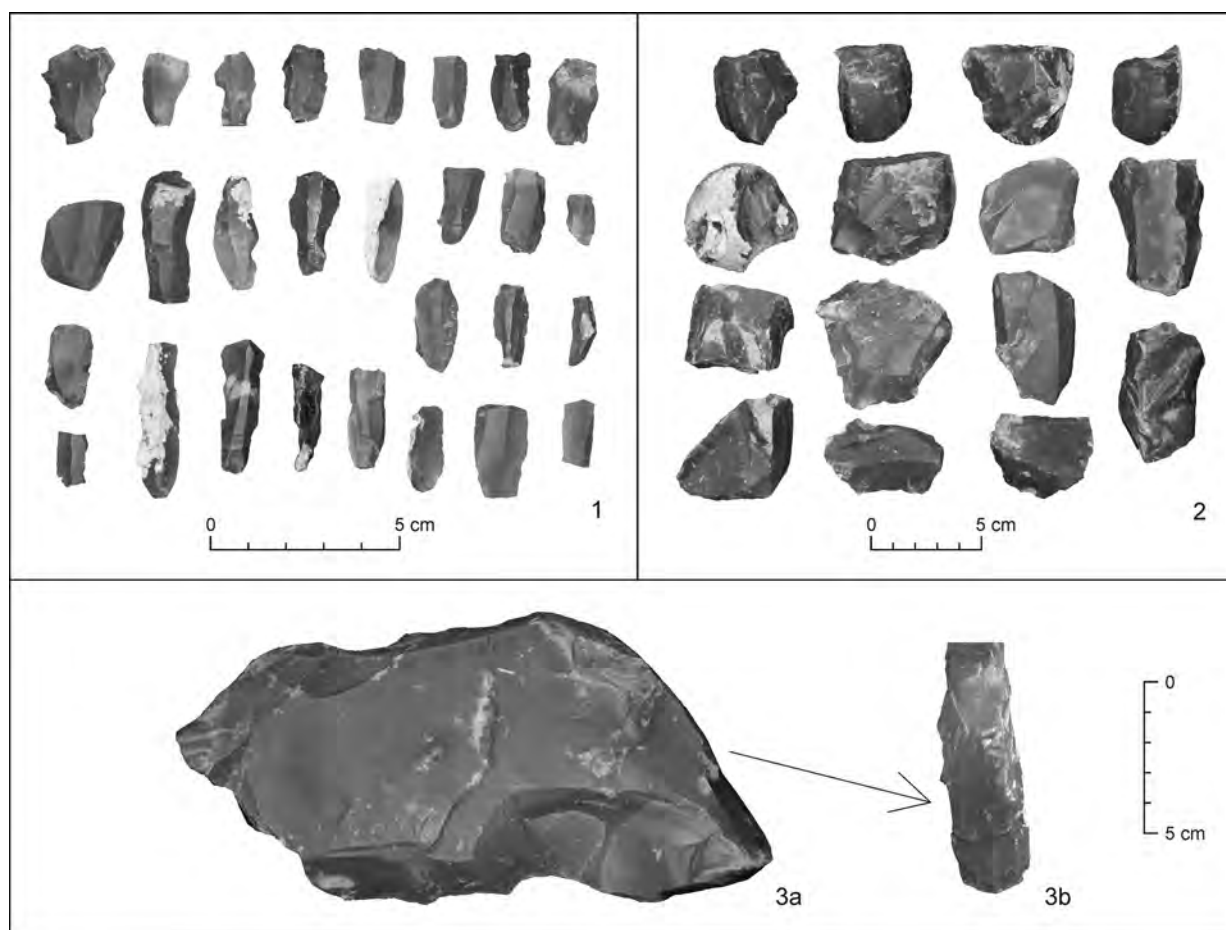
Uvedené datování na úroveň období přechodu skupiny Tiszadob (eventuálně dalších potiských mladolineárních skupin) a kultury bukovohorské na východě zároveň rámcově synchronizuje sídliště s horizontem konce mladé kultury s lineární keramikou a počátků železovské skupiny na jihozápadním Slovensku (Šiška 1989, 134 nn., tab. II; 1995, 9; srv. také Pavúk 1969, 342). Tento horizont by pak měl zhruba odpovídat konci fáze IIb a fázi IIc kultury s lineární keramikou v poslední navrhované verzi moravské systematiky (Čížmář 1998, 120–124). Pojem fáze IIc není pro horní Poodří použitelný, protože se v principu opírá pouze o přítomnost železovských elementů, které se zde prokazatelně vyskytly jen na dvou, či nejvýše třech lokalitách, a to v minimálním počtu (srv. níže). Synchronizace však může naznačovat poměrně mladou pozici sídliště v rámci fáze IIb.

Agregát štípané industrie z roku 2013 je pro poznání této kategorie nálezů na sídlišti dosud nejdůležitější především proto, že část pochází ze sídlištních jam, jejichž inventáře podle keramiky představují relativně monokulturní soubory. Druhým důležitým momentem je jeho početnost (celkem 958 ks). Ve skladbě surovin štípané industrie ze sond (celkem 280 ks; obr. 24; 25) obecně převládají

silicity krakovsko-čenstochovské jury nad silicity glacienních sedimentů, ale jsou výrazné rozdíly mezi souborem z objektů a soubory z nadložních vrstev. Z orniční vrstvy bylo získáno 93 ks industrie, z nich náleží 63 ks (67,7%) krakovským, 22 ks (23,7%) glacienním silicům a neurčitelných je 8 ks (8,6%). Z šedé vrstvy pochází celkem 48 ks industrie, z nich náleží krakovským silicům 26 ks (54,1%), glacienním 15 ks (31,3%) a neurčitelných je 7 ks (14,6%). Nejpočetnější soubor (139 ks) pochází ze sídlištních jam pod úrovní podloží. Protože v nich, na rozdíl od vrstev, můžeme počítat nejvýše s minimální lengyelskou intruzí, lze jej považovat pro sídliště kultury s lineární keramikou za reprezentativní. Silicity krakovsko-čenstochovské jury jsou v něm zastoupeny 105 ks (75,5%), silicity glacienních sedimentů 19 ks (13,7%), obsidián 1 ks (0,7%) a neurčitelných je 14 ks (10,1%). Výrazně nižší zastoupení glacienních siliců v objektech proti souborům z nadložních vrstev a to, že jejich procento je v nich dokonce o maličko nižší než v monokulturním souboru z Bravantic, kde činí 14,1%, podporuje předpoklad, že případné intruze lengyelských nálezů do sídlištních jam byla v případě štípané industrie, stejně jako u keramiky, skutečně minimální. O něco nižší zastoupení siliců krakovsko-čenstochovské jury než v Bravanticích či Studénce je zřejmě dáno dvojnásobným procentem surovinově neurčitelných artefaktů v Pustějově. Kdybychom jako 100% brali pouze určité kusy, což je postup třeba v polské archeologii legitimní (zcela nedávno důsledně Kabaciński 2010; Wojciechowski 2014 aj.), pak bude výše zastoupení krakovských siliců v Pustějově i v Bravanticích prakticky stejná, 84%, resp. 84,6%, ve Studénce samozřejmě stále úměrně vyšší (90%). Příznačné pro štípanou industrii v Pustějově je také vysoké procento kusů z krakovských siliců se zbytky kůry. V souboru ze sond jich bylo 57 ks z celkem 194 ks, tedy 29,4%. Z 56 ks glacienních siliců v tomto souboru nese zbytky kůry pouze jediný kus.

Při dodatečných sběrech po orbě (obr. 29) bylo shromážděno celkem 678 ks štípané industrie, z toho 406 ks ze siliců krakovsko-čenstochovské jury (obr. 28), 237 ks ze siliců glacienních sedimentů, po jednom kuse jsou zastoupeny obsidián (obr. 27: 1), rohovec a, s výhradou, świciechowský silic. 32 kusů je neurčitelných. Kusů s kůrou je v kolekci krakovských siliců celkem 170, tj., 41,8%. Kůra je obvykle drsná, naznačující, že šlo o konkréce podpovrchově těžené, nebo alespoň povrchově dobývané z vápencových zvětralin, ale vyskytnou se i kusy s hladkou, morénovou kůrou. Mezi glacienními silicity nese kůru, výlučně hladkou, pouhých 38 ks (13,9%).

Technologické a typologické analýzy štípané industrie z roku 2013 se ujal M. Oliva. Její výsledky měly být původně součástí této studie, ale ukázalo

Obr. 28. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sběr v roce 2013. Štípaná kamenná industrie ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury. 1 – čepele a jejich zlomky, případně s nástroji; 2 – jádra a zlomky jader, eventuálně suroviny; 3 – makrolitické jádro: 3a – celkový pohled, 3b – těžební plocha (foto P. Rataj).

se, že to dosti dobře nepůjde, jednak pro příliš velkou rozdílnost přístupu k hodnocení proti analýze nálezů z let 2011–2012 (asymetrický přístup ke zpracování obou rozhodujících surovin; odlišné rozdělení nálezů, spojující v jedno nálezy z povrchu a z nadložních vrstev v sondách; jiné počítání kusů s kůrou; mezi nástroje nezařazuje opotřeбенé polotovary; v neposlední řadě jazyk takřka esoterický pro text tohoto typu), především ale pro diametrálně odlišné závěry, které z analýzy vyvodil. Řešení rozporu jsme našli poměrně rychle: M. Oliva výsledky své analýzy a vlastní interpretaci již publikoval jako samostatnou studii (Oliva 2015). Zjištění z jeho analýzy, relevantní pro tento text, konstatujeme vzápětí. K jeho závěrům, zejména k finální interpretaci, se dostaneme v rámci diskuse.

Při analýze zjistil zhruba následující. Silně nerovnoměrné rozdělení štípané industrie mezi jednotlivými objekty snad nebylo náhodné, ale princip této distribuce uvnitř sídliště prozatím nelze rozpoznat. Sbíjení silicitů krakovsko-čenstochovské jury bylo na lokalitě velmi intenzivní (každopádně

nad vlastní praktickou potřebu), odehrávalo se na povrchu sídliště a tam zřejmě i jeho výsledky zůstávaly. Dnes jsou výrobní místa pravděpodobně již rozptýlena dlouhodobou orbou. Byly k němu užívány většinou zřejmě dosti malé a již zčásti odkorované konkrece, jak naznačují převažující nevelké rozměry těžných jader i polotovarů a nedostatek dekortikačních úštěpů, na druhé straně poměrně značné zastoupení čepelí s laterální kůrou. Na sbíjení se pravděpodobně podílelo poměrně mnoho lidí a podle analyzovaných jader byly mezi nimi jak osoby, zvládající čepelovou techniku až virtuózně, tak i zjevně začátečníci.

Pokud jde o retušované nástroje z krakovských silicitů, tedy v jamách jich bylo celkem 18 ks (4 škrabadla, 1 vrták, 4 retušované čepele, v tom 1 čepelový hrot, 5 jednoduchých vrubů, 1 zoubky, 2 lichoběžníky a 1 čepelka s otupeným bokem; srv. Oliva 2015, tab. 8). Z nadložních vrstev a z povrchu napočítal celkem 56 nástrojů z této suroviny (12 škradel, 3 (1+2) vrtáky a zobce, 21 retušovaných čepelí, 7 jednoduchých vrubů, 5 zoubkovaných polotovarů,

Obr. 29. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Výsledky povrchových sběrů v letech 2013 a 2014. Světlé body – jádra a jejich zlomky; tmavé body – ostatní. Podkladová mapa Google Earth (zpracoval P. Rataj).

4 odštěpovače (stíradla), 2 drasadla, 2 čepelové hroty; srv. *Oliva 2015*, tab. 8). Vezmeme-li skupinu nástrojů ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury jako celek (74 ks = 100%), tedy výrazně převažují retušované čepele (33,8%) a škrabadla (21,6%), ve větším množství jsou ještě zastoupeny vrtáky a zobce (5,4%), odštěpovače (5,4%), a také jednoduché vruby (16,2%) a zoubkované polotovary (9,1%). U posledních dvou typů je ovšem intencionalita úpravy obecně mnohdy pochybená. Jiné typy se objevují po jednom až dvou ks, scházejí rydla. Zjistit z jeho tabulek, které nástroje jsou na čepelích a které na úštěpech, nelze. Jeho text sice neuvádí rozdělení nálezů do hlavních morfologických skupin, ale alespoň přibližně lze jejich procentuální zastoupení podle tabulek rekonstruovat; samozřejmě s akceptací přerozdělení agregátu ve dva soubory:

- soubor ze sídlištních jam,
- soubor z nadložních vrstev a povrchu terénu.

V prvním případě je v kolekci 105 ks silicítů krakovsko-čenstochovské jury 17,1% nástrojů, 8,6% jader či jejich zlomků, 24,8% čepelí a zbylých 49,5% by měla tvořit skupina úštěpy a odpad. Ve druhé kolekci (celkem 495 ks) je 11,3% nástrojů, 13,1% jader či jejich zlomků, 22,8% čepelí a zbytek

by měla tvořit skupina úštěpy a odpad (52,8%). Zjištěné hodnoty se vzájemně příliš neliší (ve sběrové kolekci je vyšší zastoupení jader a nižší zastoupení nástrojů). Z hlediska čistě formální klasifikace jde v obou případech o parametry, odpovídající přibližně sekundární výrobní osadě, v případě větší kolekce výrazněji. Výsledky naznačují, že kontradiktorní obraz zastoupení hlavních morfologických skupin, získaný analýzou kolekce silicítů krakovsko-čenstochovské jury z let 2011–2012, byl náhodný, zkrácený snad její nedostatečnou velikostí (pouhých 88 ks).

Pokud jde o štípanou industrii ze silicítů glacienních sedimentů, vlastní text se jí zabývá poměrně málo a dosti povšechně, některé důležité údaje lze však dohledat v tabulkách (*Oliva 2015*, tab. 3; 9). Zdá se, že také tato surovina zde byla sbíjena s podobnou intenzitou jako importované krakovské silicity, jak naznačuje srovnání počtu 37 ks jader či jejich zlomků, které tvoří 13,5% v kolekci 275 ks glacienních silicítů ze sběru a nadložních vrstev a počtu 65 ks, tvořících 13,1% z kolekce 495 ks krakovských silicítů v tomtéž souboru. Z eratických silicítů bylo vyrobeno celkem 25 nástrojů, z toho na čepelích a čepelkách 15 ks (5 škradel, 4 [2+2] vrtáky a zobce, 4 retušované čepele, 1 rydlo a 1 zoubky),

na úštěpech 8 ks (2 škrabadla, 2 rydla, po 1 ks pak odštěpovač, ventrální „tula,“ zoubky a vrub), na odpadu a zlomcích 2 ks (1 škrabadlo a 1 rydlo). Vedoucím typem je tedy i zde škrabadlo, pozoruhodné je nízké zastoupení retušovaných čepelí. Pouze jediný vrub mezi nástroji naznačuje, že výrazná převaha vrubů z této suroviny nad vruby ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury v kolekci z let 2011–2012 byla jen náhodná; v rozsáhlejší kolekci z roku 2013 je tomu právě naopak. Poměr čepelových a úštěpových (nebo spíše „nečepelových“) nástrojů je tedy asi 1,5 : 1. Převaha čepelových nástrojů je tak menší než u nástrojů z krakovských silicitů a mnohem menší než u nástrojů z glacienních silicitů ze sběrového kompletu z let 2011–2012.

Pokusíme-li se na základě tabulek M. Olivy alespoň přibližně rozdělit nálezy z nadložních vrstev a sběru podle hlavních morfologických skupin (u 19 ks silicitů glacienních sedimentů ze sídlištních jam, mezi nimiž je 1 jádro a žádný nástroj, by to nemělo smysl), docházíme k zastoupení 9,1 % nástrojů, 13,5 % jader, 12,4 % čepelí a 65 % úštěpů a odpadu. Formální parametry sekundární výrobní osady zde vystupují ještě výrazněji, než v případě nálezů z krakovské suroviny; nicméně klasifikovat výrobní osadu s intenzivní produkcí přímo v oblasti zdrojů jako sekundární dosti dobře asi nelze. Několikanásobně nižší zastoupení kusů s kůrou než je tomu v případě artefaktů ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury se zdá potvrzovat to, co naznačilo již zpracování nálezů z let 2011–2012. Výchozí formy suroviny pro sbíjení byly v případě industrie z domácích silicitů podstatně více odkorovány než v případě industrie z krakovské suroviny. Ovšem M. Oliva (2015, 35) podotýká, že úštěpy s plošnou kůrou ve sběrovém souboru převažují u eratických silicitů nad silicity krakovsko-čenstochovské jury; snad to ukazuje na dekortikaci přímo na lokalitě. Působila zde možná také častěji větší velikost jejich konkréci, které lze ještě dnes sbírat v blízkém okolí lokality, proti většině upravených konkréci, importovaných z Krakovska.

Kamenná broušená industrie v objektech získána nebyla, při dodatečných sběrech byl nalezen jednak zlomek kopytovitého klínu, typu „středně vysoký“ podle S. Vencla (1960), vyrobený velmi pravděpodobně z metabazitu typu Jizerské hory (obr. 10: 3), jednak nevelká plochá kopytovitá sekera lichoběžného nárysu s asymetrickým ostřím, pravděpodobně z metabazitu typu Želešice, nelze ani vyloučit původ suroviny v Hrubém Jeseníku (obr. 10: 5). Oba kusy je možno podle morfologie spojit nejspíše s lineárním sídlištěm, i když sekera by snad mohla být (méně pravděpodobně) i mladší.

Mezi surovinou hrubotvaré industrie (většinou

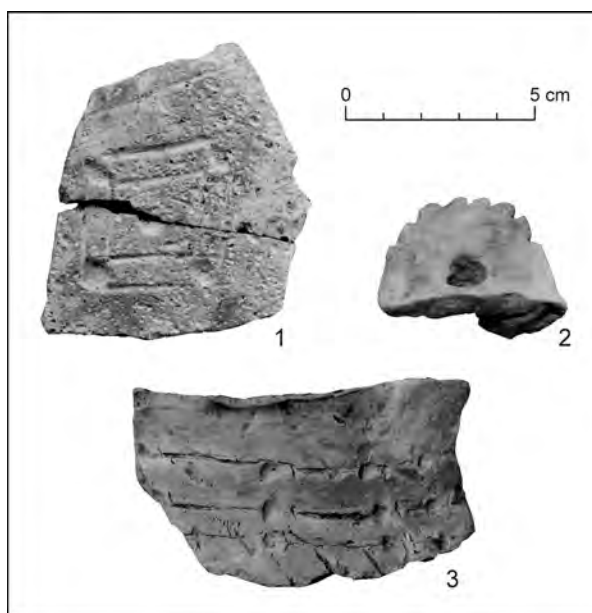
jde kromě zátěží o podložky a jejich zlomky, méně často zlomky mlýnků či kusy suroviny), nacházíme lokální materiál, a to kulmský slepenec, drobu a poměrně často i zvětralý pískovec, není jisto zda z kulmu nebo flyše. Pravděpodobnější je první, ale ani druhou možnost nelze vyloučit. Výjimkou je třík z písmenkového granitu, původem nejspíše z Hrubého Jeseníku, tedy import, nalezený při sběru po orbě (může ovšem být také lengyelský). Zásadní význam však mají mezi těmito nálezy zátěže rybářských sítí či jejich zlomky (ze sond 10 ks, ze sběru po orbě 5 ks; obr. 26: 1–14), celkem 15 ks, spolu se zátěží ze sběru v roce 2012 celkem 16 ks. Takové množství nebylo dosud známo z žádné středoevropské neolitické lokality mimo Opavsko (srv. Šikulová 1961; Janák 2004, 78–82; Janák/Knápek/Papáková 2011, 58, 59). Všechny jsou robeny z valounů, nejčastěji droby, ale vícekrát se vyskytnou i prachovec či více typů pískovce a v jednom případě i křemenec.

Sondážní výzkum v roce 2014 v Pustějově

Výzkum proběhl v srpnu 2014 a jeho výsledky se teprve zpracovávají, takže následující informace jsou (s výjimkou petrografické determinace kamenné industrie, která je již hotova) povýtce předběžné. V 7 sondách (obr. 9) bylo zachyceno 14 sídlištních jam, dále zbylá část objektu 507/2013 (objekt 615/2014), 11 kůlových jam či jamek a žlábek. Objekt 507/2013 + 615/2014 tvořily dohromady pozůstatek ohniště. I když valouny z droby, pískovce a křemence, získané v obou sezónách z kamenného vyložení, nejevily na pohled stopy žáru a totéž platilo o zemině pod nimi a v okolí, a i když takřka úplně scházel popel a mazanice, nepravidelně oválný tvar vyložení o rozměrech přibližně 0,72 x 0,54 m, především ale přítomnost silně přepálených střeptů v části, zkoumané v roce 2013 a masivně, většinou mnohonásobně zvýšená magnetická susceptibilita valounů z vyložení (např. u 10 vzorků z droby nebo drobového pískovce se pohybuje v rozmezí 1,76–9,64 x 10⁻³ SI, zatímco běžně u tohoto materiálu – nehledě k nečetným výjimkám bohatým na minerály s obsahem železa, což není náš případ – nepřesáhne hodnotu 0,5 x 10⁻³ SI), naznačující, že prošly žářem, nepřipouštějí pochybnosti o správnosti pracovní interpretace. Ohniště bylo zapuštěno do šedé vrstvy nad již zaplněným objektem 506/2013 (obr. 18), je tedy mladší, ale prozatím stále není datovatelné. Naopak, v případě dvou domnělých úseků příkopu (objekty 502/2013 a 503/2013) se ukázalo, že pracovní interpretace byla mylná. Objekt 502 byl v roce 2014 dobrán takřka úplně a výsledná podoba má nezvyklý, esovitě nepravidelný tvar; snad jde

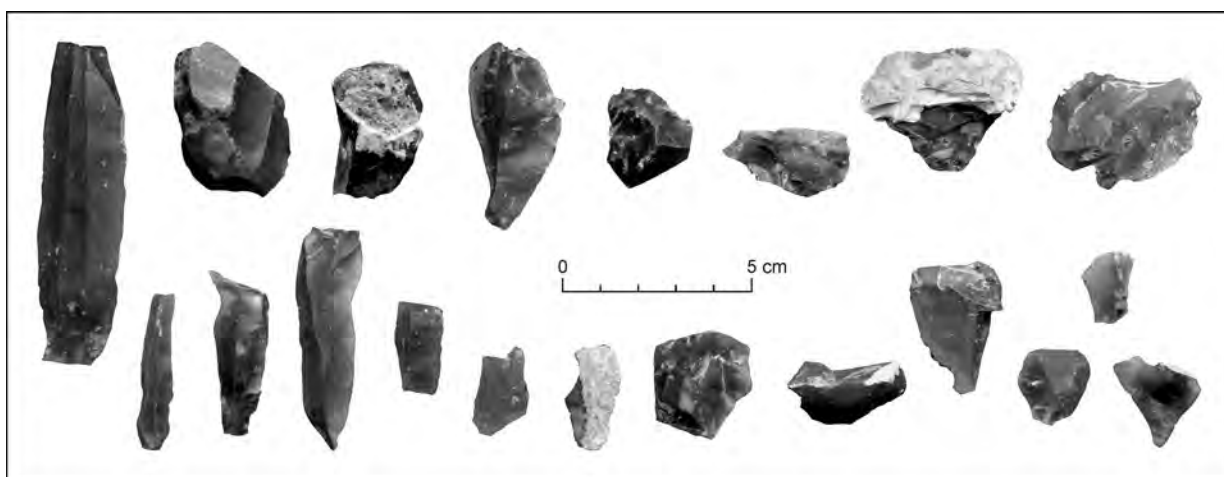
o hliník (obr. 17). V těsném sousedství superpozice ohniště a zaplněné jámy 506/2013 byla odkryta sestava kúlových jam i jamek a žlábků (obr. 18), zapuštěná dosti hluboko pod úroveň šedé vrstvy, velmi pravděpodobně prozatím neinterpretovatelná (a nedatovatelná) část kúlové stavby, která by měla pokračovat na východě, již za hranicí magnetometricky proměřené plochy.

Nálezky odpovídají strukturou a charakterem nálezům z předchozích let. Mezi 1510 zlomky keramiky (z toho 931 ks ze sídlištních jam) převažuje lineární keramika fáze IIb (obr. 30). Vlivy kultury s východní lineární keramikou nelze před zpracováním vyloučit, jednoznačné šarecké či železovské elementy opět chybějí. Málo výrazná keramika hornoslezské lengyelské skupiny neprotiřečí datování na sklonek lengyelského vývoje. Mezi surovinami kamenné štípané industrie (265 ks, z toho 153 ks z jam; obr. 31) jasně dominují silicity krakovsko-čenstochovské jury. Mezi štípanou industrií z jam tvoří 121 ks (79,1%), zastoupení silicitů glacigenních sedimentů je nízké, pouhých 11 ks (7,2%), jiné suroviny jako obsidián (obr. 27: 2), chalcedonová hmota a silicifikovaný korál jsou zastoupeny po 1 ks (dohromady 1,9%), 18 ks (11,8%) je neurčitelných pro přepálení. Ze 121 ks z krakovské suroviny nese kůru 39 ks (32,2%). Šedá a orniční vrstva (včetně sběru na povrchu sond) poskytly dohromady 112 ks štípané industrie, z nich náleží silicitům krakovsko-čenstochovské jury 64 ks (57,1%), silicitům glacigenních sedimentů 32 ks (28,6%), obsidiánu byl nalezen 1 ks (0,9%; obr. 27: 3) a 15 ks (13,4%) je neurčitelných pro přepálení. Z 64 ks silicitů krakovsko-čenstochovské jury nese kůru 17 ks, tj. 26,6%. Pro celý korpus této suroviny ze sond 2014 (dohromady 185 ks) je podíl kusů s kůrou 30,2%.

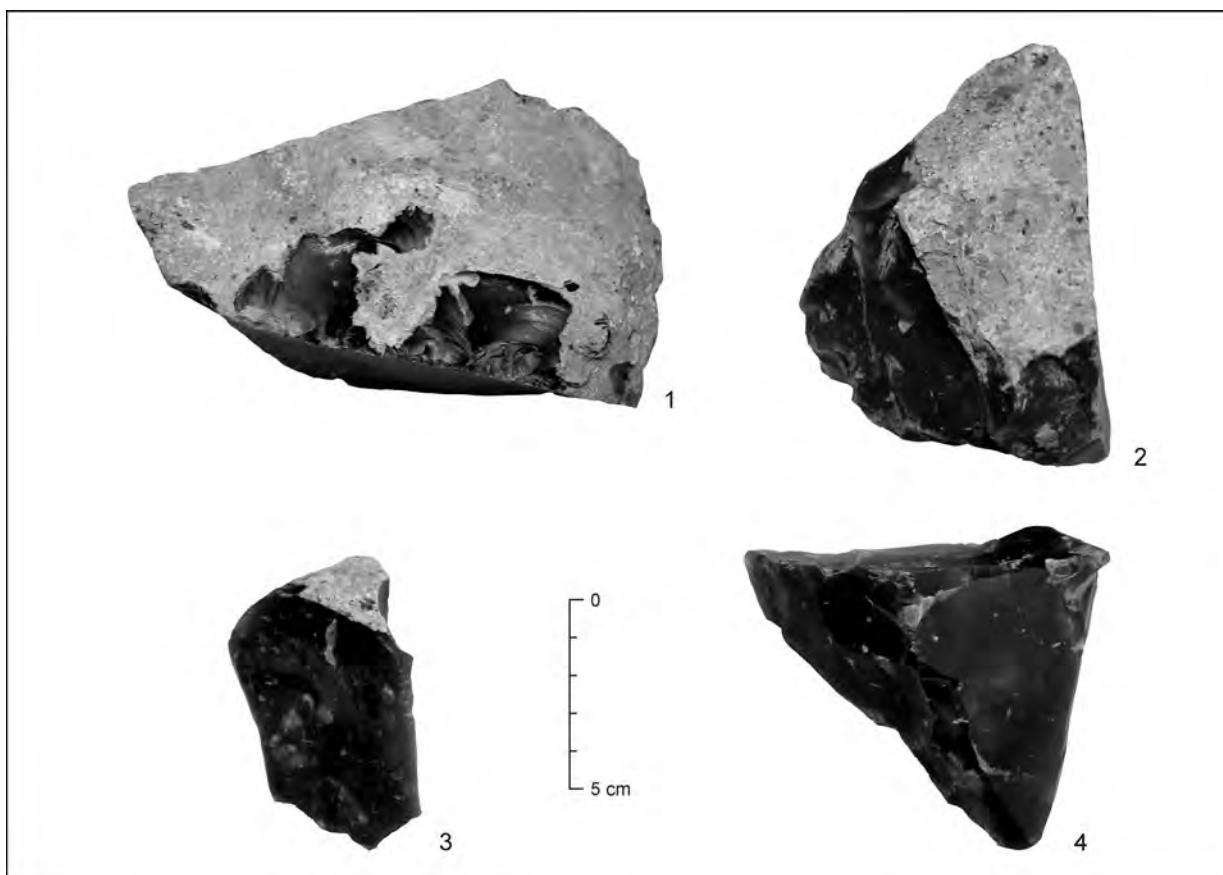

Obr. 30. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Keramika kultury s lineární keramikou ze sídlištních objektů v roce 2014 (foto K. Papáková).

Kamennou broušenou industrií (3 ks) reprezentuje plochá sekerka z blíže nespecifikovatelného metabazitu (obr. 10: 4) a fragment kopytovitého klínu z metabazitu typu Želešice (obr. 10: 6), oba kusy z jedné jámy. Poslední zlomek, také z klínu, pochází ze šedé vrstvy a je vyroben nejspíše z metabazitu typu Jizerské hory (obr. 10: 8). Z hrubotvaré industrie rozšiřuje dosavadní kolekci z lokality 5 ks zátěží sítí či jejich zlomků (obr. 26: 17–19), z nich 1 ks celý a zlomek dalšího z jam, 2 celé zátěže z orniční vrstvy a 1 zlomek ze šedé vrstvy, šestý kus (zlomek

Obr. 31. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Nálezky ze šedé vrstvy v sondě S17B z roku 2014. Štípaná kamenná industrie, zcela vlevo enormně dlouhá čepel s odlomeným terminálem i bází (foto K. Papáková).

Obr. 32. Pustějov-Dolní role. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Sběr z roku 2014. Jádra ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury a jejich zlomky (foto K. Papáková).

z orniční vrstvy) je nejistý. Všechny jsou vyrobeny z různých variet pískovce, doplňuje je valoun kulmské droby. Všechna mazanice zřejmě pochází z výmazu stěn budov, nikoli z pecí.² Konečně však byly získány větší kusy uhlíků, z nichž byly 3 vzorky předány do laboratoře Ústavu jaderné fyziky Akademie věd ČR v Praze. Pro radiokarbonové datování se však ukázal vhodný jen jeden, z objektu 614. Tento vzorek (lab. č. 14 337) poskytl konvenční datum 6181 ± 40 BP. Po kalibraci pak většinový interval data 1σ (asi 68 % pravděpodobnost) 5178–5067 BC, data 2σ (asi 94 % pravděpodobnost) 5228–5003 BC (*Světlik 2015*). Více k tomu srv. níže. Všechny sídlištní jámy, a snad i kůlové jámy či jamky s nimi související, náležejí fázi IIb kultury s lineární keramikou. Ohniště a relikty nadzemní kůlové konstrukce jsou prozatím, jak již bylo řečeno, nedatovatelné.

Zmiňovaný sběr na konci října 2014 (obr. 29) přinesl 7 ks keramiky, 67 ks štípané industrie (obr. 32), 4 ks broušené industrie a 5 ks zátěží či jejich zlomků, též 2 valouny bez pracovních stop. V kolekci štípané industrie mírně převažují silicity krakovsko-čenstochovské jury (35 ks, 52,2 %) nad silicity glacienních sedimentů (27 ks, 40,3 %), 5 ks (7,5 %) je neurčitelných pro přepálení. Z krakovských silicitů 20 ks (57,1 %) nese zbytky kůry, u eratických silicitů jsou to jen 4 ks (14,8 %). Analýza štípané industrie, jak bylo řečeno, právě probíhá, provádí ji Mgr. O. Mlejnek a na naši prosbu věnoval přednostní pozornost malé kolekci 35 ks silicitů krakovsko-čenstochovské jury ze sběru. Identifikoval v ní 13 jader a jejich zlomků, k nimž lze připočítat ještě čtrnáctý kus, který označil jako „jádro/surovina“, 2 nástroje (škrabadla, jedno na úštěpu, druhé na čepeli), 2 čepele a 2 jejich zlomky, 8 úštěpů a 5 jejich zlomků, 2 fragmenty. Vypočítávat procenta z tak malého sběrového souboru by bylo zbytečné a nechceme ani předbíhat celkové zpracování. Aktuální relevanci má pro naše úvahy několik věcí. Jádra jsou podle jeho zjištění většinou zbytková (8 ks) nebo alespoň těžená (5 ks); mezi těžnými (průměrná výška 52,2 mm) jsou též dva kusy vyšší než 60 mm (74 mm, s těžní plochou vysokou 73 mm, a 62 mm; obr. 32: 2). Nejzajímavější je kus nepravidelného tvaru, zčásti kortikální, označený

² Za konzultaci ke vzorkům mazanice během komise výzkumu v roce 2014 děkujeme M. Ličkoví.

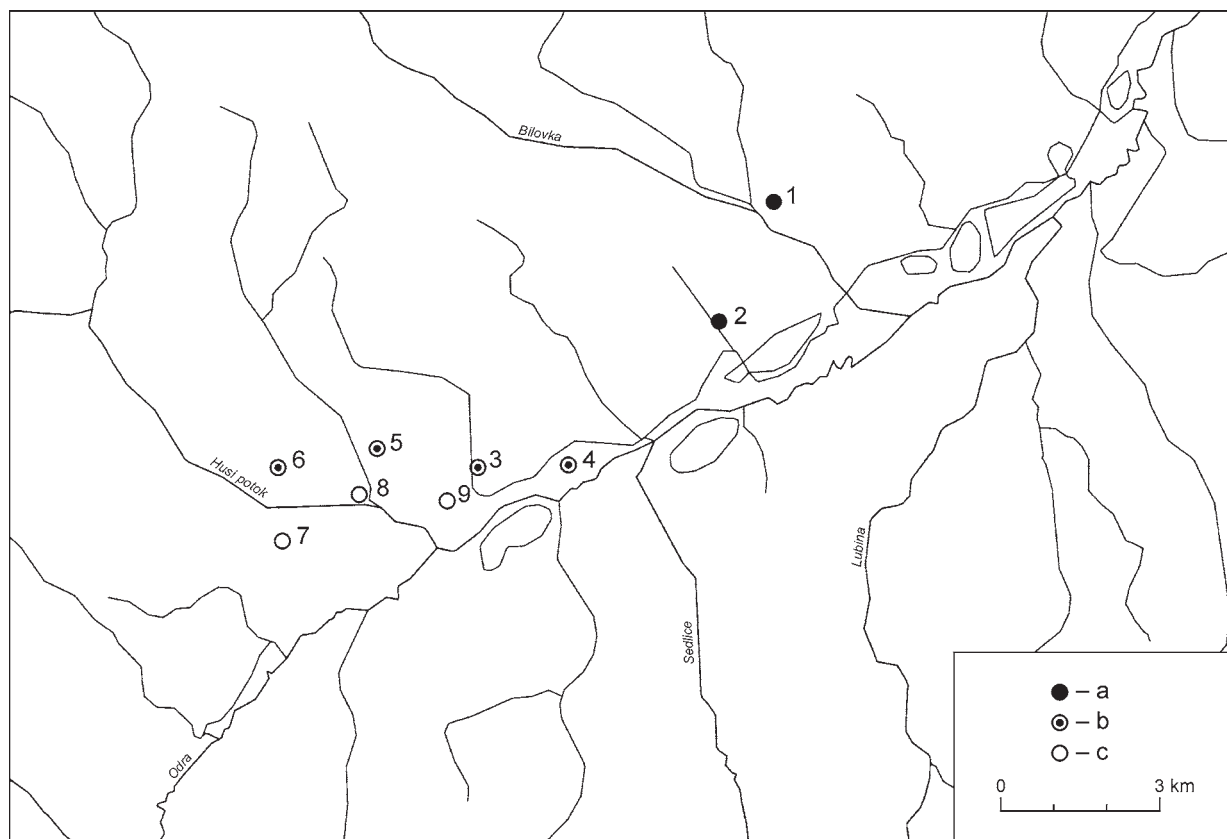

Obr. 33. Kujavy, okraj intravilánu obce. Sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Letecký pohled (foto P. Rataj).

jako „jádro/surovina“ (obr. 32: 1). Jeho rozměry jsou $107 \times 66 \times 48$ mm. Je na něm patrný pokus o přípravu těžní plochy (1 zkouška). Domníváme se, že jde o kus, sekundárně odlomený z velkého jádra, připraveného z hlízy, která musela podle tvaru zlomku mít velikost nejméně 20 cm, spíše více. Dva kusy broušené industrie, plochá kopytovitá sekerka z metabazitu typu Jizerské hory a fragment dosti masivního kopytovitého klínu z metabazitu snad původem z Hrubého Jeseníku, náležejí kultuře s lineární keramikou. Zbylé dva kusy, fragment sekery s oválným symetrickým průřezem a polotovár (?) velké sekery, nutno přisoudit nejspíše lengyelské kultuře. Oba jsou z kulmských sedimentárních hornin, suroviny v zásadě místního původu (Nízký Jeseník), která je v horním Poodří typická především pro hornoslezskou facii nálevkovitých pohárů, ale první kusy z nich vyrobené se mezi zdejší broušenou industrií objevují právě na sklonku vývoje hornoslezské lengyelské skupiny, zatímco jejich dřívější užití k výrobě nástrojů u kultury s lineární keramikou zde známo dosud není (Janák/Přichystal 2007b, 186). M. Moník (2013, 211, obr. 10) uvádí ovšem ze sousedních Bravantice, tedy z monokulturního lineárního sídliště, dvě ozdoby (?) vyrobené z prachovce. Z 5 ks zátěží jsou čtyři z droby nebo glaukonického pískovce a jejich magnetická susceptibilita se pohybuje v rozmezí $0,08\text{--}0,16 \times 10^{-3}$ SI; poslední zátěž je vyrobena z droby bohaté na oxidy/hydroxidy železa a její magnetická susceptibilita je proto značně vyšší – $2,78 \times 10^{-3}$ SI.

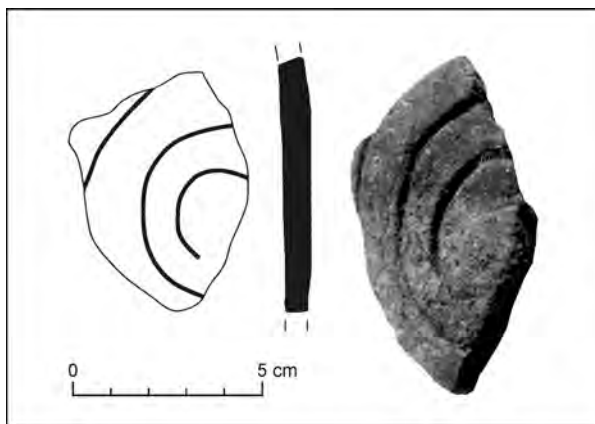
Výsledky průzkumů Daniela Fryče v letech 2007–2013

Souběžně s aktivitami Ústavu archeologie pokračoval v intenzivní penetraci oderského levobřeží také D. Fryč z Hladkých Životic. Objevil při nich mimo jiné nové neolitické lokality též na katastru Kujav (obr. 33), asi 1,9 km severovýchodně od sídliště Hladké Životice-Velká strana a 2,2 km severozápadně od sídliště v Pustějově-Dolní roli (Fryč 2012) a u Studénky-Butovic, asi 4 km jihozápadně od sídliště ve Studénce-Záhumení a 1,4 km jihovýchodně od sídliště v Pustějově-Dolní roli (Fryč 2013b). Při povrchových sběrech odtud získal menší soubory kamenné štípané industrie, několik kusů kamenné broušené industrie a sporadicky fragmenty keramiky. Především v nich mezi surovinou štípané industrie převládají silicity glacienních sedimentů a mezi keramikou lengyelské fragmenty. Přítomnost silicity krakovsko-čenstochovské jury, byť menšinová, ojedinělé keramické úlomky, zařaditelné do kultury s lineární keramikou a přítomnost kopytovitých klínů a seker či jejich zlomků však ukazují, že podobně jako na lokalitách v Pustějově a Hladkých Životicích-Velké straně máme v obou případech nejspíše co dělat se dvěma sídlišti, a to starším lineárním a mladším lengyelským. Lokalita na okraji intravilánu Kujav soliterním založením na drobné vodoteči i dispozi-

Obr. 34. Neolitické osídlení v okolí Studénky. 1 – Bravantice, u soutoku Seziny a Bílovky; 2 – Studénka-Záhumení; 3 – Pustějov-Dolní role; 4 – Studénka-Butovice; 5 – Kujavy, okraj intravilánu obce; 6 – Hladké Životice-Velká strana; 7 – Hladké Životice-Vrásčítý; 8 – Hladké Životice, u soutoku Husího a Děrenského potoka; 9 – Pustějov-Hůrský. Legenda: a – sídliště kultury s lineární keramikou; b – sídliště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny; c – sídliště hornoslezské lengyelské skupiny (zpracovali P. Rataj a A. Hořínková).

cí uvnitř mikroregionu dokonale zapadá do rámce ostatních lineárních sídlišť. Rovněž butovické sídliště leží na vlastní (byť dnes již zaniklé) vodoteči, ale osídlení kultury s lineární keramikou by zde, podle jediného získaného typického zlomku keramiky,

Obr. 35. Studénka-Butovice. Sídlíště kultury s lineární keramikou a hornoslezské lengyelské skupiny. Fragment keramiky kultury s lineární keramikou (kresba i foto D. Fryč).

zdobeného trojnásobnou volutou z jednoduché široké rýhy (obr. 35; *Fryč 2013b*, obr. 18: 1), mělo, přinejmenším zčásti, být starší než fáze IIb. Jednoznačně rozhodnout může ovšem jen terénní výzkum. Další dvě lokality objevil D. Fryč na katastru Hladkých Životic. První lokalita, Hladké Životice-Vrásčítý (*Fryč 2007*, 27–29; *2010*, 311) leží na opačné straně potoka (a vsi) než lokalita Velká strana (ve vzdálenosti asi 0,9 km severním směrem), druhá při soutoku Husího a Děrenského potoka (*Fryč 2010*, 311, 312) asi 1,5 km jihovýchodně od sídliště Velká strana a 1 km jihozápadně od sídliště u Kujav. Podle jeho nálezů, pokud jsme mohli pozorovat, jde prozatím výhradně o lengyelskou keramiku. Zcela dominuje štípaná industrie z glacigenních silicítů, jen ojedinělé jsou kousky krakovských silicítů (ústěpy s kůrou, snad sebraná surovina?), scházejí kopytovité klíny.

Nejnověji pak D. Fryč hlásí podle nálezů kamenné industrie (keramiku nezískal) další lokality z Pustějova (*Fryč, v tisku*). Z nich lokality Pustějov 3 a nejspíše i 4 se zdají být podle polohy pokračováním sídliště na Dolní roli (tvořeného v jeho

nomenklatuře lokalitami Pustějov 1 a 2) za železniční trať Přerov – Bohumín. Tím by se sídliště přiblížilo k dnešnímu toku Odry až na 0,4 km, nejedná-li se ovšem o recentní povodňové splachy (podle místních občanů sahala při povodni v roce 1997 voda přes trať až do jižní části sídliště na Dolní roli). Lokalita Pustějov 5 (trať Hůrský) by měla ležet ve vzdálenosti asi 1,1 km přibližně na západ od Dolní role, několik set metrů od opačného okraje intravilánu obce, od jihu a západu obtékána bezejmennou vodotečí (přítokem Pustějovského potoka) a asi 1,6 km na jihovýchod od lokality na okraji Kujav. Dnešní tok Odry je od ní vzdálen asi 1 km. Zdá se tedy, že jde o další samostatné sídliště. Nepočetnou štípanou industrii jsme neměli, stejně jako v případě jeho lokalit 3 a 4, dosud příležitost shlédnout, ale podle nálezcových kreseb zejména přítomnost dvou šipek typu Štramberg by ji měla datovat na sám konec lengyelského vývoje.

Neolitické osídlení v okolí Studénky

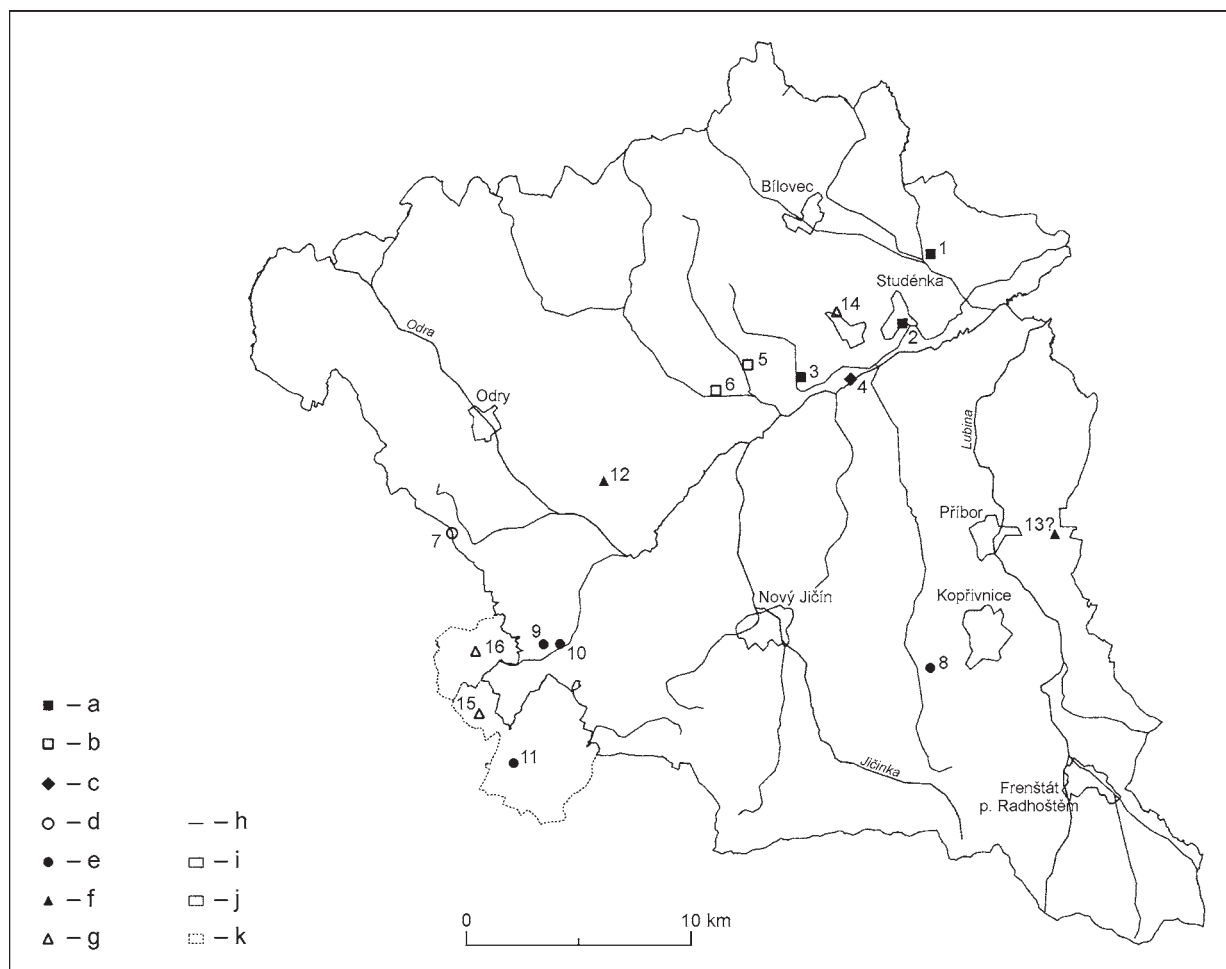
Dosavadní výsledky výzkumů a průzkumů ukazují existenci dvou zčásti se územně překrývajících neolitických mikroregionů (obr. 34). Starší náleží kultuře s lineární keramikou a sídliště, solitérně zakládaná na krátkých vodotečích, případně u jejich soutoků, jsou uspořádána do nepravidelného řetězce, v zásadě orientovaného Odrou, prozatím sahajícího od Bravantic po Hladké Životice. Mladší, lengyelský, s lokalitami podobně zakládanými ve vztahu k drobným vodotečím, je uspořádán spíše shlukově mezi Studénkou-Butovicemi a Hladkými Životicemi. S ohledem na absolutní datování středoevropských neolitických kultur by měl být mezi oběma mikroregiony rozdíl mnoha set, možná až tisíce let (srv. datování níže) a o jakékoli přímé návaznosti tedy nelze uvažovat. Není však zcela vyloučeno, že příchozí lengyelský lid mohl rozpoznat některá místa staršího osídlení a znovu je osadit, případně, že mohla existovat i nějaká tradice o starším osídlení v této oblasti.

Osídlení kultury s lineární keramikou

Podstatně lépe než lengyelské je poznáno osídlení kultury s lineární keramikou, sestávající ze sídlišť na katastru Bravantic, Studénky, Studénky-Butovic, Pustějova, Kujav a Hladkých Životic (obr. 34: 1–6). První dvě jsou monokulturní, na zbylých čtyřech lo-

kalitách je také mladší, lengyelský, sídlištní horizont. Každá osada je situována na krátké lokální vodoteči (v případě Studénky-Butovic už jen zčásti čitelné na leteckých snímcích) či u soutoku takových vodotečí a podle výsledků dosavadních průzkumů (které ovšem nepokrývaly systematicky celé území) by výše proti proudu další sídliště snad již být neměla. Rozestupy mezi jednotlivými sídlišti v nepravidelném řetězci podél Odry kolísají v rozmezí 1,4 km až 4 km. Vzdálenost od dnešního řečiště se pohybuje od 1 km do 3,5 km, úměrně tomu i vzdálenost od okraje nivy³. Už jen letmý pohled na mapku ale vnuká představu ještě jednoho sídliště uvnitř řetězce, někde na Butovickém potoce. Tomu by nasvědčovaly i některé údaje ve starší literatuře (srv. Janák/Knápek/Papáková 2011, pozn. 20), podle nichž by pro něj připadalo v úvahu zejména okolí butovického kostela. Existence sídliště tam by uzavřela řetězec s rozestupy 2–3 km, ovšem s výjimkou Fryčovy lokality Studénka-Butovice. Moderní průzkumy zde (a ani jinde podél zmíněné vodoteče) však dosud nic nezjistily. Pokud sídliště existovalo, může být již úplně zničeno rozsáhlou výstavbou. Nevíme také, zda sídliště v Bravanticích a Hladkých Životicích představují terminály řetězce osad. Dávno konstatovaný ojedinělý nález keramiky s výzdobou „notové značky“ někde na katastru Suchdolu nad Odrou (obr. 36: 12; Tichý 1962, tab. I; 1963, 171) nevylučuje jeho pokračování až tam. Ani o datování mikroregionu jako celku není prozatím jasno. Všechna tři dosud zkoumaná sídliště lze na bázi typologie keramiky zařadit do rámce fáze IIb kultury s lineární keramikou a měla by se na tuto fázi také omezovat; nálezy početné keramiky se zdají vypovídat v tomto ohledu jednotně. To však nemusí platit pro zbylé tři osady. Ty k lineárnímu mikroregionu nesporně patří ve smyslu územním, a ze všech třech jsou známy povrchové nálezy z krakovské jurské suroviny, podobné nálezům z lokalit zkoumaných exkavací; nejvýraznější je to u sídliště Hladké Životice-Velká strana. Dislokace této lokality i lokality u Kujav kromě toho naznačuje organickou souvislost se sídlišti, datovanými výzkumem. Keramika z povrchových průzkumů na obou lokalitách ovšem neposkytuje pro bližší datování v rámci kultury s lineární keramikou dosud dostatečnou oporu. Ta či ona z nezkoumaných osad může tedy začínat i dříve nebo být vůbec starší než tři lokality dosud zkoumané, či naopak pokračovat i později, případně náležet pozdějšímu úseku (stupni III) zcela. Vyloučit nelze prozatím samozřejmě ani více časových horizontů v rámci kultury s lineární keramikou, oddělených hiátem,

³ Původní vzdálenost však byla pravděpodobně větší; velké množství leteckých snímků, pořízených pro účely fotogrammetrie v rámci projektu Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0014 „Interdisciplinární vzdělávání v ICT s jazykovou kompetencí“ ukazuje staré řečiště Odry o něco východněji než dnešní. Snímky ovšem nejsou dosud vyhodnoceny.

Obr. 36. Osídlení kultury s lineární keramikou v Oderské bráně a na jejím pomezí a distribuce silicítů krakovsko-čenstochovské jury. 1 – Bravantice, u soutoku Seziny a Bílovky; 2 – Studénka-Záhumení; 3 – Pustějov-Dolní role; 4 – Studénka-Butovice; 5 – Kujavy, okraj intravilánu obce; 6 – Hladké Životice-Velká strana; 7 – Běloutín, lokalita 7; 8 – Štramberk-Kotouč; 9 – Blahutovice-Zadní pole; 10 – Blahutovice-U mlýna; 11 – Hustopeče nad Bečvou, škola; 12 – Suchdol nad Odrou; 13 – Příbor-Hájov-Klenosek; 14 – Studénka-Butovice, u kostela; 15 – Hranické Loučky; 16 – Polom. Legenda: a – výzkumem ověřené sídliště distribučního mikroregionu fáze IIb; b – předpokládané sídliště distribučního mikroregionu fáze IIb; c – sídliště stupně I na trase distribuce (?); d – sídliště na předpokládané trase distribuce; e – sídliště neúčastníci se distribuce; f – ojedinělý nálezk fragmentu keramiky; g – nekontrolovatelný archivní údaj o starých nálezech; h – vodní tok; i – sídla se statusem města; j – hranice okresu; k – hranice obce (zpracovala A. Hořínková).

na jednom či více sídlištích. Pokud jde o sídliště ve Studénce Butovicích, jediný datovatelný fragment lineární keramiky získaný při povrchových sběrech ukazuje dokonce do staršího stupně (I) této kultury (obr. 35: 1, 2). Může jít o náhodu, ale prozatím musíme počítat s tím, že tamější sídliště je starší, případnou nesoučasnost může signalizovat snad i jeho umístění (vzdálenost 1,4 km od sídliště u Pustějova zcela nezapadá do jinak dosti shodných rozestupů řetězce $\pm 2-3$ km). Samozřejmě, ani v rámci samotné fáze IIb nemusejí být (a pravděpodobně ani nejsou) všechna sídliště mikroregionu plně synchronní, ale stav poznání prozatím nedovoluje bezpečně ordinovat subtilnější časové rozdíly ani mezi třemi zkoumanými lokalitami.

Lengyelské osídlení

O lengyelském osídlení víme dosud daleko méně. Mikroregion tvoří, počítáme-li i s nejnovější lokalitou Fryčovou (Pustějov-Hůrský), celkem snad sedm sídlišť (obr. 34: 3–9). Tři z nich jsou pravděpodobně monokulturní (Hladké Životice-Vrásčité a osada u soutoku Husího a Děrenského potoka, Pustějov-Hůrský), zbylé představují mladší sídlištní horizont na lokalitách kdysi lineárních (Studénka-Butovice, Pustějov-Dolní role, Kujavy, Hladké Životice-Velká strana). Vzdálenosti mezi nimi se pohybují v intervalu $\pm 1-2$ km, jsou tedy o něco menší než vzdálenosti mezi sídlišti kultury s lineární keramikou. Nálezy pocházejí z povrchu,

v případě Pustějova také z vrstev nad objekty, připadne z různých depresí nejasného původu a účelu. Dosud nebyl zachycen žádný zahluubený objekt, který by bylo možno bezpečně označit za intencionální lengyelskou sídlištní jámu. Pustějovské sídliště lze datovat nejspíše do fáze III hornoslezské lengyelské skupiny (tedy v kalibrované chronologii snad někde do poslední čtvrtiny 5. tisíciletí před n. l.), dva kusy broušené industrie ze sběru 2014 by mohly naznačovat i přežívání do fáze IV. Nástroje z kulmských sedimentárních surovin prozatím totiž v Poodří před závěrečnou lengyelskou fází doloženy nejsou (srv. výše). V zásadě drobnotvará štípaná industrie, velmi podobná tamní industrii kultury s lineární keramikou, to však nepotvrzuje. Datování do fáze IV by naopak mohla předběžně naznačovat především do jisté míry makrolitizovaná štípaná industrie s četnějšími masivními škrabadly i výraznými trapézů a šipkou typu Štramperk z lokality Hladké Životice, u soutoku Husího a Děrenského potoka (mladolengyelská keramika z této lokality prozatím k tak subtilnímu datování nedostačuje), která upomíná na industrii z Příbora-Hájova na druhé straně řeky či z některých sídlišť fáze IV hornoslezské lengyelské skupiny na Opavsku (Janák 2007a, 143, 149, obr. 4; tab. III: 1–4; Juchelka 2010, 38, obr. 5). Přítaká tomu přítomnost šipek typu Štramperk nejen na této, ale i na dalších lengyelských lokalitách v okolí (Hladké Životice-Velká strana – Fryč 2007, 28 a nejnověji Pustějov-Hůrský – Fryč, *v tisku*). Šipky typu Štramperk jsou dobrým datovacím médiem. Jak na pravobřeží Odry v koridoru Oderské brány a navazující Těšínské pahorkatině, tak v úzkém cismontánním pásu na pomezí Českého masivu a Slezské nížiny od Raciborze po Otmuchów převládají mezi hroty šípů v kontextu jednak finálního lengyelu (hornoslezská fáze IV), jednak kultury nálevkovitých pohárů. V jiném chronologickém kontextu zde prozatím doloženy nejsou (Janák 2007a, 146, 147). Také nálezy těchto šipek ze západního Slovenska, u kterých je možno určit kulturní kontext (jeskyně Lisková u Ružomberku, Slovenské Pravno, okr. Turčianske Teplice, případně další), připadají do pozdního lengyelu, eventuálně s vlivy kultury nálevkovitých pohárů (Struhár, *v tisku*), což chronologicky odpovídá. To, že všechna sídliště v mikroregionu nejsou stejně stará, je ostatně docela dobře možné či spíše pravděpodobné. Prozatím je ale můžeme jen v rámci sídlištního uskupení jako celku povšechně synchronizovat v časovém úseku závěru hornoslezské lengyelské skupiny (fáze III–IV).

Analýza souboru štípané industrie z glacienních siliců z Pustějova dokládá intenzivní výrobu přímo na místě, svým způsobem srovnatelnou (zejména vysokým počtem jader) s intenzitou výroby na starším sídlišti lineárním. Zda to lze považovat

za indicii pro to, že v ekonomice osady, nacházející se uvnitř oblasti zdrojů siliců glacienních sedimentů, hrálo významnější roli získávání místní kamenné suroviny nad vlastní spotřebu, což by mohl být jeden z důvodů vzniku a epizodické existence mikroregionu, těžko říci. Tím méně to lze říci o ostatních, dosud nezkoumaných lokalitách. Zátěže rybářských sítí z pustějovských sběrů je nutno prozatím připsat kultuře s lineární keramikou (srv. výše). To nejspíše platí i o dvou zátěžích z povrchového sběru na lokalitě Hladké Životice-Velká strana (obr. 26: 15, 16). V dosavadních početných nálezech štípané industrie ze siliců glacienních sedimentů z Pustějova-Dolní role (převahou nepochybně lengyelských) dosud scházely i šipky, nicméně nově hlásí D. Fryč šipku s řapem ze své lokality Pustějov 3 (tedy nejspíše také z Dolní role). Šipky jsou sice doloženy jeho sběry i na dalších lengyelských lokalitách (v dosti široké tvarové škále a, jak se zdá, v provedení snad jen z glacienních siliců), je jich však dosud relativně málo, srovnáváme-li například s rámcově soudobým sídlištěm v Příboře-Hájově na opačném břehu řeky (Janák 1995, 5; 2007a, obr. 4: 1–4) a další nezobrazené, především typu Štramperk. Celkový počet šipek tam jde do desítek (srv. také Diviš 2001, 57). Těžko tak lze v tuto chvíli uvažovat o nějaké predestinující úloze lovu (tím méně rybolovu) v hospodářství lengyelského mikroregionu u Studénky. Jeho vyšší intenzitu proti běžným osadám v tradičních sídelních oblastech lze v tak silně zalesněném prostředí předpokládat jaksí automaticky, byl ovšem sotva důvodem vzniku osídlení. Za ten můžeme prozatím považovat nejspíše blíže nespecifikovatelnou souvislost s průchodem komunikačních tras. Připomeňme, že přibližně v této době vzniká i malá pozdně lengyelská enkláva v nejbližším okolí Těšína (Chorazý/Chorazý 2001, srv. i níže), předznamenávající existenci významného komunikačního bodu později v pravěku i ve středověku, a že ojedinělé nálezy kamenné broušené industrie jsou, na rozdíl od období kultury s lineární keramikou, roztroušeny již po celé Oderské bráně, což nasvědčuje její zvýšené penetraci (Janák 2009, 11, pozn. 10). Při dnešním stavu poznání však nelze z možných důvodů vzniku epizodického osídlení vyloučit ani zmiňované získávání glacienní kamenné suroviny, protože její intenzivní zpracování v Pustějově z větší části jistě souvisí s lengyelskou osadou, a dokonce ani neúspěšný pokus o zemědělské osazení (kolonizaci) pusté periferie. Snad se kombinovalo těchto potenciálních příčin více. Dále v úvahách prozatím jít nemůžeme. V následující kapitole „Diskuse“ si nebudeme již lengyelského osídlení všimnout (vše, co o něm lze v tuto chvíli říci, bylo řečeno) a soustředíme se na hlavní problém, úlohu osídlení kultury s lineární keramikou.

DISKUSE

Společné charakteristické rysy sídlišť kultury s lineární keramikou

Bližší představu alespoň o některých charakteristických rysech lineárních sídlišť v mikroregionu si můžeme udělat takřka výhradně na základě oněch tří sídlišť, na kterých dosud proběhl ve větší či menší míře terénní výzkum. Zbývající mohou výjimečně poskytnout doplňkovou informaci. Zdá se, že ač šlo o dosti rozlehlé a snad i lidnaté osady (v Bravanticích byly zachyceny pozůstatky nejméně pěti půdorysů typických dlouhých domů blízko u sebe; také sídliště v Pustějově jistě zaujímá plochu několika hektarů), byly nejspíše jednofázové a měly pravděpodobně poměrně krátké trvání. Nasvědčuje tomu mimo jiné obvykle řídké rozmístění většinou mělkých sídlištních jam různého druhu. V Bravanticích bylo zjištěno 30 jam, včetně stavebních při stěnách domů, na zkoumané ploše přibližně 0,5 ha (*Krasnokutská/Hlas/Zezulová 2011*, obr. 5). Na zkoumané ploše ve Studénce byly jednotlivé jámy od sebe vzdáleny zhruba 5–15 m (obr. 6); detailní magnetometrie z roku 2013 v Pustějově (*Cheben 2013*, příloha 3) ukazuje na ploše 0,9 ha jen asi kolem stovky zahluobených objektů o průměru kolem 0,5–4 m, včetně případných kulových jam. Ještě důležitější je snad dosavadní absence jakýchkoli superpozic (vyjma superpozice nedatovatelného ohniště 507/2013 a zaplněné lineární jámy pod ním) a především absence soujámí, snad s výjimkou hliníků (nenaznačuje je ani magnetometrie z Pustějova). Krátké trvání sídliště v Bravanticích sugeruje také publikovaná antrakologická analýza. Dokládá velmi nízké zastoupení raně sukcesivních taxonů (lísky a brízy), tedy minimální narušení okolní lesní vegetace (*Novák/Krasnokutská 2009*, 54, 55).

Na nedlouhé trvání koneckonců ukazuje snad též shodné datování všech zkoumaných sídlišť do rámce jediné fáze (IIb), přičemž přítomnost keramiky, zdobené ve východolineárním stylu v Pustějově (obr. 23) může naznačovat (ovšem neprokazuje) možnost určité diachronie v tomto rámci. Bohužel zde poznatky o relativní chronologii oněch tří sídlišť (příp. mikroregionu vůbec) uvnitř fáze IIb končí. V tuto chvíli lze těžko říci, jak se utvářel a vyvíjel obraz, který dnes vidíme jako mikroregion rámcově synchronních osad. Krajní možnosti jsou představa jediné komunity, posunující se podél řeky z jednoho krátkého levobřežního přítoku na druhý a na opačném pólu představa alespoň dílčí současnosti všech relevantních sídlišť.

Dalším charakteristickým, ve všech třech případech shodným rysem je jednoznačná dominance silicitů krakovsko-čenstochovské jury mezi su-

rovinami kamenné štípané industrie (Bravantice 80,5% z 369 ks; Studénka 85,7% ze 105 ks, Pustějov, ze sídlištních jam 2013 a 2014 spolu 77,4% z 292 ks; pro všechna tři sídliště dohromady 613 ze 766 ks, tj. 80%), i když se nalézají v oblasti přirozeného výskytu silicitů glacigenních sedimentů, které tvoří druhou složku použité suroviny (nehledě k marginálnímu zastoupení jiných surovin < 2%). Tak vysoké procento krakovských silicitů jaké je doloženo z Bravantic, Studénky a Pustějova, nelze konstatovat u žádného publikovaného srovnatelného souboru vně oblasti zdrojů. K jeho spodní hranici se z časově blízkých sídlišť blíží na Moravě Přáslavice-Kocourovce (kultura s lineární keramikou II, 76,8% z 280 ks; *Mateiciucová 2008*, 234, tab. 200), v Dolním Slezsku Strachów (kultura s lineární keramikou III, 69,6% z 381 ks, v koncentraci SR IV 70,3% ze 199 ks; *Lech 1997*, 250, tab. 1) a Skoroszowice (kultura s lineární keramikou IIb–III, 67,8% z 357 ks; *Wojciechowski 1981*; *Furmanek/Masojć*, v tisku, tab. 9). Odjinud jsou procenta zřetelně nižší nebo soubory statisticky nedostatečně relevantní velikostí nebo skladbou (Niemcza, Píšť, Muszkowice, více lokalit ve Strzelině aj.; srv. *Furmanek/Masojć*, v tisku, tab. 9; *Janák/Přichystal 2007a*). Speciálním případem tohoto typu je sídliště v Přerově-Dluhonicích II. Zde bylo velmi vysoké zastoupení silicitů krakovsko-čenstochovské jury nejspíše také, přesná čísla jsou odtud ale publikována jen pro jediný (výrobní?) objekt 129 (kultura s lineární keramikou IIb, 93,7% ze 112 ks; srv. výše), o ostatních ani nevíme, kolik jich bylo (*Schenk 2007*, 224, 225).

To jsou ovšem jednotlivá, vzájemně vzdálená sídliště uprostřed souvislého osídlení. Případ tří zkoumaných levobřežních osad je jiný. Leží těsně vedle sebe, izolovány v dlouhodobě pustém, prakticky souvisle zalesněném terénu periferní oblasti. Nepřetržité silné zalesnění celé Oderské brány od neolitu až do konce raného středověku naznačují zjištění různého druhu z pozdějších období, včetně výpovědi středověkých písemných pramenů i současné toponymie (srv. *Janák/Kouřil 1991*, 197, 198 nn.; *Opravil 1974*; naposledy z hlediska paleobotaniky *Janák 2009*, pozn. 22; *Novák 2008*, 277, 281; *Novák/Krasnokutská 2009*; *Stabrava 2011*, 96, tab. na str. 110: Pylové profily z výzkumu lužického pohřebiště v Příboře; k toponymii srv. *Šrámek 1965*, obr. 7). Od okraje starých sídelních území v sousedství (tj. na střední Moravě a v Horním Slezsku) je levobřežní uskupení sídlišť vzdáleno několik desítek kilometrů vzdušnou čarou. S pravobřežními lineárními enklávami na Kotouči u Štramberku (srv. *Jisl 1969*, 7, obr. 1: 5; tab. I: 25–27) a v okolí Blahutovic (*Janák/Knápek/Papáková 2011*, 59, 60, obr. 10; 36: 8–10) – v obou případech vzdálenost asi 20 km vzdušnou čarou různým směrem – nemůžeme nějaké styky úplně

vyložit, jak naznačuje přítomnost bašského silicitu ve Studénce, častější užití pískovce s glaukonitem, tj. flyšového původu, na více lokalitách a na druhé straně snad několik málo kousků ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury mezi industrií z Blahutovic (srv. níže).

Za pozornost stojí rovněž absolutní počet silicitů krakovsko-čenstochovské jury. Jestliže Studénka s 90 ks patří k sídlištním souborům střední velikosti, Bravantice s 297 ks patří k největším mimo vlastní Krakovsko. Větší počet artefaktů z této suroviny se uvádí jen ze Rzeszówa-Osiedle Piastów s 435 ks (Kadrow 1990, 33) a z Bylan s 365 ks (28,5% z 1282 určených artefaktů; vypočteno z tabulky u A. Přichystala (1985)). V obou případech však jde o vícefázová sídliště. Až za Bravantici následuje Strachów s 265 ks (Lech 1997, tab. 1) a Skoroszwice s 242 ks (Furmanek/Masoje, v tisku, tab. 9). K Pustějovu, odkud je aktuálně determinováno 908 ks, se však žádné z nich počtem artefaktů ani zdaleka nepřibližuje. Ze všech tří lokalit zkoumaných v okolí Studénky je prozatím (bez nálezů z roku 2015) odborně určeno dohromady 1295 ks silicitů krakovsko-čenstochovské jury.

Privilegované postavení sídliště v Pustějově (a nejspíše i mikroregionu jako takového) mimo vlastní oblast zdrojů podtrhuje též přítomnost makrolitických jader z nadprůměrně, jinde nevidaně velkých konkréci suroviny, jak naznačilo už 18 cm dlouhé loďkovité jádro ze sběru v roce 2013 (obr. 28: 3a; srv. Oliva 2015, obr. 1: 1) a potvrdil fragment z možná ještě většího jádra (méně pravděpodobně kus suroviny) ze sběru na podzim 2014 (obr. 32: 1). Ze značně rozměrné konkrécie silicitů krakovsko-čenstochovské jury je i velké jádro z Hladkých Životic-Velké strany ve sbírce D. Fryče (obr. 3), kdysi jím už ostatně zveřejněné (Fryč 2007, 29, foto 7: 1). Tak velké kusy nejsou publikovány z lineárních sídlišť z českých zemí a polského Slezska kromě lokalit u Studénky dosud nikde (a v tomto kontextu je označujeme jako „makrolitické“). Jak se zdá, velikost importovaných konkréci silicitů krakovsko-čenstochovské jury (většinou jistě upravených) běžně nepřesáhla krajní mez 10 cm. Výjimky by mohlo naznačovat především 95–100 mm dlouhé jádro z Přáslavic-Kocourovice, případně i další jádro odtud, 80 mm dlouhé (Mateiciucová 2008, obr. 21: 1; 22: 1) či snad i jádro údajně se 72 mm dlouhými negativy ze Skoroszwic (Wojciechowski 1981, 48, tab. XV: 3; 2000, obr. 1). Pokud se (málokdy) vyskytnou celé konkrécie, případně z (malé) části odtěžené, použité jako otloukače, jejich průměr se pohybuje kolem 5–6 cm (Přáslavice-Kocourovce – Mateiciucová 2008, obr. 22: 5; Stráne pod Tatrami – Soják 2000a, 20, obr. 3: 145; Kujavy, obr. 16).

Velkých konkréci nebylo ani potřeba, štípaná industrie kultury s lineární keramikou je v princi-

pu nevelkých rozměrů. B. Balcer (1977, 329) udává délku 60 mm jako maximální u naprosté většiny lineárních čepelí v horním Poodří a zdá se, že pro silicity krakovsko-čenstochovské jury to platí i jinde mimo Krakovsko, přinejmenším na Moravě, v Čechách a v Dolním Slezsku, snad i na Spiši a ve východním Malopolsku. Čepele a čepelové nástroje přesahují délku 60 mm pouze výjimečně a kusy nad 70 mm jsou hotovou raritou, co dotvrzují i negativy jader. Pro Pustějov však uvádí M. Oliva (2015, tab. 4) dvě počátková jádra s výškou těžní plochy 71 a 73 mm a čepel s retušovaným vrubem a ulomeným terminálem v délce 75 mm (Oliva 2015, obr. 2: 16), z nálezů v sondách 2014 je k dispozici čepel s odlomeným terminálem i bazí v délce dokonce 85 mm (obr. 31, zcela vlevo) a ze sběru téhož roku těžené jádro s těžní plochou 73 mm vysokou (obr. 32: 2). Výše zmiňované a dosud největší loďkovité jádro má sice těžební plochu jen 50 mm vysokou (Oliva 2015, tab. 4), ale snad jde v tomto případě o zkaženou (zlomenou?) plochu, původně určenou ke sbíjení enormně dlouhých negativů (obr. 28: 3b). Ze Studénky pochází čepel s odlomenou terminální i bazální částí v délce 7 cm (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57). Zmiňované negativy velkého jádra z Hladkých Životic jsou zhruba 75 mm dlouhé (obr. 3: 1). Ve zpracování kamenné industrie z Bravantice se žádné rozměry neuvádějí, podle vyobrazení dosahují některé čepele i negativy max. 60 mm (Moník 2013, obr. 3: 6; 4: 1, 2; 5: 5, 7).

Pro srovnání několik údajů z časově blízkých lokalit:

- Přáslavice-Kocourovce – max. délka celých čepelí, resp. nástrojů na nich 40, resp. 56 mm, max. délka čepelovitých ústěpů, resp. nástrojů na nich 57, resp. 55 mm (Mateiciucová 2008, tab. 207; 213; surovina neuvedena), úplná hřebenová čepel ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury má ale 72 mm (Mateiciucová 2008, obr. 24: 4).
- Strachów – jediná čepel v kategorii 60–70 mm délky, surovina neudána (Lech 1997, tab. 7).
- Strzelin 16 – nejdelší čepelka z krakovského silicitu má 62 mm (Wojciechowski/Cholewa 1995, 89).
- Strzelin 19 – nejdelší čepel (s ulomeným terminálem) z krakovského silicitu má 61 mm (Wojciechowski/Cholewa 2000, 41).
- Skoroszwice – žádná čepel (celá či odlomená), případně čepelový nástroj, nepřesáhl délku 70 mm a pravděpodobně ani 65 mm, dochováno však zmiňované počátkové jádro ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury s negativy 72 mm dlouhými (srv. Wojciechowski 1981, 48, 52; 2000, obr. 1; Wojciechowski/Cholewa 2000, 41).

- Niemcza – J. Lech (1981b, tab. 4) uvádí mezi čepelími, resp. nástroji na čepelích, 1 ks (čepel) v délkové kategorii 70–80 mm a 2 ks v kategorii 60–70 mm (nástroje), surovina neudána.
- Stráne pod Tatrami – nejdelší kus 60 mm, surovina neuvedena (Soják 2000a, 99).
- Rakúsy/Spišská Belá – podle vyobrazení některé čepelí z krakovských jurských silicity až zhruba 70 mm (Soják 2000b, tab. LVII: 13, 15, 20).
- Bylany – uvedena jen průměrná délka čepelí, která je nejvyšší právě ve skupině střední a pozdní kultury s lineární keramikou, pro nás relevantní (pouhých 36,1 mm, bez rozlišení suroviny; Popelka 1991, tab. 10), podle vyobrazení však dosahují dvě čepelí v této skupině takřka 65 mm (Popelka 1991, obr. 12: 10; 13: 5; surovina neudána) a ve skupině staré lineární jedna čepel dokonce délky 73 mm (Popelka 1991, obr. 6: 8), surovina neudána, vzhledem k datování však sotva bude z krakovského silicitu.
- Rzeszów-Osiedle Piastów – (surovina neudána) žádná celá čepel nepřekročila v „notové“ fázi délku 50 mm, pro železovskou fázi je v kategorii 61–70 mm zařazena pouze jediná čepel z 38 celých kusů, 31 ks je však v rozpětí 20–40 mm (Kadrow 1990, tab. 8; 19).

Poněkud jiná je asi situace na jihozápadním Slovensku. Nejdelší čepel ze silicity krakovsko-čenstochovské jury ze Štúrova je 92 mm dlouhá, dlouhé čepelí se tam vyskytují i v depotech (Borovce – Kaczanowska 1994, 117), i tak ale průměrná délka čepelí v regionu nevybočuje z obvyklé normy, činí 46,6 mm (Kaczanowska 1985, 40). V oblasti zdrojů byly čepelí přece jen o něco větší. Z Olszanice se u 150 náhodně vybraných čepelí udává průměrná délka 51 mm při délkovém rozpětí 27–89 mm; podle připojeného grafu z nich bylo 13 ks (tj. 8,7%) čepelí, v rozpětí 72–89 mm (Milisauskas 1976, 38, obr. 19).

Právě podle situace zejména na jihozápadním Slovensku se nevyklučuje, že silicity krakovsko-čenstochovské jury byly dodávány od zdrojů i ve formě polotovarů (Kaczanowska 1985, 55; Lech 1997, 255; Mateiciucová 2008, 126), a to by bylo možno předpokládat především u enormně dlouhých čepelí. Přítomnost velkých jader s délkou negativů čepelí přes 70 mm však dovoluje předpoklad, že přinejmenším v mikroregionu u Studénky jde i u těch nejdelších zjištěných čepelí o místní produkci. Mikroregion jimi snad mohl dokonce zásobovat i sídliště dále na Moravě, kde nejsou dosud jádra, z nichž by mohly být sbíjeny, bezpečně doložena. Příznačná je rovněž vysoká intenzita zpracování suroviny z Krakovska na všech třech lokalitách. Osadu ve Studénce bylo možno podle mechanické-

ho počítání zastoupení základních morfologických skupin označit především na základě převahy skupiny úštěpy a odpad (třebaže z jader byly doloženy pouze dva zlomky) za sekundární výrobní sídliště (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57, tab. 1). Takto by bylo možno klasifikovat i sídliště v Pustějově, odkud je ovšem v tuto chvíli 97 jader či zlomků jader ze silicity krakovsko-čenstochovské jury, což představuje asi 10,7% celého souboru ze sídliště. Bravantice jsou sice podle stejného vzorce sídlištěm odběratelským, připomíná se však, že značná část vlastní těžby se odehrávala přímo na sídlišti (Moník 2013, 211). Za těchto okolností jsou tamější početné čepelí takřka jistě místním produktem a mechanická klasifikace opět přestává platit.

Nezvyklé je i vysoké zastoupení artefaktů s kůrou mezi silicity krakovsko-čenstochovské jury na všech třech osadách. V publikovaném zpracování industrie z Bravantice není konstatováno *verbis expressis*. M. Oliva (2015, 33) je vypočítal podle M. Moníka (2013, tab. 1) na takřka 20%. Ze Studénky byly počítány kusy s kůrou z celého souboru bez rozlišení suroviny kterých je 32,4% (zastoupení silicity glacienních sedimentů je tam ovšem marginální). Podíl kusů s kůrou mezi silicity krakovsko-čenstochovské jury v Pustějově kolísá podle okolností mezi ± 25 –35/40% (srv. výše). Vzhledem k rozdílu velikosti souboru z let 2011–2012 (88 ks) a sběrového souboru z roku 2013 (406 ks) se zdá být 51,1% u prvního souboru přece jen poněkud příliš, oněch 41,8% u druhého je mnohem reálnější. Pokud bychom vyloučili jádra aj., klesly by ostatně obě cifry zřejmě dosti výrazně, jak je patrné i z výpočtu M. Olivy (2015, 33). Ten uvádí pro nálezy z Pustějova v roce 2013 27% kusů s kůrou u nálezů mimo zahroubené objekty a 29% u nálezů z jam, ovšem s vyloučením jader, odpadu a nástrojů; se započítáním jader a nástrojů pak u nálezů mimo jámy 35,2%. Můžeme tedy u našich lokalit prozatím předpokládat ± 20 (?)/30–40% artefaktů s kůrou. Pro srovnání uveďme zastoupení kusů s kůrou z krakovské suroviny na třech komparabilních sídlištích s jejím nadpolovičním podílem ve štípané industrii: Přáslavice-Kocourovce (bez jader) 63 ks (31,3%) z 201 ks (Mateiciucová 2008, tab. 206; 211), Strachów (bez jader, odpadu a bez rozlišení suroviny) 56 ks (16,3%) z 343 ks (Lech 1997, tab. 6; 12), Skoroszewice (uvádí se 21% u čepelí a 18,1% úštěpů z celkem 198 ks polotovarů bez rozlišení suroviny; Wojciechowski 1981, 52, 54). Zastoupení kortikálních kusů v Pustějově a ve Studénce je tedy nadprůměrně vysoké, srovnávat se s ním může jen lokalita Přáslavice-Kocourovce.

Dostí vysoké zastoupení čepelí s laterální kůrou a na druhé straně nedostatek dekortikačních úštěpů, naznačené již při analýze nálezů z let

2011–2012 a průkazně konstatované M. Olivou na základě analýzy artefaktů ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury ve velkém sběrovém souboru z roku 2013, signalizuje, že se častěji sbíjelo přímo z konkrací, dekortikovaných (mimo lokalitu?) snad jen v rozsahu nezbytně nutném. Důvodem je podle M. Olivy pravděpodobně skutečnost, že většinou šlo o nevelké konkrce, které se brzy vyčerpají, i když podotýká, že i jiná vysvětlení (např. zachování drsné kůry jako garance toho, že nejde o povrchově sbíranou surovinu apod.) jsou možná (Oliva 2015, 33, 35).

Posledním charakteristickým rysem, na který chceme poukázat, je případná speciální subsistenční strategie obyvatel mikroregionu. Ačkoli v nálezech ze zkoumaných sídlišť, podobně jako na sídlištích v tradičních sídelních oblastech, nescházejí artefakty se „srpovým leskem“ (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57; Moník 2013, 208; Oliva 2015, 33) ani zlomky terek či mlýnků, přece přítomnost zátěží rybářských sítí na třech lokalitách a z nich zejména 26 ks, získaných dosud v Pustějově (kde každým rokem přibývají nové), což je bezkonkurenčně největší kolekce v rámci kultury s lineární keramikou mimo břehy řeky Opavy v českých zemích a střední Evropě vůbec (srv. výše) a jediná, která je počtem se soubory z Opavska srovnatelná (jinak nejpočetnější kolekce, 3 ks v objektu 287, pochází ze sídliště v Roztokách u Prahy; Pavlů 1991, 238), naznačuje neobvyklý význam rybolovu na Odře pro mikroregion. Trochu jiným, ale podobným směrem snad ukazuje zjištění při zpracování štípané industrie z výzkumu v Bravantcích, kde by vyšší než obvyklé zastoupení koncových škradel, rydel a vrtáků mezi nástroji mohlo podle M. Moníka (2013, 211) naznačovat nadprůměrnou úlohu chovu dobytka či lovu v ekonomice.

Nutno ale podotknout, že mezi štípanou industrií ze Studénky rydla úplně scházejí a v Pustějově je jejich kulturní příslušnost nejistá (šmahem jsou vyrobeny z glacigenních silicítů a žádné nepochází z některé jámy), vrták byl ve Studénce jeden a v Pustějově z jam pocházejí dva (vše ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury); příslušnost čtyř vrtáků a čtyř zobců (ze silicítů glacigenních sedimentů) z pustějovských sběrů je opět kulturně nejistá. Situace na těchto dvou lokalitách tedy prozatím nepotvrzuje předpoklad, M. Moníkem velmi opatrně vyslovený pro Bravantice. Z Bravantic ovšem naopak, alespoň dosud, zase údajně scházejí zátěže rybářských sítí (za sdělení děkujeme Mgr. M. Moníkovi). Není tedy vyloučeno, že jednotlivá sídliště naznačenou diverzifikaci zdrojů subsistence, v tradičních sídelních územích neobvyklou, řešila vlastním způsobem.

Mikroregion kultury s lineární keramikou na trase distribuce silicítů krakovsko-čenstochovské jury

Problémy s datováním mikroregionu

Než přistoupíme k interpretaci, je třeba upozornit na dva problémy související s datováním lineárního osídlení. První byl naznačen již výše. S třemi zkoumanými osadami slučujeme, ale jen hypoteticky na základě dislokace a výskytu podobné industrie ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury, v jeden mikroregion fáze IIb ještě přinejmenším lokality Hladké Životice a Kujavy. Subtilněji datovatelné samy o sobě v tuto chvíli nejsou. Keramiky z povrchových sběrů je minimum a není dostatečně typická (možné varianty současnosti či nesoučasnosti srv. výše). Vodítkem k interpretaci sídelní epizody musí být tedy především zjištění ze sídlišť u Bravantic, Studénky a Pustějova, která jsou bezpečně alespoň rámcově synchronní.

Druhým problémem je skutečnost, že v horním Poodří se takřka neobjevují ve výzdobě keramiky elementy železovské či šarecké. První zaznamenáme jen zcela výjimečně. Jeden případ na fragmentu z Opavy-Jaktaře (tři spojené notové značky pod sebou v podokrajovém ornamentu; Pavelčík 1994, obr. 2: 3) a jeden či dva (?) na fragmentech z Kravař-Koutů (Krollová/Kuča 2013, obr. 5: 10; 6: 5; autoři mluví sice o 7 případech železovské výzdoby, ale vyobrazeny jsou jen ty dva; první z nich může být ostatně zrovna tak dobře ohlasem výzdoby šarecké). Na polské straně údajně jeden kus z Pietrowic Wielkich (povrchový nález, nezobrazen, Bukowska-Gedigowa 1980, 77). V tom je rozdíl od jižnější části Moravy, kde přítomnost železovských elementů a snaha o synchronizaci (jiho) moravského a jihozápadoslovenského vývoje vedla až k pokusu o vydělení závěru středního lineárního stupně v podobě tzv. fáze IIc (Čizmář 1998, 120–124). Směrem na sever lze ovšem autentické železovské elementy prozatím bezpečně prokázat nejdále v Kocourovci. Výše v Pomoraví jsou nejen výjimečné, ale především sporné. Například T. Davidová (2007, 35) považuje motiv noty spojující dvě linie, jinak velmi častý na sídlišti v Postřelmově, za ohlas železovské výzdoby. Tento prvek se ovšem zrovna tak dobře může objevit již dříve, ve stupni II, jako součást tzv. degenerovaného stylu. Ostatně autorka sama datuje (Davidová 2007, 43) starší horizont (před nástupem šareckého stupně) v Postřelmově proti Čizmářově fázi IIb, nikoli IIc.

Totéž, co o vlivech železovských, platí v horním Poodří (Horním Slezsku) *mutatis mutandis* o vlivech šareckých, i když jsou doloženy ve více případech. Zatímco v horním Pomoraví můžeme mluvit o osíd-

lení moravského šáreckého typu (mladší sídelní horizonty v Mohelnici, v Postřelmově a jiné tamější lokality; srv. Davidová 2007), jakkoli vlastní šárecká výzdoba ani tam asi nepřevažuje nad „notovou“ výzdobou, poznamenanou degenerovaným stylem (srv. Davidová 2007, tab. 1), v horním Poodří to možné není. Tam je bezpečných šáreckých fragmentů (nejčastěji jde o výzdobu přesekávanou linkou) minimum, vždy v kontextu keramiky fáze IIb s vydatným podílem degenerovaného stylu. Z Velkých Hoštic jsou známy 2 ks (z výzkumu V. Janáka v roce 1983, nepubl.) a další fragment by měl pocházet z prvního záchranného výzkumu v roce 1977 (Pavelčík 1979, 95), z Malých Hoštic (Anlauf 2014, tab. 8: 167/4) a Krnova-Horního předměstí (Nálezová zpráva v Archivu Archeologického ústavu AV ČR v Brně, čj. 1806/60, obr. 5) po jednom kusu. Na Ratibořsku byl v Pietrowicích Wielkých (z 25 prozkoumaných jam a kulturní vrstvy) zaznamenán rovněž pouze jeden kus (Bukowska-Gedigowa 1980, 77, 79, obr. 38: v), v Dzielnici jde také nejvýše o tři kusy (ústní sdělení M. Furmanka). Nespecifikovaný počet byl získán v Nowém Browinci, lokalitě 2. V souvislosti s jediným radiokarbonovým datem pro kulturu s lineární keramikou odtud mluví A. Kulczycka-Leciejewiczowa (1997, 144, 145) o jámě *fazy szareckiej*. Výsledky výzkumu na zdejší polykulturní lokalitě 2 jsou posud toliko anoncovány (s vyobrazením pouhých dvou střepů s výzdobou notové značky; Iśków 1981, 58, tab. II: 4, 5). Nelze tedy *a priori* vyloučit, že zastoupení šárecké výzdoby na Prudnicku, na samém západním okraji hornoslezského tradičního sídelního území, by mohlo být vyšší, než je v Horním Slezsku jinak obvyklé. Jsme zde nejbližší Dolnímu Slezsku, kde na některých, údajně mladších osadách III. stupně šárecká stylistika dominuje (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 141, 142). Přece však, počítáme-li s prostředkující úlohou Otmuchovska, je vzdálenost Nowy Browiniec – Siedlec (ke kultuře s lineární keramikou na tomto sídlišti srv. Furmanek 2000, 31, 32, obr. 4; mj. kromě „notového“ uvádí i „šárecké“ stáří lokality, ale bez argumentace) stále ještě 43 km vzdušnou čarou a Siedlec – Strzelin dalších 31 km vzdušnou čarou. Ostatně ve světle zbylých případů šárecké výzdoby zpoza Osoblahy: Biała (Molenda 2000; uvádí bez argumentace, v ilustracích pouze výzdoba notové značky) a Mochów (opět jen 1, případně 2 ks v prostředí notové značky; Wojciechowski 1987, tab. II: h; tab. VI: c) se větší počet šáreckých elementů v Nowém Browinci příliš pravděpodobný nezdá. M. Kurgan-Przybylska (2014, 51) uvádí blíže nespecifikované šárecké nálezy ještě z Bolesławu na Ratibořsku.

Podobně vzácné jako elementy ryze šárecké jsou i případy specifické výzdoby, která by mohla být místním ohlasem šáreckých vlivů (ve vlast-

ním šáreckém prostředí snad známa není?), jako je zejména kombinace krátkých záseků a velkých kruhových notových značek. Byla zjištěna v podokrajovém ornamentu – z Velkých Hoštic pochází více fragmentů nejspíše z jedné nádoby (objekt 12/83, nepubl.), druhý případ je z jámy na katastrálním rozhraní Chuchelné a Strahovic (Stabrava 2001a, obr. 2) – ale snad i v hlavním ornamentu: Malé Hoštice (Anlauf 2014, tab. 7: 168/15). Nicméně za zmínku stojí, že 2 fragmenty (z jedné nádoby) se shodnou výzdobou v podokrajovém ornamentu byly získány i v objektě 514/2014 v Pustějově (obr. 30: 3). To by snad mohlo (nepatrně) podpořit možnost relativně mladší pozice sídliště na Dolní roli vůči osadám u Bravantice a Studénky.

Prozatím se tedy zdá, že v hornooderské oblasti keramiky fáze IIb se silným podílem tzv. degenerovaného stylu představuje poslední typologicky (podle výzdoby keramiky) odlišitelný časový úsek, který nejspíše zahrnuje i (přínejméním) část III. stupně, v okolních oblastech lépe doložitelného. Mladší datování některých sídlišť či spíše jednotlivých objektů mohou naznačit pouze ojedinělé železovské či šárecké elementy v keramickém inventáři, ovšem vzhledem ke stavu výzkumu sídlišť se nemusí jejich sporadická přítomnost vůbec projevit. Za takových okolností nemůžeme zcela vyloučit, že alespoň některá sídliště, datovaná do fáze IIb, možná právě pustějovské, vzdor zdánlivě negativní výpovědi, potvrzované masou zdobené keramiky, přežívají až do stupně III.

Na bázi typologie zde tedy rozhodnout nelze. Obrátíme-li se k radiokarbonovým datům, vidíme především, jaký je jich nedostatek. Pro toto období je jich známo z horního Poodří zatím jen pět. Z Velkých Hoštic z výzkumu V. Janáka v roce 1983 nekalibrované datum z poloviny 80. let: Grn 13 150–6290 ± 45 BP (Pavelčík 2001, 335). Nemá ovšem jednoznačný kulturní kontext, pochází ze zbytku zuhelnatělého křlu, zachyceného bez jakýchkoli dalších nálezů při okraji hlínku s komplikovaným půdorysem, náležejícího závěrečné fázi kultury nálevkovitých pohárů. Dvě relativně nová data z Dzielnice jsou zatím publikována jen předběžně, jako součást těžko čitelné tabulky (Furmanek 2011, obr. 2), podle níž se po kalibraci maximum pravděpodobnosti koncentruje u jednoho do intervalu snad 5300–5200 BC, u druhého 5070–5000 BC. Bohužel není uveden kontext, z něhož byla získána. Datum z Nowého Browince – Bln 2139–6085 ± 50 BP (cal BC při pravděpodobnosti 68,3% 5060–4927, při 95,4% 5207–4841) by mělo být podle nálezových okolností šáreckého stáří (Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 145). Poslední je nově získané a v tuto chvíli dosud jediné datum z Pustějova (Světlik 2015), které by mělo náležet fázi IIb. To má v hlavním intervalu datum 2σ (95% pravděpodobnosti) s rozpětím

5228–5003 cal BC (takřka 99% vzorku; minoritní interval asi 1% vzorku: 5285–5271 cal BC). To je rozpětí více než dvoustetleté, ale datum 1σ (68% pravděpodobnosti) v hlavním intervalu (takřka 90% vzorku) s rozpětím 5178–5067 cal BC, v minoritním intervalu (kolem 10% vzorku) s rozpětím 5211–5199 cal BC, ukazuje spíše do jeho staršího úseku. Podle výpočtů posledních dvou dat se tak zdánlivě rýsuje určitý časový rozdíl mezi fází IIb v Oderské bráně a stupněm III, který by mluvil spíše proti přežívání (ale co jsou to pouhá dvě data!). Srovnání s údaji ze sousedních oblastí však okamžitě relativizuje toto zjištění. Radiokarbonová data, sebraná pro šarecké období A. Kulczyckou-Leciejewicowou (1997, 143–145) z Dolního Slezska přivedla autorku k značně širokému datování tohoto úseku v rozpětí 5250–5000 BC, s případným krátkým přežíváním některých lokalit do 5. tisíciletí. Také pro severní Moravu série 10 dat ze sídliště Postřelmov-U Františka, která by měla být rovněž všechna ze šareckých objektů (Nálezová zpráva uložena v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Brně, čj. 3139/04; Davidová 2007, obr. 18), i když sídliště začíná horizontem kultury s lineární keramikou IIb, ukazuje obdobné rozpětí. U osmi vzorků se maximum pravděpodobnosti koncentruje v intervalu od 5200 do 5000 cal BC a přesahy na obě strany se zdají být marginální. Určitou výjimku tvoří vzorek 2, kde takřka celá pravděpodobnost ukazuje do doby po roku 5000 cal BC a v opačném gardu vzorek 3, kde leží celá pravděpodobnost v intervalu 5300–5050 cal BC.

Otázku možného přežívání pustějovského sídliště, případně více lokalit mikroregionu, až do finálního období kultury s lineární keramikou tedy v tuto chvíli nelze řešit ani s přispěním radiokarbonových dat.

Vztah mikroregionu ke komunikaci

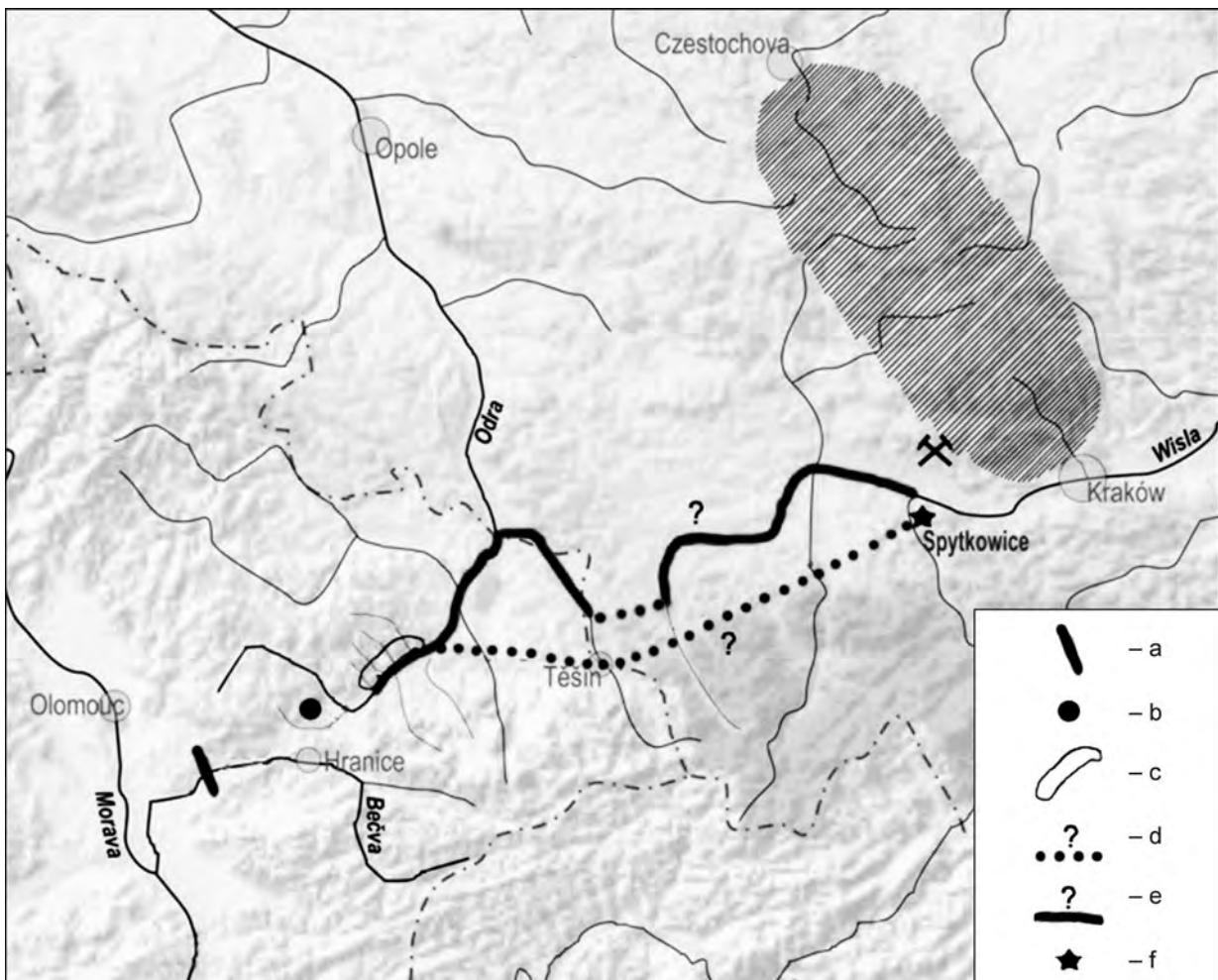
Pro vlastní interpretaci je v tomto ohledu podstatných několik momentů. Především je to specifická poloha mikroregionu vůči okolním oblastem souvislého zemědělského osídlení. Nachází se na území stísněném mezi Odrou a horami, uvnitř pusté zalesněné periferie, která jej odděluje od okraje středomoravského tradičního sídelního území, začínajícího asi 40 km vzdušnou čarou na jihozápad (obr. 37) zhruba na úrovni dnešního Lipníku nad Bečvou (Schenk 2007, obr. 6, mapa 1) i od tradičního sídelního území hornoslezského, začínajícího snad o trochu blíže na severu, ale na opačné straně Nížkého Jeseníku, u jeho severních svahů. Už taková dislokace dává tušit, že hlavním účelem založení a existence mikroregionu nebylo rozšiřování soudobé zemědělské oikumeny, ale něco jiného. Svým způsobem mluví pro zvláštní, primárně nezemědělské určení i založení v oblas-

ti, která je pro tehdejší zemědělství celkově méně příznivá (v zásadě chladnější a vlhčí) než tradiční sídelní území v okolí. Nutno ovšem poznamenat, že rozdíly právě zde jsou asi nejmenší z celého koridoru Oderské brány; přírodní podmínky pravobřežní, podbeskydské, části koridoru jsou pro zemědělství ještě znatelně nepříznivější, což bylo konstatováno již dávno (viz srovnání srážkových a teplotních úhrnů atd., např. Schindler 1927). Podobně snad vypovídá i uspořádání sídlišť (řetězec podél Odry, s každou lokalitou na zvláštním přítoku, nikoli kumulace v povodí některé z menších příčných vodotečí), které naznačuje, že při dislokaci osídlení byla významným faktorem též dobrá dostupnost toku Odry.

Odra je zde osou Oderské brány, jedné ze dvou základních částí průchozího koridoru mezi Českým masivem a Západními Karpaty, který archeologická, historická a vlastivědná literatura nazývá, geomorfologicky poněkud nepřesně, Moravskou bránou. Z hlediska geomorfologického představuje totiž Moravská brána (sestává z Oderské brány a Bečevské brány) pouze západní část koridoru. Východní část je tvořena Podbeskydskou pahorkatinou a masivem Maleníku (srv. např. Demek 1987). Koridor spojuje Hornomoravský úval se Slezskou nížinou a západním Malopolskem, v širším pohledu pak středodunajskou oblast se severními nížinami. Komunikační význam koridoru byl nesmírný, počínaje už paleolitem (srv. např. Svoboda 1996, 31). Právem ho můžeme označit za snad nejvýznamnější severojižní spojnicí východní střední Evropy v pravěku. Vazbou na komunikaci se zdá být ve značné míře determinován i specifický charakter zdejšího osídlení od neolitu do raného středověku obecně. Jde o sérii diskontinuitních, časově a obvykle i lokálně omezených sídelních epizod se speciálním účelem (daleko nejčastěji vztah ke komunikaci, ale snad též exploatace surovin, případně nejsou vyloučeny ani využívání lesního bohatství či sezónní dobytkařství; lze uvažovat i o kombinacích těchto faktorů), které nikdy trvale nerozrušily takřka souvislý lesní pokryv koridoru (srv. Janák/Kouřil 1991, 194–200; Janák/Kouřil 2001, 373 nn.; naposledy Janák et al. 2014c, 251–255; vše s relevantní literaturou). Svým způsobem podržuje Oderská brána díky geomorfologickému předurčení svůj komunikační význam dodnes. Prochází tudy jak hlavní železniční trať Přerov – Bohumín, tak i dálnice D1.

Souvislost mikroregionu s přísunem silicitu krakovsko-čenstochovské jury na dnešní Moravu

Dislokace v jihozápadní části koridoru v blízkosti ústřední řeky a podél jejího toku tedy sugeruje dosti výraznou souvislost s dálkovou komunikací.

Obr. 37. Hypotetické trasy cesty silicitů krakovsko-čenstochovské jury z oblasti zdrojů na střední Moravu v době kultury s lineární keramikou. Legenda: a – okraj frontie tradičního sídelního území v Bečevské bráně; b – sídliště Běloutín 7; c – mikroregion kultury s lineární keramikou v okolí Studénky; d – hypotetická trasa po souši; e – hypotetická trasa po vodě; f – osídlení kultury s lineární keramikou v okolí Spytkowic (připravil A. Knápek, zpracoval P. Rataj).

Čeho se ona komunikace v počátcích středoevropského neolitu nejspíše týkala, naznačuje především enormní množství silicitů krakovsko-čenstochovské jury mezi nálezy štípané industrie, kterým mikroregion, jak jsme viděli, dominuje přinejmenším v českých zemích, v ohledu jak absolutním (celkové množství těchto silicitů), tak relativním (jejich procentuální zastoupení mezi surovinami). Třetím výjimečným momentem je přítomnost velkých jader, případně kusů suroviny, mimo Krakovsko kromě okolí Studénky bezpečně nedoložených, primárně zřejmě sloužících ke sbíjení nadprůměrně dlouhých čepelí.

Uváděné skutečnosti naznačují specifický vztah ke zdrojům na Krakovsku a ten lze sotva vysvětlit jinak než aktivní účastí na šíření silicitů krakovsko-čenstochovské jury směrem na dnešní Moravu. Takový závěr ostatně předběžně vyplynul již z detailní analýzy a komparace výsledků

výzkumu ve Studénce v roce 2010 (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57). Tento předpoklad nepřímou podporu i takřka úplná absence krakovských silicitů v obou pravobřežních lineárních enklávách v koridoru Oderské brány, zejména v časově blízkém (náleží stupni II, nejspíše, zčásti jistě, fázi IIb) mikroregionu kolem Blahutovic (Janák/Knápek/Papáková 2011, 59, 60, pozn. 9, 13–15, se starší lit.). Mezi troskami nálezů štípané industrie odtud (většina z nich pravděpodobně náleží kultuře s lineární keramikou) je nejvýše (s velkou výhradou) 5 ks silicitů krakovsko-čenstochovské jury, tj. < 5%, v souboru 108 kusů, uloženém v Moravském zemském muzeu (silicity glacienních sedimentů jsou v něm zastoupeny počtem 101 ks, tj. 93,5%) a snad (opět s výhradou) jeden kus krakovského silicitu v souboru 28 ks, uloženém v Muzeu Nowojicińska (silicity glacienních sedimentů v něm představují nepochybně 25 ks, možná více). Zdá se

tak, že transport suroviny z Krakovska probíhal výhradně levobřežní stranou koridoru, tedy takřka jistě skrze mikroregion u Studénky.

Další podpůrnou indicií, prozatím ovšem dosti chabou, je existence sídliště Běloutín 7 (Peška 2008, 27). Bylo objeveno při záchranném výzkumu na trase dnešní dálnice D1 v roce 2007. V nálezové zprávě se konstatují objekty kultury s lineární keramikou s chudými nálezy keramiky a kamenné štípané industrie při východním okraji zkoumané plochy, nejsou však blíže datovány a nálezy nejsou popsány ani vyobrazeny. Kromě toho se na sídlišti konstatují ještě objekty z novověku, podle analýzy uhlíků a makrozbytků by zde mělo být i osídlení z doby halštatské a laténské (Nálezová zpráva uložená v archívu Archeologického ústavu AV ČR v Brně, čj. 2794/09). Ovšem izolovaná poloha sídliště na vrcholu rozvodí, ve výšce 320–330 m n. m., je vyloženě nácestná (obr. 37). Jde o známou trať Železná brána, ležící v místech, kudy podle hradišského falza na hranický újezd sestupovala v raném středověku podél Vraženského potoka k Odře (tedy k brodu, jehož užívání i dříve je přinejmenším pro dobu lužické kultury doloženo nálezem velkého bronzového depotu v jeho těsné blízkosti, na levém, mankovickém, břehu; Maška 1892; Furmánek 1974), mezi Vražným a Mankovicemi zemská stezka, *via publica ad Oppauiam* (Friedrich 1912, č. 352). Nezvyklá dislokace v půli cesty mezi mikroregionem u Studénky a okrajem tradičního sídelního území na střední Moravě na později frekventovaném komunikačním tahu napovídá, že by osada mohla být příhodnou etapní stanicí, místem k přenocování mezi dvěma denními pochody. Nevíme ovšem přesně, co zde bylo nalezeno ani jak sídliště v rámci kultury s lineární keramikou blíže datovat, takže vše zůstává prozatím v rovině čirých úvah.

Přece se i za současného stavu poznatků snad můžeme odvážit vyslovit předpoklad, že mikroregion v okolí Studénky představoval po dobu své existence ve fázi IIb (příp. v úseku IIb/III), zřejmě jakousi vstupní bránu silicítů krakovsko-čenstochovské jury na Moravu a snad i do ještě vzdálenějších území, a zřejmě jím procházela rozhodující část této suroviny, možná i všechna. Omezovala se však tato úloha výlučně na zmíněný časový úsek? Sídliště u Studénky-Butovic je prozatím nutno považovat za starší (třebaže jen s velkou výhradou), a ze sběrů na jeho povrchu také pocházejí artefakty ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury, takže i ono se mohlo podílet na distribuci. Svou logiku by to mělo. Vysoký podíl jurských silicítů z Krakovska lze konstatovat už u nejstarších lineárních lokalit (stupeň I, dokonce snad úvodní fáze Ia), jak na střední (Žopy I – Mateiciucová 2008, 265, tab.

290; Kladníky – Mateiciucová 2008, 220, tab. 148), tak i na severní Moravě (lokalita Mohelnice). Na zmíněných lokalitách silicity krakovsko-čenstochovské jury převládají (Mateiciucová 2000, 219). Ale i níže v Pomoraví zaujímají v té době (fáze Ia) významné místo (Spytihněv – ze 443 ks představuje 49% silicity glacienních sedimentů, 32% silicity krakovsko-čenstochovské jury atd.; Schenk et al. 2008, 287). V našem směru se jejich cílená distribuce ve stupni I lineární keramiky omezuje tedy vlastně jen na Pomoraví, k němuž nejpozději ve fázi Ib přibývá ještě Opavsko, případně vůbec Horní Slezsko (převládají už na nejstarším sídlišti, bezpečně zjištěném na hornoslezských spraších, v Neplachovicích – fáze Ib, srv. Janák/Přichystal 2007a, 8). Dále na jih a západ pronikají silicity krakovsko-čenstochovské jury nanejvýše ojediněle. Teprve od sklonku nejstaršího stupně je jejich procentuální zastoupení na jižní Moravě a v přilehlém Rakousku vyšší, ale jen na pohřebištích (Klein Hadersdorf – Mateiciucová 2008, 199, tab. 61; Vedrovice – Mateiciucová 2008, 256, tab. 282). Na střední a severní Moravu šel tedy intenzivní přísun suroviny z Krakovska již od samého počátku kultury s lineární keramikou. I když indicie pro existenci sídliště stupně I ve Studénce-Butovicích je dosud nepatrná, těžko si lze představit, že transport v této nejstarší fázi probíhal jinudy než právě Oderskou branou, která je jedinou přímou spojnici mezi střední Moravou a Krakovskem. Náhradní trasa by musela jít přes Horní Slezsko a Nízký Jeseník, kde ostatně soudobé nálezy, byť jen v podobě jednotlivých nástrojů, chybějí (Janák/Rataj 2015), až do Hornomoravského úvalu, tj. v každém případě značnou oklikou. Trasy přes Jablunkovský průsmyk, přes průsmyky Hrubého Jeseníku nebo dokonce přes Mladkovské sedlo se už vůbec zdají nemyslitelné.

V souvislosti s přísunem silicítů krakovsko-čenstochovské jury tedy mohlo vzniknout též sídliště ve Studénce-Butovicích, i kdyby opravdu náleželo stupni I. Jeho konkrétní účast v distribuci však mohla mít tehdy zcela jinou podobu než později u mikroregionu fáze IIb. Na druhé straně případně starší tradice mohla spolupůsobit při vzniku pozdějšího osídlení.

Pokus o specifikaci trasy přísunu silicítů krakovsko-čenstochovské jury

Mikroregion fáze IIb byl zásobován surovinou nepochybně přímo od zdrojů na Krakovsku, byť jsou vzdáleny ±150 km vzdušnou čarou. Jinak to ani nebylo možné. Rozsáhlé území mezi okolím Studénky a relevantním úsekem Visly u Krakova, zalesněné a pro zemědělství kultury s lineární ke-

ramikou nevhodné, bylo ve starším neolitu takřka až k samé Visle nejspíše úplně pusté. Scházejí nejen jakékoli stopy soudobého osídlení, ale dokonce i ojedinělé nálezy typických kamenných nástrojů, které by nasvědčovaly alespoň jeho penetraci. Jedinou málo přesvědčivou výjimkou je údajný kopytovitý klín, předválečný nález z Wilkowic (*Foltyn/Szydłowski/Foltyn 2004*, 43, s. lit.), nikde nevyobrazený a dnes nezvěstný. Wilkowice však leží už dosti stranou od možné spojnice směrem z Krakovska k okolí Studénky, nehledě k tomu, že klín, jehož podobu neznáme, mohl být i mladší. Nejstarší bezpečné doklady sídlišť se v tomto prostoru objevují až mnohem později. První osídlení trvalejšího charakteru tam prozatím představuje epizoda enklávy (pozdně) lengyelských osad na pravém břehu Olše v okolí Cieszyna (Cieszyn-Krasna a další; *Choraży/Choraży 2001*). Podle zcela dominujícího zastoupení silicitů glacienních sedimentů mezi štípanou industrií a přítomnosti šipky typu Štramberk v Krasné (*Choraży/Choraży 2002*, 99, obr. 4) nutno hledat jeho původ takřka jistě ve Slezsku, protože tyto šipky dosud nejsou z Krakovska a z Malopolska vůbec známy, až na jedinou výjimku z hrobu na sídlišti kultury lubelsko-volyňské v Bronocicích, lokalitě 1 (*Zakościelna 2010*, 243, tab. IIIa: 3). Časově blízké bylo enklávě u Cieszyna nepochybně sídliště u Grojce na dolní Soře, související však naopak jistě s Krakovskem. Až na 1 ks radiolaritu tam byla totiž štípaná industrie vyrobena výhradně ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury (*Reyniak 1986*, 272 nn.).

Nicméně při ústí Skawy do Visly, asi 5 km na jihovýchod od soutoku a 2–3 km jižně od pravého břehu Visly se nachází sídliště kultury s lineární keramikou Spytkowice 26, kde probíhal v letech 1992–1995 výzkum (*Dryja 1998*; *Strykowska 2010*; další literaturu srv. u *Czekaj-Zastawny 2008*, 195). V souvislosti s ním proběhl také sběr na lokalitě 36, zachycené už v šedesátých letech M. Gedlem a tehdy označené jako Spytkowice 3 (*Dryja/Kapica 1995*). Zdá se tak, že i zde máme co dělat s mikroregionem. Nepočtené povrchové nálezy keramiky a štípané industrie ze Spytkowic 36 byly zpracovány a publikovány v úplnosti (*Dryja/Kapica 1995*) dříve než nálezy ze zkoumané lokality 26, které jsou dosud zveřejněny jen z menší části (vrtáky s lopatkovitou bází – *Dryja 1998*; výsledky výzkumné sezóny 1993 – *Strykowska 2010*). Osídlení v okolí Spytkowic (obr. 37) je pro nás zajímavé hned z několika důvodů:

- Ačkoli se nachází již na pravém břehu Visly (arci těsně u řeky), přece bylo organickou součástí, jakousi zaviselskou expoziturou,

osídlení ve vlastní oblasti zdrojů, od nichž je ostatně vzdáleno snad jen 30, nanejvýše 40 km jihozápadně vzdušnou čarou (leží tedy i formálně ještě v obvodu jejich *home range*, srv. *Zimmermann 1995*, 80). O tom svědčí především skutečnost, že jak v souboru 55 ks štípané industrie ze sběru na lokalitě 36, tak i v souboru 2081 ks štípané industrie, získaném na lokalitě 26 v roce 1993 z povrchu, kulturní vrstvy a z pouhých 6 (sic!) objektů (především z objektu 2 – mj. 530 úštěpů a 272 čepelí) se jiná surovina než silicity krakovsko-čenstochovské jury nevyskytne (*Dryja/Kapica 1995*, 56; *Strykowska 2010*, 133).

- Osídlení u Spytkowic je nejzazší (a jedinou) výspou oblasti zdrojů směrem na jihozápad, tj. v přímém směru do Oderské brány. Svoji polohou v těsné blízkosti Visly mohly být východiskem jak pro pěší transport, tak pro transport po řekách.
- Sídlíště ve Spytkowicích 26 je jedinou lokalitou nejen na Krakovsku, ale na celém polském území, odkud jsou známy vrtáky s lopatkovitou bází (v polské terminologii *przekłuwacz typu Vedrovice*), a to v celé sérii – 8 ks. Tento nástroj je typický pro podunajskou oblast (*Dryja 1998*); z Moravy byla například ještě daleko větší série vrtáků (26 ks, vrtáky s lopatkovitou bází v ní dominovaly) získána v jediném objektu 098/72 (podle keramiky datovaném do stupně II kultury s lineární keramikou) ve Vedrovicích (*Ondruš 1975–1976*, 136, 137) a vrtáky s lopatkovitou bází jsou publikovány i z objektu 051 (stupeň I) z Mohelnice (*Tichý 1962*, 268, 269, obr. 9: 3–5). M. *Strykowska* (2010, 133, tab. II: 10–12) mluví přímo o živých kontaktech sídliště s jihem, soudí tak ale především na základě výzdoby malé části tenkostěnné keramiky ve východním lineárním stylu (ohlasy skupiny Tiszadob?).

Jak malý sběrový soubor štípané industrie z lokality 36 (*Dryja/Kapica 1995*, obr. 2–6), tak především soubor štípané industrie z lokality 26 mají výrobní charakter. Ve druhém případě je velice vyhraněný a z našeho hlediska zajímavý. Sestává (*Strykowska 2010*, 133) z 1269 ks úštěpů (61%; sem je započítán zřejmě i odpad), 515 ks čepelí (24,7%), 232 ks nástrojů (11,1%) a pouhých 65 ks jader (3,1%).⁴ Přitom z úštěpů nese 728 ks kůru (57,4% všech úštěpů), z nich asi 15% kůru v rozsahu 75–100%, z nich opět je stoprocentně kortikálních 70 ks úštěpů (9,6%). Z čepelí nese kůru 44% (procento čepelí s laterální kůrou není

⁴ V přehledu hlavních morfologických skupin jsou v práci uváděny jen počty kusů, procenta jsme dopočítávali.

bohužel specifikováno). Počty a charakter kusů s kůrou naznačují zaměření na masovou dekorativitu, tomu ale odporuje velice nízké zastoupení jader. I kdybychom k nim připočítali otloukače a tříky – autorka mezi nimi nerozlišuje a zařazuje je do skupiny štípaných nástrojů, v níž tvoří 8,9% (tj. snad 21 ks), byly tedy nejspíše všechny vyrobeny z jader (?) – celkové saldo se zvýší na 86 ks (4,1%), což je stále málo a předpokládali bychom počet podstatně vyšší. Navíc mezi 65 ks, klasifikovanými přímo jako jádra, převažují vytěžené kusy (zcela 49,23% nebo částečně 27,7%). Počátková jádra tvoří 16,9%, nejmenší skupinu (6,15%) pak, možná, formy předjádřové.⁵ Nepoměr mezi doklady intenzivní dekortikace a počtem jader naznačuje možnost, že většina připravených jader byla z lokality odnášena, zůstávaly jen kusy pro vlastní použití.

Vezmeme-li v úvahu, že sotva byly přes Vislu převáženy konkréty, aby zpátky byla převážena z nich připravená jádra, i další uvedené okolnosti, nelze se zbavit domněnky, že sídliště Spytkowice 26 – a nejspíše celý tamní mikroregion – mohly dobře být východištěm transportu siliců krakovsko-čenstochovské jury v našem směru. Bohužel nejen štípané industrie (*Strykowska* 2010, tab. III–V), ale především keramiky – kde by se hypoteticky mimořádně intenzivní konexe k našemu mikroregionu mohly projevit také – je publikováno velice málo (*Strykowska* 2010, 30, 33, tab. I; II). Z těch několika vyobrazených kusů lze sotva poznat něco více než že sídliště náleží střednímu, II. stupni (polské „notové fázi“) a podle jednoho fragmentu se nedá vyloučit přesah do III. stupně (*Strykowska* 2010, tab. II: 4). Snad ale i za takových okolností je možno předpoklad o východišti transportu siliců krakovsko-čenstochovské jury do okolí Studénky a dále na Moravu přijmout alespoň jako pracovní hypotézu, která ovšem musí být dále ověřována srovnávacím studiem.

Vzdálenost Studénka – Spytkowice vzdušnou čarou obnáší stále ještě 110 km. Překonání ji pochodem v pusté zalesněné krajině, při němž bylo nutno mimo jiné překročit Skawu, Sołu, horní Vislu, Olši, Ostravici a nakonec Odru (obr. 37), o drobnějších vodotečích nemluvě, nebylo ovšem záležitostí jednoho dne. I budeme-li počítat na základě etnologických zjištění s průměrnou denní trasou ± 30 km při nákladu asi 23 kg na muže (srv. *Zimmermann* 1995, 82; šlo ovšem o profesionální nosiče obsidiánu ve střední Americe), pak by cesta do okolí Spytkowic a zpět za příznivých podmínek obnášela nejméně dva, spíše až tři týdny. V takovém případě snad můžeme také předpokládat

existenci nějakých nácestných odpočinkových bodů, etapních stanic, které by byly zároveň stanicemi zásobovacími. Přesvědčivé indicie pro ně však dosud chybějí. Víceméně na přímé spojnici Spytkowice – Těšín, tj. ve směru do Oderské brány, 2–3 km od severovýchodního okraje Bielska-Bialé, leží dosud nepublikovaná lokalita Kozy 12, odkud pochází velký sběrový soubor štípané industrie (přes 500 ks). V surovinovém složení snad převládají silicity glacienních sedimentů, ale štípalo se zde také ze siliců krakovsko-čenstochovské jury a z mikuszowického rohovce, možná i z dalších surovin. Bohužel přes všechno úsilí nebyla při sběrech získána vůbec žádná keramika. Charakter drobnotvarého souboru z Koz 12 (kde je také minimum retušovaných nástrojů, například pouze jediné škrabadlo, a také jader či jejich zlomků, 12 ks) činí však případnou souvislost s pohyby siliců krakovsko-čenstochovské jury ve fázi IIb vzdor poloze lokality velmi nepravděpodobnou. Část souboru snad náleží mezolitu, zbytek je těžko zařaditelný. Výrazné dosti velké trapézy, případně s leskem, ukazují nejspíše k lengyelské kultuře (za zpřístupnění nálezů z Koz děkujeme manželům Choražovým).

Takřka celou cestu z Krakovska až do okolí Studénky bylo však možno velmi výhodně realizovat po vodě. Osídlení v okolí Spytkowic, jehož vzdálenost od Visly je přibližně stejná jako vzdálenost osídlení v okolí Studénky od Odry, by bylo vhodným východištěm i pro tuto trasu. Při cestě odtud mohli přepravci na monoxylech proti proudu Visly dosáhnout až okolí dnešního Skoczowa, a po překonání krátkého pěšího úseku (nejvýše 15 km celkem schůdným terénem) pokračovat po proudu Olše (která zde teče s Vislou paralelně v nevelké vzdálenosti), k jejímu soutoku s Odrou u dnešního Bohumína; odtud pak proti proudu Odry až do cíle, k levobřežním osadám v okolí Studénky (obr. 37). Zpáteční cesta by byla ještě snazší, protože většina plavby by se realizovala po proudu Odry a posléze Visly.

Bohužel pro využití předpokládané vodní cesty s jedinou krátkou převlakou někde v území mezi dnešním Těšínem a Skoczowem chybějí prozatím také jakékoli přímé doklady. Mluví však pro ně nepřímé indicie. Především je to celkové množství siliců, které bylo nutno přepravit, můžeme-li právem předpokládat, že přinejmenším rozhodující část transportu siliců krakovsko-čenstochovské jury směrem na Moravu, případně ještě dále na jih a západ, nutně procházel okolím Studénky. *J. Lüning* (1982, 26) odhadoval počet domů (tj. hospodářství) lidu s lineární keramikou v Dolno-

⁵ U údaje 6,15% se opakuje obrat „rdzenie zaczątkowe“ jako u předchozího, jistě jde o tiskovou chybu.

rýnském ohbí v době maximální hustoty tamějšího osídlení na 4500. Na základě toho vypočetl A. Zimmerman (1995, 96) roční potřebu silicity pro tuto oblast při předpokládané spotřebě 1,3 kg pro jedno hospodářství na 5900 kg. Podobné odhady lze ovšem poměrně lehko zpochybňovat a pro relevantní území, do něhož by přisun přes levo-břežní oderský region mohl směřovat, si je dělat netroufáme (koneckonců je v tuto chvíli nelze ani přesněji vymezit). Musíme mít na paměti i to, že silicity krakovsko-čenstochovské jury zde nebyly jedinou užívanou surovinou. I v době kulminace jejich přisunu ve fázi IIb, případně i III, mohly představovat průměrně snad polovinu spotřeby (Furmanek/Masoje, v tisku předpokládají pro intenzivně osídlenou oblast kolem Strzelina v průměru asi 60%), zbytek tvořily jiné suroviny, především silicity glacienních sedimentů. Nelze také vyloučit, že na Moravu mohly v jisté míře pronikat i přes Slezskou nížinu nebo jihozápadní Slovensko. Přece snad nebude nadsazené, odhadneme-li váhu silicitů, které procházely každým rokem našim mikroregionem v době jeho trvání, řádově v metrických centech, možná i v tunách. Při výše uvedených odhadech pro suchozemskou cestu by peší spojení mezi Krakovskem a mikroregionem u Studénky muselo být mimořádně intenzivní a náročné na zajištění.

Pro vodní cestu mluví také snad skutečnost, že v neolitu byly dlabané čluny nepochybně používány i k převozu kamenné suroviny, jak naznačuje například hromadný nálezkolem 700 ks uštěpů a nevyužitelné suroviny z arnhofenského páskovaného silicitu v Kelheimu na ostrově (musely se tam tedy nějak dostat) při soutoku Altmühly a Dunaje (Binsteiner/Neumann-Eisele 2001, 12). Koneckonců i do okolí Spytkowic se musela surovina přes Vislu převážet apod. Samozřejmě je to opět jen slabá indicie, něco jiného je převoz přes řeku a něco jiného dálkový transport.

Předpokladu, že již v pravěku se po horní Visle pohybovaly monoxylly, přisvědčuje nálezkčásti dlabaného člunu na začátku 20. stol. u obce Zarzecze, údajně v hloubce 15 m ve viselském břehu (Praus 1909, 103). Monoxyl, vystavený v městském muzeu v Bielsku-Bialé⁶ nebyl ovšem datován a za fronty roku 1945 byl zničen.

Přisun suroviny do mikroregionu s využitím vodních toků je tedy nejen výhodnější a logičtější, ale zdá se přece jen nepřímopodepřený pevněji než peší transport. Při dnešním stavu výzkumu nelze ovšem ani jeho peší alternativu pominout. A. Zimmermann (1995, 80, 81) předpokládá na bázi

archeologické a etnologické literatury maximální vzdálenost pro přímý kontakt v periferních územích právě 150–200 km. Na dlouhém úseku trasy zcela neosídleným územím z okolí Spytkowic, případně z oblastí zdrojů na Krakovsku vůbec, k mikroregionu u Studénky jsou ale výhody vodní cesty očividné.

Jak pokračovala cesta suroviny z okolí Studénky dále směrem na dnešní Moravu, se můžeme dohadovat ještě obtížněji. Již jsme uvedli, že ve vzdálenosti asi 40 km vzdušnou čarou na jihozápad od našeho mikroregionu začíná v okolí Lipníku nad Bečvou výběžek starého sídelního území Hornomoravského úvalu do Bečevské brány, jejíž západní část zabírá. V něm jsou asi čtyři desítky osad kultury s lineární keramikou seřazeny do tří proudů⁷ (srv. Schenk 2007, obr. 4; Drechsler et al. 2010, mapa 6, na této mapě jsou ovšem v legendách přehozeny barvy sídlišť). Podhůřím Oderských vrchů a Tršické pahorkatiny jde řetězec sídlišť na dnešní Olomoucko, druhý řetězec po říční terase podél Bečvy na Přerovsko a třetí proud přes Kelečskou pahorkatinu a masiv Maleníku směřuje povodím říček Šišemky a Moštěnky na Kroměřížsko (Drechsler et al. 2010, mapa 6). Součástí jednotlivých proudů jsou zřejmě osady, jež lze označit jako sekundární výrobní na bázi silicitů krakovsko-čenstochovské jury – sídliště Přáslavice-Kocourovce (stupeň II, především IIb) na „olomouckém“ a pravděpodobně též Přerov-Dluhonice II (fáze IIb; srv. výše) na „přerovském“ směru, snad i některá další. Nakolik můžeme i v úseku mezi našim mikroregionem a okrajem souvisle osídleného území v Bečevské bráně počítat s vodní cestou, těžko říci. Při celkem nevelké vzdálenosti (nanejvýše dvou denních pochodů), která dělí mikroregion a okolí Lipníku, se zdá být suchozemský transport pravděpodobnější, zvláště když asi v polovině této vzdálenosti, přímo na předpokládané trase, leží osamocené (pomineme-li rozporuplné, dnes již neověřitelné údaje o lineárních nálezech na paleolitické lokalitě Velká Kobylanka u Hranic; Jašková 1969, 12; Schenk 2007, 218) sídliště kultury s lineární keramikou Bělotín 7, o němž ovšem prozatím nic bližšího nevíme (srv. výše). Při peším pochodu by sice bylo nutno dvakrát překročit větší řeku, napřed Odru (mankovickým brodem?) a poté (s částí nákladu pro „přerovský“ a „kroměřížský“ směr) i Bečvu, nehledě k menším vodotečím. Ovšem případná převlaka mezi ohbím Odry u Jeseníku nad Odrou a Bečvou někde v úseku mezi Hustopečemi nad Bečvou – odtud je také doloženo lineární osídlení (Jašková 1969, 13), podle dislokace se však zdá být

⁶ <http://muzeum.bielsko.pl/pl/historia/tekst/historia-muzeum> [10-09-2015]

⁷ Ne všechny ovšem časově korespondují s našimi, i když lokalit z mladšího úseku je zde snad daleko nejvíce.

pokračováním mikroregionu v okolí Blahutovic (obr. 36: 11, 15, 16) a s transportem silicítů krakovsko-čenstochovské jury mělo sotva co společného – a Hranicemi, přes niž by se přinejmenším náklad musel přenášet, by nebyla o mnoho kratší než hypotetická převlaka v prostoru mezi Cieszyнем a Skoczowem. Obojí trasa, vodní i suchozemská, samozřejmě mohla být užívána na tak krátkém úseku různě podle momentálních okolností, což platí i pro pohyb dále, v osídleném území. Interpretace zmíněných tří proudů sídlišť ve frontiu starého sídelního území Hornomoravského úvalu v západní části Bečevské brány mimo jiné jako směrů pro pokračování distribuce silicítů krakovsko-čenstochovské jury na střední Moravu vychází dosud především z jejich geografické konfigurace a přítomnosti sekundárních výrobních sídlišť. Zde již vůbec nelze nějaké jednoznačnější úvahy o pohybu krakovské suroviny rozvíjet, pro drtivou většinu relevantních lokalit existuje nanejvýše povšechná charakteristika, a to především keramiky, kvůli datování (srv. *Schenk* 2007). To ostatně platí i pro mnohé lokality se silicity krakovsko-čenstochovské jury dále na západě. Podrobně zpracována a publikována je na střední Moravě dosud štípaná industrie vlastně jen ze tří lokalit s jejich vysokým podílem: Přáslavice-Kocourovce, Kladníky-Záhumenky a Žopy I, z nich však pouze soubor z první se hodí pro srovnávání, Kladníky i Žopy by měly být podstatně starší. Myslitelný vztah Přáslavic-Kocourovce k našemu mikroregionu předběžně naznačuje zejména velmi vysoké zastoupení silicítů krakovsko-čenstochovské jury v souboru štípané industrie (76,8%), enormně vysoké zastoupení (31,3%) kusů s kůrou, obojí velmi blízko hodnotám, uváděným pro soudobá sídliště v okolí Studénky, i náznaky pro možnou existenci velkých jader. Případně další konexe by mohla ozřejmit nejspíše jen komparativní analýza, provedená specialistou.

Stav poznání distribuce štípané kamenné industrie u kultury s lineární keramikou

Úvahy o distribuci štípané industrie u kultury s lineární keramikou v dosavadní literatuře (např. *Binstener* 2005, 100–134, obr. 4; 5; *de Grooth* 1987, 38; 2003, 41; *Kaczanowska* 1985, 54–73; 2003, 8–9; *Lech* 1989, 118; 2003, 26, 27; *Mateiciucová* 2008, 111–144 nn.; *Popelka* 1999, 71; *Soják* 2000a, 103; 2000b, 218, 219; *Zimmermann* 1995, 61–129 nn.; 2000, 492) příliš nepomohou poznání konkrétní úlohy mikroregionu, protože jde v rámci oikumeny kultury s lineární keramikou v Evropě o naprostý unikát, nic podobného není odjinud dosud publikováno. Ostatně se zaměřují spíše na pohyb suroviny ve vlastní oblasti

zdrojů, v okruhu do několika desítek kilometrů (*home range*) od ložisek. Pokud jde o transport vně tohoto okruhu (meziregionální), musí se spokojit s konstatováním přítomnosti suroviny, její početnosti a vzdálenosti destinace od zdrojů, pokusit se stanovit směr pohybu a identifikovat na něm (podle množství štípané industrie a na základě její typologicko-technologické analýzy) lokality specifického významu, které hypoteticky zajišťovaly lokální distribuci a nejspíše další pohyb suroviny, tj. pokračování distribuce dálkové. V případě silicítů krakovsko-čenstochovské jury jsou to nejspíše sekundární výrobní sídliště. V případě distribuce silicítů v Porýní připisuje například *A. Zimmermann* (1995, 93, 96 nn.; 2000, 492) také tuto funkci svým „ústředním sídlištím“ (*Zentrale Orte*), v případě distribuce páskovaného bavorského rohovce dedukuje *A. Binstener* doslova trasy exportních cest také již pro období lineární kultury a mluví přímo o „odběrních oblastech“ (*Absatzregionen*; *Binstener* 2005, 128, 131, mapy na obr. 4; 5). Ať již je nazýváme jakkoli, existence takových míst již u kultury s lineární keramikou je nepochybná, i když konkrétní mechanismy pohybu jasné nejsou. Z toho vycházejí i pozoruhodné úvahy *J. Lecha* o síti dálkové výměny (*exchange network*) surovin štípané industrie u této kultury, která svým rozsahem neměla později obdoby (*Lech* 1989; 2003, 27).

Interpretace sama se nutně opírá především o rozličné etnologické paralely. Názory na způsob, jakým se suroviny na delší vzdálenosti pohybovaly, kolísají mezi dalekými výpravami k jejich zdrojům a nepřímou (prostředkovanou) výměnou. Široká shoda panuje v tom, že směna surovin štípané industrie u lidu s lineární keramikou je vlastně svého druhu obrazem a utvrzováním sociálních vztahů, že nepřerůstá úroveň nanejvýše ekvivalentní směny (obchod zaměřený na zisk je krajně nepravděpodobný), ale částečně se asi jedná i o směnu neekvivalentní nebo vůbec jde o darování bez očekávání konkrétní protihodnoty. Úvahy o případném ekvivalentu výměny pak kladou důraz na snadno transportovatelné komodity, především na surovinu kamenné broušené industrie, ale též na spondylus apod., což vyplývá z disponibilních archeologických pramenů. Mohl být samozřejmě daleko širší, ale zde jsme opět odkázáni na hypotézy na bázi etnologických pramenů a vlastních úvah především o technických mezích realizovatelného transportu (souborně srv. *Zimmermann* 1995, 90–92). Meziregionální směna, alespoň z větší části, se snad realizovala v rámci tradovaných příbuzenských vztahů (*lineage mode* – *de Grooth* 1987, 38; 2003, 41), do značné míry vzniklých a utvrzovaných exogamními sňatky. V souhlase s tím by distribuce měla fungovat

především ve směru k území, z něhož byla oblast u zdrojů osídlena, a samozřejmě také v tom směru, kam se osídlení od zdrojů šířilo dále. Tato základní vazba byla udržována tradovaným povědomím společného původu a příbuzenství a posilována dalšími aliancemi, zejména sňatkovými.

Úloha mikroregionu kultury s lineární keramikou u Studénky v distribuci silicítů krakovsko-čenstochovské jury

Směr distribuce silicítů krakovsko-čenstochovské jury Oderskou branou na střední Moravu je tak zcela v souladu se základním předpokladem, protože běžně se uvažuje o osídlení Krakovska lidem nejstarších zemědělců z jihozápadu, tedy ze střední Moravy, právě tudy (*Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, 50*). Mocným argumentem je tu již vícekrát zmiňovaná skutečnost, že na střední a severní Moravě se začíná vysoké zastoupení silicítů krakovsko-čenstochovské jury dokonce snad již ve fázi Ia, tedy nejspíše ještě před vznikem nejstaršího stabilizovaného lineárního osídlení na Krakovsku. Možná právě exploatace později tolik ceněné suroviny přichozími z Moravy byla jedním z důvodů jeho vzniku.

V prvotních konturách se tak začíná rýsovat obraz dosud jediného bezpečně zjištěného mezičlánku, prostředkujícího na zhruba dvousetkilometrové trase přisunu silicítů krakovsko-čenstochovské jury mezi souvisle osídleným územím na krakovských spraších a střední Moravou. Rozdíl mezi ním a sekundárními výrobními osadami, které podle dosavadních představ tvořily základ distribuční sítě krakovské suroviny v tradičních sídelních oblastech, je markantní a mnohočetný. Nejde o jednotlivou lokalitu v souvisle osídleném území, ale o drobný mikroregion osad, izolovaný (asi ne totálně, protože náznaky případných kontaktů s pravobřežními enklávami zde jsou) na lesnaté periférii, který není součástí obvyklého zemědělského osídlení, jakkoli zemědělství snad stále hrálo hlavní roli v získávání obživy. Bylo však pouze prostředkem, nikoli cílem, ba hlavním smyslem existence. Tím byla účast na distribuci jurských silicítů z Krakovska, a to asi skoro výhradně na distribuci dálkové – opět na rozdíl od sekundárních výrobních osad se sídliště v mikroregionu lokální distribucí mohla zabývat nejvýše jen ve zcela marginálním rozsahu (srv. zanedbatelný počet nálezů z Blahutovic). Distribuci v rámci mikroregionu jako svébytnou formu lokální distribuce nelze dost dobře předpokládat, protože – pomineme-li lokalitu Studénku-Butovice pro její nejasné, ale v tuto chvíli každopádně specifické postavení – nálezy, naznačující místní výrobu z krakovských silicítů pocházejí i ze zbylých, dosud

nezkoumaných sídlišť u Hladkých Životic (jádra) a Kujav (otloukač). Distribuci v rámci mikroregionu odmítá i *M. Oliva (2015, 35)*. Existence všech sídlišť byla tedy velmi pravděpodobně bytostně svázána s dálkovou distribucí.

Jaká však byla jejich konkrétní úloha v této distribuci? Byl mikroregion pouhou etapní stanicí pěšího transportu, překladištěm transportu po vodě, na němž se dovezená surovina jen vykládala ze člunů, aby se překládala na jiné, případně aby odcházela jiným způsobem nebo přímo i východištěm další distribuce, při níž se již surovina nějak adresněji rozdělovala? Jednoznačná odpověď je při současném stavu poznání nemožná, vždy půjde o hypotézy. Nevíme dosud nic o původu obyvatel mikroregionu. Popravdě se zdá, že keramika zdejších osad se keramice moravské, ale i keramice na Opavsku (kam koneckonců ukazují i zátěže rybářských sítí) podobá mnohem více než keramice na Krakovsku, ale bez podrobného srovnávacího studia jde jenom o dojem a nemůžeme se tedy ani pokusit odhadnout, zda představuje expozituru populace z Krakovska nebo (spíše) tykadlo distribuce, předsunuté ze středomoravského sídelního území. Nevíme ani, zda nositelem pohybu surovin od zdrojů do okolí Studénky byli osadníci z mikroregionu nebo z Krakovska a též nakolik šlo o proces organizovaný, ať již z toho nebo onoho tradičního území. Podobně je nemožné říci s jistotou něco jednoznačného o dalším šíření suroviny směrem na Moravu a o tom, kdo se na něm podílel a jak. Na rozdíl od prvního úseku v tomto případě nejsme schopni ani s vyšší pravděpodobností specifikovat trasu, která se koneckonců mohla dělit ve tři směry (vzhledem ke třem předpokládaným směrům pohybu ve frontieri souvisle osídleného území) již brzy po opuštění mikroregionu. Nevíme nic určitého ani o pravidlech a mechanismech směny samé ani nakolik, a zda vůbec, se jednalo o směnu alespoň částečně ekvivalentní. Jako případný ekvivalent by v úvahu mohla připadat surovina broušené kamenné industrie, nejspíše v podobě polotovarů nebo hotových výrobků, jenomže industrie, kterou můžeme spojit s kulturou s lineární keramikou, i když bereme v potaz i petrograficky nedeterminované, ale publikované nálezy D. Fryče, se prozatím počtem nezdá nějak přesahovat běžnou sídlištní spotřebu, spíše se pohybuje u její dolní hranice (srv. např. *Pavlu/Rulf 1991, 306*).

Při konkretizaci úlohy našeho sídelního uskupení v dálkové distribuci silicítů krakovsko-čenstochovské jury je tedy opatrnost plně na místě už proto, že jde o fenomén v celé obrovské oikumeně kultury s lineární keramikou, jak se zdá, zatím naprosto jedinečný a není možno se opírat o dosavadní

literaturu. Pokud jde o jeho základní postavení v systému distribuce, považujeme ve světle dosavadních poznatků za málo pravděpodobné, že by šlo o pouhou zastávku či překladiště. Souvislost s distribucí lze těžko popírat, nejen pro výjimečný absolutní i relativní počet artefaktů, který nemá mimo *home range* zdrojů na Krakovsku prozatím asi obdoby, ale i pro určitou výjimečnost části těchto nálezů (velká jádra, dlouhé čepele místní produkce), i pro jednoznačnou dislokaci přímo na trase transportu koridorem. Dokonce se můžeme odvážit předpokladu, že jde o účelové osídlení, pro jehož vznik byla účast na distribuci rozhodujícím impulsem. I později až do počátků vrcholného středověku je účelové osídlení v koridoru takřka obligatorní. Koneckonců i obě pravobřežní lineární enklávy, stejně izolované od tradičních sídelních území jako ta naše, byly nejspíše rovněž založeny účelově. U Kotouče o tom při jeho zcela výjimečném postavení v dálkové komunikaci od paleolitu do konce raného středověku lze sotva pochybovat. Ale je možno o tom uvažovat, i pokud jde o sídliště u Blahutovic a s nimi snad související osídlení za rozvodím (Hustopeče nad Bečvou a okolí). I v tomto případě jde o osamocený mikroregion (i ve vztahu k Bečevské bráně, srv. *Drechsler et al. 2010*, mapa 6), který snad, kromě přijatelné funkce spojky směrem ke Kotouči mohl sloužit i jako producent glacienní suroviny pro středomoravskou populaci za Bečvou (k tomu blíže *Janák/Knápek/Papáková 2011*, 63).

Zemědělská kolonizace tak malého a ještě k tomu izolovaného prostoru, jaký zaujalo osídlení u Studénky, sama o sobě nedává smysl, nehledě k tomu, že tudy se dostávala pravděpodobně surovina štípané industrie z Krakovska na střední Moravu již od samého počátku tamějšího zemědělského osídlení a možná že ještě před ním. Jako nejpravděpodobnější a nejlogičtější se nám jeví v tuto chvíli řešení, v němž sídelní uskupení u Studénky sloužilo nejen jako terminál přísunu, ale i jako východiště další směny, již konkrétněji určené, tedy jako jakési vstupní centrum (re)distribuce.

Podobných interpretačních hypotéz je samozřejmě možno vytvořit více a míra jejich pravděpodobnosti bude tak či onak vždy věcí diskuse. Mikroregion mohl být předsunutým východištěm dalekých výprav, mohl být stanicí, poskytující jejich účastníkům zásoby potravin (za kompenzaci v surovině?), či spojovat obě tyto funkce, mohl být místem setkávání příchozích z obou vzdálených regionů (o povaze a smyslu takových setkání srv. *Mateiciucová 2008*, 144) aj. V rámci těchto hypotéz by pak bylo možno dále rozrůžňovat dílčí aspekty, na-

příklad uvažovat o příslušnosti jednotlivých sídlišť k různým rodům či klanům atp. Asymetrická poloha mikroregionu by nemusela být ničemu z toho, co jsme právě uvedli, překážkou; z obou směrů byl celkem dobře dosažitelný (z Krakovska arci lépe po vodě). Pro tuto studii by ale bylo podobné množení hypotéz při dosavadních znalostech zbytečné. Skepse *M. Popelky (1999, 71)* k momentálním možnostem jednoznačného poznání konkrétních forem dálkové distribuce kamenných surovin v neolitu je oprávněná. Pokrok by snad mohlo znamenat hlubší cílené studium etnologických pramenů, což je ale pro archeologa obtížné, nebo spíše nové poznatky archeologické.

Jak fungovala ona vstupní brána silicítů krakovsko-čenstochovské jury⁸ konkrétně, je opět zcela hypotetické. Nesmíme si ale mikroregion u Studénky představovat v anachronické projekci, ovlivněné dnes obvyklým pojetím směny jako činnosti za účelem zisku, jako nějaký *kárun* asyrských kupců v Malé Asii, antické obchodní emporium nebo středověký jarmark. Naši představě je bližší odběrní místo, kam přicházeli zástupci některých osad, majících přístupová práva ke zdrojům (srv. zejm. *Zimmermann 1995*, 74, 75) a nalézajících se dostatečně blízko. Nejspíše šlo o sídliště, která dnes můžeme podle nálezů klasifikovat jako sekundární výrobní (Přáslavice-Kocourovce, Dluhonice II aj). Ta by pak uspokojovala své potřeby, realizovala lokální distribuci v okruhu svého dosahu a zbytnou část suroviny předávala dalším spřízněným osadám. Takto by dálková směna, teď již v klasickém smyslu prostředkovaná, pokračovala, takže nakonec se surovina z těžebních revírů v oblasti Krakovsko-čenstochovské jury mohla dostávat (podle představ stávající literatury snad též ve formě polotovarů či hotových výrobků, s rostoucí vzdáleností přibývajících) i do destinací od zdrojů několik set kilometrů vzdálených (např. Bylany). Tuto konstrukci si lze v rámci *lineage mode* docela dobře představit. Důvodem osídlení předsunutého mikroregionu nebyl ani zisk, ani feudální přinucení (jako v případě např. středověkých služebných vsí, jimž se sídliště mikroregionu svým způsobem do jisté míry podobají), ale nejspíše v první řadě odpovědnost vůči příbuzenským vazbám, či chce-li kdo, tedy rodové ideologii. I distribuce surovin byla tehdy nepochybně jako jiné oblasti života sakrilegována, možná až stroze ritualizována. V ideologické sféře se běžně hledá například vysvětlení pro praktickými důvody nevysvětlitelnou dominanci některých vzdálených kamenných surovin i v oblastech, pro něž byly snáze dostupné (nebo jimi byly dokonce přímo vybaveny) jiné suroviny, mnohdy blízkých

⁸ Kterou máme za nejpravděpodobnější vysvětlení dosavadních poznatků.

nebo dokonce plně srovnatelných technologických kvalit. Masové rozšíření silicítů krakovsko-čenstochovské jury v mladším a pozdním lineárním stupni je v tomto ohledu přímo exemplární (srv. např. *Oliva 2010, 316; 2015, 38*).

Věc měla ovšem i svou praktickou stránku. Fáze IIb, a asi i (přínejmenším) začátek stupně III je ve východní střední Evropě obdobím kulminace spotřeby silicítů krakovsko-čenstochovské jury i jejich dosahu, přínejmenším v západním a jihozápadním směru od zdrojů. Posun východiště distribuce podstatně blíže od zdrojů k spotřebitelům byl snad nutnou inovací, která umožnila kulminující poptávku pokrýt. I když nebyla realizovatelná mocenskými mechanismy, které tehdy sotva překračovaly hranice jedné komunity, tedy sídliště, případně s filiálkami (*Pavů 2014, 76–80 nn.*), byla realizovatelná na bázi příbuzenských vazeb. Pokud skutečně existovala na lokalitě ve Studénce-Butovicích osada z nejstaršího stupně lineární kultury (to ovšem musí rozhodnout terénní výzkum) mohla působit při výběru místa starší tradice. Ale vedle toho (nebo i bez toho) mohly také působit přírodní podmínky, pro nejstarší zemědělce se svojí příhodností blížící standardu vyhledávanému v tradičních sídelních územích; možná vůbec nejvíce mezi frontierem Hornomoravského úvalu v Bečevské bráně a oblastí krakovských spraší. Zemědělství jistě tvořilo důležitou, nespíše základní, součást obživy sídlišť, jak nasvědčují nepochybné doklady zemědělského nářadí ze všech osad (srv. výše). Indicie pro zvyšování podílu živočišné produkce, v našem případě se zdá jistý především intenzivní rybolov, mohou být reflexem výhodné diverzifikace zdrojů subsistence v silně zalesněném prostředí, ale i jiných příčin, například dočasné povahy osídlení. Nebývale vysoký podíl nezemědělských činností při zajišťování subsistence můžeme ostatně sledovat v Oderské bráně ještě o tisíce let později. Například na púchovském hradisku Jičina-Požaha osteologická analýza prokázala, že zhruba 50 % nálezů kostí z výzkumů v 80. letech náleží loveným druhům (*Čížmář 1993, 422*); nejde o náhodu, neboť silné zastoupení lovné zvěře bylo konstatováno již při výzkumech hradiska v padesátých letech (*Král 1962, 72; Jisl 1968, 6*). To je pro závěr doby laténské (LTC2–LTD) zcela neobvyklé nejen u Keltů, ale i u samotné púchovské kultury (např. v nálezech kostí z hradiska Liptovská Mara činí podíl lovených druhů asi 8 %, srv. *Chrószcz/Janeczek/Mikliková 2009*).

Účelovým charakterem osídlení lze vysvětlit i poměrně krátké trvání našeho mikroregionu. Ve stupni III kultury s lineární keramikou se začíná projevovat ve směru na západ od zdrojů nedostatek krakovské suroviny, jakási surovinová krize, kterou naznačují například výsledky analýzy

štípané industrie na šáreckém sídlišti v dolnoslezském Strachowě (*Lech 1997, 255, 256*) a o které se opatrně zmiňuje pro Moravu také *I. Mateiciucová (2008, 127, 128)*. Mohla se tedy existence speciálního mikroregionu pro přísun v tomto směru stát nadbytečnou (stačil pokles poptávky, nebylo třeba zhroucení celého systému distribuce, ke kterému ale zanedlouho stejně došlo) již někdy na začátku stupně III. Když potřeba, která osídlení vyvolala, pominula, pominuly i důvody k jeho další existenci, zcela ve smyslu obecného modelu, který v Oderské bráně platil i později až do počátku vrcholného středověku. Zda a nakolik lze závěr lineárního osídlení u Studénky dávat do souvislosti s *Farrugiovou (2002) „velkou krizí“* je ovšem v tuto chvíli zcela nejasné.

Poznámky k interpretaci osídlení kultury s lineární keramikou u Studénky M. Olivou

Retrospektiva pěti let systematického bádání by nebyla úplná, kdybychom pominuli nedávno publikovaný článek *M. Olivy (2015)*. Jeho autor se laskavě ujal typologicko-technologické analýzy početného agregátu štípané industrie z roku 2013. Pokud jde o existenci mikroregionu a jeho smysl, dospěl však k závěrům zcela protipolným než my; dohodli jsme se tedy na oddělené publikaci a eventuálně diskusi (srv. výše). Své výsledky a hypotézy M. Oliva již představil v prvním čísle Archeologických rozhledů za rok 2015. Tam samozřejmě míníme také případně odpovědět a nechceme obsáhlou diskusi zatěžovat tuto retrospektivní studii. Alespoň stručně se však k jeho interpretaci výsledků analýzy vyjádřit musíme. Opírá se o dva hlavní momenty:

- Intenzivního sbíjení štípané industrie, které analýza doložila, se zúčastnil značný počet osob; kromě technicky dokonalé produkce lze konstatovat i početné doklady produkce výrazně nedokonalé, svědčící o účasti začátečníků či osob manuálně nezručných. Tuto skutečnost interpretoval tak, že intenzivní sbíjení, přesahující praktickou potřebu sídliště, bylo především projevem relaxační, případně i kompetitivní volnočasové aktivity obyvatel.
- Zpracovávaná surovina (ve značné míře silicity krakovsko-čenstochovské jury) byla málo kvalitní, a to zejména proto, že základem jader byly většinou malé konkrece, tedy, že obyvatelé sídliště se museli spokojit s již přebranou surovinou, se zbytky, o které nebyl u předcházejících odběratelů zájem. Proto sídliště mělo být zásobováno prostředkovou směnou, a to formou postupného předávání. Nemohlo tedy být distribučním centrem, jak se domníváme.

Z obou předpokladů pak odvodil, že sídliště v Pustějově (a zbytek mikroregionu) je projevem izolovaného marginálního osídlení v silně zalesněné oblasti Oderské brány, jehož afinita k intenzivnímu sbíjení může být projevem mezolitické tradice, o které by svědčil i výrazný podíl rybolovu v jeho ekonomice; že snad dokonce šlo přímo o osídlení neolitizovaných mezolitiků, kteří nekladli přílišný důraz na kvalitu zemědělské půdy. Jeho nositelé nebyli spřízněni s těmi, kdo realizovali distribuci, představovali jinou skupinu obyvatel a tedy vlastně (to ovšem neříká *verbis expressis*) stáli až na konci distribučního řetězce, odkud získávali málo kvalitní surovinu, výhradně pro vlastní spotřebu.

Tato interpretace mu pak byla odrazištěm k tomu, oč mu šlo zřejmě nejvíce – zpochybnění dosavadního běžného pojetí systému distribuce surovin štipané industrie u kultury s lineární keramikou a dosavadního chápání pojmů, které toto pojetí užívá, *eo ipso* znejistění, jeho slovy: „*záměrné účelnosti takového výrobně-distribučního systému*“ ve prospěch (alternativního) výkladu se značným podílem náhodnosti, případně dosud neidentifikovaných momentů, který nabízí. V tom sleduje hlavní myšlenku, kterou antipoval už ve své impozantní monografii o těžbě silicitu v Krumlovském lese (Oliva 2010, 316). Trest jeho myšlenek a přístupu výstižně shrnuje poslední odstavec článku: „*Sídliště s převahou vzdáleného silicitu krakovsko-čenstochovské jury v hornooderské enklávě lze sice považovat za druhotná výrobní centra, protože přinejmenším na pustějovském sídlišti se vyráběly polotovary i nástroje, sotva však již za centra redistribuční. Z tamních nevelkých kusů suroviny nebylo možno vyrobit nic, co by předpokládáné odběratele zaujalo, jen běžné drobné čepele a čepelky. Svědčí o tom ostatně sama izolovanost této sídelní oblasti a absence zásobovaných sídlišť v okolí. Naproti tomu je lze – poněkud paradoxně – prohlásit i za lokality spotřební, protože materiál se spotřebovával jak k výrobě používaných nástrojů, tak při činnosti spíše relaxačního či kompetitivního charakteru. Máme před sebou ilustrativní příklad spojení dvou protikladů a relativity dosud bezvýhradně přijímaných pojmů*“ (Oliva 2015, 39).

Pokud jde o důraz na pojetí intenzivního štipání v Pustějově jako volnočasové aktivity relaxačního, případně i kompetitivního charakteru, je docela dobře možno přijmout, zvláště od specialisty jeho kvalit, že tento prvek v něm obsažen je. Lze však odhadnout velikost jeho podílu a podílu praktické stránky věci?⁹ Sám poznamenává, že ne (Oliva 2015, 37). Ostatně jeho pojetí, které předpokládá mimořádné množství disponibilní suroviny, konceptu druhotného distribučního centra a jeho zvláštním,

svým způsobem privilegovaným, vztahům k oblasti zdrojů, kde jí byl dostatek či nadbytek, neprotiřečí; právě naopak.

Nemůžeme však souhlasit s jeho označením používané suroviny jako nekvalitní. Z hlediska petrografického jde o kvalitní varietu A, o kterou se vývoz z oblasti zdrojů opíral takřka výhradně. Autorova výtka se vztahuje k převládajícím malým rozměrům dovážených konkrací a tedy i produktů z nich. Zde již na počátku stojí zjevné nedorozumění. Uvádí, že: „*Běžná velikost dostupných konkrací silicitu krakovsko-čenstochovské jury se pohybuje mezi 10 a 20 cm a někdy přesahuje i 30 cm* (Janák/Přichystal 2007, 6).“ (Oliva 2015, 36). Citované místo ovšem říká pravý opak, doslova zní: „*Průměr velkých konkrací se obvykle pohybuje kolem 10–20 cm, výjimečně přesahuje 30 cm, běžné jsou samozřejmě hlízy menší.*“ Běžné jsou tedy konkrece pod 10 cm, nikoli v intervalu 10–20 cm, případně více. Mimo oblast zdrojů šly samozřejmě z valné většiny běžné konkrece, obvykle asi v podobě více či méně odkorovaných připravených jader. V našem mikroregionu se ovšem objevují i makrolitická jádra z oněch velkých, ba snad mimořádně velkých konkrací (možná i ony samy, to je ale mnohem méně pravděpodobné). Nutno však spravedlivě přiznat, že nálezy ze sběru v roce 2014 v Pustějově (obr. 32) M. Oliva nemohl znát. My sami jsme se dostali k jejich zpracování až koncem dubna 2015. Bylo zde sice veliké jádro ze sběru v roce 2013 (a tak veliký kus není snad v rámci kultury s lineární keramikou publikován z žádné lokality mimo *home range* zdrojů), které ovšem mohl pro jeho „velmi neperspektivní tvar“ považovat za ojedinělou výjimku (Oliva 2015, 36, obr. 1: 1). Bylo zde také o něco menší jádro z Hladkých Životic (obr. 3), dokonce D. Fryčem dávno publikované (srv. výše), ovšem bez udání suroviny, bez měřítka a v časopise, který odborníkovi málokdy přijde do ruky, takže je snad ani nemohl znát. To ale nic nemění na skutečnosti, že veliká jádra, eventuálně takové kusy suroviny ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury, jsou – přinejmenším z českých zemí a polského Slezska – bezpečně prokázány právě jen v Pustějově a Hladkých Životicích. Kusy suroviny se sice uvádějí ze Skoroszowic tam však není udána ani velikost, ani druh suroviny. Vzhledem k tomu, že jsou interpretovány jako zbytky konkrece, která se rozsypala při testování pro exploataci (Wojciechowski 1981, 55), lze předpokládat, že nejspíše šlo o silicity glacienních sedimentů, materiál, z něhož je zhotoveno 77 ks (21,57%) tamějšího souboru (Furmanek/Masoř, v tisku, tab. 9). Mluví pro to i skutečnost, že několik velkých kusů

⁹ Sem můžeme počítat kromě sbíjení pro vlastní potřebu, eventuálně pro externí odbyt, jistě také zácvik adeptů.

suroviny, interpretovaných jako případná zásoba materiálu pro štípanou industrii, bylo získáno také ve Strzelině 19 z jam obou lineárních horizontů (a z kulturní vrstvy tři retušované nástroje na přirozených úlomcích, velikost se neuvádí), ve všech případech však jde jednoznačně o silicity glacienních sedimentů (Wojciechowski/Cholewa 2000, 38, 65, 108, 110). M. Oliva (2015, 36) uvádí kusy suroviny také z Niemczi, tam ovšem podle primární literatury nebyla mezi štípanou industrií kultury s lineární keramikou zjištěna nejen žádná surovina nebo surové konkrce, ale dokonce ani jádra, jen 6 ks *luszczniů* (Lech 1981b, tab. 3).

Přítomnost makrolitických jader a dlouhých čepelí, případně čepelových nástrojů ze silicitů krakovsko-čenstochovské jury, které byly zřejmě v mikroregionu u Studénky místním produktem, jak nasvědčují negativy na jádrech z Hladkých Životic a z Pustějova, podtrhuje jeho privilegované postavení vůči oblasti zdrojů. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že v surovině dodávané mimo oblast zdrojů zajisté běžné konkrce do 10 cm vysoce převažovaly nejen proto, že byly získávány asi nejčastěji, ale i proto, že větších nebylo potřeba. Výše jsme uváděli maximální délky čepelí; ale i ve světle průměrné délky čepelí nebo zastoupení čepelí podle velikostních skupin (častější v polské literatuře) M. Olivou (2015, 32) uváděná průměrná délka celých čepelí z Pustějova 46 mm není rozhodně podprůměrná, spíše naopak. Industrie kultury s lineární keramikou prostě byla v zásadě drobnotvará a nezáviselo to na surovině, z níž byla robena. Například v Rzeszówě-Osiedle Piastów je v souboru štípané industrie zastoupeno sedm druhů suroviny, mimo jiné poměrně čteně také volyňský silicit (případně další křídové silicity z Podněstří). Z této suroviny, z níž lze, jak známo, odštěpovat čepele velice dlouhé, je vyrobeno úhrnem 157 ks, tj. 12,8% kolekce (srv. Kadrow 1990, 33) a přece veškerá industrie z Osiedle Piastów je relativně drobnotvará, rozhodně menší než v Pustějově.

Souhlasit nemůžeme ani s předpokladem M. Olivy (2015, 38) o tom, že lokality v mikroregionu u Studénky byly zásobovány prostředkovanou směnou surovinou, „*ktará zbyla*“. Mikroregion nejen leží na přímém, nejkratším a daleko nejpravděpodobnějším směru transportu z Krakovska na Moravu, ale je i sídelním uskupením, které je na tomto tahu oblasti zdrojů nejbližší. Kdo by tu „prostředkovanou“ směnu prostředkoval? A kam by se předtím poděla surovina kvalitnější?, atd.

To by snad k diskusi stačilo; mohli bychom vystoupit ještě s dalšími připomínkami, ty si však necháme na případnou odpověď do Archeologických rozhledů. Čtenář nechť *sine ira et studio* zváží po přečtení naší studie i článku M. Olivy argumenty

sám. Jestliže musíme odmítnout interpretaci, která mikroregion v podstatě odděluje od transferu silicitů krakovsko-čenstochovské jury na Moravu a jeho význam pro tehdejší osídlení doslova marginalizuje, neznamená to, že nepovažujeme článek M. Olivy za přínosný. Jeho poukaz na možnost interpretovat oblibu rybářství jako stigma někdejšího mezolitického původu jinak již neolitizované komponenty lineární populace je zvláště aktuální v souvislosti s nejnovější monografií I. Pavlů (2014, 74, 75), která nabízí nový, „společenský“ (jako alternativu k dosavadnímu „kulturně-historickému“), model neolitu jako epochy dlouhé asimilace a sžívání autochtonního mezolitického lidu s nejstaršími zemědělci, přicházejícími od jihovýchodu, a na příkladu Bylan se snaží ukázat, že toto soužití bylo možné nejen v jednom regionu, ale dokonce i v jedné komunitě, přičemž každá její část mohla dlouho podržovat některé specifické rysy způsobu života, vyplývající z odlišného původu. V tomto kontextu je mimo jiné pozoruhodná převaha seker nad klíny, kterou konstatuje u jednoduchých domů v Bylanech, spojených podle něj snad s rodinami autochtonního mezolitického původu (Pavlů 2014, 82, 87), v jejichž obživě hrál velkou roli lov. Také na sídlišti našeho mikroregionu se zdá být převaha seker u kultury s lineární keramikou nad klíny relativně značná, vezmeme-li v úvahu dosud známé kusy, včetně nálezů ze sběrů D. Fryče, i když musíme mít na paměti, že z nich část asi náleží lengyelské kultuře. Je třeba také znovu připomenout, že celkově je v okolí Studénky kamenné broušená industrie známo zatím poměrně málo. V žádném případě ovšem nemyslíme, že by rybolov byl rozhodující složkou při zajišťování subsistence mikroregionu nebo i jen některých sídlišť. Spíše mohly na jednotlivých sídlišti žít specializované rybářské rodiny či rody, jak tomu bylo pravděpodobně na Opavsku, kde je dokladů mnohem více, a kde se tradice intenzivního rybolovu udržela až do středního eneolitu (Janák 2004, 82 nn.), a ty mohly (ale také nemusely) být autochtonního mezolitického původu.

Též plně souhlasíme s mnohými výhradami M. Olivy vůči mechanické aplikaci schématu „výrobních“ a „odběratelských“ sídlišť prostým výpočtem zastoupení hlavních morfologických skupin štípané industrie (viděli jsme, jaké potíže vznikaly aplikací tohoto schématu při klasifikaci souborů z našich osad). Na druhé straně, přísun dosti velkých objemů silicitů krakovsko-čenstochovské jury – a platí to *mutatis mutandis* i o některých jiných kamenných surovinách – do destinací značně vzdálených je nepochybným faktem a při identifikaci distribuční sítě musí, chtě nechtě, nastoupit empirie a především kvantitativní uka-

zatele, samozřejmě s vědomím, že existují i další indicie, a také s vědomím omezení, daných stavem výzkumu.

ZÁVĚR

Několikaleté systematické badatelské úsilí Ústavu archeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě v okolí Studénky (především na lokalitě Pustějov-Dolní role) vedlo – s nemalým přispěním výsledků průzkumů D. Fryče – k identifikaci dvou mikroregionů neolitického osídlení, územně se částečně překrývajících. Starší z nich prozatím sestává z šesti sídlišť a náleží kultuře s lineární keramikou. Snad zde máme co dělat dokonce se dvěma mikroregiony oddělenými hiátem (?) – starším, stupně I (jeho příp. existence je však dosud jen slabě naznačena fragmentem ze Studénky-Butovic) a mladším, fáze IIb (s možným přesahem do stupně III), který je doložen exkavacemi na třech rámcově synchronních sídlišťích (Bravantice, Studénka, Pustějov) a k němuž můžeme pravděpodobně přiřčenit i sídliště Kujavy a Hladké Životice-Velká strana.

Pozdější osídlení v okolí Studénky je lengyelské, prozatím doložené na sedmi (?) lokalitách (na čtyřech z nich je rovněž osídlení s lineární keramikou). Zatím je lze jen rámcově datovat do horizontu obou posledních fází hornoslezské lengyelské skupiny (III–IV), což odpovídá v systematice moravského a slovenského lengyelu zhruba fázi IIb kultury s moravskou malovanou keramikou (skupina Brodzany/Nitra, podle starší periodizace, srv. Pavúk 1981) a fázi finální (jordanovský či epilengyelský horizont, skupina Ludanice). Jinak o lengyelském mikroregionu víme jen málo, protože dosud nebyl zachycen a zkoumán žádný sídlištní objekt, který by bylo možno bezpečně prohlásit za lengyelský; nálezy pocházejí valnou většinou ze sběrů a v případě Pustějova-Dolní role i z nadložních vrstev nad lineárními objekty, výjimečně i z těžko interpretovatelných depresí. O účelu vzniku a existence lengyelského osídlení atd. se prozatím můžeme jen dohadovat.

Daleko nejvíce víme o osídlení lineární fáze IIb, jež reprezentují především tři lokality, zkoumané záchranným (Bravantice) nebo sondážním (Studénka-Záhumení, Pustějov-Dolní role) výzkumem. Poznatky o nich, doplňované velmi střídme poznatky o dalších dvou dosud nezkoumaných osadách, které s nimi můžeme sjednotit v rámcově současný mikroregion, jsou nutně základem veškerých úvah. I když exkavace zasáhly dosud jen poměrně malou část plochy jednotlivých lokalit, přece již nyní můžeme vznik a epizodickou

existenci předpokládaného mikroregionu spojit s distribucí silicítů krakovsko-čenstochovské jury z Krakovska na dnešní Moravu z následujících důvodů.

Ačkoli se mikroregion nachází v oblasti přirozeného výskytu silicítů glacigenních sedimentů, zastoupení silicítů krakovsko-čenstochovské jury mezi surovinami štěpané industrie je mimořádně vysoké mezi srovnatelnými soubory z českých zemí a polského Slezska jak relativně (Studénka 86,4 %, Bravantice 80,5 %, Pustějov 77,4 %; vezmeme-li lineární štěpanou industrii z těchto tří sídlišť jako jeden soubor, tedy podíl krakovského silicitu činí rovných 80 %), tak i absolutně. Z těchto tří sídlišť je prozatím determinováno dohromady 1295 ks těchto silicítů, jen ze samotného Pustějova-Dolní role aktuálně 908 ks, tedy prozatím asi nejvíce mimo vlastní oblast (*home range*) zdrojů vůbec. Ve zdejších souborech štěpané industrie jsou zastoupena makrolitická jádra ze silicítů krakovsko-čenstochovské jury a jejich fragmenty, případně i kusy suroviny obdobné velikosti, používané zřejmě primárně ke sbíjení dlouhých čepelí (prozatím Pustějov a Hladké Životice). Nic z toho není bezpečně prokázáno (i když v Přáslavicích-Kocourovci, příp. i Skoroszowicích, pro to náznaky jsou) na jiném časově blízkém sídlišti v českých zemích a polském Slezsku. Naznačuje to stejně jako výjimečné relativní i absolutní počty krakovských silicítů zvláštní, lze říci privilegovaný vztah ke zdrojům. Vyskytují se rovněž čepele nad 70 mm, doložené jak hotovými polotovary, případně nástroji, tak negativy na jádrech. To přisvědčuje jejich místní výrobě ze zmíněných jader a snad i možnému exportu.

Mikroregion leží v levobřežní části koridoru Oderské brány přímo na cestě transportu silicítů krakovsko-čenstochovské jury a představuje na této trase nejbližší osídlená místa od oblasti zdrojů Krakovska, ve směru na střední Moravu. Exklusivitu transportu levobřežím naznačuje mizivá přítomnost, takřka absence, těchto silicítů v obou lineárních pravobřežních enklávách jak na Kotouči, tak především u rámcově nepochybně synchronního osídlení v okolí Blahutovic. Účel pravobřežního osídlení se tedy zdá zjevně odlišný, neměl s transportem silicítů z Krakovska nejspíše nic společného. Účast mikroregionu na distribuci silicítů krakovsko-čenstochovské jury může případně podpořit i možná existence sídliště ve Studénce-Butovicích již ve stupni I (tradice zastávky na komunikaci?) a existence blíže nedatovatelného sídliště kultury s lineární keramikou Bělotín 7 v neobvyklé, vyloženě nácestné poloze, asi jeden den pěšího pochodu jak od mikroregionu v okolí Studénky, tak od okraje souvisle osídleného území

kultury s lineární keramikou na střední Moravě v úrovni dnešního Lipníku nad Bečvou (mezičlánek na cestě krakovských silicítů od Studénky do tradičního sídelního území?). V obou případech jde ale dosud o dosti slabé indicie, které bude nutno prověřit exkavací.

Dočasný charakter osídlení (mladšího?) mikroregionu, omezujícího se na jedinou fázi, a to IIb (možná s určitým přetrváváním do následujícího pozdního stupně III, jakkoli se to přímo v nálezech prozatím neodráží) a indicie pro krátké trvání jednotlivých sídlišť, k nimž snad můžeme počítat i jinak neobvyklou diverzifikaci subsistenční základny, naznačují účelovost založení a trvání osídlení, jehož smyslem nebylo rozšiřování zemědělské oikumeny. Tak tomu bylo ostatně v Oderské bráně i později: když pominuly příčiny, pro které osídlení vzniklo – možná po nějakém období dožívání –, začalo zanikat. Objektem záměrné zemědělské kolonizace s trvalým výsledkem se tato oblast stala až ve vrcholném středověku, ve 13. stol. Jediná pravěká situace, kterou bychom snad mohli za pokus o zemědělskou (či spíše zemědělsko-pastevnickou, srv. *Chorąży/Chorąży* 2007) kolonizaci označit (tzv. podbeskydský halštát; srv. *Chorąży/Chorąży* 2003; 2014; *Janák* 2012, 70 nn., pozn. 564 a 659; *Janák et al.* 2014c, 254, 255; *Janák/Kouřil* 2001, 375, 376, vše s lit.), měla rovněž dočasný charakter a podobně jako dřívejší i pozdější epizody účelového osídlení skončila nejspíše bez pokračování, jak naznačuje mimo jiné vzácný případ vertikální stratigrafie na vrchu Štádl u Frýdku-Místku, dokládající hiát mezi pozdně halštatským a púchovským osídlením na této lokalitě (srv. *Janák* 1997).

Východištěm transportu silicítů krakovsko-čenstochovské jury, který v lineární fázi IIb procházel našim mikroregionem, mohlo být soudobé, přinejmenším částečně soudobé, osídlení v okolí Spytkowic při ústí Skawy do Visly. Jde o mikroregion, který je z oblasti zdrojů netypicky vysunut na protější břeh Visly, jako jeho poslední (a jediný) výběžek směrem k Oderské bráně. Vrtáky s lopatkovitou bází mezi štípanou industrií naznačují exkluzivní kontakty k jihu, na Moravu a dále do Podunají. Dosud publikovaná část industrie z lokality Spytkowice 26 sugeruje zaměření sídliště na masovou přípravu jader. Těch je však odtud neobvykle málo, a to naznačuje, že byla z lokality odnášena. Dislokace v těsné blízkosti Visly kvalifikuje tamější mikroregion jako vhodné východiště případného transportu nejen pešního, ale také po vodě.

Osídlení kultury s lineární keramikou v okolí Spytkowic svou polohou i pravděpodobným zaměřením na distribuci představuje jakýsi pendant soudobého osídlení v okolí Studénky. Leccos na-

svědčuje tomu, že zde máme co do činění s terminály jedné komunikační spojnice, že právě z okolí Spytkowic odcházela surovina silicítů krakovsko-čenstochovské jury ke Studénce a odtamtud dále na Moravu. To je ovšem prozatím pouhá pracovní hypotéza. Především keramiky je ze Spytkowic publikováno tak málo, že lze tamější osídlení jen stěží rámcově datovat, natož pokoušet se hledat doklady nějakých kontaktů. Klíčem k jejich poznání může být jediné nezbytné komparativní studium nálezů z obou mikroregionů.

Účast mikroregionu v okolí Studénky při pohybu krakovské suroviny od zdrojů na střední Moravu v lineární fázi IIb, eventuálně ještě i ve starší části stupně III, se zdá ve světle reálných faktů nezpochybnitelná. Jiná věc je, jaká byla jeho konkrétní úloha v tomto procesu. Zde se musíme při snaze o zodpovězení řady otázek chtít nechtět uchýlovat k hypotézám. Výše jsme několik možných hypotéz naznačili. Sami jsme se rozhodli pojmut mikroregion jako dočasnou destinaci dodávek od zdrojů a východiště jejich další distribuce, jako vstupní bránu. Zda tam byla surovina dovážena či donášena, nelze doposud rozhodnout. Sami se stavíme za dovoz po řekách na monoxylech. Vodní transport by mimo jiné dobře vysvětlil i intenzivní zásobování tradičních sídelních území ve Slezsku, zejména od zdrojů velmi vzdáleného (přes 200 km vzdušnou čarou) území dolnoslezského. Nezapomínejme, že v té době – s výjimkou několika málo starých, ne zcela přesvědčivých nálezů kamenných nástrojů v blízkosti pravého břehu Odry a povrchového nálezu několika fragmentů lineární keramiky z katastru obce Grodzisko u Strzelců Opolských (srv. zejm. *Iśków* 1978; *Kulczycka-Leciejewiczowa* 1993, mapa 1; *Kurgan-Przybylska* 2014, 50) – bylo i území mezi Krakovskem a Odrou naprosto pusté, až po úroveň zhruba dnešní Wrocław, kde jsou známa sídlištní jámy šáreckého stáří na pravém břehu z Ramiszowa na dolní Widawě (*Wojciechowski* 2011).

Vznik a epizodickou existenci mikroregionu fáze IIb kultury s lineární keramikou u Studénky chápeme v zásadě jako dočasný (i když představa jeho osadníků při založení byla možná jiná) posun východiště distribuce směrem k odběratelům, jímž byla řešena zvýšená poptávka po silicitech krakovsko-čenstochovské jury, v tomto časovém úseku zjevně kulminující. Výjimečné rysy souboru štípané industrie z mikroregionu, jednoznačná dislokace osídlení na komunikačním tahu i jeho nejspíše přechodný charakter nás k tomu snad opravňují. V rámci rodové společnosti a meziregionální distribuce, zajišťované na bázi příbuzenských svazků (*lineage mode*) to považujeme za uskutečnitelné. Neznamená to ještě, že dodávky z Krakovska musely být pravidelné.

Vícekrát jsme narazili na skutečnost, že na sídliště v okolí Studénky nelze mechanicky aplikovat běžně užívanou klasifikaci osad podle vztahu k dominující surovině štípané industrie, v našem případě tedy silicity krakovsko-čenstochovské jury. Předpokládanými dodávkami suroviny v podobě běžných připravených jader, eventuálně konkrací (zřejmě v nutné míře odlehčených a zároveň testovaných částečným odkorováním) a v nevelkém počtu makrolitických připravených jader (nebo dokonce konkrací?) přímo od zdrojů (via Spytkowice ?) se blíží (primárním) výrobním osadám, ale při veliké vzdálenosti je všechna surovina z Krakovska vlastně vzdáleným importem. Kromě toho v surovinovém spektru sídlišť u Studénky, nehledě k povýtce ojedinělé přítomnosti dalších surovin (Janák/Knápek/Papáková 2011, 57; Moník 2013, 199 a zde výše), mají lokální silicity glacienních sedimentů zastoupení sice doplňkové (ve všech třech případech < 15%), ale přece mnohem vyšší než doplňkové suroviny v osadách na Krakovsku. V tom se podobají spíše sekundárním zpracovatelským osadám, ale na rozdíl od nich se především, jak se zdá, nepodílejí (či nejvýše podílejí zcela marginálně) na lokální distribuci, nýbrž předávají zbytnou část suroviny v původní podobě, a snad i v podobě polotovarů (skoro) všechnu do další distribuce. Liší se od nich též tím, že sekundární výrobní osady byly součástí souvislého zemědělského osídlení a distribuce suroviny se nezdá být, na rozdíl od osad u Studénky, hlavním smyslem jejich existence. O odběratelských osadách zde samozřejmě nemůže vůbec být řeč. Zavedení pojmu *distribuční sídliště/mikroregion* (angl. *distribute settlement/microregion*), rozšiřující užívanou triádu *výrobní – sekundární výrobní – odběratelský* o další pojem by snad bylo při současném stavu poznání nejvhodnější. Ostatně pojmu *distribuční mikroregion* jsme použili v publikaci již dříve (např. Janák et al. 2014a, 110, 111). V této chvíli je ovšem nový pojem vymezen spíše zmiňovanými rozdíly proti sídlištím klasifikovatelným v rámci triády než nějak pozitivně.

Obraz cesty krakovského silicitu na Moravu, který jsme zde předestřeli (obr. 36; 37), je samozřejmě pouhou pracovní hypotézou. I tak lze předpokládat, že vyvolá (a vlastně už vyvolal) rozpaky, pochybnosti, možná i nevoli. S hlavní nabízející se námitkou, že při tehdejší nízké úrovni společenské hierarchie to bylo organizačně nerealizovatelné se ale nemůžeme ztotožnit. I když to nebylo možné mocenskými mechanismy, považujeme to za reálné v rámci příbuzenských vztahů uvnitř tehdejší

rodové společnosti. Koneckonců rozhodující při tvorbě hypotézy jsou prameny. Těm musíme přizpůsobovat své dosavadní představy, ne naopak.

V bádání o osídlení v okolí Studénky chceme systematicky pokračovat, v tuto chvíli samozřejmě zejména s ohledem na unikátní charakter lineárního mikroregionu fáze IIb. Kromě pokračování nadějně započatého výzkumu na sídlišti v Pustějově-Dolní roli se tak jako hlavní úkol pro nejbližší léta jeví zejména sondážní výzkumy na sídlištích ve Studénce-Butovicích a v Bělotíně 7 a, bude-li možno, komparativní studium nálezů z okolí Studénky a z okolí Spytkowic.

Při tvorbě této studie již nebylo možno reflektovat výsledky záchranného výzkumu na stavbě protipovodňového zařízení (polderu) u Raciborze v roce 2014.¹⁰ Při něm byla na lokalitě Racibórz 425 zachycena část sídliště kultury s lineární keramikou (srv. Furmanek 2015; Furmanek et al. 2015; Masojć/Bronowicki 2015), které se zdá být synchronní s lineárním mikroregionem fáze IIb, případně IIb/III, v okolí Studénky a v mnoha momentech na tamější osídlení upomíná (dislokace v těsné blízkosti Odry, pravděpodobně jen epizodická existence, několik fragmentů keramiky, zdobených ve stylu kultury s východní lineární keramikou i obsidián). Charakter štípané kamenné industrie, podobně jako v enklávě u Studénky, ukazuje na privilegovaný vztah k oblasti zdrojů silicity krakovsko-čenstochovské jury. V souboru je celkem 851 ks štípané industrie. Mezi nimi je krakovská surovina zastoupena 775 ks (91,1%), silicity glacienních sedimentů jen 58 ks (6,8%), ačkoli se sídliště nalézá rovněž v zóně jejich přirozeného výskytu, dále radiolarit zastupují dva kusy (0,2%), obsidián je jeden (0,1%) a 15 ks (1,8%) je neurčitelných pro přepálení. V kolekci je celkem 96 ks (11,3%) jader, z toho je 79 jader ze silicity krakovsko-čenstochovské jury, tj. 10,2% v rámci této suroviny. Byla získána i jádra z krakovské suroviny s negativy nad 70 mm. Skladba kolekce podle zastoupení hlavních morfologických skupin naznačuje intenzivní sbíjení a výrobní charakter sídliště. Zvláštností je enormně vysoký podíl rydel mezi nástroji (37 ks, tj. 16,4%, předčí počtem i škrabadla). Upomíná to *mutatis mutandis* na sídliště v Bravanticích (srv. Moník 2013, 211, tab. 8). Na základě nebývalé všestranné podobnosti se domníváme, že sídliště Racibórz 425 plnilo ve své době pro tradiční sídelní území na hornoslezských sprších podobnou úlohu při importu silicity krakovsko-čenstochovské jury, jako sídliště v okolí Studénky pro Moravu.

¹⁰ Zpracování a předběžná publikace výsledků výzkumu byla sice nezvykle rychlá, ale příslušný čtvrtý svazek monografické série k nám i tak doputoval až na podzim 2015, několik měsíců po tom, co byla tato studie dokončena a rukopis odevzdán do redakce. Případná implantace publikovaných zjištění by si vyžádala poměrně rozsáhlé přeformulování řady pasáží již hotového a vyváženého textu.

LITERATURA

- Anlauf 2014* – J. Anlauf: Sídlištní objekty kultury s lineární keramikou v Malých Hošticích na ulici Kmochově a ulici Svobody prozkoumané při záchranném výzkumu v roce 2006. Diplomová práce (Slezská univerzita v Opavě). Opava 2014. Nepublikováno.
- Balcer 1977* – B. Balcer: Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym w dorzeczu górnej Odry. *Przegląd Arch.* 25, 1977, 5–51.
- Binsteiner 2005* – A. Binsteiner: Die Lagerstätten und der Abbau Bayerischer Jurahornsteine sowie deren Distribution im Neolithikum Mittel- und Osteuropas. *Jahrb. RGZM* 52, 2005, 43–155.
- Binsteiner/Neumann-Eisele 2001* – A. Binsteiner/P. Neumann-Eisele: Die Feuersteinstrasse. Europas ältester Handelsweg (Begleitheft zur Ausstellung). Museumh 5. Kehlheim 2001.
- Bukowska-Gedigowa 1980* – J. Bukowska-Gedigowa: Osady neolityczne w Pietrowicach Wielkich pod Raciborzem. Warszawa – Wrocław – Kraków – Gdańsk 1980.
- Czekaj-Zastawny 2008* – A. Czekaj-Zastawny: Osadnictwo społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej w dorzeczu górnej Wisły. Kraków 2008.
- Čižmář 1993* – M. Čižmář: Keltská okupace Moravy (doba laténská). In: V. Podborský (Ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, 380–423.
- Čižmář 1998* – Z. Čižmář: Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě. *Acta Mus. Moraviae. Scien. Soc.* 83, 1998, 105–139.
- Davidová 2007* – T. Davidová: Šárecký stupeň na horním toku Moravy. Diplomová práce (Univerzita Karlova v Praze). Praha 2007. Nepublikováno.
- Demek 1987* – J. Demek (Ed.): *Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR*. Praha 1987.
- Diviš 2001* – J. Diviš: Nová naleziště hrotů typu Štramberk-Krnov v okolí Příbora a Kopřivnice. *Arch. Moravy a Slezska* 2001, 53–58.
- Drechsler et al. 2010* – A. Drechsler/F. Hýbl/J. Mikulík/J. Peška/Z. Schenk/J. Svoboda: *Archeologie Přerovska*. Přerov 2010.
- Dryja 1998* – S. Dryja: Pierwsze znalezisko wczesneoneolitycznych przekłuwaczy typu Vedrovice z ziem polskich. *Spraw. Arch.* 50, 1998, 143–148.
- Dryja/Kapica 1995* – Ślady wczesneoneolitycznego osadnictwa, cyklu wstęgowego w dolnym odcinku doliny Górnej Wisły. *Spraw. Arch.* 47, 1995, 55–67.
- Fabisiak/Cholewa 2002* – W. Fabisiak/P. Cholewa: Z badań wykopaliskowych osady kultury lendzielskiej w Księginicach Wielkich, pow. Strzelin, w latach 1999–2000. *Śląskie Spraw. Arch.* 44, 2002, 147–170.
- Farrugia 2002* – J. P. Farrugia: Une crise majeure de la civilisation du Néolithique Danubien des années 5100 avant notre ère. *Arch. Rozhledy* 54, 2002, 44–98.
- Foltyn/Szydłowski/Foltyn 2004* – E. M. Foltyn/J. Szydłowski/E. Foltyn: *Archeologia regionu cieszyńskiego*. Katowice 2004.
- Friedrich 1912* – G. Friedrich (Ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Pragae 1912*.
- Fryč 2007* – D. Fryč: Významné objevy pravěkých archeologických lokalit v okolí povodí Husiho potoka na Fulnecku. *Arch. Moravy a Slezska* 2007, 25–30.
- Fryč 2010* – D. Fryč: Hladké Životice (okr. Nový Jičín). *Přehled Výzkumů* 51, 2009, 2010, 311–313.
- Fryč 2012* – D. Fryč: Kujavy (okr. Nový Jičín). *Přehled Výzkumů* 53, 2011, 2012, 130–132.
- Fryč 2013a* – D. Fryč: Pustějov (okr. Nový Jičín). *Přehled Výzkumů* 54, 2012, 2013, 153–154.
- Fryč 2013b* – D. Fryč: Studénka (okr. Nový Jičín). *Přehled Výzkumů* 54, 2012, 2013, 155–156.
- Fryč, v tisku* – D. Fryč: Pustějov (okr. Nový Jičín). *Přehled Výzkumů*, v tisku.
- Furmanek 1974* – V. Furmanek: K datování hromadného nálezu bronzových předmětů z Mankovic, okr. Nový Jičín. In: L. Wiegandová (Usp.): *Archeologický sborník: Ostravské muzeum*. Ostrava 1974, 54, 65.
- Furmanek 2000* – M. Furmanek: Sprawozdanie z badań radowiczych na stanowisku 10 w Siedlcu, województwo opolskie. *Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemia Pograniczne* 1997, 2000, 30–37.
- Furmanek 2011* – M. Furmanek: Wczesnorolnicze społeczności dorzecza górnej i środkowej Odry i ich związki kulturowe z obszarami zakarpaccimi (ok. 5500/5300–4600/4500 BC). In: J. Gancarski (Red.): *Transkarpaccie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*. Krosno 2011, 175–202.
- Furmanek 2015* – M. Furmanek: ZRD 21, Racibórz stan. 425, AZP 102–40/130. II. Osada wczesnorolniczych społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej. In: P. Bobrowski (Red.): *Badania archeologiczne na terenie „Zbiornika przeciwpowodziowego Racibórz Dolny na rzece Odrze, województwo śląskie (polder)”*. T. IV. Stanowiska: Bieńkowice 56 (ZRD 18), Racibórz 425 (ZRD 21), Racibórz 424 (ZRD 22). Poznań – Wrocław 2015, 187–217.
- Furmanek et al. 2015* – M. Furmanek/L. Kamyszek/M. Masojć/L. Żygadło: ZRD 21, Racibórz stan. 425, AZP 102–40/130. I. Katalog obiektów. In: P. Bobrowski (Red.): *Badania archeologiczne na terenie „Zbiornika przeciwpowodziowego Racibórz Dolny na rzece Odrze, województwo śląskie (polder)”*. T. IV. Stanowiska: Bieńkowice 56 (ZRD 18), Racibórz 425 (ZRD 21), Racibórz 424 (ZRD 22). Poznań – Wrocław 2015, 179–185.
- Furmanek/Masojć, v tisku* – M. Furmanek/M. Masojć: Wykorzystanie krzemienia narzutowego przez społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej w świetle badań w Kostomłotach, stan. 27, woj. dolnośląskie. In: B. Sałacińska/S. Sałaciński (Red.): *Krzemień narzutowy w pradziejach*. Warszawa, v tisku.
- Godłowska 1982* – M. Godłowska: Nowohucki zespół osadniczy na tle wpływów południowych we wczesnym i środkowym neolicie Małopolski. *Wiadomości Arch.* 47, 1982, 143–160.
- Grepl 2008* – E. Grepl: Nález lineární keramiky ve Studénce. *Vlast. Sbor. Okr. Nový Jičín* 58, 2008, 166–174.
- de Grooth 1987* – M. de Grooth: The organisation of flint tool manufacture in the Dutch Bandkeramik. *An. Praehist. Leidensia* 20, 1987, 27–51.
- de Grooth 2003* – M. de Grooth: Dealing with Bandkeramik cherts. Procurement strategies in south-eastern Bavaria. In: L. Burnez-Lanotte (Ed.): *Production and management of lithic materials in the European Linear-bandkeramik*. Oxford 2003, 37–44.
- Hausotter 1908* – A. Hausotter: Die Sage von dem Militärfriedhöfe in Daub im Lichte der modernen Forschung. In: *Dt. Volksztg. Neutitscheiner Kr.* 85. Neutitschein, 24. Oktober 1908, 2–4.

- Cheben 2013* – M. Cheben: Pustějov – JV od obce – geofyzikální prieskum. Výzk. zpráva 18323/13. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 2013. Nepublikováno.
- Chmielewski 2009* – T. J. Chmielewski: Po nitce do kłębka. Oprzędalnictwie i tkactwie młodszej epoki kamienia w Europie środkowej. Warszawa 2009.
- Cholewa 2004* – P. Cholewa: Rola sudeckiego zaplecza surowcowego w kamieniarstwie neolitycznym na Śląsku. Wrocław 2004.
- Choraży/Choraży 2001* – B. Choraży/B. Choraży: Nowe odkrycia osiedli neolitycznych na terenie Pogórza Cieszyńskiego. In: J. Gancarski (Red.): Neolit i początki epoki brązu w Karpatach polskich. Krosno 2001, 343–356.
- Choraży/Choraży 2002* – B. Choraży/B. Choraży: Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 14 w Cieszynie-Krasnej, województwo śląskie. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 1999–2000, 2002, 95–106.
- Choraży/Choraży 2003* – B. Choraży/B. Choraży: Stan badań nad problematyką osadnictwa epoki brązu i wczesnej epoki żelazna na terenie Podbeskidzia, pomiędzy Beczwą i Białą. In: J. Gancarski (Red.): Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich. Krosno 2003, 569–590.
- Choraży/Choraży 2007* – B. Choraży/B. Choraży: Badania wykopaliskowe na stanowisku „Leszna Górna-Góra Tul,” gm. Golezów, pow. Cieszyn. In: J. Chochorowski (Red.): Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza w Europie. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim. Kraków 2007, 139–152.
- Choraży/Choraży 2014* – B. Choraży/B. Choraży: Mikroregion Cisownica – Leszna – Puńców: struktura osadnicza z wczesnej epoki żelaza na przedpolu Beskidu Śląskiego. In: J. Juchelka (Ed.): Doba popelnicowych polí a doba halštatská ve střední Evropě. Opava 2014, 54–76.
- Chrószcz/Janeček/Miklíková 2009* – A. Chrószcz/M. Janeček/Z. Miklíková: Animal remains from Liptovská Mara, Northern Slovakia. A preliminary report. In: A. Beljak/G. Brezinová/V. Varsík (Ed.): Archeológia barbarov. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskej doby laténskej po včasný stredovek. Nitra 2009, 225–237.
- Iśków 1978* – B. Iśków: Grodzisko, woj. Opole. Silesia Ant. 20, 1978, 289, 290.
- Iśków 1981* – B. Iśków: Nowy Browiniec, gm. Lubrza. Stan. 1, 2, R, L, K. In: Opolski Informator Konserwatorski. Opole 1981, 54–64.
- Janák 1995* – V. Janák: Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou v Příboře-Hájově, okr. Nový Jičín a závěr lengyelského vývoje na Moravě. Acta Hist. et Mus. Univ. Silesianae Opaviensis 1, 1995, 5–19.
- Janák 1997* – V. Janák: Osídlení vrchu „Štandl“ u Frýdku-Místku v posledním tisíciletí před změnou letopočtu. Čas. Slezského Muz. (B) 44, 1997, 97–106.
- Janák 2004* – V. Janák: Ke kontinuitě neolitického obyvatelstva na březích řeky Opavy. Acta Arch. Opaviensia 1, 2004, 73–89.
- Janák 2007a* – V. Janák: Příspěvek neolitické a eneolitické štiapané kamenné industrie k poznání sociálních a hospodářských poměrů své doby na příkladu horního Poodří. In: E. Kazdová/V. Podborský (Ed.): Studium sociálních a duchovních struktur pravěku. Brno 2007, 137–189.
- Janák 2007b* – V. Janák: Die Lengyel-Kultur in Oberschlesien. In: J. K. Kozłowski/P. Rączky (Ed.): The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe. Kraków 2007, 217–232.
- Janák 2009* – V. Janák: Evropská dimenze slezských dějin – pravěk. In: Z. Jirásek (a kol.): Evropská dimenze slezských dějin. Opava 2009, 9–30.
- Janák 2012* – V. Janák: Slezsko v pravěku. In: Z. Jirásek/R. Antonín/M. Čapský/V. Janák/P. Kouřil/D. Prix: Slezsko v dějinách českého státu. I. Od pravěku do roku 1490. Praha 2012, 18–93, 438–489.
- Janák/Knápek 2010* – V. Janák/A. Knápek: Archeologický výzkum ve Studénce. Noviny Slez. Univ. 15/3–4, červen, 2010, 16, 17.
- Janák/Knápek/Papáková 2011* – V. Janák/A. Knápek/K. Papáková: Sídliště ve Studénce v kontextu osídlení kultury s lineární keramikou v Oderské bráně. Přehled Výzkumů 52, 2010, 2011, 51–73.
- Janák/Knápek/Papáková 2012* – V. Janák/A. Knápek/K. Papáková: Záchranný a zjišťovací výzkum na sídlišti ve Studénce, okr. Nový Jičín. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 2009–2010, 2012, 15–23.
- Janák/Knápek/Papáková 2013* – V. Janák/A. Knápek/K. Papáková: Sídliště kultury s lineární keramikou ve Studénce. In: I. Cheben/M. Soják (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2010. Nitra 2013, 103–114.
- Janák/Kouřil 1991* – V. Janák/P. Kouřil: Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě. Čas. Slezského Muz. (B) 40, 1991, 193–219.
- Janák/Kouřil 2001* – V. Janák/P. Kouřil: Archeologie Pobeskydí (k nové polské práci o Těšínsku). Arch. Rozhledy 53, 2001, 372–386.
- Janák et al. 2014a* – V. Janák/P. Kováčik/A. Knápek/K. Papáková: Neolitické sídliště v Pustějově. Čas. Slezského Muz. (B) 63, 2014, 101–118.
- Janák et al. 2014b* – V. Janák/P. Kováčik/A. Knápek/K. Papáková/P. Rataj: Zjišťovací výzkum na neolitické lokalitě v Pustějově. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 2011–2012, 2014, 27–47.
- Janák et al. 2014c* – V. Janák/K. Papáková/P. Kováčik/A. Hořínková/P. Rataj: Mapová predikce neolitického osídlení v Oderské bráně. In: A. Hořínková/P. Kováčik/S. Stuchlík (Ed.): Archeologický výzkum krajiny a aplikace ICT. Opava 2014, 247–277.
- Janák et al., v tisku a* – V. Janák/K. Papáková/A. Přichystal/P. Kováčik/A. Knápek/P. Rataj/A. Hořínková: Broušená a štiapaná kamenná industrie z neolitického sídliště Pustějov-„Dolní role“ v letech 2011–2012. Čas. Slezského Muz. (B) 65, 2016, v tisku.
- Janák et al., v tisku b* – V. Janák/K. Papáková/P. Kováčik/P. Rataj/A. Hořínková: Pokračování zjišťovacího výzkumu na neolitickém sídlišti v Pustějově-„Dolní roli“ v roce 2013. Čas. Slezského Muz. (B) 65, 2016, v tisku.
- Janák/Přichystal 2007a* – V. Janák/A. Přichystal: Distribuce silicítů krakovsko-čenstochovské jury na Moravě a v Horním Slezsku v neolitu a na počátku eneolitu. Pam. Arch. 98, 2007, 5–30.
- Janák/Přichystal 2007b* – V. Janák/A. Přichystal: Ateliér kultury nálevkovitých pohárů na výrobu broušené industrie z kulmských surovin v Holasovicích, okr. Opava. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2005. Hradec Králové 2007, 177–188.
- Janák/Rataj 2015* – V. Janák/P. Rataj: Pravěká minulost Bruntálu a jeho horského okolí. Čas. Slezského Muz. (B) 64, 2015, 1–20.

- Jašková 1969 – M. Jašková: Prehistorie Hranicka. In: L. Hošák/B. Indra/M. Jašková: Hranice, dějiny města I. (Od nejstarších dob do války třicetileté). Hranice 1969, 7–22.
- Jisl 1968 – L. Jisl: Púchovská kultura a otázky dalšího osídlení Moravské brány. Čas. Slezského Muz. (B) 17, 1968, 1–23.
- Jisl 1969 – L. Jisl: Sídliště volutové kultury na Ostravsku. Čas. Slezského Muz. (B) 18, 1969, 3–8.
- Juchelka 2010 – J. Juchelka: Výzkum pravěkého polykulturního sídliště v Kobeřicích, okres Opava. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 2007–2008, 2010, 34–39.
- Kabaciński 2010 – J. Kabaciński: Przemiany wytwórczości krzemieniarskiej społeczności kultur wstęgowych strefy wielkodolinnej Nizy Polskiego. Poznań 2010.
- Kaczanowska 1985 – M. Kaczanowska: Rohstoffe, Technik und Typologie der Neolithischen Feuersteinindustrien im Nordteil des Flussgebietes der Mitteldonau. Warszawa 1985.
- Kaczanowska 1994 – M. Kaczanowska: Erwägungen über die Spaltindustrie aus Štúrovo. In: Pavúk 1994, 115–119.
- Kaczanowska 2003 – M. Kaczanowska: Distribution of raw materials used in the chipped stone industry of the western Linear Band Pottery Culture and the eastern Linear Pottery Culture in the Circum-Carpathian area. In: L. Burnez-Lanotte (Ed.): Production and Management of Lithic Materials in the European Linearbandkeramik. BAR Internat. Ser. Oxford 2003, 5–10.
- Kadrow 1990 – S. Kadrow: Osada neolityczna na stan. nr 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów. Spraw. Arch. 41, 1990, 9–76.
- Kašpárek 2007 – P. Kašpárek: Postřelmov „U Františka“ (okres Šumperk, Česká republika), neolitické sídliště v horním Pomoraví. Śląskie Spraw. Arch. 49, 2007, 29–51.
- Knápek 2011 – A. Knápek: Studénka (k. ú. Studénka nad Odrou, okr. Nový Jičín). Přehled Výzkumů 52, 2010, 2011, 174.
- Knápek 2012 – A. Knápek: Pravěký rybolov v Poodří, jeho možnosti a doklady. Poodří 15/1, 2012, 4–6.
- Kozłowski et al. 2014 – J. K. Kozłowski/M. Kaczanowska/A. Czekaj-Zastawny/A. Rauba Bukowska/K. Bukowski: Early/Middle Neolithic Western (LBK) vs. Eastern (ALPC) Linear Pottery Cultures: ceramics and lithic raw materials circulation. Acta Arch. Carpathica 49, 2014, 37–76.
- Král 1962 – J. Král: Zachraňovací výzkum na sídlišti púchovské kultury v Kojetíně, okr. Nový Jičín. Přehled Výzkumů 6, 1961, 1962, 72.
- Krasnokutská 2008 – T. Krasnokutská: Bravantice (okr. Nový Jičín). Přehled Výzkumů 49, 2007, 2008, 270.
- Krasnokutská 2009a – T. Krasnokutská: Sídliště kultury s lineární keramikou v Bravantcích, okr. Nový Jičín. Poodří 12/1, 2009, 13–16.
- Krasnokutská 2009b – T. Krasnokutská: Sídliště kultury s lineární keramikou v Bravantcích, okr. Nový Jičín. In: Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace. Olomouc 2009, 39–52.
- Krasnokutská 2010 – T. Krasnokutská: Záchraný archeologický výzkum sídliště kultury s lineární keramikou v Bravantcích, okres Nový Jičín. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 2007–2008, 2010, 25–33.
- Krasnokutská/Hlas/Zezulová 2011 – T. Krasnokutská/J. Hlas/M. Zezulová: Nové nálezy kultury s lineární keramikou v Moravskoslezském kraji. In: M. Popelka/R. Šmidtová (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2009. Praehist. 29. Praha 2011, 197–212.
- Krollová/Kuča 2013 – S. Krollová/M. Kuča: Sídliště kultury s lineární keramikou v Kravařích-Koutech (okr. Opava). Acta Mus. Moraviae. Scien. Soc. 98, 2013, 3–24.
- Kukulka 2001 – A. Kukulka: Wczesnoneolityczna osada w Gwoźdźcu, gm: Zakliczyn, na Pogórzu Wiślickim. In: J. Gancarski (Red.): Neolit i początki epoki brązu w Karpatach polskich. Krosno 2001, 11–40.
- Kulczycka-Leciejewiczowa 1979 – A. Kulczycka-Leciejewiczowa: Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego. In: W. Hensel/T. Wiślański (Red.): Prahistoria ziem polskich II. Neolit. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, 19–164.
- Kulczycka-Leciejewiczowa 1993 – A. Kulczycka-Leciejewiczowa: Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Wrocław 1993.
- Kulczycka-Leciejewiczowa 1997 – A. Kulczycka-Leciejewiczowa: Strachów. Osiedla neolitycznych rolników na Śląsku. Wrocław 1997.
- Kurgan-Przybylska 2014 – M. Kurgan-Przybylska: Neolit. In: E. Tomczak (Ed.): Archeologia. Górny Śląsk. Katowice 2014, 47–77.
- Lech 1981a – J. Lech: Górnictwo krzemienia społeczności wczesnorolniczych na Wyżynie Krakowskiej: koniec VI tysiąclecia–1 połowa IV tysiąclecia p. n. e. Wrocław 1981.
- Lech 1981b – J. Lech: Materiały krzemienne z osad społeczności wstęgowych w Niemczy, woj. Wałbrzych. Badania z lat 1971–1972. Silesia Ant. 23, 1981, 39–45.
- Lech 1985 – J. Lech: Najstarszy przemysł krzemienny wspólnot wczesnorolniczych w dorzeczu Odry. Materiały kultury ceramiki wstęgowej rytej z Gniechowic i Starego Zamku. Silesia Ant. 27, 1985, 69–81.
- Lech 1989 – J. Lech: A Danubian raw material exchange network: a case study from Bylany. In: J. Rulf (Ed.): Bylany seminár 1987. Collected papers. Praha 1989, 111–120.
- Lech 1997 – J. Lech: Materiały krzemienne z osad społeczności wczesnorolniczych w Strachowie, woj. Wrocław. In: Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 229–265.
- Lech 2003 – J. Lech: Mining and siliceous rock supply to the danubian early fading communities (LBK) in eastern central Europe: a second approach. In: L. Burnez-Lanotte (Ed.): Production and Management of Lithic Materials in the European Linearbandkeramik. BAR Internat. Ser. Oxford 2003, 19–30.
- Lüning 1982 – J. Lüning: Research into the bandkeramik settlement of the Aldenhovener Platte in the Rhineland. An. Praehist. Leidensia 15, 1982, 129.
- Masojć/Bronowicki 2015 – M. Masojć/J. Bronowicki: ZRD 21, Racibórz stan. 425, AZP 102–40/130. III. Wytworczość krzemieniarska i kamieniarska społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej. In: P. Bobrowski (Red.): Badania archeologiczne na terenie „Zbiornika przeciwpowodziowego Racibórz Dolny na rzece Odrze, województwo śląskie (polder).” T. IV. Stanowiska: Bieńkowie 56 (ZRD 18), Racibórz 425 (ZRD 21), Racibórz 424 (ZRD 22). Poznań – Wrocław 2015, 219–227.
- Maška 1892 – K. J. Maška: Nález bronzů z Mankovic ve Slezsku. Čas. Vlasteneckého Muz. Spolku Olomouc 9, 1892, 117–122.
- Maška 1898 – K. J. Maška: Z pravěku Kravařska. In: Moravské Kravařsko. Příbor 1898, 39–49.

- Mateiciucová 2000* – I. Mateiciucová: Časné neolitická štípaná industrie z osady Kladníky a Ivanovice na Moravě. In: I. Pavlů (Ed.): In memoriam Jan Rulf. Pam. Arch. Suppl. 13. Praha 2000, 218–237.
- Mateiciucová 2008* – I. Mateiciucová: Talking Stones: The Chipped Stone Industry in Lower Austria and Moravia and the Beginnings of the Neolithic in Central Europe (LBK), 5700–4900 BC. Diss. Arch. Brunenses/Pragensesque 4. Brno 2008.
- Milisauskas 1976* – S. Milisauskas: Archaeological investigations on the Linear Culture village on Olszanica. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976.
- Molenda 2000* – G. Molenda: Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku A w Białej, województwo opolskie. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 1997, 2000, 38–42.
- Moník 2013* – M. Moník: Analysis of chipped and polished stone industries from the LBK settlement at Bravantice. In: I. Cheben/M. Soják (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2010. Nitra 2013, 197–214.
- Novák 2008* – J. Novák: Dřevinná skladba Oderské brány ve starší době železné z pohledu antrakologické analýzy. In: J. Beneš/P. Pokorný (Ed.): Bioarcheologie v České republice. Praha 2008, 267–284.
- Novák/Krasnokutská 2009* – J. Novák/T. Krasnokutská: Analýza uhlíků ze sídliště kultury s lineární keramikou v Bravantických, okres Nový Jičín. In: Ročenka 2008. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace. Olomouc 2009, 53–58.
- Oliva 2010* – M. Oliva: Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě. Anthropos. Studies in anthropology, palaeoethnology, palaeontology and quaternary geology 32. N. S. 24. Brno 2010.
- Oliva 2015* – M. Oliva: K otázce redistribučních center štípané industrie kultury s lineární keramikou. Litický inventář stupně IIb z Pustějova v Oderské bráně. Arch. Rozhledy 67, 2015, 23–44.
- Ondruš 1975–1976* – V. Ondruš: Neolitické dílny z Vedrovic – Zábrdovic. Sbor. Prací Fil. Fak. Brno E 20–21, 1975–1976, 133–139.
- Opravit 1974* – E. Opravit: Moravskoslezský pomezí les do počátku kolonizace. In: L. Wiegandová (Red.): Archeologický sborník: Ostravské muzeum. Ostrava 1974, 113–133.
- Papáková 2016* – K. Papáková: Kultura s lineární keramikou v českém Slezsku. Disertační práce (Slezská univerzita v Opavě). Opava 2016. Nepublikováno.
- Papáková, v tisku* – K. Papáková: Pustějov (okres Nový Jičín). Přehled Výzkumů 55, v tisku.
- Pavelčík 1979* – J. Pavelčík: Problem zasiedlania Moraw północnych przez ludność ceramiki wstęgowej. In: W. Wojciechowski/B. Gediga/L. Leciejewicz (Red.): Początki neolityzacji Polski południowo-zachodniej. Wrocław 1979, 93–103.
- Pavelčík 1994* – J. Pavelčík: Osady na Kostelním kopcu v Opavě-Jaktaři i ich miejsce w badaniach nad problematyką neolitu i eneolitu Górnego Śląska. Przegląd Arch. 42, 1994, 5–34.
- Pavelčík 2001* – J. Pavelčík: Neolithikum und Äneolithikum in Nordmähren und Schlesien (Troppauer Gebiet) im Lichte der ¹⁴C-Daten. Preist. Alpina 37, 2001, 333–336.
- Pavlů 1972* – I. Pavlů: Das Linearkeramische Ornament in der Entwicklung der böhmischen Linearkeramik. Alba Regia 12, 1972, 131–142.
- Pavlů 1991* – I. Pavlů: Ostatní kamenná industrie. In: Archeologický výzkum na neolitickém sídlišti v Roztokách. Roztoky u Prahy 1991, 234–256.
- Pavlů 1998* – I. Pavlů: Minulost a přítomnost archeologie v muzeu. Eneolitické sídliště v Močovicích u Čáslavi. Praha 1998.
- Pavlů 2014* – I. Pavlů: Společnost a lidé na neolitickém sídlišti Bylany. Praha 2014.
- Pavlů/Rulf 1991* – I. Pavlů/J. Rulf: Stone industry from the Neolithic site of Bylany. Pam. Arch. 82, 1991, 277–365.
- Pavúk 1969* – J. Pavúk: Chronologie der Želiezovce Gruppe. Slov. Arch. 17, 1969, 269–368.
- Pavúk 1981* – J. Pavúk: Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku. Pam. Arch. 72, 1981, 255–299.
- Pavúk 1994* – J. Pavúk: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1969.
- Peška 2008* – J. Peška: Z činnosti Archeologického centra Olomouc, příspěvkové organizace. In: Ročenka 2007. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace. Olomouc 2008, 26–39.
- Popelka 1991* – M. Popelka: Chipped stone industry. In: Pavlů/Rulf 1991, 277–304.
- Popelka 1999* – M. Popelka: K problematice štípané industrie v neolitu Čech. In: Praehist. 24. Praha 1999, 9–122.
- Praus 1909* – K. Praus: Ein geologisches Landesmuseum in Oesterr. Schlesien. Mitt. Beskiden-Vereins 6, 1909, 100–105.
- Přichystal 1985* – A. Přichystal: Štípaná industrie z neolitického sídliště v Bylanech (okr. Kutná Hora) z hlediska použitých surovin a jejich provenience. Arch. Rozhledy 37, 1985, 481–488.
- Přichystal/Šebela/Kopacz 2004* – A. Přichystal/L. Šebela/J. Kopacz: Starší doba bronzová na Moravě ve světle surovin štípané industrie. In: V. Hašek/R. Nekuda/M. Ruttkay (Ed.): Ve službách archeologie 5. Sborník k sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila, CSc. Brno 2004, 125–133.
- Reyniak 1986* – J. Reyniak: Wyniki wstępnych badań wykopaliskowych wielokulturowej osady na stanowisku 1 w Grojcu, gmina Oświęcim. Acta Arch. Carpathica 25, 1986, 265–273.
- Schenk 2007* – Z. Schenk: Jihozápadní část Moravské brány v době kultury s lineární keramikou. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2005. Hradec Králové 2007, 211–244.
- Schenk et al. 2008* – Z. Schenk/M. Kuča/P. Škrdla/A. Roszková: Spytihněv (okr. Zlín). Přehled Výzkumů 49, 2007, 2008, 285–296.
- Schindler 1927* – F. Schindler: Pflanzen- und Saatbau in Kuhländchen. In: Festschrift zum I. Kuhländler Heimatfest in Neutitschein, August 1927. Neutitschein 1927, 80–92.
- Soják 1998* – M. Soják: Kontakty východoslovenských regiónov s územím Spiša v období stredného neolitu. Vsl. Pravek 5, 1998, 105–143.
- Soják 2000a* – M. Soják: Analýza štiepanej kamennej industrie zo Strání pod Tatrami z výskumu r. 1996 (severo-východné Slovensko). Pravěk (N. Ř.) 9, 2000, 81–106.
- Soják 2000b* – M. Soják: Neolitické osídlenie Spiša. Slov. Arch. 48, 2000, 185–314.
- Stabrava 2001a* – P. Stabrava: Záchranný archeologický výzkum v katastrech obcí Chuchelná a Strahovice, okr. Opava. Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne 1998, 2001, 29–33.
- Stabrava 2001b* – P. Stabrava: Píšť (okres Opava). Přehled Výzkumů 42, 2000, 2001, 138, 139.

- Stabrava 2011* – P. Stabrava: Žárové pohřebiště na katastru města Příbora a jeho místo v regionálním vývoji kultury lužických popelnicových polí. *Přehled Výzkumů* 52, 2010, 2011, 75–110.
- Struhár, v tisku* – V. Struhár: Erratic side-notched points and arrowheads in the European Eneolithic. In: J. Kovárník (Ed.): *Neolit a eneolit našich zemí 2014*. Hradec Králové, v tisku.
- Strykowska 2010* – M. Strykowska: Materiały z badań przeprowadzonych w 1993 roku na stanowisku Spytkowice 26. *Mat. i Spraw. (Rzeszów)* 31, 2010, 29–38.
- Svoboda 1996* – J. Svoboda: Tábořiště pravěkých lovců. In: P. Vokřínek (Ed.): *Lanek – svědek dávné minulosti*. Ostrava 1996, 30–42.
- Světlík 2015* – I. Světlík: Výsledky radiouhlíkového datování. *Zpráva*. Praha 11. 5. 2015. Nepublikováno.
- Šikulová 1961* – V. Šikulová: K otázce rybolovu v mladší době kamenné. *Čas. Slezského Muz. (B)* 10, 1961, 1–18.
- Šiška 1989* – S. Šiška: *Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku*. Bratislava 1989.
- Šiška 1995* – S. Šiška: Zur Problematik des Untergangs der Bükker Kultur. *Slov. Arch.* 43, 1995, 5–26.
- Šrámek 1965* – R. Šrámek: Soustava místních a pomístních jmen na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. *Slezský Sbor.* 63, 1965, 368–398.
- Tichý 1962* – R. Tichý: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Pam. Arch.* 53, 1962, 245–305.
- Tichý 1963* – R. Tichý: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Seznam lokalit. Pam. Arch.* 54, 1962, 167–172.
- Vencl 1960* – S. Vencl: Kamenné nástroje prvních zemědělců ve střední Evropě. *Sbor. Národ. Muz. Praha. Hist.* 14, 1960, 11–91.
- Wojciechowski 1981* – W. Wojciechowski: Wczesnoneolityczna osada w Skoroszowicach. *Stud. Arch.* 12. Wrocław 1981.
- Wojciechowski 1987* – W. Wojciechowski: Periodyzacja młodszych kultur naddunajskich na Górnym Śląsku w świetle badań w Mochowie. *Stud. Arch.* 16. Wrocław 1987.
- Wojciechowski 2000* – W. Wojciechowski: Import, eksploatacja i eksport surowców skalnych w młodszej epoce kamienia na Dolnym Śląsku. In: M. Boguszewicz/A. Boguszewicz/D. Wiśniewska (Ed.): *Człowiek i środowisko w Sudetach*. Wrocław 2000, 81–97.
- Wojciechowski 2011* – W. Wojciechowski: Ślady osadnictwa wczesnoneolitycznej ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej w rejonie wsi Ramiszów, pow. Wrocławski. *Śląskie Spraw. Arch.* 53, 177–210.
- Wojciechowski 2014* – W. Wojciechowski: Rola jurajskiego krzemienia podkrakowskiego w peryferyjnych osadach dolnośląskiej ekumeny kultury ceramiki wstęgowej rytej. In: K. Czarniak/J. Kolenda/M. Markiewicz (Red.): *Szkice neolityczne. Księga poświęcona pamięci Profesora Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*. Wrocław 2014, 331–355.
- Wojciechowski/Cholewa 1995* – W. Wojciechowski/P. Cholewa: Osady najwcześniejszych rolników i hodowców na stanowisku 16 w Strzelinie. *Stud. Arch.* 27. Wrocław 1995.
- Wojciechowski/Cholewa 2000* – W. Wojciechowski/P. Cholewa: Osady neolityczne na stanowisku 19 w Strzelinie. *Stud. Arch.* 32. Wrocław 2000.
- Zakościelna 2010* – A. Zakościelna: *Studium obrządku pogrzebowego kultury lubelsko-wołyńskiej*. Lublin 2010.
- Zimmermann 1995* – A. Zimmermann: Austauschsysteme von Silexartefakten in der Bandkeramik Mitteleuropas. *Universitätsforsch. Prähist. Arch.* 26. Bonn 1995.
- Zimmermann 2000* – A. Zimmermann: Steinzeit und soziale Marktwirtschaft. Aspekte einer Wirtschaftsarchäologie. In: I. Pavlů (Ed.): *In memoriam Jan Rulf*. *Pam. Arch. Suppl.* 13. Praha 2000, 489–494.

Rukopis přijatý 15. 2. 2016

Abstract translated by Darina Mahrová Voláková and Antonín Přichystal
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

doc. PhDr. Vratislav Janák, CSc.
 Ústav archeologie FPF SU
 Masarykova 37
 CZ – 746 01 Opava
 vratislav.janak@fpf.slu.cz

Mgr. Kateřina Papáková
 Ústav archeologie FPF SU
 Masarykova 37
 CZ – 746 01 Opava
 katerina.papakova@fpf.slu.cz

prof. RNDr. Antonín Přichystal, DSc.
 Ústav geologických věd PŘF MU
 Kotlářská 2
 CZ – 611 37 Brno
 prichy@sci.muni.cz

Mgr. Peter Kováčik, PhD.
 Ústav archeologie FPF SU
 Masarykova 37
 CZ – 746 01 Opava
 peterco@seznam.cz

Mgr. Petr Rataj
 Ústav archeologie FPF SU
 Masarykova 37
 CZ – 746 01 Opava
 petr.rataj@fpf.slu.cz

Mgr. Andrea Hořínková
 Ústav archeologie FPF SU
 Masarykova 37
 CZ – 746 01 Opava
 andrea.horinkova@fpf.slu.cz

Neolithische Besiedlung in der Umgebung von Studénka und die Rolle der hiesigen Mikroregion der Kultur mit der Linearbandkeramik in der Distribution der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura

Vratislav Janák – Kateřina Papáková – Antonín Přichystal –
Peter Kováčik – Petr Rataj – Andrea Hořínková

ZUSAMMENFASSUNG

Einer der zwei hauptsächlichen Forschungsrichtungen des Instituts der Archäologie der Philosophisch-Naturwissenschaftlichen Fakultät der Schlesischen Universität in Opava ist die „Archäologische Untersuchung der peripheren Siedlungsgebiete“. Einen fast idealen Raum zur Modellrealisation dieses Vorhabens bietet Odertor – nordöstlicher Teil des Mährischen Tores, ein ewiger Kommunikationskorridor, der das mittlere Donaugebiet mit dem europäischen Norden verbindet. Die erste größere Aktion war das Projekt „Untersuchung der urzeitlichen Höhensiedlungen im Beskidenvorgebirge zwischen Bečva (Tschechische Republik) und Bielsko-Biala (Polen)“ in einer Zusammenarbeit der Schlesischen Universität, der Uniwersytet Jagielloński (Krakau) und regionalen Museen (Bielsko-Biala, Frýdek-Místek, Nový Jičín), das in den Jahren 2000–2003 die bisherigen Kenntnisse über der Dynamik des Besiedlungsprozesses in der Urzeit und des Netzes der urzeitlichen Besiedlung im Rechts-Ufer-Teil des Korridors verdoppelte.

Mit der systematischen Untersuchung des archäologisch fast unberührten linken Ufers hat das Institut der Archäologie im Jahr 2009 begonnen. Seit dem Jahr 2010 setzt es mit der Unterstützung der Projekte des Studenten-Grant-Wettbewerbes der Schlesischen Universität fort. Als erster Impuls zur Identifikation der Mikroregion in der Umgebung von Studénka waren für uns die Resultate der Rettungsausgrabung der Archäologischen Abteilung des Nationalen Denkmalinstitutes in Ostrava auf der Trasse der Autobahn D47 bei Bravantice in den Jahren 2006–2007 (Abb. 1), bei der ein Teil einer Siedlung der ältesten mitteleuropäischen Landwirte der Kultur mit der Linearbandkeramik, einschließlich der typischen langen Pfahlhäusern, ergriffen wurde. Überraschend war schon allein die Existenz der Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik in diesem fast kontinuierlich bewaldeten Raum. Noch überraschender war die Rohstoffzusammensetzung von 369 St. zählendem Satz von steinerner Spaltindustrie, in den 80,5% die Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura (Abb. 2: 1–3), importiert aus einer Entfernung von ca. 150 km und nur 14,1% Silizit aus den glazigenen Sedimenten, auch wenn der Oder-Linksufer zu der Zone ihres naturgemäßen Oberflächen-Vorkommens gehört, bildete. Diese ungefähr 81% war die höchste

Vertretung von Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura in vergleichbaren Kollektionen nicht nur in den tschechischen Ländern, sondern auch im polnischen Schlesien. Im Jahr 2007, beim Anpflanzen von Bäumen auf der Parzelle von Herrn Bartoš in Studénka, Straße Záhumení, wurde ca. 3 km südwestlicher Richtung von der Bravantice-Siedlung eine weitere Siedlung der Kultur mit Linearbandkeramik (Abb. 5) festgestellt. Die Archäologen von Muzeum Novojičínka haben die beschädigte Siedlungsgrube untersucht. Ungefähr zwei Dutzend Stücke von Spaltindustrie in ihr waren wieder aus den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura hergestellt. In demselben Jahr hat Herr D. Fryč aus Hladké Životice eine weitere Lokalität in Kataster dieser Ortschaft in der Trasse Velká strana (Abb. 3), auf der er durch das Oberflächen-Sammeln u. a. die Spaltindustrie aus den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura (Abb. 15) und Fragment der Keramik der Kultur mit der Linearbandkeramik gewonnen hat, festgestellt. Eine Woche dauernde Terrainrekognoszierung in der Umgebung von Bílovec und Studénka, durchgeführt im Herbst 2009 und orientiert vor allem auf die Beglaubigung von älteren Nachrichten über archäologische Funde, ist ziemlich skeptisch ausgegangen und hat angedeutet, dass die Besiedlung von der Kultur mit der Linearbandkeramik sowie die darauffolgende war hier dünn und am ehesten kurzfristig. Markantere Funde brachte nur der nicht untersuchte Teil der Lokalität bei Bravantice und die Lokalität Velká strana bei Hladké Životice.

Im Frühling des Jahres 2010 ermöglichte das schon erwähnte Projekt endlich die Realisation der Sondierungsausgrabung in Studénka-Záhumení. (Abb. 5). In dem unteren, nördlichen Teil eines mäßigen Abhanges über Studenský potok (Bach), ungefähr 2 km ab den heutigen Lauf von Odra und 500 m vom Rand ihrer Aue wurden in 22 Sonden elf weitere (mit einer Grube aus dem Jahr 2007, also zusammen zwölf) dünn dislozierte Objekte, bis auf Ausnahmen flach vertieft in Untergrund aus Löss-Erde (Abb. 6), festgestellt. Die Kontroll-Magnetometrie in der oberen, südlichen Partie der Parzelle hat Existenz einiger weiteren Objekte, gleichzeitig jedoch eine starke Verschmutzung durch Metallmüll, angedeutet. Überhaupt scheint es, dass mit

der Ausnahme der Parzelle von Herrn Bartoš, ist die Siedlung schon vernichtet. Anhand der Keramik ist die Siedlung rahmenweise mit der aus Bravantice zeitgleich (jüngere Phase – IIb – der mittleren Stufe der Kultur mit der Linearbandkeramik). In der Kollektion von 105 St. der Spaltindustrie (Abb. 7: 1–8, 11–13, 17, 18) bilden die Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura 85,7% des verwendeten Rohstoffes und die Silizite aus glazigenen Sedimenten nur 7,4%. Man fand hier drei vollständige Gewichte von Webstühlen und Bruchstück eines vierten (Abb. 7: 9, 10, 14). Dies ist ein besonders wertvoller Fund. In der gesamten riesig großen Ökumene der Kultur mit der Linearbandkeramik ab der westlichen Ukraine bis Nordfrankreich und ab dem mittleren Donaugebiet beinahe bis zum Baltikum und zur Nordsee mit Tausenden Siedlungen sind solche Gewichte nur vielleicht aus zwei Dutzend von ihnen bekannt. Der Fund eines Fragmentes eines steinernen Fischernetz-Gewichtes (Abb. 7: 20) hat die erhöhte Rolle des Fischfanges in der Ökonomie der Siedlung angedeutet, das Steinbeil aus Metabasit vom Typ Jizerské hory (Abb. 7: 16) ist ein Import aus mehr als 200 km Entfernung.

Im Herbst des Jahres 2010 verlief wieder eine wöchentliche Terrainrekognoszierung. Im Grunde hat sie ähnliche Resultate wie die Untersuchung im Jahr 2009 gebracht. Mit Gras bewachsen und unpassende landwirtschaftliche Kulturen haben die Verifizierungsuntersuchungen am rechten Ufer in der Umgebung von Hrabětický les, wo die Anwesenheit der Besiedlung durch die Kultur mit der Linearbandkeramik die alten Sammeln und Ausgrabungen belegen, entwertet. Ebenfalls wie im Jahr 2009 hatten sich nur die Lokalitäten bei Bravantice und Hladké Životice als vorteilhaft gezeigt. Im Herbst 2011 bei der dritten Untersuchungskampagne wurde jedoch auf dem linken Ufer eine weitere relevante Siedlung in Pustějov-Dolní role (Abb. 8) festgestellt. Außer der Spaltindustrie (teils aus den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura) fand man hier einige Stücke der geschliffenen Steinindustrie (Bruchstücke von typischen Beilen und Keilen; Abb. 10: 1, 2, 7), derer Rohstoff wieder aus Jizerské hory (Isergebirge) stammt.

In der Trasse von Dolní role ist eine neolithische Siedlung, ungefähr 5,4 km in der südwestlichen Richtung von Studénka-Záhumení entfernt, situiert auf einem mäßigen südöstlichen Abhang auf dem linken Ufer von Pustějovský potok (Bach). Von dem gegenwärtigen Lauf der Oder ist sie ungefähr 1,2 km entfernt, von dem Rand ihrer Aue ca. 400 m. Den Untergrund bilden Löss-Lehme auf pleistozänen Lagerungen. Die Ausgrabung im Jahr 2012 verlief in dem nordwestlichen Teil des Abhanges, wo zuerst fünf Sonden auf den Stellen trassiert wurden, wo sich laut der vorläufigen magnetometrischen Untersuchung Siedlungsobjekte befinden könnten. Dies hat sich jedoch nicht bestätigt und weitere Sonden legte man außerhalb des vermessenen Raumes in Richtung Nordost. Zusammen hat man 17 Sonden (Abb. 9) gelegt. In ihnen hat man jedoch nur fünf flache Vertiefungen mit bedeutungslosem Inhalt festgestellt. In der Mehrzahl handelte es sich vielleicht um natürliche Terraindepressionen, ausgefüllt mit Lehm grauer Schicht eines weggespülten oder äolischen Ursprungs (Abb. 11), die unter dem Ackerboden folgt und wahrscheinlich fast die

gesamte Oberfläche der Siedlung bedeckt. Die Analyse der Funde hat gezeigt, dass sich auf der Lokalität stufenweise zwei neolithische Siedlungen befanden. Die ältere ist rahmenweise zeitgleich mit der Siedlung in Bravantice und Studénka (Kultur mit der Linearbandkeramik der Phase IIb; Abb. 12: 1–4). Die jüngere gehört dem Abschluss der Entwicklung der oberschlesischen Gruppe der Lengyel-Kultur (Abb. 12: 5–9) und ist um viele Hunderte, vielleicht um Tausend Jahre später. Die Determination der Rohstoffe der Spaltindustrie zeigte diesmal eine große Überzahl der Silizite aus glazigenen Sedimenten (78 St., d. h. 87%) über die Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura (10 St., d. h. 11%), gesamt 90 St. In der Kollektion der geschliffenen Industrie dominierte also sicherlich der Lengyel-Bestandteil. Ihre Überzahl hat auch die Analyse der Keramik bestätigt, hier war sie jedoch nicht so markant. Aus 259 St. gehörten 143 der oberschlesischen Lengyel-Gruppe (55,2%) und 116 St. der Kultur mit der Linearbandkeramik (44,8%). Von den Oberflächen-Sammeln im J. 2012 stammen auch zwei Stücke der geschliffenen Industrie (Fragmente von typischen Beilen (dem einem aus Metabasit vom Typ Želešice, dem anderen vom Typ Jizerské hory) und auch ein Fischernetz-Gewicht aus der lokalen kulmischen Grauwacke.

Der Schwerpunkt der Tätigkeit des Institutes der Archäologie in Odertor lag im Jahr 2013 in der Fortsetzung der Ausgrabung in Pustějov. Die Magnetometrie war wieder im westlichen Teil der Lokalität realisiert, diesmal aber südlicher (Abb. 9). Die vermessene Fläche mit einem Gesamtausmaß von 9000 m² hat einige interessante Stellen mit wahrscheinlichen Objekten bezeichnet und die gelegten Sonden haben die Resultate der Messungen fast hundertprozentig bestätigt. Die Sonden hat man an vier Stellen gelegt. Insgesamt hat man dabei in 13 Sonden 11 vertiefte Objekte festgestellt. Sie waren erst unter der grauen Unterackerboden-Schicht erkennbar. Die meist attraktivsten schienen die Objekte 502 und 503 zu sein, vielleicht zwei Abschnitte eines flachen Grabens. Auf der Oberfläche der nur teilweise ergriffenen Grube 506 wurde bei dem Kontrollblock eine mit Steinbruchstücken gepflasterte Fläche (Objekt 507; Abb. 18) freigelegt. Vielleicht handelte es sich um Täfeling einer Feuerstelle, auch wenn eventuelle Belege ihres Benutzens (Lehmbewurf, Kohlenstücke, Asche) nur in geringer Zahl gefunden wurden. Innerhalb der steinernen Täfeling war jedoch eine größere Zahl von stark durchgebrannten Fragmenten eines größeren Gefäßes. Die Kollektion der keramischen Funde zählte im Jahr 2013 zusammen 1318 St., aus den Gruben wurden nur 1059 St. gewonnen, die restlichen 259 St. waren aus dem Ackerboden und besonders aus der grauen Schicht. Unter der Keramik gehörend der Phase IIb der Linearbandkeramik (Abb. 20: 1–14; 21: 1–15; 22: 1–8) können wir sicherlich auch einige Scherben welche sich der Verzierung, typischen für die jüngere Entwicklung des östlichen Zweiges der Linearbandkeramik im Stromgebiet von Theiß (Abb. 23: 1–5) ähnelt, identifizieren. Die Analogien können vor allem in der mittleren und jüngeren Phase der Gruppe Tiszadob oder auch in der Verzierung der beginnenden Bükk-Kultur gesucht werden. Die Spaltindustrie aus der Ausgrabung wurde

folgendermaßen determiniert: aus den Sonden gewann man zusammen 280 Artefakte (24: 1–30; 25: 1–13). Zu den Funden der Spaltindustrie aus der Ackerboden-Schicht (zusammen 93 St.) gehören 63 St. (67,7%) den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura, 22 St. (23,7%) den Siliziten aus den glazigenen Sedimenten und unbestimmbare wegen Durchbrennen waren 8 St. (8,6%). Aus der grauen Schicht stammen zusammen 48 St. der Spaltindustrie, davon gehören den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura 26 St. (54,1%), den Siliziten aus den glazigenen Sedimenten 15 St. (31,3%) und unbestimmbare sind 7 St. (14,6%). Die zahlreichste Kollektion (zusammen 139 St.) aus den drei verfolgten stammt aus den Objekten. Den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura in ihr gehören 105 St. (75,5%), den Siliziten aus den glazigenen Sedimenten 19 St. (13,7%), Obsidian ist durch ein Stück vertreten (0,7%; Abb. 27: 2) und unbestimmbare wegen Durchbrennen sind 14 St. (10,1%). Bei nachträglichem Sammeln nach dem Pflügen wurden im Jahr 2013 zusammen 678 St. Spaltindustrie (Abb. 29) gewonnen, davon 406 St. aus den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura (Abb. 28; 1–3), 237 St. aus den Siliziten aus den glazigenen Sedimenten, mit einem Stück ist vertreten Obsidian (Abb. 27: 1), Hornstein und, mit einem Vorbehalt, ein Świeciechów-Silizit, 32 St. sind unbestimmbare. Geschliffene Steinindustrie wurde bei nachträglichem Sammeln gewonnen: Bruchstück eines Schuhleistenkeils (Abb. 10: 3), hergestellt sehr wahrscheinlich aus dem Metabasit vom Typ Jizerské hory und ein kleines flaches Schuhleistenbeil trapezartiger Form mit asymmetrischer Schneide (Abb. 10: 5), wahrscheinlich aus aktinolithischen Metabasit vom Typ Želešice, man kann den Ursprung aus Hrubý Jeseník auch nicht ausschließen. Von der makrolithischen Steinindustrie wurden v. a. die weiteren Funde der Fischernetz-Gewichte (15 St., teilweise aus den Siedlungsgruben) gewonnen.

Im Jahr 2014 verlief wieder eine Feststellungsausgrabung in dem südöstlichen Teil der Lokalität (Abb. 9), wo im Jahr 2013 Siedlungsgruben der Kultur mit der Linearbandkeramik festgestellt wurden. Diese Etappe war auf die Bestätigung der Existenz eines möglichen Grabens und Ergreifung des restlichen Teils der Feuerstelle orientiert. Ein angeblicher Graben war nicht nachgewiesen, die Objekte in den Sonden bildeten irgendeine Reihe ohne offenbare Verbindung (Abb. 17). Die Feuerstelle war aus der zweiten Hälfte ergriffen (Objekt 615) und befand sich über dem ausgefüllten Objekt, Keramik der Linearbandkeramischen Kultur beinhaltete. In der Nähe der Feuerstelle fand man eine große Konzentration von Pfahlgruben, die auf einen oberirdischen Bau (Abb. 18) hinweisen können. Aus zusammen 14 vertieften Objekten, der grauen abgeschwemmten Schicht (Abb. 11) und dem Ackerboden wurden 1510 St. Keramik, 220 St. Spaltindustrie, 3 Stücke geschliffene Industrie, 5 St. Fischernetz-Gewichte, 109 St. Lehmwürfe und 89 Steine gewonnen. Im keramischen Material überwog wieder die Kultur mit der Linearbandkeramik der Phase IIb (Abb. 30: 1–3). Unter den Rohstoffen der steinernen Spaltindustrie (265 St., davon 153 aus Gruben) dominierten klar die Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura (Abb. 31). Unter der

Spaltindustrie aus den Gruben bilden sie 121 St. (79,1%), die Vertretung der Silizite aus den glazigenen Sedimenten ist niedrig, nur 11 St. (7,2%), andere Rohstoffe wie Obsidian, Chalzedon-Masse, silifizierter Koralle, sind je ein Stück vertreten (zusammen 1,9%), 18 St. (11,8%) sind wegen Durchbrennung nicht bestimmbar. Die graue und die Ackerboden-Schicht (einschließlich des Sammelns auf der Oberfläche der Sonden) gewährten zusammen 112 St. der Spaltindustrie, von ihnen gehören den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura 64 St. (57,1%), den Siliziten aus den glazigenen Sedimenten 32 St. (28,6%), vom Obsidian fand man nur ein Stück (0,9%) und 15 St. (13,4%) sind wegen Durchbrennung nicht bestimmbar. Die steinerne geschliffene Industrie (3 St.) repräsentiert ein flaches Beil (Abb. 10: 4) aus näher nicht spezifizierbaren Metabasit und ein Fragment eines Schuhleistenkeils aus Metabasit vom Typ Želešice (Abb. 10: 6), beide Stücke stammen aus derselben Grube, das letzte Bruchstück, auch aus einem Keil (Abb. 10: 8), stammt aus grauer Schicht und ist am ehesten aus Metabasit vom Typ Jizerské hory hergestellt. Das Sammeln am Ende von Oktober 2014 brachte 7 St. von Keramik, 67 St. der Spaltindustrie (Abb. 32), 4 St. geschliffene Industrie und 5 St. Netzwerte oder ihre Bruchstücke, auch 2 Gerölle ohne Spuren nach Bearbeitung. In der Kollektion der geschliffenen Industrie überwiegen mäßig die Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura (35 St., 52,2%) über den Siliziten aus den glazigenen Sedimenten (27 St., 40,3%), 5 St. (7,5%) sind wegen Durchbrennung nicht bestimmbar.

Die bisherigen Kenntnisse über die Links-Ufer-Mikroregion in der Umgebung von Studénka ist notwendig um die Resultate der intensiven Begehungen von D. Fryč zu ergänzen. Seit dem Jahr 2009 entdeckte er weitere zwei Lokalitäten – auf den Katastern von Kujavy (Abb. 33) und Studénka-Butovice. Auf beiden wurde die Keramik wie der oberschlesischen Lengyel-Gruppe, so auch der Kultur mit der Linearbandkeramik, Spaltindustrie wie aus den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura, so auch aus den Siliziten der glazigenen Sedimente, und auch geschliffene Industrie, die beiden Siedlungshorizonten entsprach, festgestellt. Die Mikroregion besteht (im Augenblick) aus sechs Siedlungen der Kultur mit der Linearbandkeramik, 1,4 km bis 4 km von sich entfernt, orientiert durch den Lauf der nahen Oder (Abb. 34; 36). Auf vier von ihnen hat man auch die Siedlung der oberschlesischen Lengyel-Gruppe festgestellt, jedoch wesentlich jünger, die Lokalitäten in Bravantice und Studénka sind monokulturell. Auf der Siedlung in Bravantice wurde eine Fläche von ungefähr 0,5 ha untersucht, die Siedlungen in Studénka und Pustějov wurden durch Sonden erforscht und alle drei können rahmenweise in die Kultur mit der Linearbandkeramik der Phase IIb datiert werden. Die restlichen drei Siedlungen kennen wir nur aus dem Oberflächen-Sammeln, sie brachten keine ausreichende Menge von Unterlagen für eine genauere Datierung.

Die Enklave um Studénka befindet sich im Gebiet eines natürlichen Vorkommens der Silizite aus glazigenen Sedimenten, damals ebenfalls reichlich benutzten. Das Vertreten der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura unter den Rohstoffen der Spaltindustrie ist in den

Kollektionen aller drei Siedlungen nie dagewesen hoch (Studénka 86,4%, Bravantice 80,5%, Pustějov 77,4%; wenn wir die lineare Spaltindustrie aus diesen drei Siedlungen als einen Satz nehmen, ist der Anteil des Krakauer Silizites genau 80%). Bis vor kurzem war es zwischen den vergleichenden Kollektionen der Spaltindustrie, veröffentlicht aus dem Zielgebiet des Importes der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura in Richtung West von den Quellen weit am meisten. Neuerlich wird jedoch die Kollektion von 851 St. der Spaltindustrie genannt, in ihr sind 775 St. (91,1%) der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura aus einer Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik Racibórz 425, festgestellt bei einer Rettungsausgrabung im Jahr 2014. Die Mikroregion bei Studénka liegt im südwestlichen Sektor des Links-Ufer-Teils des Korridors von Odertor, also an den Stellen, durch welche das Transport der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura mit größter Wahrscheinlichkeit vom allem Anfang an durchging (Abb. 37). In beiden Rechts-Ufer-Enklaven der Kultur mit der Linearbandkeramik im Korridor, im Kotouč und vor allem bei der Besiedlung in der Umgebung von Blahutovice, die am allerwenigsten vom Teil mit der Besiedlung der Phase IIb auf dem linken Ufer synchron ist, ist nämlich das Vertreten der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura minimal. Die Mikroregion stellt die letzten, am weitesten vorgeschobenen besiedelten Plätze an der Verbindungslinie aus Mähren in Richtung Krakau-Gebiet, dar. Es scheint also, dass bei der Untersuchung der Enklave der Kultur mit der Linearbandkeramik bei Studénka ist das System der Distribution des Krakauer Rohstoffes belegt. Auf eine Trasse, die durch Odertor in Richtung Oberes Marchtal am Ende der mittleren (Noten-)Stufe durchgeht, in der Zeit der Kulmination wie der Besiedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik, so auch des Verbrauchs der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura. Der Ausgangspunkt des Transportes der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura, der in der Zeit der Kultur mit der Linearbandkeramik durch die Mikroregion durchging, konnte die zeitgenössische Besiedlung in der Umgebung von Spytkowice bei der Mündung von Skawa in Wisła sein. Es handelt sich um eine Mikroregion, die aus dem

Gebiet der Quellen untypisch auf das Gegenüber von Wisła vorgeschoben ist, als sein letzter Ausläufer in Richtung Odertor. Als eine Arbeitshypothese können wir für den Augenblick in Erwägung nehmen, dass von der Umgebung von Spytkowice der Rohstoff der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura zu Studénka fortging und von dort weiter nach Mähren.

Die Entstehung und eine episodische Existenz der Mikroregion der Kultur mit der Linearbandkeramik IIb bei Studénka verstehen wir im Grunde als eine vorübergehende (auch wenn die Vorstellung seiner Ansiedler bei der Gründung vielleicht anders war) Verschiebung des Ausgangspunktes der Distribution in Richtung Abnehmer, wodurch die erhöhte Nachfrage an Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura, in dieser Zeitspanne offensichtlich kulminierend, gelöst wurde. Die außergewöhnlichen Züge der Kollektion der steinernen Spaltindustrie aus der Mikroregion, die eindeutige Dislokation der Besiedlung auf dem Kommunikationszug und sein wahrscheinlich zeitweiliger Charakter berechtigen uns vielleicht dazu. Im Rahmen der Stammgesellschaft und der zwischenregionalen Distribution, gewährleistet auf der Basis von Verwandtschaftsbanden (*lineage mode*) halten wir dies für ausführbar. Dies bedeutet jedoch nicht, dass die Lieferungen aus dem Krakauer Gebiet regelmäßig sein mussten. Jedenfalls die beschriebene Situation, die einen großzügig organisierten Ferntransport andeutete, hat bisher in Mitteleuropa (und vielleicht in Europa überhaupt) keine zeitgenössische Analogie. Es handelt sich um eine Entdeckung, die kein Resultat eines Zufalls ist, sondern einer systematisch gezielten Untersuchung und mit der wissenschaftlichen Bedeutung die Grenzen der tschechischen Länder weit übersteigt. Sie präzisiert nicht nur die Vorstellung über der Trasse der Zufuhr der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura, sondern trägt vor allem neue Aspekte in die Erwägungen über das Management und Distribution der steinernen, bzw. anderer Rohstoffe in der Zeit der ältesten mitteleuropäischen Landwirte, ja sogar auch in die Erwägungen über der damaligen gesellschaftlichen Organisation, hinein. Selbstverständlich, dass dies eine Reihe von neuen Fragen und Anregungen für die Richtung des Forschungsaufwandes hervorrufen wird.

- Abb. 1. Bravantice, beim Zusammenfluss von Sezina und Bílovka. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik. Mit dem Pfeil ist der in den Jahren 2006–2007 durch den Nationalen Denkmalinstitut untersuchter Teil markiert. Luftbildblick (Foto P. Rataj).
 Abb. 2. Hladké Životice-Velká strana. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Luftbildblick (Foto A. Knápek).
 Abb. 3. Hladké Životice-Velká strana. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe (Sammeln von D. Fryč). Makrolithischer Kern aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura. 1 – Abbaufäche des Kerns; 2 – Gesamtblick auf den Kern (Foto D. Fryč).
 Abb. 4. Bravantice, beim Zusammenfluss von Sezina und Bílovka. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik. Sammeln aus dem Jahr 2010. Bruchstücke der

Kerne aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura von der Oberfläche des nicht untersuchten Teils der Lokalität (Foto A. Knápek).

- Abb. 5. Studénka-Záhumení. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik. Oben – auf der Karte 1 : 10 000 mit vollem Rechteck markierte Fläche der Sondierungsausgrabung im Jahr 2010 (bearbeitet von A. Knápek); unten – Luftbildblick, mit Pfeil markierte Fläche der Sondierungsausgrabung im Jahr 2010 (Foto A. Knápek).
 Abb. 6. Studénka-Záhumení. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik. Links – Luftbildblick auf die Fläche der Sondierungsausgrabung im Jahr 2010 (Foto P. Stabrava); rechts – Fläche der Sondierungsausgrabung im Jahr 2010, Gesamtplan der Sonden und festgestellten Objekte (bearbeitet von A. Knápek).
 Abb. 7. Studénka-Záhumení. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik. Funde aus der Sondierungsaus-

grabung im Jahr 2010. 1–8, 11–13, 17, 18 – steinerne Spaltindustrie; 9, 10, 14 – keramische Webgewichte; 15 – Plättchen, geschliffen aus einer Scherbe; 16 – geschliffene Steinindustrie (Beil); 19, 21 – 37 – Keramik der Linearbandkeramischen Kultur; 20 – Fragment eines steinernen Fischernetz-Gewichtes. Maßstäbe: a – 9, 10, 14, 15; b – 16; c – 1–8, 11–13, 17, 18; d – 20; e – 21 – 35; f – 36; g – 37 (Zeichnungen A. Knápek).

Abb. 8. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Mit dem Pfeil markierter Teil, untersucht in den Jahren 2012–2014. Luftbildblick (Foto P. Rataj).

Abb. 9. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Gesamtplan der Sonden in den Jahren 2012–2014 (bearbeitet von A. Hořínková).

Abb. 10. Pustějov-Dolní role. Geschliffene Industrie der Kultur mit der Linearbandkeramik und ihre Bruchstücke aus der Siedlung dieser Kultur und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. 1, 2, 7 – Oberflächen-Sammeln 2011 (Foto A. Knápek); 3, 5 – Oberflächen-Sammeln 2013 (Foto P. Rataj); 4, 6, 8 – Sondierungsausgrabung 2014 (Foto K. Papáková).

Abb. 11. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sonde 6 aus dem Jahr 2012. Profil der Grundstratigraphie der Siedlung (Foto K. Papáková).

Abb. 12. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sonden im Jahr 2012. 1–4 – Linearbandkeramik; 5–9 – Keramik der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe (Zeichnung K. Papáková).

Abb. 13. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sonden im Jahr 2012. Steinerne Spaltindustrie (Zeichnung P. Kašpárek).

Abb. 14. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sonden im Jahr 2012. Fragment eines Silizit-Beils aus dem Silizit der glazigenen Sedimente (Foto P. Rataj).

Abb. 15. Hladké Životice-Velká strana. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sammeln im Jahr 2010. Teilweise abgebaute Konkretion aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura mit entfernter Schlagfläche (Foto A. Knápek).

Abb. 16. Kujavy, Rand des Gemeindegebietes. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Schlagstein aus der teilweise oberflächlich abgebauten Konkretion aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura (Sammeln und Foto D. Fryč).

Abb. 17. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Situation in den Sonden S2/2013, S17A/2014 und S17B/2014. Oben – Objekt 517B/2014; in der Mitte – Objekt 502/2013; unten – Rand des Objektes 503/2013; links – Teil des Aushubes der Melioration. Legende: a – Meliorationsröhrchen (bearbeitet von K. Papáková).

Abb. 18. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Situation in den Sonden S6/2013 und S15/2014. Links – Superposition der Objekte 507/2013 + 615/2014 (Feuerstelle) über früher schon ausgefülltem Objekt 506/2013 + 515/2014; rechts – Sonde S15/2014, festgestellter Teil der Konstruktion aus Pfählen und Rinne (K1/2014 – K8/2014, Rinne 500/2014. Bearbeitet von K. Papáková).

Abb. 19. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Linearbandkeramik aus den Siedlungsobjekten im Jahr 2013 (Foto P. Rataj).

Abb. 20. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Linearbandkeramik aus den Siedlungsobjekten im Jahr 2013 (Zeichnung E. Jančíková, bearbeitet von O. Tomančák).

Abb. 21. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Funde aus den Siedlungsobjekten und Firstschichten im Jahr 2013. 1, 5 – Keramik der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe aus grauer Schicht; 2–4, 6–15 – Linearbandkeramik: 8–10, 14 – aus grauer Schicht; 2–4, 6, 7, 11 – 13, 15 – aus Siedlungsobjekten (Zeichnung E. Jančíková, bearbeitet von O. Tomančák).

Abb. 22. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Funde aus den Siedlungsobjekten und Firstschichten im Jahr 2013. 1, 4, 7, 8 – Keramik der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe aus grauer Schicht; 2, 3, 5, 6 – Linearbandkeramik: 2 – aus grauer Schicht; 3, 5, 6 – aus Siedlungsobjekten (Zeichnung E. Jančíková, bearbeitet von O. Tomančák).

Abb. 23. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Keramik verziert im ostlinearen Stil. 1, 3–5 – Objekt 505/2013; 2 – Objekt 509/2013 (Zeichnung und bearbeitet von A. Hořínková).

Abb. 24. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Funde der steinernen Spaltindustrie aus den Sonden im Jahr 2013. 1–3, 7, 8, 11, 12, 15–17, 20–22, 24, 26, 28–30 – steinerne Spaltindustrie aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura; 3–5, 9, 10, 13, 14, 18, 19, 23, 25, 27 – steinerne Spaltindustrie aus dem Silizit der glazigenen Sedimente (Zeichnung L. Tomiczková).

Abb. 25. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Steinerne Spaltindustrie aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura aus Siedlungsobjekten im Jahr 2013 (Zeichnung L. Tomiczková).

Abb. 26. Fischnetz-Gewichte der Kultur mit der Linearbandkeramik. 1–14 – Pustějov-Dolní role, Oberflächen-Sammeln und Sondierungsausgrabung im Jahr 2013; 15, 16 – Hladké Životice-Velká strana, Oberflächen-Sammeln im Jahr 2010; 17–19 – Pustějov-Dolní role, Sondierungsausgrabung im Jahr 2014; 20 – Pustějov-Dolní role, Oberflächen-Sammeln im Jahr 2012.

Abb. 27. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Steinerne Spaltindustrie aus Obsidian. 1 – Oberflächen-Sammeln im Jahr 2013; 2 – Sondierungsausgrabung im Jahr 2014, Sonde S17A/2014, Objekt 502/2013; 3 – Sondierungsausgrabung im Jahr 2014, Sonde S17C/2014, Ackerbodenschicht; 4 – Sondierungsausgrabung im Jahr 2013, Sonde S5/2013, Objekt 505/2013 (Foto P. Rataj).

Abb. 28. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sammeln im Jahr 2013. Steinerne Spaltindustrie aus dem Silizit der Krakau-Tschenstochauer Jura. 1 – Klingen und ihre Bruchstücke, bzw. mit Werkzeugen; 2 – Kerne und Bruchstücke der Kerne, bzw. des Rohstoffes; 3 – Makrolithischer Kern: 3a – Gesamtansicht, 3b – Abbaufäche (Foto P. Rataj).

Abb. 29. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Resultate des Oberflächen-Sammelns in den Jahren 2013 und 2014. Helle Punkte – Kerne und ihre Bruchstücke; dunkle Punkte – die anderen. Die Unterlage-Karte: Google Earth (bearbeitet von P. Rataj).

Abb. 30. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Keramik der Linearbandkeramischen Kultur aus Siedlungsobjekten aus dem Jahr 2014 (Foto K. Papáková).

Abb. 31. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Funde aus grauer Schicht in der Sonde S17B aus dem Jahr 2014. Steinerne Spaltindustrie, ganz links enorm lange Klinge mit abgebrochenem Terminal und Basis (Foto K. Papáková).

Abb. 32. Pustějov-Dolní role. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Sammeln aus dem Jahr 2014. Kerne aus den Siliziten der Krakau-Tschenstochauer Jura und ihre Bruchstücke (Foto K. Papáková).

Abb. 33. Kujavy, Rand des Gemeindegebietes. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Luftbildanblick (Foto P. Rataj).

Abb. 34. Neolithische Besiedlung in der Umgebung von Studénka. 1 – Bravantice, beim Zusammenfluss

von Sezina und Bílovka; 2 – Studénka-Záhumení; 3 – Pustějov-Dolní role; 4 – Studénka-Butovice; 5 – Kujavy, Rand des Gemeindegebietes; 6 – Hladké Životice-Velká strana; 7 – Hladké Životice-Vrásčítý; 8 – Hladké Životice, beim Zusammenfluss von Husí und Děrenský potok; 9 – Pustějov-Hůrský. Legende: a – Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik; b – Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe; c – Siedlung der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe (bearbeitet von P. Rataj und A. Hořínková).

Abb. 35. Studénka-Butovice. Siedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Oberschlesischen Lengyel-Gruppe. Keramikfragment der Linearbandkeramischen Kultur (Zeichnung und Foto D. Fryč).

Abb. 36. Besiedlung der Kultur mit der Linearbandkeramik in Odertor und in ihrem Grenzgebiet und die Distribution der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura. 1 – Bravantice, beim Zusammenfluss von Sezina und Bílovka; 2 – Studénka-Záhumení; 3 – Pustějov-Dolní role; 4 – Studénka-Butovice; 5 – Kujavy, Rand des Gemeindegebietes; 6 – Hladké Životice-Velká strana; 7 – Běloutín, Lokalität 7; 8 – Štramberk-Kotouč; 9 – Blahutovice-Zadní pole; 10 – Blahutovice-U mlýna; 11 – Hustopeče nad Bečvou, Schule; 12 – Suchdol nad Odrou; 13 – Příbor-Hájov-Klenosek; 14 – Studénka-Butovice, bei der Kirche; 15 – Hranické Loučky; 16 – Polom. Legende: a – durch Ausgrabung beglaubigte Siedlung der Distributions-Mikroregion der Phase IIb; b – vorausgesetzte Siedlung der Distributions-Mikroregion der Phase IIb; c – Siedlung der Stufe I auf der Trasse der Distribution (?); d – Siedlung auf der vorausgesetzten Trasse der Distribution; e – Siedlung unbeteiligt an der Distribution; f – Einzelfund eines Keramik-Fragmentes; g – nicht kontrollierbare Archivangabe über alte Funde; h – Flusslauf; i – Sitze mit dem Status einer Stadt; j – Grenzen des Bezirkes; k – Grenzen der Gemeinde (bearbeitet von A. Hořínková).

Abb. 37. Hypothetische Wege der Silizite der Krakau-Tschenstochauer Jura aus dem Gebiet der Quellen nach Mittelmähren in der Zeit der Kultur mit der Linearbandkeramik. Legende: a – Rand des Frontiers des traditionellen Siedlungsgebietes in Bečevská brána; b – Siedlung Běloutín 7; c – Mikroregion der Kultur mit der Linearbandkeramik in der Umgebung von Studénka; d – hy

SÍDLISKOVÉ OBJEKTY Z NESKOREJ DOBY BRONZOVEJ A POČIATKU DOBY HALŠTATSKEJ V ČIERNYCH KĽAČANOCH*

I V A N C H E B E N – P E T R A C H E B E N O V Á –
M I C H A L C H E B E N

Objects from the Late Bronze Age and Early Hallstatt Period settlement in Čierne Kľačany. In the year 2013 and 2014 there was carried out an archaeological excavation for scientific and documentation purposes in Čierne Kľačany, location Pri mlyne. The area of the settlement was identified by geophysical measurement, according to which there were selected, and after that excavated, houses foundations belonging to the Lengyel culture located in the south-western part of the settlement. There was collected vast and variable pottery from different time periods during the both working seasons. Except of the Stone Age settlement pits and foundations of Lengyel culture houses with the channels for poles, some objects from the Late Bronze Age and Early Hallstatt Period were also found. There was also excavated part of Linear culture object: ditch or a moat, 2 m wide and 60 cm deep, with flat bottom indicating, that it's construction was not finished. Beside the huge amount of Lusatian culture finds, pottery material from the area of Central Danubian and probably also South-eastern Urnfield cultures was identified. Even the poor number of Urnfield cultures settlement pits found in this area, the potsherds was easily differentiated and was dated in the chronological phases HB–HC.

Key words: West Slovakia, geophysical prospection, settlement, moat, objects, late bronze age, early Hallstatt period, Lusatian culture.

GEOGRAFICKÁ A PRÍRODNÁ CHARAKTERISTIKA

Obec Čierne Kľačany, okr. Zlaté Moravce leží v severozápadnej časti Pohronskej pahorkatiny. Celá oblasť je zo severnej a severovýchodnej časti ohraničená výrazným jadrovým pohorím Tribeč a neovulkanickým pohorím Pohronský Inovec. Na východnej strane ju vymedzuje Pohronská pahorkatina. V strednej časti preteká Žitava jedným z údolí pahorkatiny. Z geografického a geologického hľadiska leží skúmaný sídliskový areál na hornom Požitaví, ktoré predstavuje pomerne uzavretý geomorfologický celok nachádzajúci sa v severovýchodnej a východnej časti Podunajskej pahorkatiny, na sprašových až sprašovo-hlinitých vrstvách, pod ktorými sa nachádzajú terciérne íly s vložkami pieskov a štrkov, ako aj andezitov a ich pyroklastík.

PREHLAD VÝVOJA OSÍDLENIA HORNÉHO POŽITAVIA V OBDOBÍ POPOLNICOVÝCH POLÍ

Prehľad a históriu archeologického výskumu horného Požitavia spracovali J. Ruttkayová a M. Ruttkay (1991) na základe zbierkového fondu z Mestské-

ho múzea v Zlatých Moravciach. Tejto časti Požitavia sa venovala aj M. Gabulová (2015, 99), ktorá si všímala vzťah sídlisk k prírodným pomerom v jednotlivých obdobiach. Prvé stopy osídlenia človekom v tejto oblasti sa objavujú už v období paleolitu. Výrazný rozmach osídlenia nastáva počas celého praveku s rôznymi časovými intervalmi. Osídlenie v staršej a strednej dobe bronzovej bolo pomerne riedke. Výraznejšie osídlená bola oblasť v období popolnicových polí.

K poznaniu osídlenia hodnoteného obdobia prispeli najmä systematicky zamerané povrchové prieskumy v posledných desaťročiach, a tiež aj viacero menších záchranných výskumov. Ako príklad možno uviesť sledovanie zemných prác súvisiacich s výstavbou atómovej elektrárne v Mochovciach v roku 1982, ktoré prinieslo niekoľko nových poznatkov o osídlení tohto územia. Jedným z nich je aj mladobronzové osídlenie v Nemčiňanoch, nachádzajúce sa 200 m od vinohradov poľnohospodárskeho družstva a asi 300 m od samoty Martinec (Bátora 1983, 43), či v intraviláne obce v záhrade domu s radovým číslom 245 (Hrubeč 1984; Illášová 1985, 106). Podobne osídlené bolo územie Malých Vozokan v polohe Diely, kde sa v ryhe pre plynovod preskúmalo šesť objektov čakanskej kultúry, v ktorých nálezom fonde prevažuje keramika (Bátora

* Príspevok vznikol s podporou grantových projektov 02/0098/12 a 02/147/13 agentúry VEGA.

1983, 43; *Bátora/Falkenstein/Hänsel* 1995, 30, 31). Ďalšie osídlenie z obdobia popolnicových polí je evidované v obci Tajná (*Bátora* 1977, 42; *Točík* 1984, 213, 214) a vo Vrábľoch (*Bialeková* 1954; *Paulík* 1963, 306; *Furmánek* 1970, 342). V tejto súvislosti možno spomenúť aj nález bronzového meča staršieho variantu Liptovského typu a bronzového meča s čiaškovitou hlavicou, ktoré sa v priebehu 19. stor. dostali do súkromného vlastníctva (*Hampel* 1886, tab. 22: 4; 25: 5; *Eisner* 1933, 103, 104; *Novotná* 1970, 119, 120). Sídlišká z tohto obdobia zaznamenávame tiež vo Volkovciach, časti Olichov (*RuttKay et al.* 2014b, 233, 234), v katastri obce Choča (*RuttKayová/RuttKay* 1988, 120), Machulinciach (*Paulík* 1963, 300, 301; *RuttKayová/RuttKay* 1991, 18, 19), Slepčanoch (*Bátora/Bednár* 1982, 34; *Veličik/Romsauer* 1994, 173, 174), v katastri obce Mankovce (*RuttKayová/RuttKay* 1991, 20, 21) alebo v juhozápadnej časti Zlatých Moraviec v polohe Za potokom (*Hanuliak* 1983, 92) a v miestnom parku (*Kolníková* 1955). Z územia Zlatých Moraviec je tiež známa poloha Pri Čiernom potoku z konca doby bronzovej a počiatku doby halštatskej (*Bátora/Bednár* 1982, 34). Bohatú koncentráciu sídliskových areálov z obdobia popolnicových polí zaznamenávame v katastrálnom území obce Nevidzany. Intenzita osídlenia v tomto priestore sa predovšetkým sústreďuje vo východnej časti obce v okolí vodnej nádrže, na oboch terasách Podegerského potoka (*RuttKayová/RuttKay* 1991, 25, 31, 32). Z územia miestneho družstva je známy ojedinelý nález bronzovej ihlice so širšou veslovitou hlavicou (*Bátora* 1975b).

Veľká koncentrácia nálezísk z neskorej doby bronzovej bola povrchovými zbermi potvrdená v katastroch obcí Beladice (*RuttKay/RuttKayová* 1992, 93; *RuttKay/RuttKayová/Hunka* 1992, 110) a Neverice (*RuttKayová/RuttKay* 1991, 26), kde sa v polohe Pri chotárnom mlyne, v tesnej blízkosti lokalít z neskorej doby bronzovej, rozprestiera osídlenie z doby halštatskej (*RuttKay* 1999, 143). Z intravilánu obce je doložený tiež ojedinelý nález bronzovej sekerky s tuľajkou a uškom, ktorá je po oboch stranách zdobená plastickou výzdobou (*RuttKayová/RuttKay* 1991, 24). Medzi systematicky skúmané lokality patrí nálezisko z mladšej a neskorej doby bronzovej v Zlatých Moravciach, časti Kňazice, ktoré je situované na západnom úpätí výbežkov Pohronského Inovca. Ide o rozsiahle žiarové pohrebisko skúmané v rokoch 1979–1983. V jednom hrobe sa nachádzalo niekoľko popolníc (niekedy vyše dvadsať) a popri kalcinovaných kostiach sa výnimočne našli i drobné bronzové predmety. Niektoré žiarové hroby boli prekryté kamenným plášťom. Ojedinele sa vyskytli aj jamkové hroby (*Kujovský* 1980b, 118; 1984, 129). Na lokalite sa v minulosti uskutočnilo aj niekoľko

povrchových prieskumov (*Bátora* 1975a, 22; 1980, 38). Ďalšie nálezy žiarových hrobov s kamenným plášťom z obdobia neskorého bronz z územia Zlatých Moraviec sú evidované v oblasti areálov bývalých závodov ZDA (*RuttKayová/RuttKay* 1991, 52, 53).

Známe sú tiež polohy v katastri obce Žitavce v polohe Štrkovisko a na území obce Tesárske Mlyňany, v polohe Gočol (*Balko* 1983; *Klčo* 1983; *RuttKayová/RuttKay* 1991, 43). Pravdepodobne z obce pochádza aj ojedinelý nález bronzovej sekerky so stredovými lalokmi z mladšej doby bronzovej (*Veličik/Romsauer* 1994, 195, 196). Osídlenie je doložené tiež v katastri obce Čaradice v polohe Pri prameni (*Kujovský* 1977, 182), ako aj v intraviláne obce Topoľčianky, kde nálezy črepov poukazujú skôr na žiarové pohrebisko, keďže sa pri fragmentoch keramiky vyskytli aj zlomky ľudských kostí (*RuttKayová/RuttKay* 1991, 43, 44).

Z prelomu obdobia je známe rozsiahle sídlisko v polohe Štrkovisko v Novej Vsi nad Žitavou, ktoré bolo skúmané už v roku 1958 (*Rajnič* 1960) a v rokoch 1977–1978 na neďalekej parcele (*Bátora* 1977, 42; *Kujovský* 1978, 154, 155; 1980a, 162–166). Na základe keramických fragmentov, medzi ktorými sú zachytené zreteľné prvky neskorej lužickej kultúry, je sídlisko datované do prelomu neskorej doby bronzovej a začiatku doby halštatskej. Začiatok staršej doby železnej je zachytený v časti značne porušeného žiarového pohrebiska, ktoré sa preskúmalo neďaleko Zlatých Moraviec vo Veľčiciach, v polohe Dolina v roku 1974 (*Romsauer* 1975, 92, 93). Neskôr sa povrchovým prieskumom potvrdilo osídlenie z neskorej doby bronzovej (*Veličik/Romsauer* 1994, 212).

Časť rozsiahlejšej osady zo staršej doby halštatskej bola odkrytá na území obce Beladice, časť Pustý Chotár (*RuttKay et al.* 2014a, 215) a v intraviláne obce Červený Hrádok, kde sa novoobjavená lokalita rozprestiera v blízkosti miestnej základnej školy na pravom brehu potoka Širočina, v polohe Barcovka.

Okrem sídlisk sa v neskorej dobe bronzovej osídlenie sústreďovalo aj vo vyššie položených polohách. Hradiská na území horného Požitavia sú evidované v Kostoľanoch pod Tribečom, v polohe Veľký Lysec, kde sa v minulosti podniklo niekoľko povrchových prieskumov (*Furmánek/Veličik/Romsauer* 1982, 171; *Illášová/Veličik* 1997, 89; *Mitáš/Stegmann-Rajtár* 2007, 146, 147). Ďalšie povrchové zbery sa uskutočnili v rokoch 2012 a 2013 v rámci medzinárodného projektu s názvom „Cradles of European Culture – Francia Media Project“ (*Romsauer/Boržová/Bisták* 2013). Získaná keramika datuje hradisko do prelomu neskorej doby bronzovej (HB) a doby halštatskej

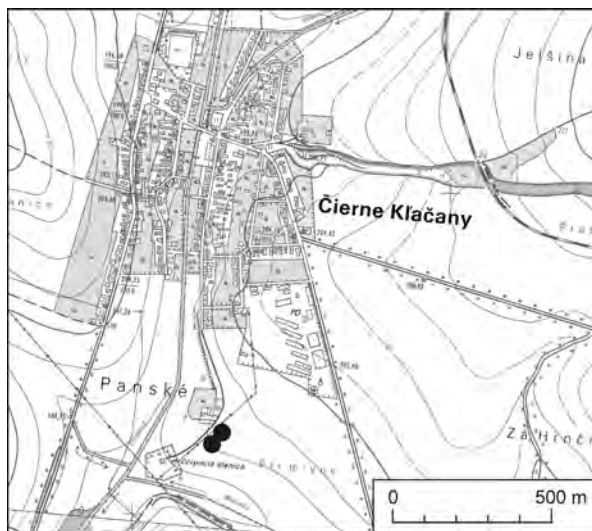
(HC). Ďalšou známou polohou je hradisko v katastri obce Obyce, nachádzajúce sa na ostrožnom výbežku Hrádok, asi 3 km juhovýchodne od obce (Veliačík 1987, 108).

DEJINY BĀDANIA KATASTRA OBCE

Priamo z územia obce Čierne Kľačany, ako aj z jej bezprostredného okolia sú doložené početné stopy osídlenia už od praveku. Z intravilánu obce v blízkosti futbalového ihriska je známe stredoveké (9.–10. stor.) a novoveké (16.–19. stor.) pohrebisko i sídlisko (Bednár 1990, 39). V roku 2011 sa počas povrchových zberov doložilo praveké, vrcholnostredoveké (11.–13. stor.) a novoveké osídlenie aj vo východnej časti obce, v polohách Jelšina I a II (Gabulová/Daňová 2015, 105). Z katastra obce pochádza tiež poklad mincí z prvej polovice 16. stor., ktorého časť je uložená v Mestskom múzeu v Zlatých Moravciach (Kolníková 1962).

Archeologický výskum polykultúrneho sídliska sa uskutočnil južne od obce, v polohe Pri mlyne, ktorá sa nachádza na terénnom ostrohu, ktorý obtekajú dva potoky; zo západu potok Širočina a z juhu potok Bočovka (obr. 1). Už v minulosti sa na lokalite uskutočnilo niekoľko zberových akcií a záchranných výskumov, ktoré dokladajú osídlenie na oboch protilahlých terasách potoka Širočina. Lokalita sa do povedomia dostala v roku 1974, kedy sa v ryhe pre vodovod porušilo niekoľko, prevažne sídliskových objektov z rôznych období praveku a stredoveku (Veliačík 1975). Poloha je známa predovšetkým nálezom hrobu z veľkomoravského obdobia, datovaného do 9. stor. (Kolník/Veliačík 1983).

Podrobnejšie skúmaná bola v roku 2009, kedy sa odkryla plocha pri asfaltovej ceste vedúcej k bývalej vodárenskej čerpacej stanici. Najstaršie stopy osídlenia dokladajú sídliskové objekty z obdobia neolitu a boli priradené kultúre s lineárnou keramikou a železovskej skupine. Intenzívnejšie osídlenie sa eviduje z obdobia lengyelskej kultúry (ľudanická skupina), ktorej početný inventár dokladá husté osídlenie aj v širšom okolí. Na nálezisku je doložená keramika kultúry lievikovitých pohárov a badenskej kultúry. Po časovom hiáte sa objavujú nálezy až z neskorej doby bronzovej a počiatku doby halštatskej (HB a HC). Mladšie obdobie reprezentujú zahĺbené obydlia datované do mladšej doby železnej (stupeň B2/C1). Taktiež je tu doklad osídlenia z obdobia sťahovania národov (5. stor.) a neskoršie, pomerne intenzívne osídlenie z obdobia vrcholného stredoveku (11.–12. stor.), s ktorým súvisí aj niekoľko desiatok metrov vzdialené stredoveké pohrebisko (Ruttkay et al. 2011; 2014b).

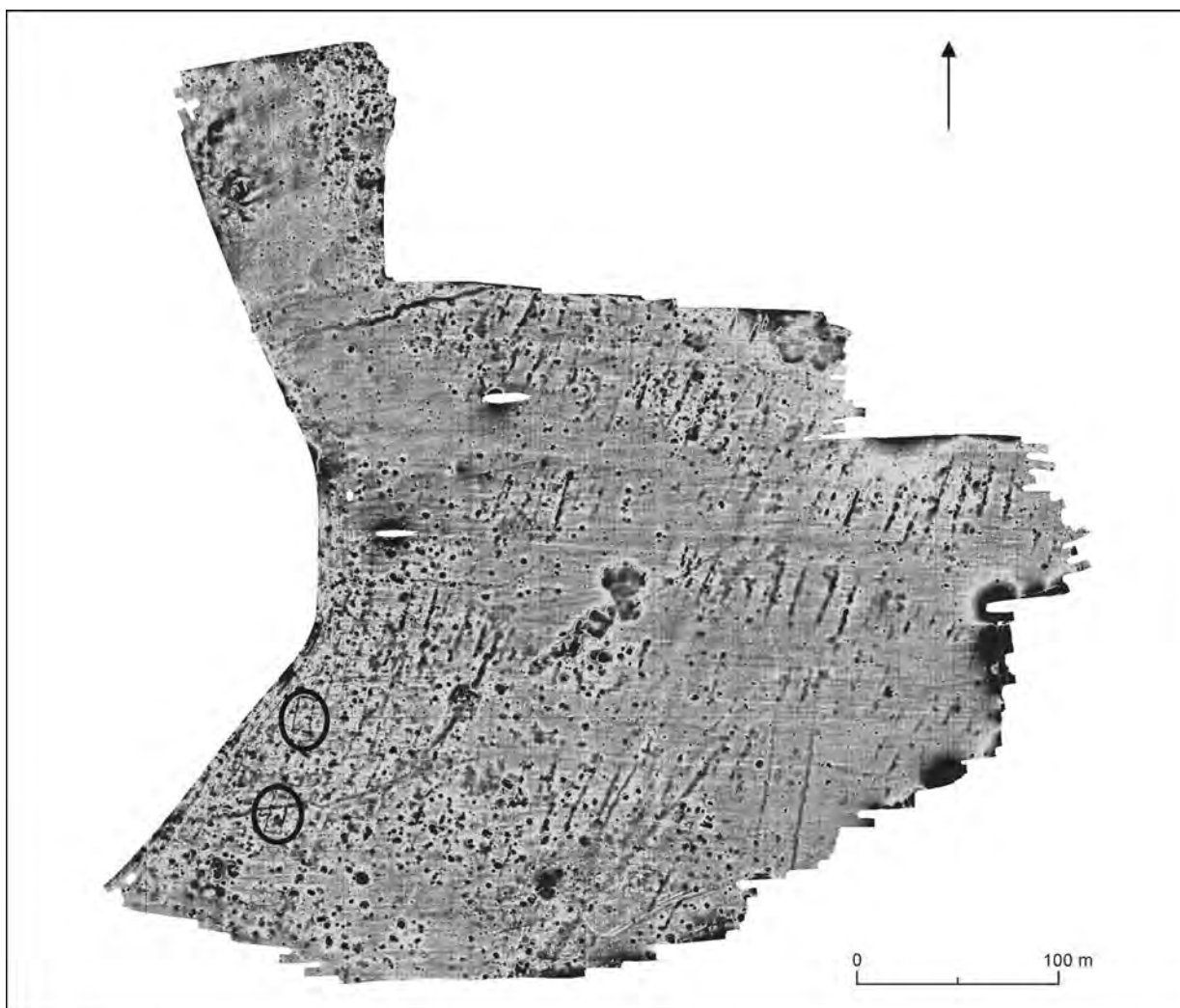

Obr. 1. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Mapa s vyznačenými polohami archeologických výskumov v rokoch 2013 a 2014.

METODIKA ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU

V rokoch 2013 a 2014 sa uskutočnil výskum pre vedecké a dokumentačné účely s cieľom preskúmať objekty z mladšej doby kamennej. Rozsah sídliska bol stanovený na základe rozsiahleho geofyzikálneho prieskumu (obr. 2) pomocou 16-kanálového magnetometra, ktorý sa realizoval v roku 2012 v spolupráci s K. Rassmannom z RGK vo Frankfurte nad Mohanom. Okrem rozsahu lokality bolo cieľom prieskumu zistenie hustoty a výskytu archeologických objektov a situácií, ktoré boli potvrdené z povrchových zberov, ako aj z viacerých archeologických výskumov (Cheben, M. 2015, 113–115). Po vyhodnotení dát z merania sa potvrdila nielen hustota osídlenia, ktorá sa ťahne smerom na sever pod areál poľnohospodárskeho družstva, ale podarilo sa zachytiť i pôdorysy domov, ktoré sú datované do obdobia neolitu až eneolitu. Okrem domov tvoriacich radovú zástavbu sa podarilo zachytiť časť priekopy z obdobia lužickej kultúry. Na základe takto získaných poznatkov sa vytipovali pôdorysy domov situovaných v juhozápadnej časti sídliska, ktoré sa následne preskúmali.

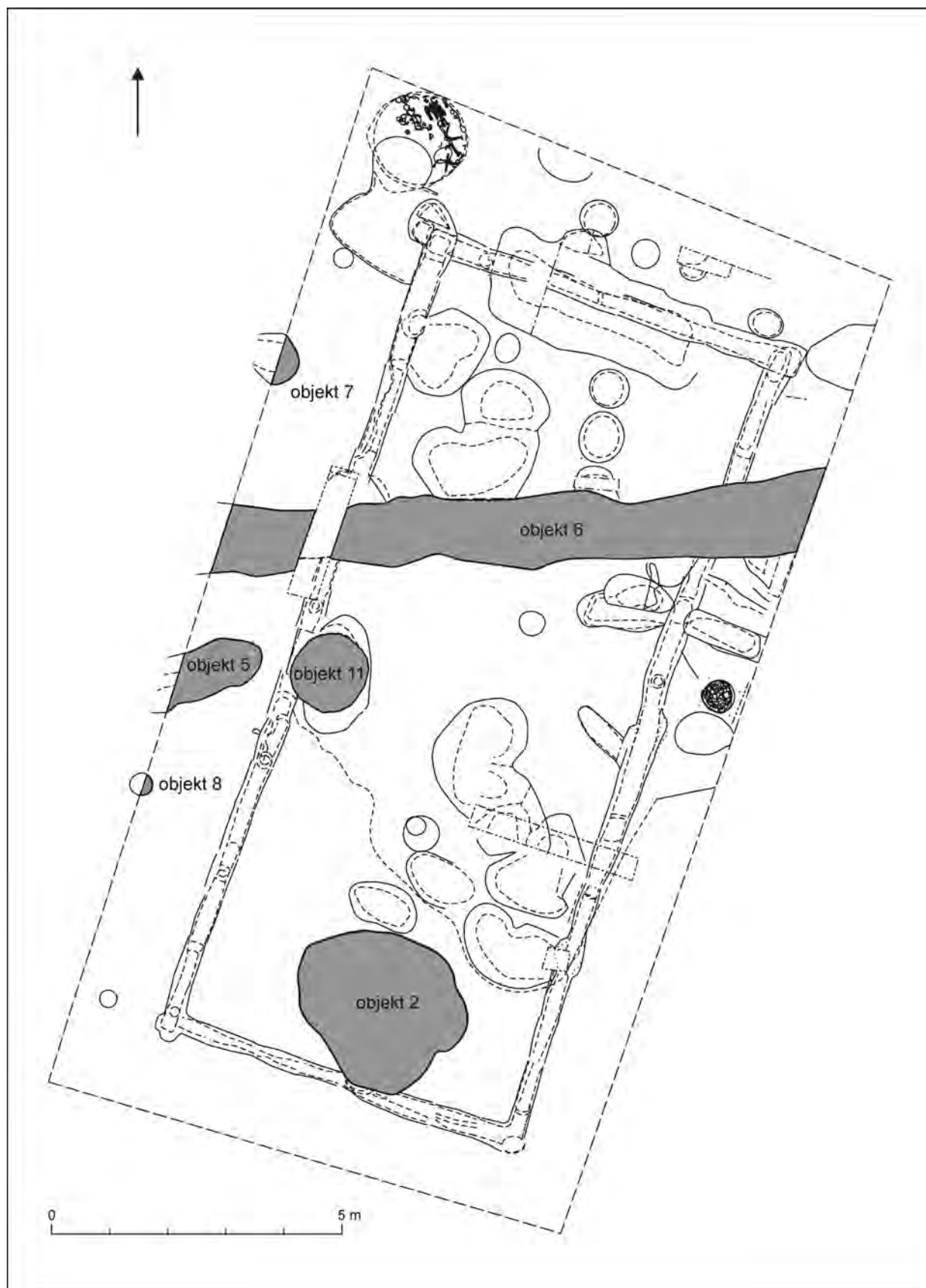
Výskumnou sezónou realizovanou v roku 2013 sa v juhozápadnej časti sídliska, na odhumsovanej ploche s rozmermi 11,5 x 23 m, preskúmalo 52 sídliskových jám rozličných tvarov a veľkostí, z rôznych období praveku (obr. 3). Najvýznamnejším objavom na sídlisku bol nález fragmentov medenej rudy a zliatkov zo žlabu domu lengyelskej kultúry, ktoré naznačujú spracovávanie medi priamo z medenej rudy a jej následné spracovanie

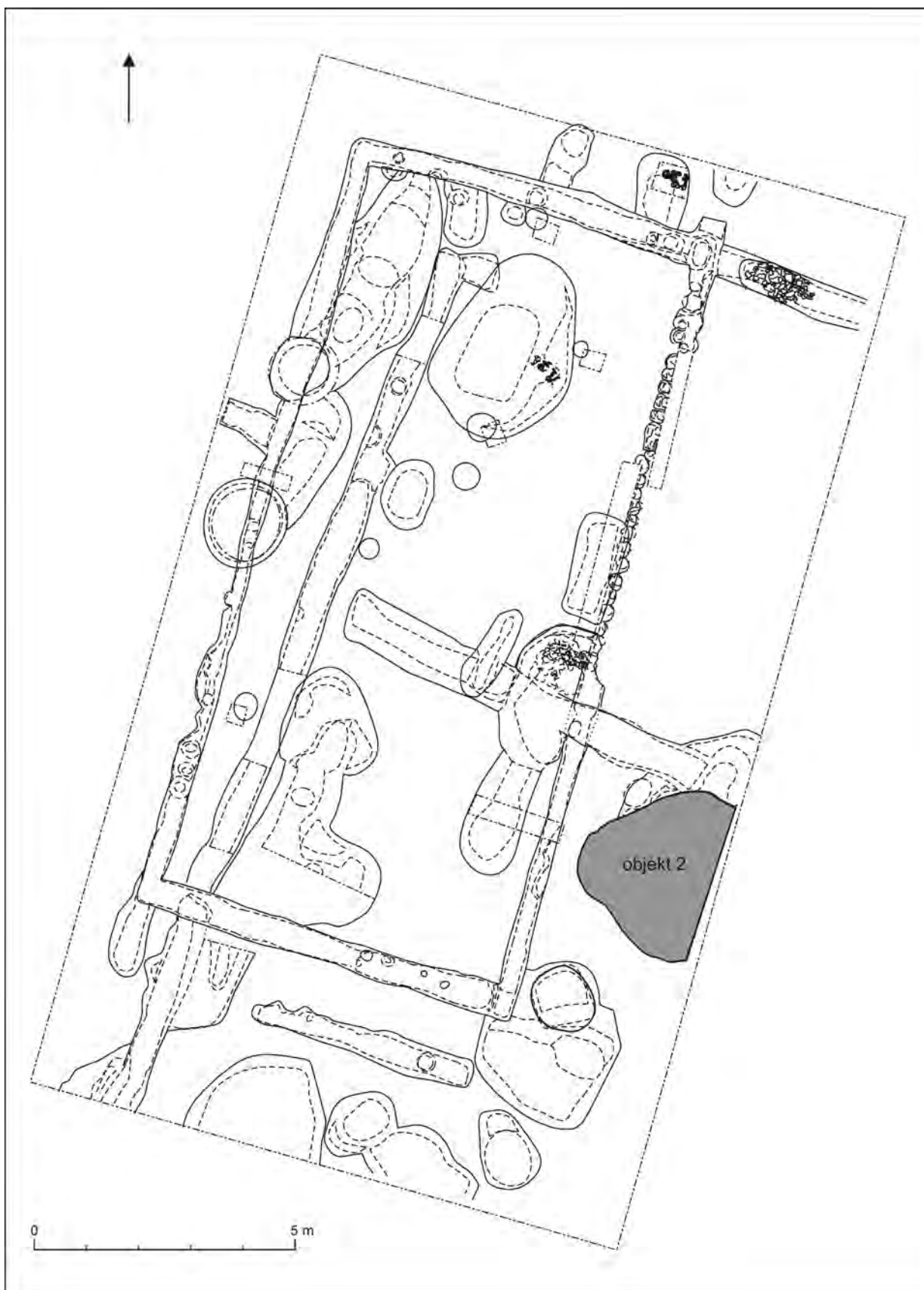
Obr. 2. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Mapa magnetických anomálií (vyhotovili M. Cheben a K. Rassmann v roku 2012) s vyznačenými výskumnými plochami z rokov 2013 a 2014.

priamo na sídlisku (Cheben, I./Cheben, M. 2014, 24, 25). Okrem pôdorysu domu so žlabom, do ktorého bola vsadená kolová konštrukcia, sa preskúmali aj sídliskové jamy patriace prevažne do obdobia lengyelu (ludanická skupina). Okrem nich sa zachytili objekty mladšej lineárnej keramiky a železovskej skupiny, ako aj jeden objekt kultúry lievikovitých pohárov, ktorý je doložený fragmentom džbánu baalberského typu. Z celkového počtu odkrytých sídliskových jám patrilo šesť objektov do neskoršej doby bronzovej a počiatku doby halštatskej. Z nich sa získalo najmä veľké množstvo keramiky, ale aj drobné predmety ako prasleny, či závažia. Výrazný bol najmä objekt 2 (bližšie neurčenej funkcie) nachádzajúci sa v južnej časti skúmanej plochy, ktorý porušoval juhozápadný žlab domu. Napriek plytkému zahĺbeniu bola jama bohatá na archeologický materiál. Okrem nálezov keramiky

obsahovala drobné kovové predmety, medzi inými aj fragmenty bronzovej a železnej ihly. Druhým výrazným objektom bohatým na keramické zlomky bol objekt 11 – zásobná jama. Objekt sa nachádzal v severnej časti skúmanej plochy a porušoval juhozápadný úsek objektu 1 – žlabu lengyelského domu, ako aj objekt 17 (lengyelský). Zásobná jama mala nepravidelný baňatý tvar s priemerom hrdla 80 cm a rovné dno s priemerom 100 až 140 cm a hĺbkou 70 cm. Zaujímavý je však objekt 6 nachádzajúci sa v severnej časti odkrytej plochy, ktorý je aj napriek nevýraznej keramike datovaný do obdobia lužickej kultúry. Väčšia časť objektu bola skúmaná už v roku 2009. Ide o líniový objekt, pravdepodobne priekopu širokú 150 až 160 cm so šikmými stenami a rovným dnom, čo pravdepodobne svedčí o jej nedokončení. Zo sídliskových jám 5, 7, a 8 pochádza iba nevýrazná keramika, ktorú bolo možné datovať iba rámcovo.

Obr. 3. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Pôdorysy objektov preskúmaných v roku 2013.

Obr. 4. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Pôdorysy objektov preskúmaných v roku 2014.

V roku 2014 sa pokračovalo v systematickom výskume a odkryla sa plocha asi 50 m severne od miesta výskumu z roku 2013. Na odhumusovanej ploche s rozmermi 13 x 23 m bolo odkrytých a preskúmaných 50 sídliskových jám z rôznych období praveku a dva kostrové hroby z obdobia lengyelskej kultúry – ludanickej skupiny (obr. 4). Podobne ako v predchádzajúcom roku, bol preskúmaný pôdorys domu so žlabom, do ktorého bola vsadená kolová konštrukcia. V tejto sezóne taktiež prevažovali sídliskové jamy z doby kamennej, a to predovšetkým z obdobia mladšej lineárnej keramiky a železovskej skupiny. Z doby bronzovej sa preskúmal iba jeden objekt (2), ktorého časť zasahovala aj mimo skúmanú plochu. Aj napriek tomu však obsah sídliskovej jamy ponúkol bohaté a rôznorodé keramické nálezy. Jama s priemerom 2,8 m a hĺbkou 80 cm sa nachádzala v juhovýchodnej časti skúmanej plochy a porušovala objekt 18 s keramikou datovanou do lengyelskej kultúry.

KATALÓG

Výskumná sezóna v roku 2013

Objekt 2/2013

Jama nepravidelného oválneho až kruhového pôdorysu. Steny objektu šikmé s rovným dnom, vo východnej časti výrazná depresia. Zlom steny a dna pozvoľný až nepostrehnuteľný. Porušuje objekt 1. Výplň jamy tvorila tmavo čierna sypká hlina s prímiesou mazanice a rastlinných zvyškov. Rozmery: 3,8 x 3,3 x 0,23–0,40 m.

Nálezy

1. Časť hrncovitej nádoby s plastickou, prstami pretlačenou lištou. Hnedosivá keramika z jemne plavenej hlíny s ostrivom (tab. I: 1).
2. Časť hrncovitej nádoby s hladkou plastickou lištou a jazykovitým vodorovným výčnelkom. Hnedosivá keramika z jemne plavenej hlíny s ostrivom (tab. I: 2).
3. Časť kónickej misy so zatiahnutým okrajom. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. I: 3).
4. Fragment z tela hrncovitej nádoby, s prstami pretlačenou plastickou lištou. Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s ostrivom (tab. I: 4).
5. Okrajový črep kónickej misy s jemne zatiahnutým okrajom. Sivosivá keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. I: 5).
6. Okrajový črep profilovanej šálky so zvislou žliabkovou výzdobou na vydutine. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny (tab. I: 6).
7. Fragment z rozhrania hrdla a tela amfory zdobený horizontálnymi žliabkami, pod ktorými sa nachádzajú zvislé žliabkované línie. Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. I: 7).
8. Okrajový črep profilovanej šálky so šikmou žliabkovou výzdobou na vydutine. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny (tab. I: 8).
9. Fragment z tela hrncovitej nádoby s vodorovnou líniou jamiek. Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s ostrivom (tab. I: 9).
10. Okrajový črep nádoby. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. I: 10).
11. Časť pohára? Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. I: 11).
12. Okrajový črep hrncovitej nádoby s jazykovitým vodorovným výčnelkom. Hnedosivá keramika z jemne plavenej hlíny s ostrivom (tab. II: 1).
13. Okrajový črep kónickej misy. Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s ostrivom (tab. II: 2).
14. Črep z rozhrania hrdla a vydutiny amfory. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. II: 3).
15. Okrajový črep kónickej misy s jemne zatiahnutým okrajom. Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. II: 4).
16. Črep z vydutiny malej amfory. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. II: 5).
17. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým okrajom s náznakom ostrejšieho zalomenia. Hnedá keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. II: 6).
18. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým okrajom. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hlíny s drobným ostrivom (tab. II: 7).
19. Fragment hlineného závažia (tab. III: 1).
20. Dva zlomky železnej ihly (tab. III: 2).
21. Kamenný otlkač (tab. III: 3).
22. Fragment parožia (tab. III: 4).
23. Fragment bronzovej ihly (tab. III: 5).
24. Hlinený praslen kónického tvaru (tab. III: 6).
25. Hlinený praslen plochého tvaru (tab. III: 7).
26. Fragment hlineného praslenú (tab. III: 8, 9).

Objekt 5/2013

Jama jazykovitého tvaru so zvislými až šikmými stenami a s rovným dnom zvažujúcim sa na západ. Zlom steny a dna pozvoľný. Časť objektu mimo skúmanej plochy. Pravdepodobne ide o žlab. Výplň tvorila tmavo hnedá pevná hlina s prímiesou mazanice. Rozmery: 1,2 x 1,22 m.

Nálezy

1. Fragment hlineného závažia (obr. 5: 1).

Objekt 6/2013

Líniový objekt. Dno rovné so šikmými stenami. Objekt sa skúmal iba v reze. Výplň tvorila tmavosivo-čierna hlina s prímiesou mazanice a rastlinných zvyškov. Ide o priekopu. Rozmery: 1,6 x 0,6 m.

Nálezy

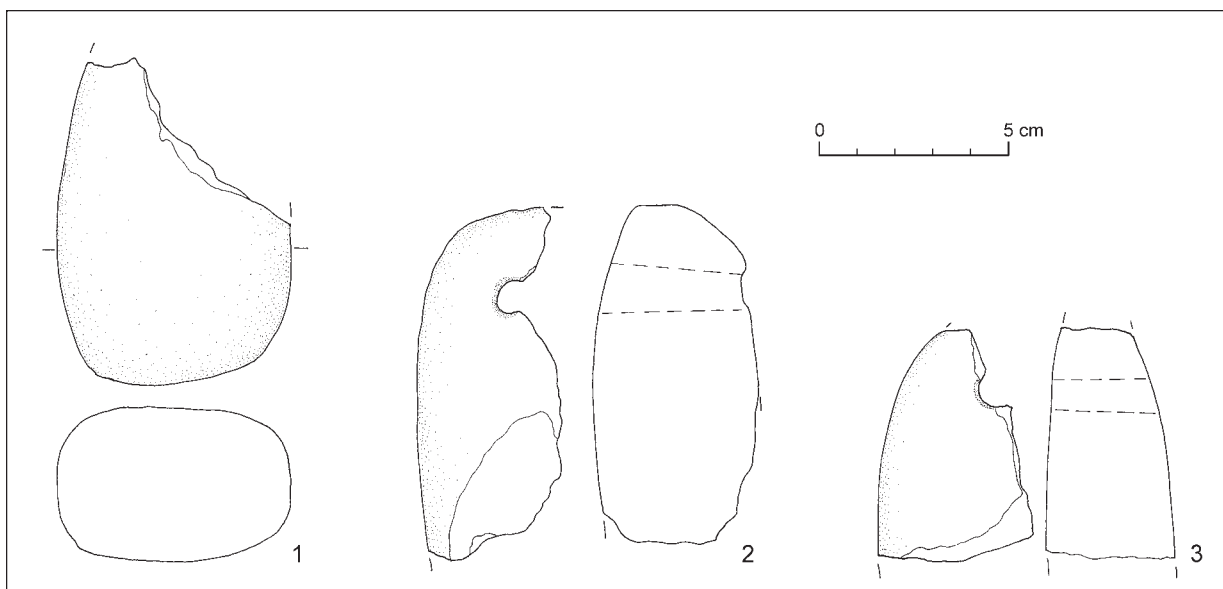
1. Fragment hlineného závažia (obr. 5: 2, 3).
2. Parožie.

Objekt 7/2013

Jama nepravidelného kruhového pôdorysu. Steny objektu šikmé s rovným dnom. Zlom steny a dna pozvoľný. Výplň jamy tvorila tmavo hnedočierna pevná hlina s prímiesou mazanice a rastlinných zvyškov. Sídlisková jama bližšie neurčená. Rozmery: 1,1 x 1 x 0,8 m.

Objekt 8/2013

Jama kruhového pôdorysu. Steny kolmé s rovným dnom zvažujúce sa do stredu objektu. Zlom steny a dna ostrý.

Obr. 5. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Fragmenty hlinených závaží. 1 – objekt 5/2013; 2, 3 – objekt 6/2013.

Výplň jamy tvorila sivočierna pevná hlina s prímiesou mazanice a rastlinných zvyškov. Ide o kolovú jamu. Rozmery: 0,6 x 0,52 x 0,28 m.

Nálezy

1. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým okrajom. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. III: 10).

Objekt 11/2013

Nepravidelne baňatá zásobná jama oválneho pôdorysu. Ústie je roztvorené, klenuté steny sa pozvoľne napájajú na rovné dno. Výplň jamy tvorila tmavosivá sypká hlina s prímiesou mazanice a rastlinných zvyškov. Porušuje objekt 1 a objekt 17. Rozmery: 0,86 x 1,08 x 0,76 m.

Nálezy

1. Črep z tela amfory s uchom. Tmavosivá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. IV: 1).
2. Zrekonštruovaná profilovaná šálka zdobená na vonkajšej strane rytými trojuholníkmi pozostávajúcimi z rytých čiar v kombinácii so zvislými zväzkami rytých čiar. Vnútoraná strana šálky nesie výzdobu v podobe rytého vetvíkovitého ornamentu tesne pod hrdlom šálky. Okolo omfalického dna rad malých plytkých jamiek. Okraj je miestami zdobený dvomi rytými trojuholníkmi. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. IV: 2).
3. Okrajový črep hrncovitej nádoby s hladkou plastickou lištou, pod ktorou je povrch zdrsnený. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. IV: 3).
4. Okrajový črep amfory, tesne pod vyhnutým okrajom zväzok vodorovných žliabkov, na ktoré sú zavesené žliabkované poloblúky. Čierna leštená keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. IV: 4).
5. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s plastickou, prstami pretláčanou lištou, pod ktorou je povrch zdrsnený. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. IV: 5).

6. Okrajové črepy z hrncovitých nádob s jazykovitým vodorovným výčnelkom. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. IV: 6; V: 5).

7. Okrajový črep amfory, tesne pod vyhnutým okrajom zväzok vodorovných žliabkov. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. V: 1).

8. Okrajový črep profilovanej šálky so zvislou žliabkovanou výzdobou na vydutine. Sivohnedá tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. V: 2).

9. Okrajový črep profilovanej šálky. Zavesené poloblúky pozostávajúce so súbežných žliabkov nachádzajúce sa tesne pod hrdlom medzi dvomi oproti sebe stojacimi zväzkami žliabkov. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. V: 3).

10. Črep z tela amfory s hrotitým výčnelkom. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. V: 4).

11. Okrajový črep kónickej misy. Sivohnedá keramika z jemne plavenej hliny (tab. V: 6).

12. Okrajový črep amfory. Sivá tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. V: 7).

Výskumná sezóna v roku 2014

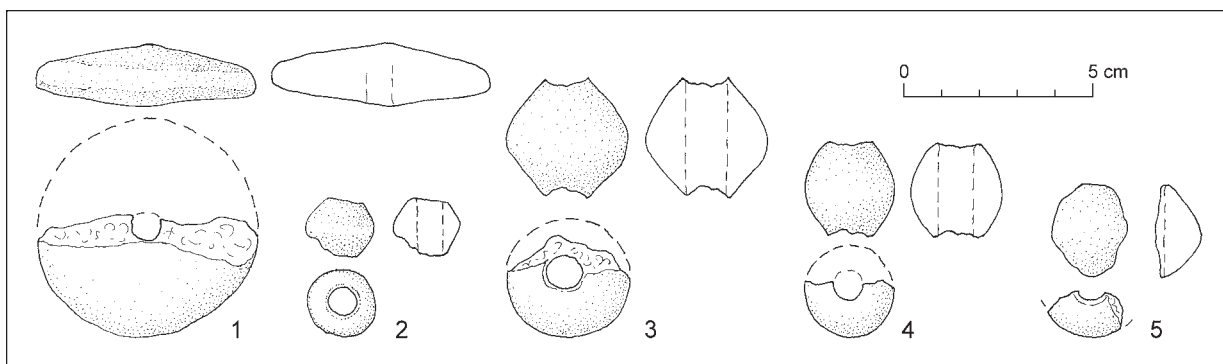
Objekt 2/2014

Jama nepravidelného oválneho až kruhového pôdorysu. Steny objektu šikmé s mierne zaobleným dnom. Zlom steny a dna pozvoľný až nepostrehnuteľný. Časť objektu mimo skúmanej plochy. Porušuje objekt 18. Výplň jamy tvorila tmavosivá až čierna sypká hlina s prímiesou mazanice a rastlinných zvyškov. Rozmery: 2,80 x 0,80 m.

Nálezy

1. Okrajové črepy a črepy z tela hrncovitých nádob s plastickou, prstami pretláčanou páskou. Sivá až hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VI: 3, 5, 7; VII: 3, 4, 6, 7; VIII: 3, 4, 6, 7; XIII: 3, 6, 8).
2. Okrajové črepy a črepy z tela hrncovitých nádob s jazykovitým vodorovným výčnelkom. Sivá až hnedá

- keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VII: 1, 2, 4; VIII: 8).
3. Okrajové črepy a črepy z tela hrncovitých nádob s plastickou, prstami pretláčanou páskou a jazykovitým vodorovným výčnelkom. Sivá až hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VI: 1, 2).
 4. Črep z tela hrncovitej nádoby s prstami zdrsneným povrchom. Sivohnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VI: 4; VII: 5).
 5. Črep z hrncovitej nádoby s pásikovým uchom a plastickou, prstami pretláčanou páskou vychádzajúcou z vrchnej časti ucha. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VIII: 1).
 6. Okrajový črep hrncovitej nádoby s vodorovnou líniou jamiek pod okrajom ústia. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VII: 7).
 7. Okrajový črep hrncovitej nádoby s jazykovitým vodorovným výčnelkom. Pod okrajom ústia malý otvor. Sivohnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VIII: 2).
 8. Okrajový črep hrncovitej nádoby s plastickou, prstami pretláčanou páskou a jazykovitým vodorovným výčnelkom pod okrajom, nad ktorým sa nachádza malý otvor. Sivohnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. XIII: 7).
 9. Okrajový črep hrncovitej nádoby so šikmo presekávanou plastickou lištou na okraji ústia. Pod okrajom sa nachádza pásikavé ucho so šikmo presekávanou plastickou páskou. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. XIII: 1).
 10. Okrajový črep hrncovitej nádoby so šikmo presekávanou plastickou páskou. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. XIII: 5).
 11. Okrajový črep hrncovitej nádoby so šikmo presekávanou plastickou lištou na okraji ústia, pod ktorou sa nachádzajú dve plastické, prstami pretláčané pásy (3,5 cm od seba). Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. XIII: 2).
 12. Zrekonštruovaná malá hrncovitá nádoba s vodorovnou líniou jamiek pod okrajom ústia s náznakom ucha. Sivá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. VI: 6).
 13. Črepy z dien nádob (tab. XIV: 6–9).
 14. Zrekonštruovaná kónická misa so zatiahnutým okrajom. Tmavosivá keramika z jemne plavenej hliny s ostrivom (tab. X: 10).
 15. Okrajové črepy kónických mís so zatiahnutým okrajom. Sivá až čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. X: 5, 7–9, 11).
 16. Okrajové črepy kónických mís so zatiahnutým a šikmo hraneným okrajom. Sivá až čierna keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. IX: 2–9, 11, 13).
 17. Okrajové črepy kónických mís. Sivá až čierna keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. X: 1–4, 6, 12).
 18. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým okrajom s náznakom šikmého hrania, pod ktorým sa nachádza malý okrúhly výčnelok. Čierna keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. IX: 10).
 19. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým a šikmo hraneným okrajom, pod ktorým sa nachádza malý okrúhly výčnelok. Čierna keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. IX: 12).
 20. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým a šikmo hraneným okrajom s dvomi malými otvormi pod vy-
 21. Okrajový črep kónickej misy so zatiahnutým a šikmo hraneným okrajom. Čierna keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. IX: 14).
 22. Črep z rozhrania dna a tela väčšej misy z vonkajšej strany zdobenej zvislým žliabkovaním, pričom vnútorná výzdoba pozostáva pravdepodobne zo zavesených žliabkovaných poloblúkov. Hnedosivá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XII: 4).
 23. Okrajový črep šálky s pásikavým uchom vytiahnutým ponad okraj. Čierna keramika z jemne plavenej hliny (tab. XII: 5).
 24. Črep z rozhrania hrdla (zdobeného vodorovnými žliabkami) a tela amfory s dvomi oproti sebe stojacimi žliabkovanými poloblúkmi. Čierna keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XIV: 5).
 25. Časť väčšej misy s uchom vychádzajúcim z okraja ústia, pod ktorým sa nachádzajú na vydutine misy oproti sebe stojace dva zväzky žliabkov oddelené plytkou žliabkovanou jamkou. Čiernosivá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XI: 9).
 26. Črep z rozhrania hrdla, ktoré je od pliec amfory odsadené vodorovnými žliabkami vystupujúcimi do hrotitého výčnelku, pod ktorým sa nachádzajú tri malé okrúhle plytké jamky. Hnedá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XIV: 2).
 27. Črep z tela amfory s vodorovnou žliabkovanou výzdobou. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XIV: 1).
 28. Časť dna so spodnou časťou šálky s vnútornou žliabkovanou výzdobou. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XII: 3).
 29. Fragment z tela amfory so zväzkom zvislých žliabkov. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XIV: 4).
 30. Črep z tela profilovanej šálky so zvislým žliabkovaním na vydutine. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 3).
 31. Časť baňateho pohára, resp. šálky. Sivohnedá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XII: 6).
 32. Fragment baňatej šálky s pásikovým uchom vychádzajúcim z okraja nádoby. Po bokoch spodnej časti ucha výzdoba v podobe šikmých žliabkov. Čiernosivá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XII: 7).
 33. Okrajový črep profilovanej šálky s výzdobou pod hrdlom v podobe oproti sebe stojacich šikmých žliabkov v kombinácii so zaveseným žliabkovaným poloblúkom. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 7).
 34. Črep z tela profilovanej šálky so zväzkom žliabkov na vonkajšej strane a na vnútornej strane výzdoba v podobe žliabkovaných polkruhov vo zväzkoch a plytkej oválnej jamky. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XII: 2).
 35. Črep z tela nádoby s vnútornou výzdobou v podobe žliabkov a dvoch polkruhov. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XII: 3).
 36. Okrajový črep misy s pásikavým uchom, pod ktorým sa nachádza výzdoba v podobe zavesených žliabkovaných polkruhov. Čiernosivá keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XI: 8).
 37. Okrajový črep z miniatúrnej profilovanej šálky. Sivá keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 2).

Obr. 6. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Drobné predmety z objektu 2/2014.

38. Okrajový črep profilovanej šálky zo zvislým žliabkovaním na vydutine a s vnútornou výzdobou v podobe oproti sebe stojacich zväzkov šikmých žliabkov, medzi ktorými je zavesený žliabkovaný poloblúk. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 1).
39. Okrajový črep profilovanej šálky na vydutine, zdobená v podobe zväzkov šikmých žliabkov a zaveseného žliabkovaného poloblúka, pričom vnútornú výzdobu tvoria šikmé žliabky. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 6).
40. Črep z tela amfory so žliabkovanou výzdobou. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom (tab. XIV: 3).
41. Okrajový črep profilovanej šálky s dvomi drobnými plytkými jamkami na pleciah. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 5).
42. Okrajový črep profilovanej šálky. Čierna tuhovaná keramika z jemne plavenej hliny (tab. XI: 4).
43. Hlinené koliesko (obr. 6: 1).
44. Hlinený korálik (obr. 6: 2).
45. Hlinený praslen a fragmenty hlinených praslenov (obr. 6: 3–5).
46. Bronzový zliatok.
47. Zrnotierka.

ANALÝZA MATERIÁLNEJ KULTÚRY

Hrnce

Najpočetnejšiu skupinu v rámci preskúmaných objektov na sídlisku tvoria hrncovité nádoby. Ide o základný tvar keramiky vyskytujúci sa vo všetkých kultúrach popolnicových polí. Hrncovité nádoby možno charakterizovať ako kvalitne vypálenú keramiku vyhotovenú z jemne plaveného materiálu s ostrivom, so starostlivo vyhladeným povrchom. Nechýbajú však ani fragmenty hrncov, ktorých povrch nie je hladný. Zámerné zdrsňovanie povrchu sa robilo buď pomocou prstov (tab. VI: 4; VII: 5) alebo „slamovaním“ (tab. VII: 3).

Prevažujúcim typom je sudovitý hrniec so slabozahnutým alebo vyhnutým okrajom. Objavujú

sa aj tvary s pásikovými uchami umiestnenými na hrdle (tab. IV:1), prípadne sú obohatené o plastickú, prstami pretláčanú pásku v rovine horného nasadenia ucha (tab. VIII: 1). Varianty sudovitej profilácie sú zdobené plastickou hladkou (tab. I: 2; IV: 3; VIII: 2) alebo prstami pretláčanou páskou (tab. I: 1, 4; IV: 5; VI: 3, 5, 7; VII: 3, 6; VIII: 3, 4, 6, 7; XIII: 3, 6, 7), jamkami (tab. I: 9; VI: 6; VII: 7) alebo samostatnými vodorovnými jazykovitými výčnelkami (tab. II: 1; IV: 6; V: 5; VII: 1, 2, 4). Na niektorých fragmentoch sa objavuje aj v kombinácii s plastickou, prstami pretláčanou páskou (tab. VI: 2; XIII: 7). Zvláštnym druhom výzdoby na hrncoch z Čiernych Kľačian je šikmé presekávanie plastických líšt, ktoré sú umiestnené buď pod okrajom ústia (tab. XIII: 5), alebo priamo na okraji ústia v kombinácii s ďalšou plastickou, šikmo presekávanou lištou (tab. XIII: 1). Takýto typ výzdoby je pomerne známy v rámci celej Karpatskej kotliny a priľahlých území. Najbližšou analógiou je fragment zo sídliska v Terňi-Lysey stráži (*Budinský-Krička/Miroššayová 1992*, tab. V: 1). Výraznejší tvar predstavuje výzdoba šikmého presekávania plastickej lišty priamo na okraji ústia, tesne pod ktorou sa nachádzajú dve ďalšie plastické, prstami pretláčané pásky (tab. XIII: 2). S uvedeným výzdobným prvkom na hrncoch sme sa doposiaľ v publikovanom inventári na Slovensku nestretli.

Misy

Často vyskytujúcim sa keramickým tvarom na sídlisku sú kvalitne vypálené misy a misky, vyhotovené z jemne plavenej hliny s drobným ostrivom, prevažne v čiernom tuhovanom prevedení. Na niektorých exemplároch je rozdiel vo farbe medzi vonkajšou a vnútornou stenou. Možno medzi nimi vyčleniť štyri základné skupiny.

Najpočetnejšiu skupinu tvoria kónické misy so zatiahnutým okrajom ústia. Tento typ je rozšírený na rozsiahlom území s dlhým časovým intervalom. Ich výskyt je možné sledovať už v staršej a strednej dobe bronzovej v rôznych výzdobných prevedeniach s malým uškom, vypuklinami, či bez ušík. V neskej dobe bronzovej misy tohto typu prevládajú a ich výskyt pokračuje aj v dobe halštatskej. Misy z Čiernych Kľačian nenesú na tele žiadny výzdobný prvok a rozdiel je iba vo viac či menej zatiahnutom okraji (tab. I: 3, 5; II: 4, 7; III: 10; X: 5, 7–11). Druhú skupinu predstavujú jednoduché formy kónických mís ktoré sú taktiež bez výzdoby (tab. II: 2, V: 6; X: 1–4, 6, 12). Pomerne početná je aj skupina kónických mís so zatiahnutým a šikmo hraneným okrajom (tab. IX: 1–9, 11, 13). V dvoch prípadoch boli exempláre obohatené o malý okrúhly výčnelok tesne pod okrajom ústia (tab. IX: 10, 12). Všetky tieto fragmenty mís pochádzajú z objektu 2/2014. Zaujímavým zlomkom keramiky je črep so zahnutým okrajom, na ktorom sa nachádza šikmé husté hravenie prechádzajúce pod najväčšou vydutinou misy (tab. IX: 14). Misy tohto druhu sú pokladané za prejav čakanskej kultúry z oblasti stredodunajských popolnicových polí v lužickom prostredí (*Studeníková/Paulík 1983, 117*). Rovnako sa našli na sídlisku v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983, tab. XVIII: 14*), či v hrobe 15/50 v Partizánskom (*Porubský 1958, tab. II: 1*). Okrem spomenutých typov mís obsahoval nálezový súbor z Čiernych Kľačian fragment kónickej misy so zatiahnutým okrajom, na zahnutí s náznakom ostrejšieho zalomenia (tab. II: 6). Podobne zalomená misa je známa z hrobu 9/50 v Partizánskom (*Porubský 1958, 86, obr. 4*).

Poslednú skupinu zastúpenú na sídlisku predstavujú fragmenty mís menších rozmerov. Ide o okrajové črepy s pásikovým uchom, pod ktorým sa sústreďuje výzdoba buď vo zväzku žliabkov medzi ktorými sa nachádza malá plytká jamka (tab. XI: 9), alebo sú to dve skupiny zavesených poloblúkov zo súbežných žliabkov (tab. XI: 8). Medzi väčšie misy by mohol azda patriť fragment z rozhrania dna a tela z vonkajšej strany zdobený zvislým žliabkovaním, pričom vnútorná výzdoba pozostáva pravdepodobne zo zavesených poloblúkov vytvorených zo súbežných žliabkov (tab. XII: 3). Vzhľadom k ich fragmentárnemu stavu, nemožno vylúčiť, že by v tomto prípade mohlo ísť aj o šálky.

Šálky

Profilované šálky sa na sídlisku vyskytli vo fragmentárnom stave. Vo všeobecnosti ich možno

charakterizovať ako kvalitne vypálenú keramiku vyhotovenú z jemne plavenej hlíny v čiernom tuhovanom prevedení so starostlivo vyhladeným povrchom. Zastúpené sú tvary od jednoduchých nezdobených šálok (tab. XI: 2, 4; XII: 5) až po rôzne zdobené exempláre (tab. I: 6, 8; V: 2; XI: 3, 5, 7; XII: 1, 2, 4). Predovšetkým na Slovensku ide o špecifický keramický tvar vyskytujúci sa v lužickom prostredí, s plynulým vývojom formy a použitej výzdoby.

Na hodnotenom sídlisku sa objavujú zlomky šálok zdobené vertikálnym žliabkovaním na vonkajšej strane (tab. XI: 3), pričom v jednom prípade bola zdobená aj z vnútornej strany, v podobe oproti sebe stojacich skupín žliabkov s malým zaveseným poloblúkom zo súbežných žliabkov (tab. XI: 1). Ďalšie zlomky inej šálky nesú vonkajšiu výzdobu v podobe šikmých skupín žliabkov v kombinácii zaveseného žliabkovaného poloblúka s vnútornou výzdobou (tab. XI: 6). Ako ornamentálny prvok sa na nádobách vyskytuje najmä viacnásobná girlanda pozostávajúca zo zvýšeného počtu pásov súbežných rýh, ako aj vyššieho počtu obvodových rýh, tie sa niekedy vyskytujú spolu s trojuholníkmi, ktoré sa začínajú objavovať na vonkajšej strane šálky ako nový ornamentálny prvok. Podobne zdobená je aj z časti zrekonštruovaná profilovaná šálka z Čiernych Kľačian, ktorá je zdobená tak na vnútornej, ako aj na vonkajšej strane. Vonkajšia výzdoba je kombináciou rytých zvislých línií s rytými trojuholníkmi pozostávajúcimi z rytých čiar, pričom vnútornú výzdobu predstavuje rytý vetvičkovitý ornament a rad drobných plytkých jamiek po obvode omfalického dna. Výzdoba trojuholníkmi je použitá aj na vnútornej hrane okraja (tab. IV: 2). Bohatá výzdoba na vonkajšej a vnútornej strane je typická pre profilované šálky neskej doby bronzovej. Zaujímavý tvar z objektu 2/2014 predstavuje fragment tela s pásikovým uchom vychádzajúcim priamo z okraja malej baňatej šálky (tab. XII: 7). Ide o šálku s plynulou profiláciou, s výzdobou v podobe šikmých žliabkov na vydutine. Podobný tvar vykazuje šálka zo sídliska v Terni-Lysej stráži (*Budinský-Krička/Miroššayová 1992, tab. III: 15*), ako aj šálka pochádzajúca z nekropoly v Großseutersdorfe v Rakúsku (*Peschel 1972, obr. 3: 12*). Svojou plynulou profiláciou je jej značne podobný nezdobený fragment bez uška. Tvar nádoby zodpovedá malej baňatej šálke, avšak v tomto prípade nie je vylúčené, že by mohlo ísť aj o pohár (tab. XII: 6). Pohárovitý tvar vykazuje malá zrekonštruovaná nádoba s kónickými stenami a rovným dnom (tab. I: 11), ktorá je podobná nádobke pochádzajúcej zo sídliska v Hajnej Novej Vsi (*Wiedermann 2013, obr. 156: 7*).

Amfory

Najmenej početnú skupinu na sídlisku predstavujú fragmenty z amfor. Spravidla boli, tak ako aj iné typy keramiky, vyhotovené z jemne plavenej hliny s prídavkom jemnejšieho ostriva a so starostlivo vyhladeným povrchom. Prevažne sa zachovali iba malé kúsky keramiky, opatrené žliabkovanou horizontálnou a vertikálnou výzdobou (tab. I: 7, 10; II: 3, 5; V: 1; XIV: 1, 3, 4), avšak nechýba ani výzdoba zaveseného poloblúka vytvorená zo súbežných žliabkov (tab. IV: 4; XIV: 5). Okrem takto zdobených zlomkov sa objavuje aj výzdoba v podobe okrúhleho plastického výčnelku (tab. V: 4), či fragmenty keramiky bez výzdoby (tab. V: 7).

Zaujímavý tvar predstavuje fragment z amfory pochádzajúci z objektu 2/2014. Ide o zlomok z rozhrania kónického hrdla slabo odsadeného od pliec amfory, ktorej ornament má podobu vodorovných žliabkov vystupujúcich do hrotitého výčnelku, pod ktorým sa nachádzajú tri malé okrúhle plytké jamky (tab. XIV: 2). Podobná amfora, ktorá má takmer rovnaké typologické znaky ako náš exemplár, pochádza z hrobu 404 v Budapešti-Békásmegyer (Váczí 2010, 48, tab. 8: 3). Hrotité výčnelky sú charakteristickým znakom pre východnú oblasť hornej Tisy, a tiež sa vyskytujú v gávskej kultúre.

Drobné predmety

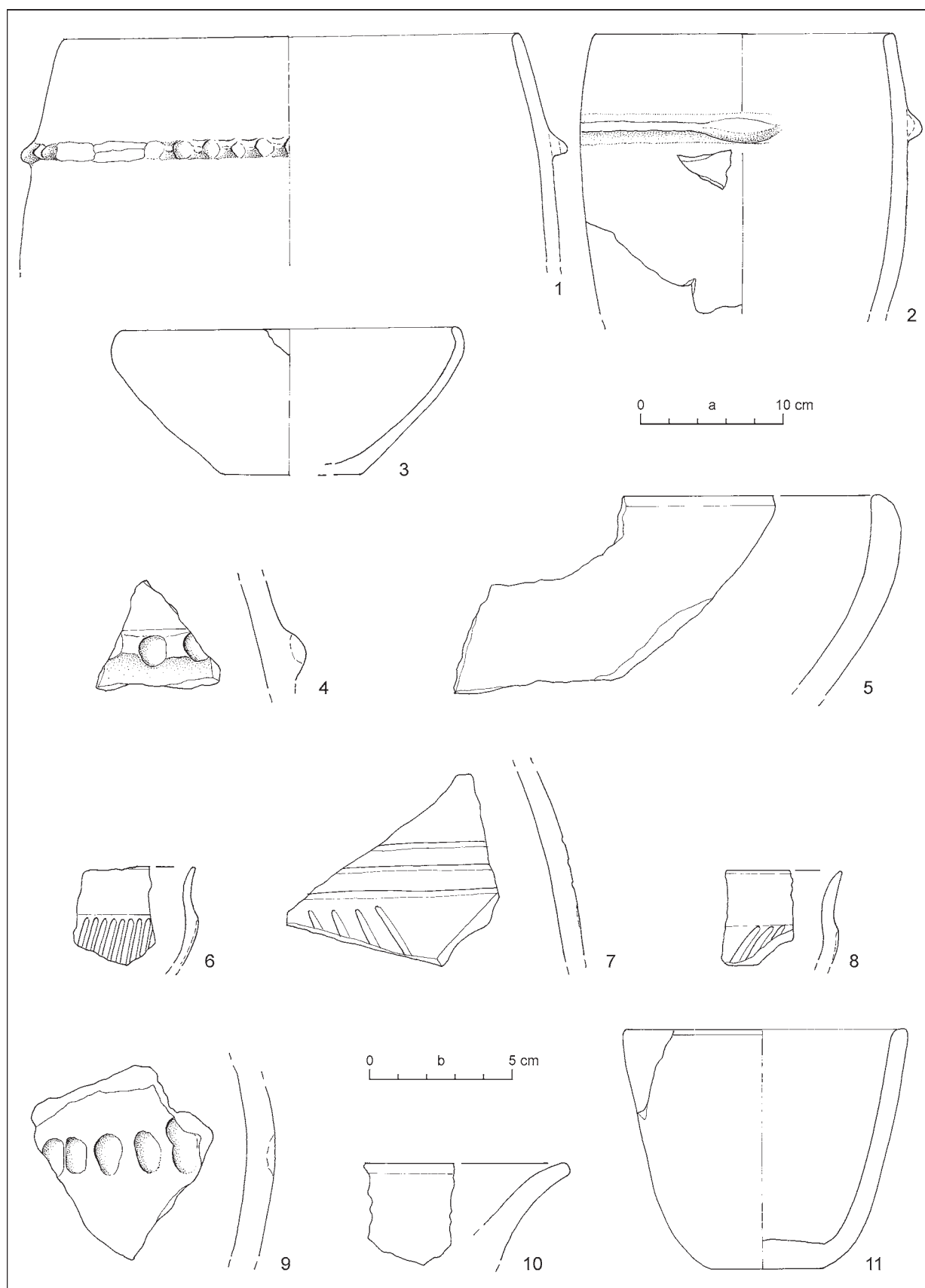
Podobne ako ostatné sídliská v Karpatskej kotline, aj sídlisko v Čiernych Kľačanoch je chudobné na nálezy z kovu. Kovové predmety sa na sídlisku vyskytli iba ojedinele, väčšinou vo forme drobných bronzových zliatkov. Okrem zliatkov sa v objekte 2/2013 vyskytli aj dva fragmenty väčšej železnej ihly (tab. III: 2) a menšieho bronzového predmetu, azda taktiež ihly (tab. III: 5).

Okrem nich sa na sídlisku objavili keramické predmety, ako napríklad prasleny, resp. ich zlomky, časti hlinených závaží, hlinené koliesko (obr. 6: 1) a korálik (obr. 6: 2). Taktiež nechýbajú fragmenty parožia, či kamenné nástroje. Prasleny sú malé oválne, dvojkónického a v jednom prípade splošteného tvaru. Väčšia časť predmetov pochádza z objektu 2/2013 (tab. III: 6–9) a 2/2014 (obr. 6: 3–5). Analogické tvary vykazujú napríklad prasleny zo sídliska z mladšej doby bronzovej v Pobedime, ktoré

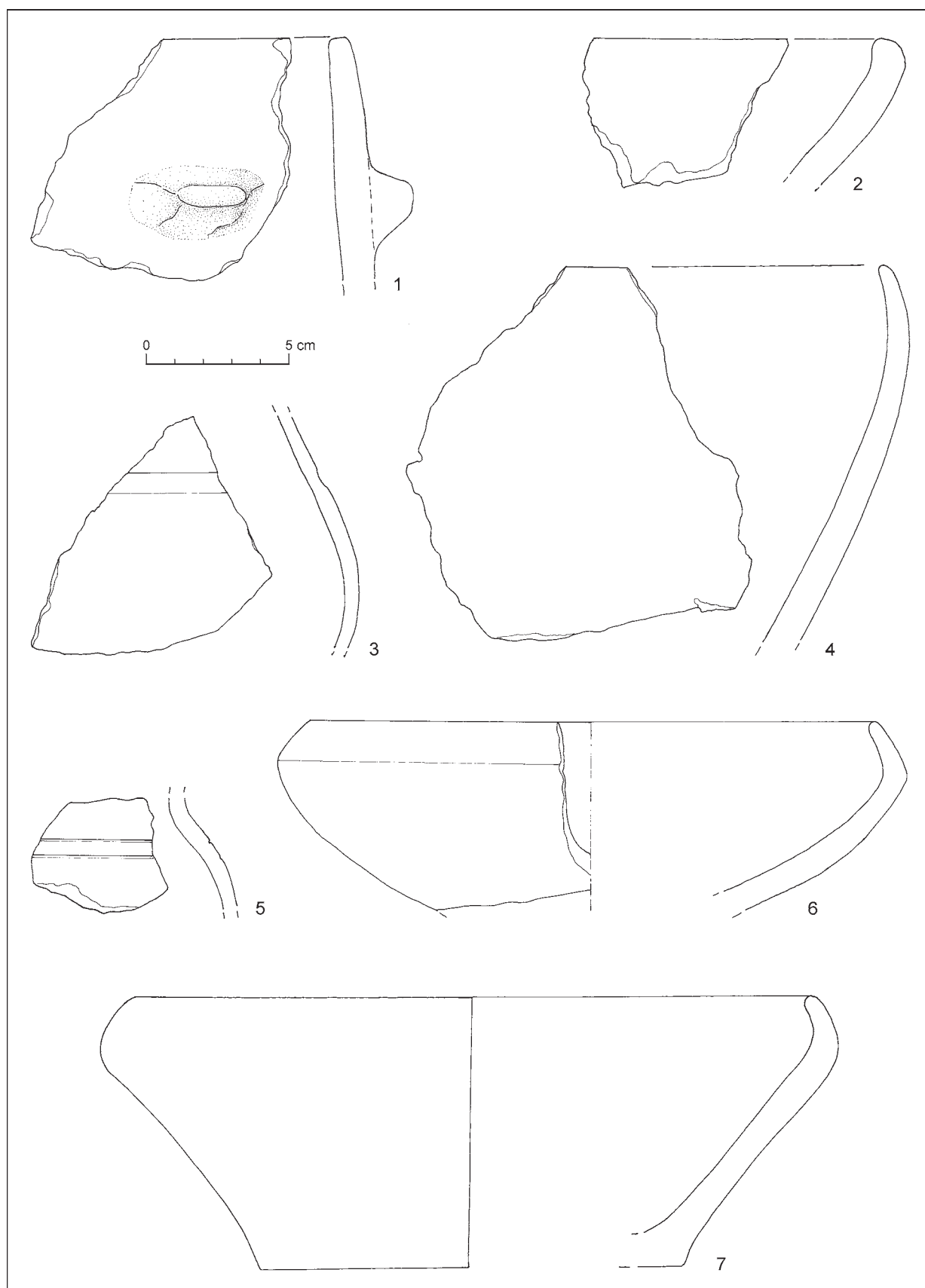
pochádzajú prevažne z kultúrnej vrstvy (*Studeníkova/Paulík* 1983, tab. LVIII: 3; LI: 3–5, 7, 17, 24, 25) alebo zo sídliska z neskorej doby bronzovej v Hajnej Novej Vsi (*Wiedermann* 2013, obr. 149: 5). Menších tvarov sú aj dobre vypálené hlinené závažia oválneho tvaru (obr. 5: 1–3). Je možné skonštatovať, že drobné predmety zachytené na sídlisku predstavujú bežný inventár na sídliskách v celom období praveku, takže nepredstavujú chronologicky citlivý materiál pre bližšie časové určenie.

ZÁVER

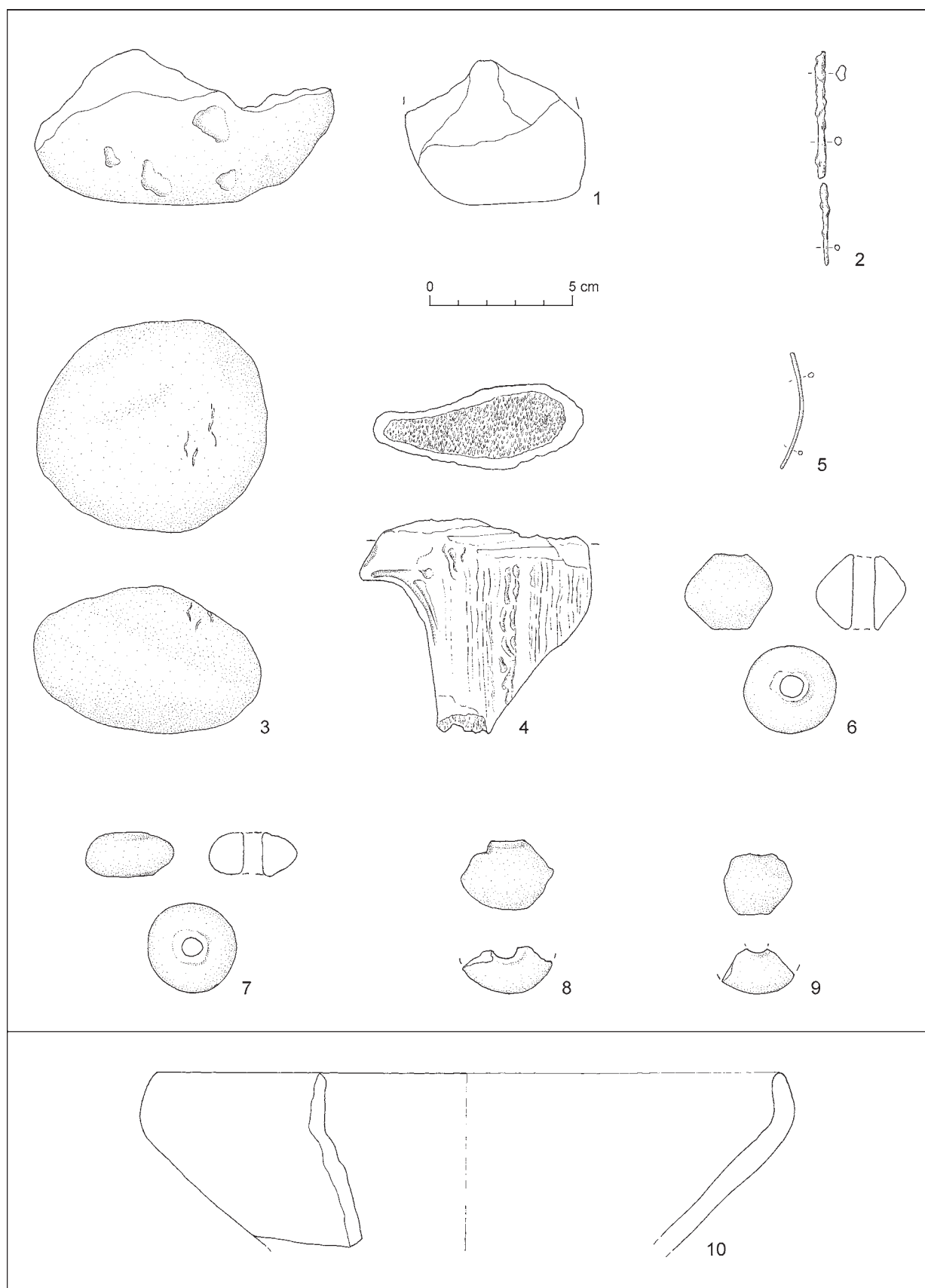
Počas dvoch výskumných sezón uskutočnených v rokoch 2013 a 2014 sa získal bohatý a rôznorodý súbor keramiky, dokladajúci osídlenie z rôznych dejinných období. Okrem dvoch pôdorysov domov so žlabmi, do ktorých bola vsadená kolová konštrukcia, a prevažujúcich sídliskových jám z doby kamennej, sa na nálezisku odkrylo aj niekoľko objektov z obdobia kultúr popolnicových polí. Z týchto sídliskových jám sa vyzdvihla keramika, ktorá je svojou pomerne bohatou škálou zdobených fragmentov datovaná do lužickej kultúry (HB–HC). Okrem sídliskových jám sa odkryl aj líniový objekt široký miestami až do 160 cm. Pravdepodobne ide o priekopu lužickej kultúry. V roku 2014 sa v sídliskovej jame 2/2014 našli črepy, ktoré poukazujú na osídlenie už v staršej fáze neskorej doby bronzovej (HB1). Medzi nimi sa nachádzali zlomky z kónických mís so šikmým hraneným okrajom. Okrem vplyvov z prostredia stredodunajských popolnicových polí sa na lokalite objavujú importy z územia juhovýchodných popolnicových polí, a to z oblasti rozšírenia gávskej kultúry. Dokladá to nález keramického zlomku z rozhrania kónického hrdla slabo odsadeného od pliec amfory v podobe vodorovných žliabkov vystupujúcich do hrotitého výčnelku, pod ktorým sa nachádzajú tri malé okrúhle plytké jamky. Jej tvar, resp. hrotité výčnelky na pleciach nádoby sú charakteristické predovšetkým pre oblasť hornej Tisy. S ňou súvisia aj fragmenty hrncovitých nádob, ktoré sú zdobené rôzne tvarovanou lištou umiestnenou na okraji. Aj napriek ich pomerne častému výskytu v Karpatskej kotline a priľahlých územiach nemožno vylúčiť možný vplyv práve z tejto oblasti. Toto významné polykultúrne sídlisko sa bude naďalej skúmať.

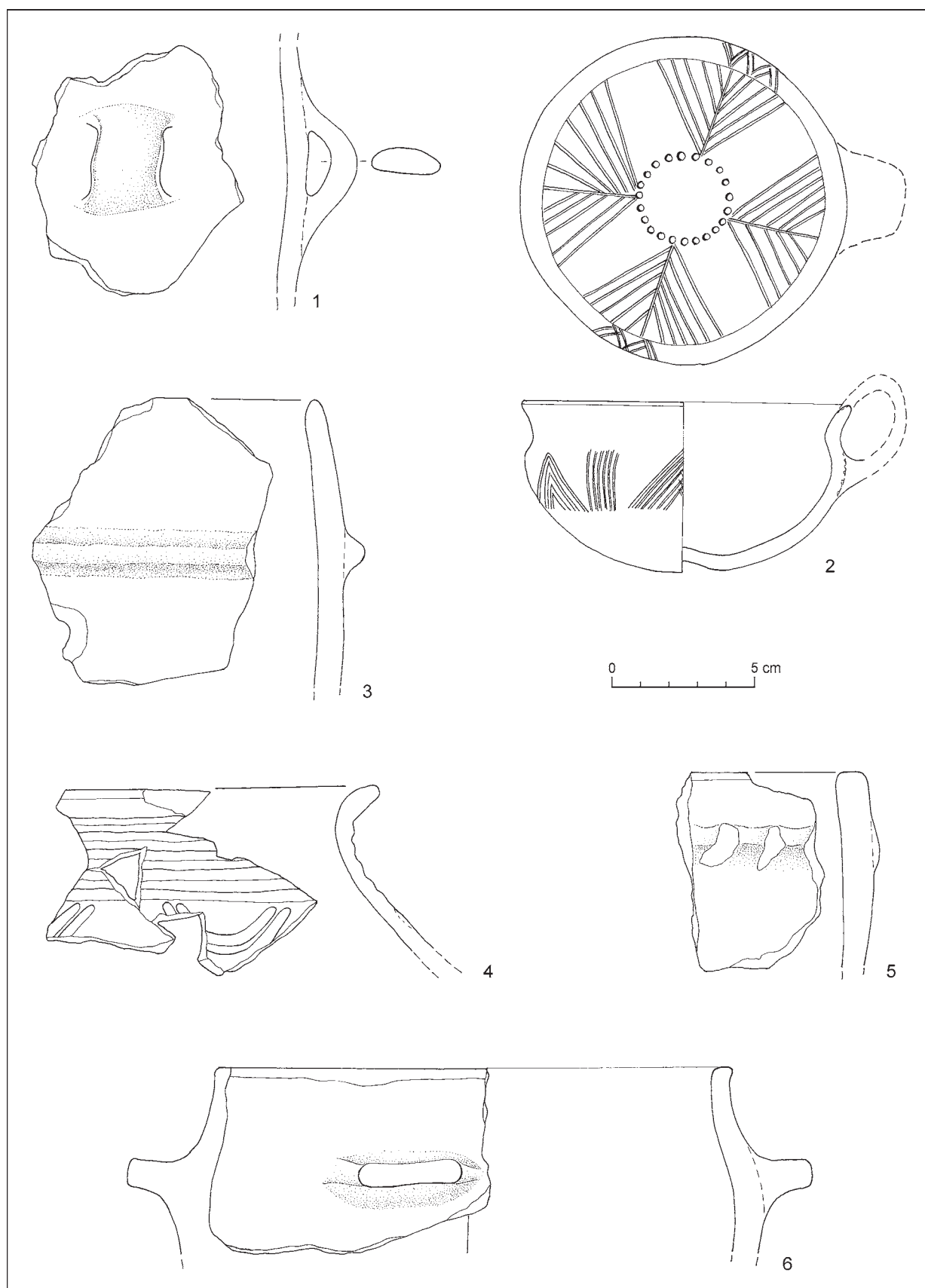
Tab. I. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2013. Mierky: a – 1–3; b – 4–11.

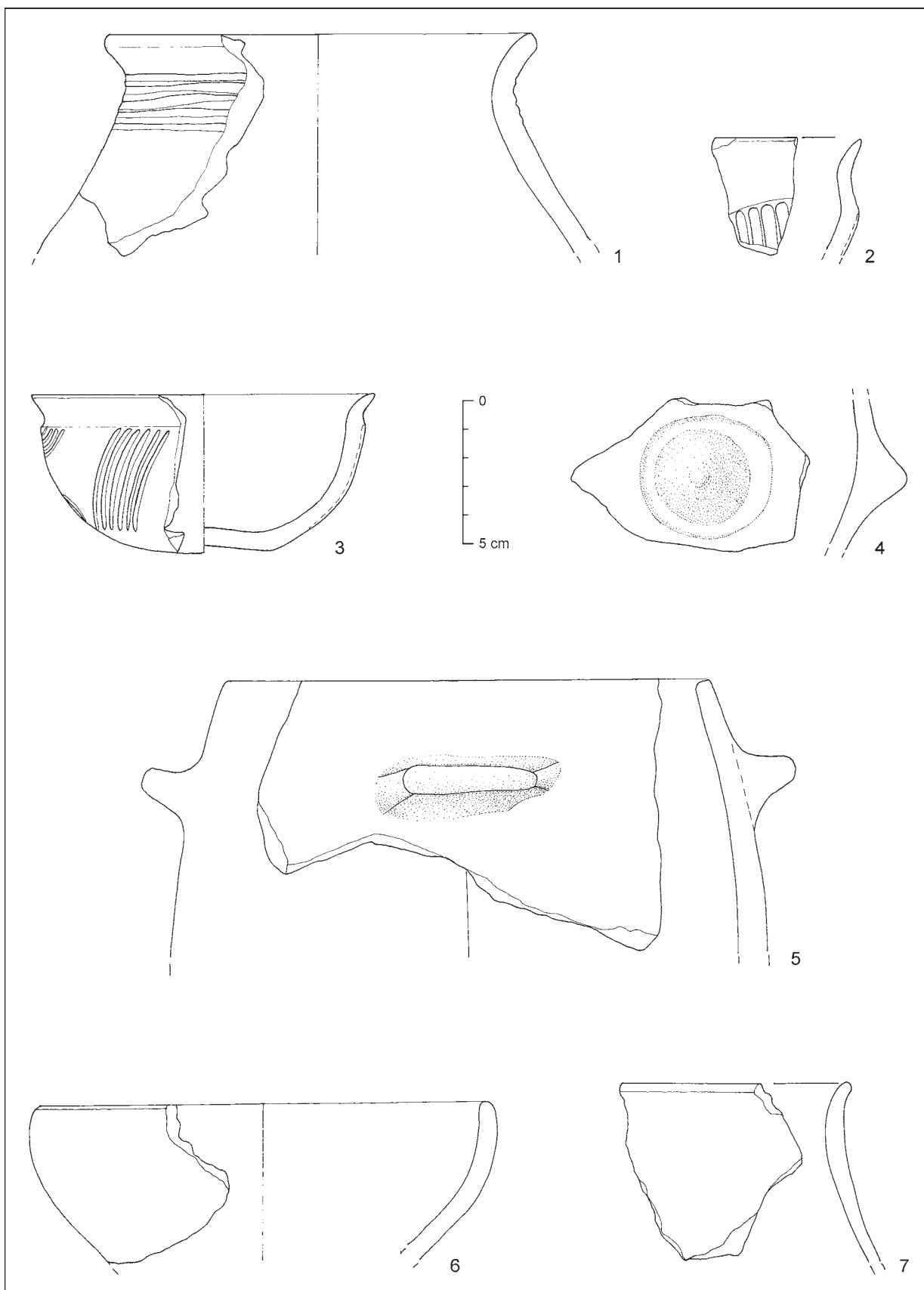
Tab. II. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2013.

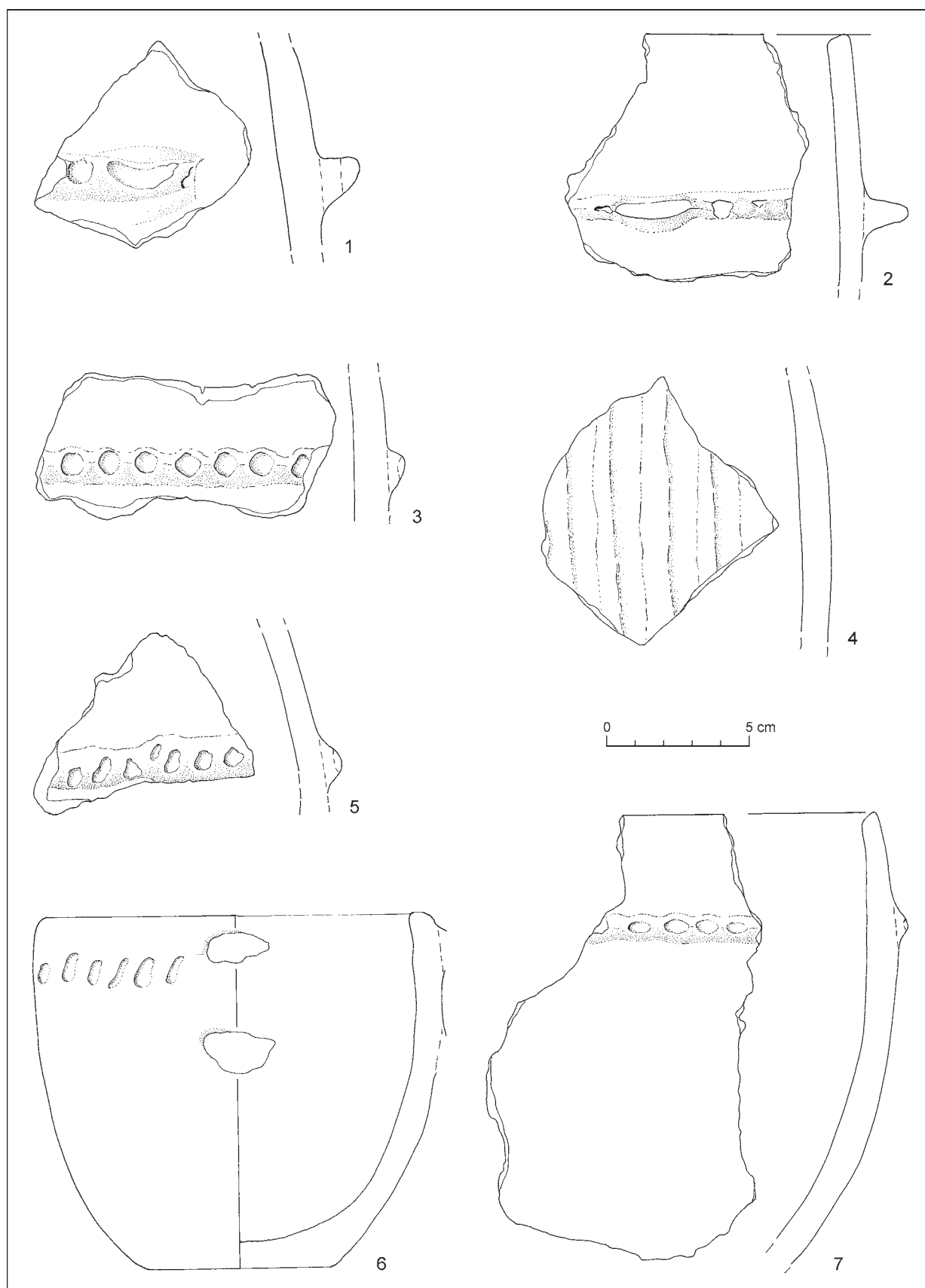
Tab. III. Čierne Kľačany-Pri mlyne. 1–9 – drobné predmety z objektu 2/2013; 10 – fragment misy z objektu 8/2013.

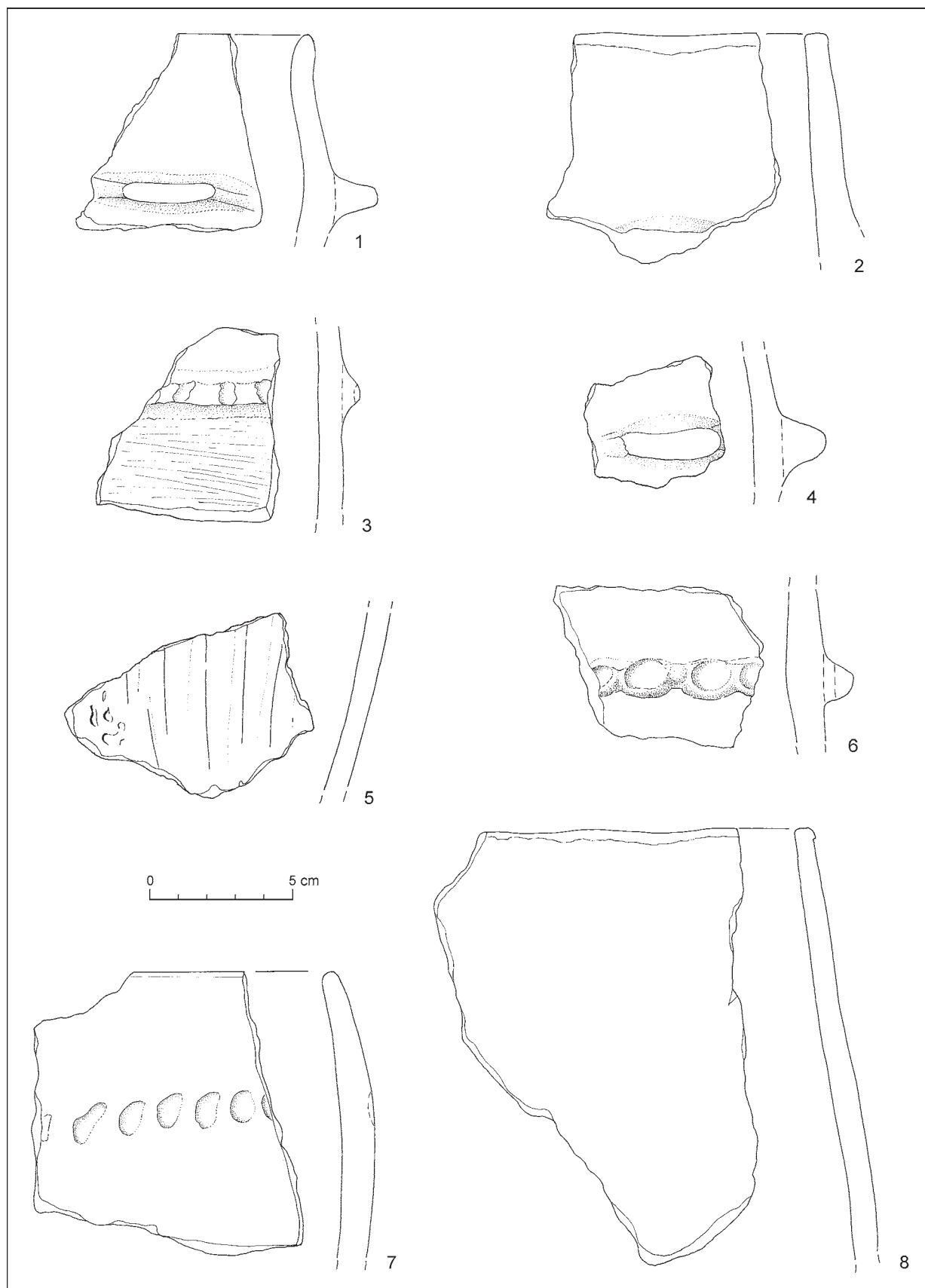
Tab. IV. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 11/2013.

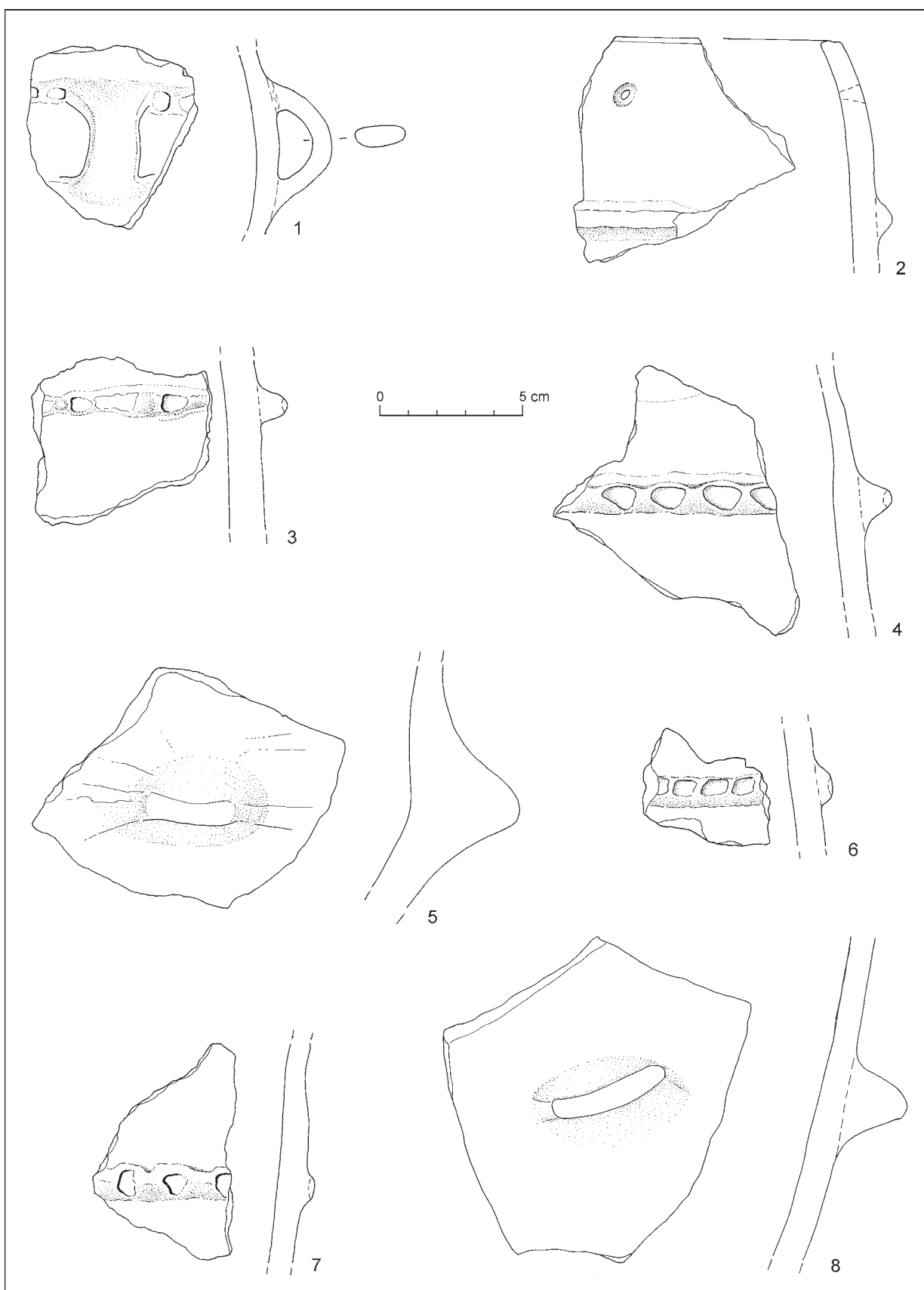
Tab. V. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 11/2013.

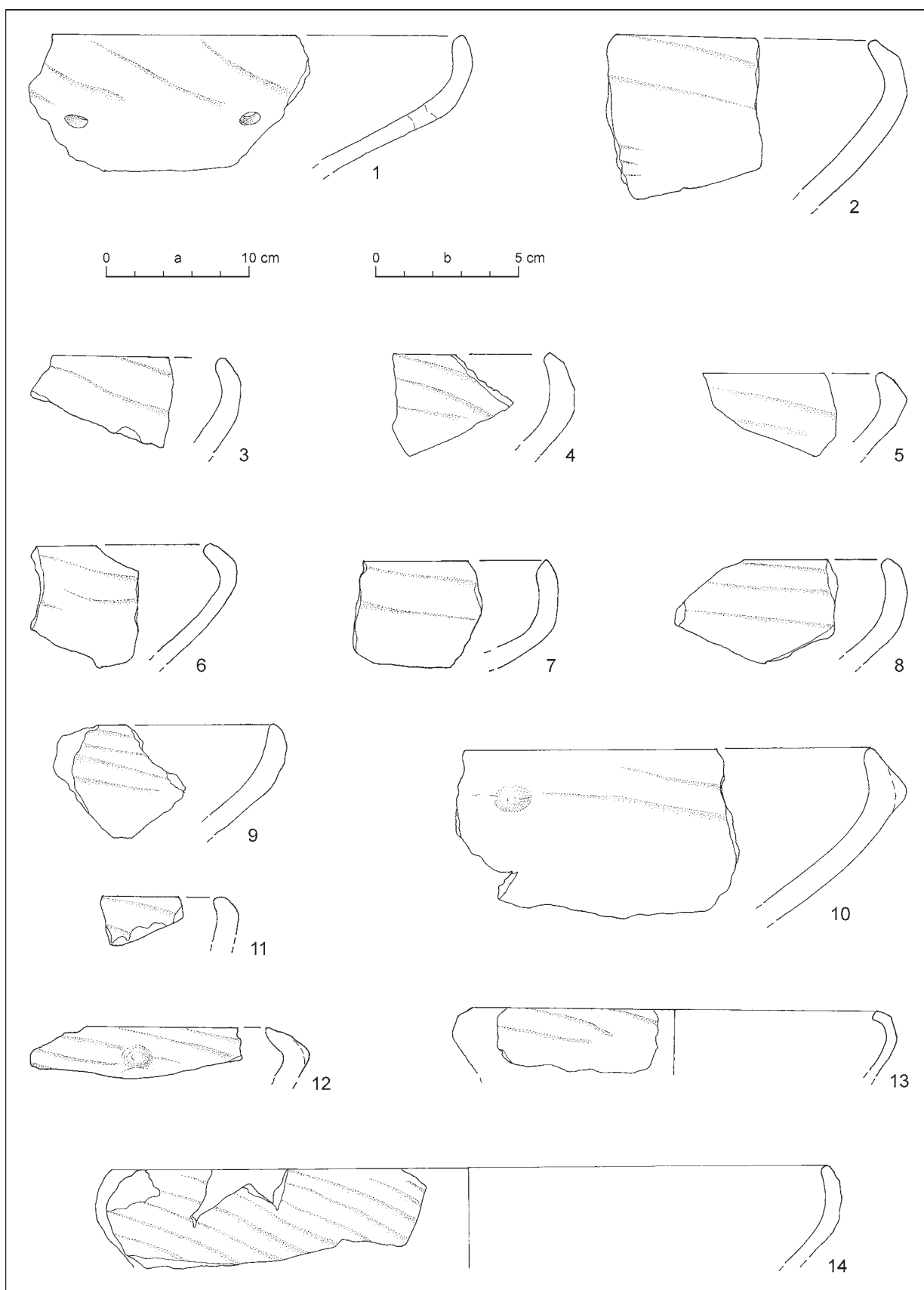
Tab. VI. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014.

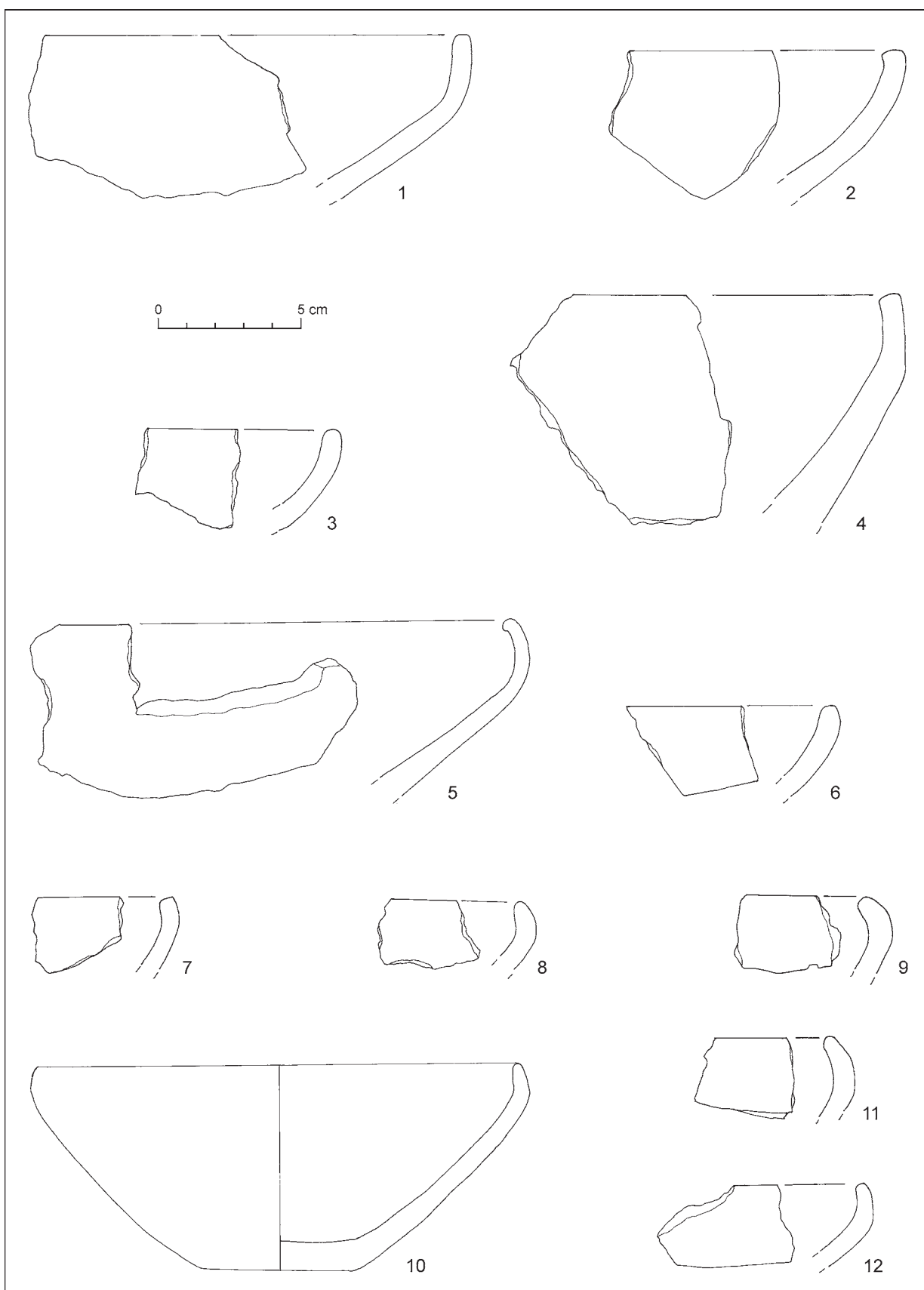
Tab. VII. Čierne Kľačany-Pri mlyne Výber keramiky z objektu 2/2014.

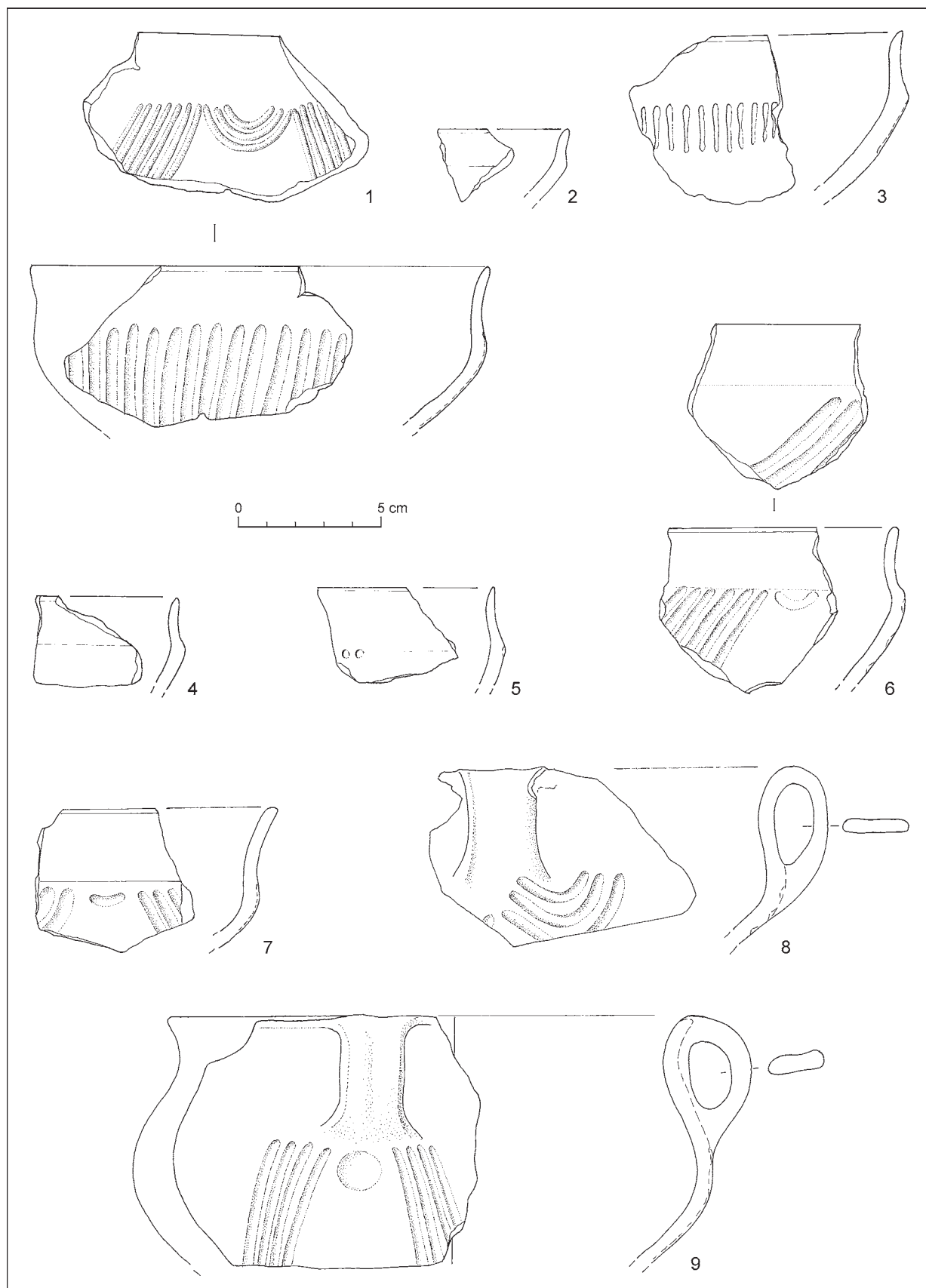
Tab. VIII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014.

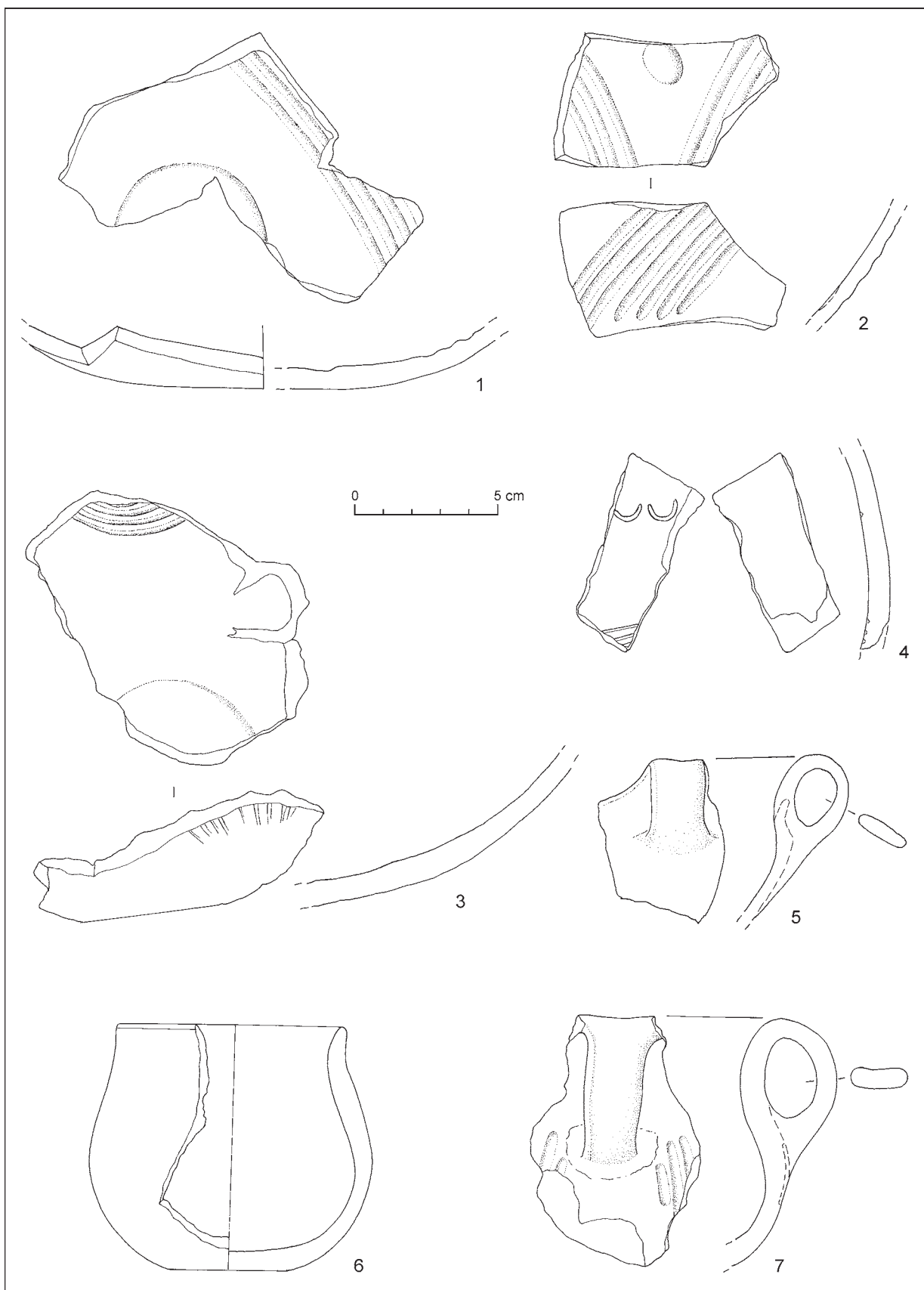
Tab. IX. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014. Mierky: a – 13; b – 1–12, 14.

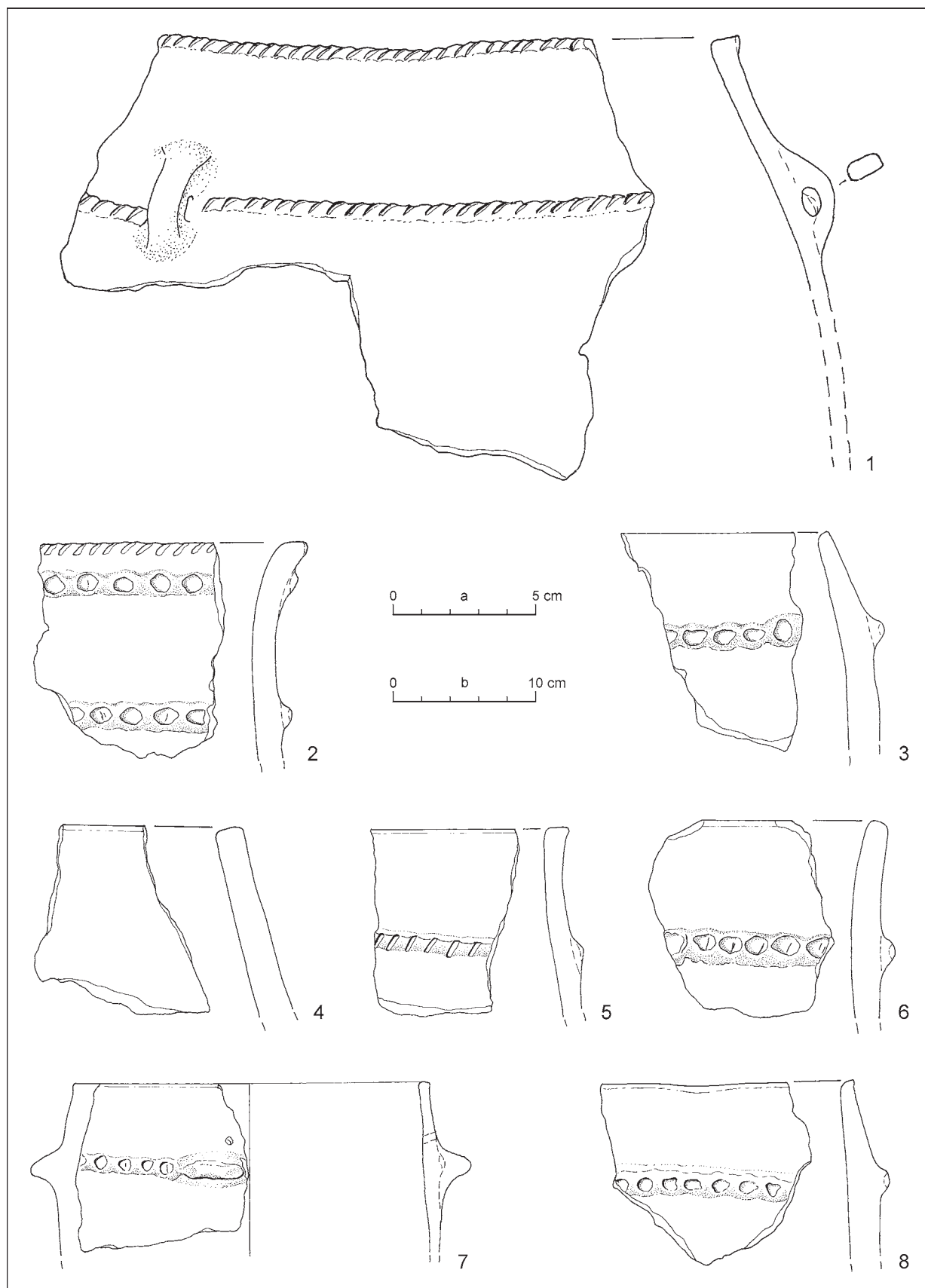
Tab. X. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014.

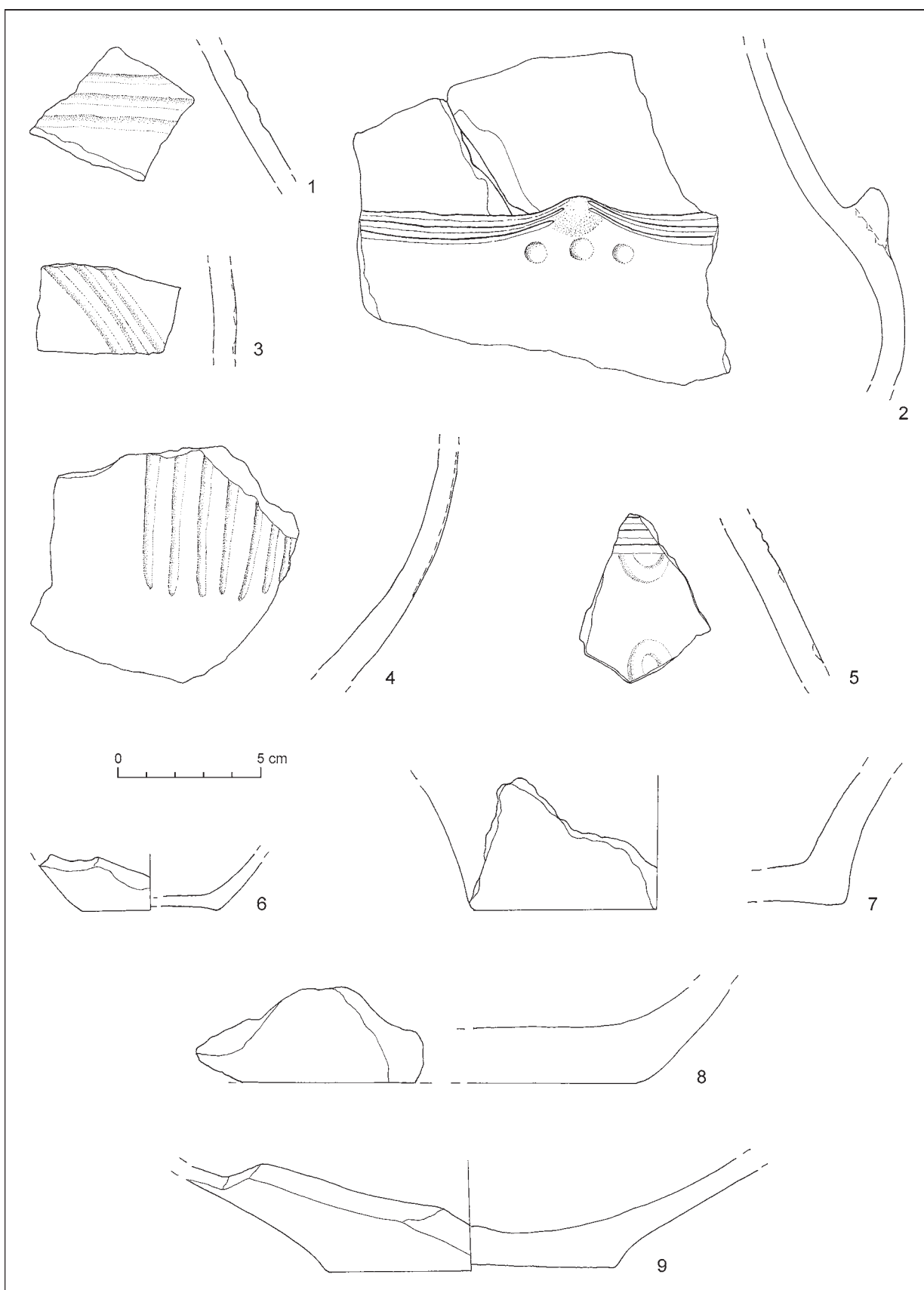
Tab. XI. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014.

Tab. XII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014.

Tab. XIII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014. Mierky: a – 2–6, 8; b – 1, 7.

Tab. XIV. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Výber keramiky z objektu 2/2014.

LITERATÚRA

- Balko* 1983 – J. Balko: Tesárske Mlyňany. Výsk. správa 10497/83. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1983. Nepublikované.
- Bátora* 1975a – J. Bátora: Neskoroeneolitické a halštatské nálezy zo Žitavian. AVANS 1974, 1975, 22.
- Bátora* 1975b – J. Bátora: Nevidzany. Výsk. správa 7286/75. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1975. Nepublikované.
- Bátora* 1977 – J. Bátora: Archeologický prieskum horného povodia Žitavy. AVANS 1976, 1977, 41, 42.
- Bátora* 1980 – J. Bátora: Pohrebisko lužickej kultúry v Zlatých Moravciach-Žitavanoch. AVANS 1978, 1980, 38, 39.
- Bátora* 1983 – J. Bátora: Výsledky sledovania zemných prác na stavenisku atómovej elektrárne v Mochovciach. AVANS 1982, 1983, 43, 44.
- Bátora/Bednár* 1982 – J. Bátora/P. Bednár: Nové archeologické lokality z horného Požitavia. AVANS 1981, 1982, 33–35.
- Bátora/Falkenstein/Hänsel* 1995 – J. Bátora/F. Falkenstein/B. Hänsel: Praveké a včasnohistorické nálezy z Malých Vozokán. AVANS 1993, 1995, 30, 31.
- Bednár* 1990 – P. Bednár: Prieskum v Čiernych Kľačanoch. AVANS 1988, 1990, 39.
- Bialeková* 1954 – D. Bialeková: Vráble. Výsk. správa 463/54. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1954. Nepublikované.
- Budinský-Krička/Miroššayová* 1992 – V. Budinský-Krička/E. Miroššayová: Terná-Lysá stráž – sídlisko z neskorej doby bronzovej a halštatskej (Pokus o chronologické a kultúrne určenie). Slov. Arch. 40, 1992, 47–76.
- Eisner* 1933 – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- Furmánek* 1970 – V. Furmánek: Záchranný výzkum mladohalštatského sídlíště ve Vráblich. Štud. Zvesti AÚ SAV 18, 1970, 342–352.
- Furmánek/Veliačik/Romsauer* 1982 – V. Furmánek/L. Veliačik/P. Romsauer: Jungbronzezeitliche befestigte Siedlungen in der Slowakei. In: Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin – Nitra 1982, 159–175.
- Gabulová* 2015 – M. Gabulová: Štúdium krajiny a osídlenia na hornom Požitaví v praveku až včasnej dobe dejinnej. Štud. Zvesti AÚ SAV 58, 2015, 97–165.
- Gabulová/Daňová* 2015 – M. Gabulová/K. Daňová: Výsledky z povrchového prieskumu na hornom toku Širočiny. Štud. Zvesti AÚ SAV 57, 2015, 99–109.
- Hampel* 1886 – J. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban I. Budapest 1886.
- Hanuliak* 1983 – M. Hanuliak: Nové sídliskové nálezy zo Zlatých Moraviec. AVANS 1982, 1983, 92, 93.
- Hrubec* 1984 – I. Hrubec: Nemčiňany. Výsk. správa 10815/84. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1984. Nepublikované.
- Cheben, I./Cheben, M.* 2014 – I. Cheben/M. Cheben: Doklady spracovávania medenej rudy na sídlisku lengyelskej kultúry v Čiernych Kľačanoch. Medzinárodná konferencia Argenti Fodina 10.–12. septembra 2014. Banská Štiavnica – Kammerhof 2014, 24–32.
- Cheben, M.* 2015 – M. Cheben: Geofyzikálna prospekcia na Slovensku v rokoch 2010 až 2014. Štud. Zvesti AÚ SAV 57, 2015, 111–139.
- Illášová* 1985 – L. Illášová: Petrografický rozbor a geologické posúdenie kamenných artefaktov z archeologických lokalít. AVANS 1984, 1985, 106–108.
- Illášová/Veliačik* 1997 – L. Illášová/L. Veliačik: Kamenná podložka z hradiska v Kostoľanoch pod Tribečom. AVANS 1995, 1997, 89.
- Klčo* 1983 – M. Klčo: Tesárske Mlyňany. Výsk. správa 10 331/83. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1983. Nepublikované.
- Kolník/Veliačik* 1983 – T. Kolník/L. Veliačik: Neskoro antická pyxida z Čiernych Kľačian. (Ikonografia, datovanie a vzťahy k Veľkej Morave). Slov. Arch. 31, 1983, 17–70.
- Kolníková* 1955 – E. Kolníková: Zlaté Moravce. Výsk. správa 405/55. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1955. Nepublikované.
- Kolníková* 1962 – E. Kolníková: Čierne Kľačany. Výsk. správa 1206/62. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1962. Nepublikované.
- Kujovský* 1977 – R. Kujovský: Stopy eneolitického a stredovekého osídlenia v Čaradiciach. AVANS 1976, 1977, 182.
- Kujovský* 1978 – R. Kujovský: Záchranný výskum v Novej Vsi nad Žitavou. AVANS 1977, 1978, 154, 155.
- Kujovský* 1980a – R. Kujovský: Eneolitické a halštatské sídlisko v Novej Vsi nad Žitavou. AVANS 1978, 1980, 203, 204.
- Kujovský* 1980b – R. Kujovský: Lužické pohrebisko v Zlatých Moravciach. AVANS 1979, 1980, 118, 119.
- Kujovský* 1984 – R. Kujovský: Lužické pohrebisko a lengyelské sídlisko v Zlatých Moravciach-Kňažiciach. AVANS 1983, 1984, 129.
- Mitáš/Stegmann-Rajtár* 2007 – V. Mitáš/S. Stegmann-Rajtár: Nové nálezy z prieskumov opevneného hradiska Veľký Lysec. AVANS 2005, 2007, 146–148.
- Novotná* 1970 – M. Novotná: Die Bronzhortfunde in der Slowakei. Bratislava 1970.
- Paulík* 1963 – J. Paulík: K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej Kotline. Slov. Arch. 11, 1963, 269–338.
- Peschel* 1972 – K. Peschel: Ein Brandgräberfeld der Bronzezeit von Großeutersdorf, Kr. Jena. Alt-Thüringen 12, 1972, 131–249.
- Porubský* 1958 – J. Porubský: Lužické popolnicové pole v Partizánskom. Slov. Arch. 6, 1958, 82–98.
- Rajnič* 1960 – A. Rajnič: Nová Ves nad Žitavou. Výsk. správa 116/60. Archeologický ústav SAV Nitra. Nitra 1960. Nepublikované.
- Romsauer* 1975 – P. Romsauer: Záchranný výskum na halštatskom žiarovom pohrebisku vo Veľčiciach. AVANS 1974, 1975, 93, 94.
- Romsauer/Borzová/Bisták* 2013 – P. Romsauer/Z. Borzová/P. Bisták: Výsledky prieskumu na hradisku na Veľkom Lysci a v jeho zázemí. Štud. Zvesti AÚ SAV 54, 2013, 81–212.
- Ruttikay* 1999 – M. Ruttikay: Výsledky archeologických prieskumov na hornom Požitaví. AVANS 1997, 1999, 143–145.

- Ruttkay/RuttKayová 1992 – M. Ruttkay/J. RuttKayová: Pokračovanie prieskumu horného Požitavia. AVANS 1990, 1992, 91–93.
- Ruttkay/RuttKayová/Hunka 1992 – M. Ruttkay/J. RuttKayová/J. Hunka: Pokračovanie v prieskume horného Požitavia. AVANS 1991, 1992, 110–112.
- Ruttkay et al. 2011 – M. Ruttkay/M. Bielich/M. Cheben/M. Vojteček/B. Zajacová: Pripravné prieskumy a výskumy na stavbe R1 Beladice – Tekovské Nemce. AVANS 2008, 2011, 222–224.
- Ruttkay et al. 2014a – M. Ruttkay/H. Baliová/P. Bednár/M. Bielich/A. Bistáková/J. Ďuriš/M. Gabulová/J. Haruštiak/M. Jakubčinová/R. Malček/V. Mitáš/M. Vojteček: Záchranné archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Nitra-Selenec – Beladice. AVANS 2009, 2014, 209–229.
- Ruttkay et al. 2014b – M. Ruttkay/K. Daňová/M. Cheben/Z. Poláková/B. Zajacová: Záchranné archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Beladice – Tekovské Nemce. AVANS 2009, 2014, 229–237.
- RuttKayová/RuttKay 1988 – J. RuttKayová/M. RuttKay: Ďalšie prieskumy v hornom Požitaví a v okolí Nitry. AVANS 1987, 1988, 120, 121.
- RuttKayová/RuttKay 1991 – J. RuttKayová/M. RuttKay: Archeologické nálezy v zbierkach mestského múzea v Zlatých Moravciach. In: Inf. SAS. Suppl. 2. Nitra 1991.
- Studeníková/Paulík 1983 – E. Studeníková/J. Paulík: Osada z doby bronzovej v Pobedime. Bratislava 1983.
- Točík 1984 – A. Točík: Prieskumy na južnom Slovensku. AVANS 1983, 1984, 212–214.
- Váczi 2010 – G. Váczi: Cultural connections and interactions in the Late Bronze Age cemetery of Budapest-Békásmegyer, Hungary. In: M. Lochner/F. Ruppenstein: Brandbestattungen von der mittleren Donau bis zur Ägäiszwischen 1300 und 750 v. Chr. Wien 2010, 45–62.
- Veliačik 1975 – L. Veliačik: Záchranná akcia v Čiernych Kľačanoch. AVANS 1974, 1975, 107–110.
- Veliačik 1987 – L. Veliačik: Prieskum výšinných polôh v okolí Zlatých Moraviec. AVANS 1986, 1987, 107, 108.
- Veliačik/Romsauer 1994 – L. Veliačik/P. Romsauer: Vzťah a vývoj osídlenia lužických a stredodunajských poľnohospodárskych polí na západnom Slovensku 1. Nitra 1994.
- Wiedermann 2013 – E. Wiedermann: The prehistoric multicultural settlement of Hajná Nová Ves (Slovakia): Cultural-historical, settlement-archaeological and archaeo-environmental contexts in Western Carpathia at the end of early prehistoric and in the late prehistoric periods. BAR Internat. Ser. 2482. Oxford 2013.

Rukopis prijatý 1. 4. 2016

Abstract translated by Michal Holeščák and Barbara Zajacová
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

PhDr. Ivan Cheben, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
ivan.cheben@savba.sk

Mgr. Michal Cheben
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
michal.cheben@savba.sk

Mgr. Petra Chebenová
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
petra.chebenova@savba.sk

Siedlungsobjekte aus der späten Bronzezeit und den Anfang der Hallstattzeit in Čierne Kľačany

Ivan Cheben – Petra Chebenová – Michal Cheben

ZUSAMMENFASSUNG

Südlich der Gemeinde Čierne Kľačany auf einer Terrain-Landzunge, die zwei Bäche umfließen, wurde im Jahr 2012 durch eine geomagnetische Prospektion nicht nur das Ausmaß der Besiedlung, sondern auch die Dichte und Vorkommen der archäologischen Objekte und Situationen aus unterschiedlichen historischen Etappen belegt. Die Flur Pri mlyne, in der Literatur auch als Mlynské diely angeführt, ist vor allem durch den Fund eines Grabes aus der großmährischen Periode, datiert in das 9. Jh., bekannt.

Seit dem Jahr 1974, als die Fundstelle zum ersten Mal verzeichnet wurde, hat man einige Oberflächen-Sammeln realisiert. Ausführlich war die Lokalität im Jahr 2009 untersucht, wenn die Fläche bei der Asphaltstraße, führend zur ehemaligen Wasserwerks-Tankstelle, freigelegt wurde. Die ältesten Spuren nach einer Besiedlung sind durch Siedlungsobjekte der Kultur mit der Linearbandkeramik und der Želiezovce-Gruppe aus dem Neolithikum belegt. Eine intensivere Besiedlung ist während der Lengyel-Kultur (Ludanice-Gruppe), derer zahlreiches Inventar eine dichte Besiedlung auch in der breiteren Umgebung beweist, verzeichnet. Aus der Fundstelle ist auch Keramik der Trichterbecherkultur und der Badener-Kultur bekannt. Nach einem zeitlichen Hiatus kommen Funde erst aus der Spätbronzezeit und dem Anfang der Hallstattzeit (HB–HC) vor. Die jüngere Periode repräsentieren vertiefte Wohnstätten aus der jüngeren Eisenzeit, aus der Völkerwanderungszeit (5. Jh.) und aus der Periode des Hochmittelalters (11.–12. Jh.), mit dem auch einige Meter entfernte mitteleuropäische Grabstätte zusammenhängt.

Während zwei Grabungssaisons, durchgeführt in den Jahren 2013 und 2014, gewann man eine reiche und verschiedenartige Kollektion der Keramik, die die Besiedlung aus unterschiedlichen historischen Perioden belegt.

Außer zwei Grundrissen von Häusern mit Rinnen, in die eine Pfahlkonstruktion eingesetzt wurde, und überwiegenden Siedlungsgruben aus der Steinzeit, wurden auf der Fundstelle auch einige Objekte aus den Kulturen der Urnenfelderzeit freigelegt. Aus diesen Siedlungsgruben hat man Keramik abgehoben, die durch ihre relativ reiche Skala der verzierten Fragmente in die Lausitzer-Kultur (HB–HC) datiert wird. Außer den Siedlungsgruben hat man auch ein Linienobjekt, stellenweise bis 160 cm breit, freigelegt. Wahrscheinlich handelt es sich um einen Graben der Lausitzer-Kultur. Im Jahr 2014 wurden in der Siedlungsgrube 2/2014 Scherben gefunden, die auf eine Besiedlung schon in der älteren Phase der späten Bronzezeit (HB1) hinweisen. Unter ihnen befanden sich Bruchstücke aus konischen Schüsseln mit schrägem abgekanstem Rand. Außer den Einflüssen aus dem Milieu der mitteldanubischen Urnenfelder kommen auf der Lokalität Importe aus dem Gebiet der südöstlichen Urnenfelder, und das aus dem Gebiet der Verbreitung der Gáva-Kultur, vor. Dies belegt ein Fund eines keramischen Bruchstücks aus der Wende des konischen Halses, schwach abgesetzt von Schultern der Amphore in Form von horizontalen Rillen, hervorgetreten in einen spitzigen Ausläufer, unter dem sich drei kleine runde flache Grübchen befinden. Ihre Form, bzw. die spitzigen Knubben auf den Schultern des Gefäßes sind vor allem für das Gebiet der oberen Theiß charakteristisch. Mit ihm hängen auch die Fragmente der topfartigen Gefäße zusammen, die mit verschiedenartig geformter Leiste, platziert am Rand, verziert sind. Auch trotz ihres relativ häufigen Vorkommens im Karpatenbecken und den anliegenden Gebieten kann ein möglicher Einfluss gerade aus diesem Territorium nicht ausgeschlossen werden. Diese bedeutende polykulturelle Siedlung wird auch weiter erforscht werden.

Abb. 1. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Karte mit markierten Lagen der archäologischen Ausgrabungen in den Jahren 2013 und 2014.

Abb. 2. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Karte der magnetischen Anomalien (erstellt von M. Cheben und K. Rassmann im Jahr 2012) mit markierten Ausgrabungsflächen aus den Jahren 2013 und 2014.

Abb. 3. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Grundrisse der Objekte untersucht im Jahr 2013.

Abb. 4. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Grundrisse der Objekte untersucht im Jahr 2014.

Abb. 5. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Fragmente der Tongewichte. 1 – Objekt 5/2013; 2, 3 – Objekt 6/2013.

Abb. 6. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Kleinfunde aus dem Objekt 2/2014.

Taf. I. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2013. Maßstäbe: a – 1–3; b – 4–11.

Taf. II. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2013.

Taf. III. Čierne Kľačany-Pri mlyne. 1–9 – Kleine Gegenstände aus dem Objekt 2/2013; 10 – Fragment einer Schüssel aus dem Objekt 8/2013.

Taf. IV. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 11/2013.

Taf. V. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 11/2013.

Taf. VI. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

Taf. VII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

Taf. VIII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

Taf. IX. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014. Maßstäbe: a – 1–12, 14; b – 13.

Taf. X. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

Taf. XI. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

Taf. XII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

Taf. XIII. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014. Maßstäbe: a – 1, 7; b – 2–6, 8.

Taf. XIV. Čierne Kľačany-Pri mlyne. Auswahl der Keramik aus dem Objekt 2/2014.

SÍDLISKÁ Z 8.–10. STOROČIA V CHĽABE *

MILAN HANULIAK

Settlements from 8th–10th century in Chľaba. The locality belongs into the cadastre of the village Chľaba. It's located on a low elevation on the left bank of the river Danube. The area of 0.26 hectare was explored during the years 1977–1981. In this area were found 131 settlement buildings from the primeval age, early historical period and the Middle Ages. Twenty representatives belong into the 8th–10th cent. Among them are eight houses, six fire pits, two agricultural sunken dwellings and storage pits, one corn storage pit and exterior oven. Data about size, form, construction and use do not differ from the representatives, which are known in other finding places from the Early Middle Ages. It is important to mention that there were built only stone vaulted ovens in each building in two cases they were on an elevated earth step. Above one oven was an equipment that helped to drain off the smoke from the room. In the corn storage pit it was possible to store corn for all inhabitants of the settlement. Unusually high number of oval pits with burning fire served for processing of raw materials. In the material culture there prevail fragments of ceramic vessels. There was found no complete vessel. The settlement is divided into two time horizons according to thickness of walls, typology of mouth and decoration motifs. Into the end of phase of 9th and the 10th cent. belong 19 buildings located in two zones. In the residential area were sunken dwellings placed around a „square“, with an area 210 m². Agricultural buildings were scattered west of the residential area. Two houses with more advanced traits were placed in it later. Just one sunken dwelling belongs into the older horizon of the 8th cent. The rest of dwellings were probably destroyed by intensive settlement of this area in 11th–16th cent.

Key words: southwestern Slovakia, Early Middle Ages, settlement features, material culture, chronology, settlement structure, economic activities.

ÚVOD

S prelomovým úsekom sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia sú späté začiatky viacerých archeologických výskumov na lokalitách ležiacich na ľavom brehu Dunaja. Tieto aktivity súviseli so záchranou nálezísk pred ich narušením výstavbou Vodného diela na Dunaji. Z okolia dnešného Štúrova patria k najvýznamnejším sídliskovým útvarom z Mužle-Čenkova a Chľaby. Okrem etapovitého osídlenia počas praveku a včasnej doby historickej boli oba areály ťažiskovo osídlené v stredovekom období. Zatiaľ čo prvá časť čenkovského nálezového fondu bola vyhodnotená v rámci monografie (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993), menej početný chľabský materiál sa publikoval v prehľadnej štúdií (Hanuliak 1989, 151–207). Bez možnosti zverejnenia katalógizovaných údajov, dôkladnej typologickej charakteristiky sídliskových objektov a materiálnej kultúry na väčšom stranovom rozsahu sa v tomto publikačnom výstupe prezentoval iba prierezový obraz o osídlení lokality.

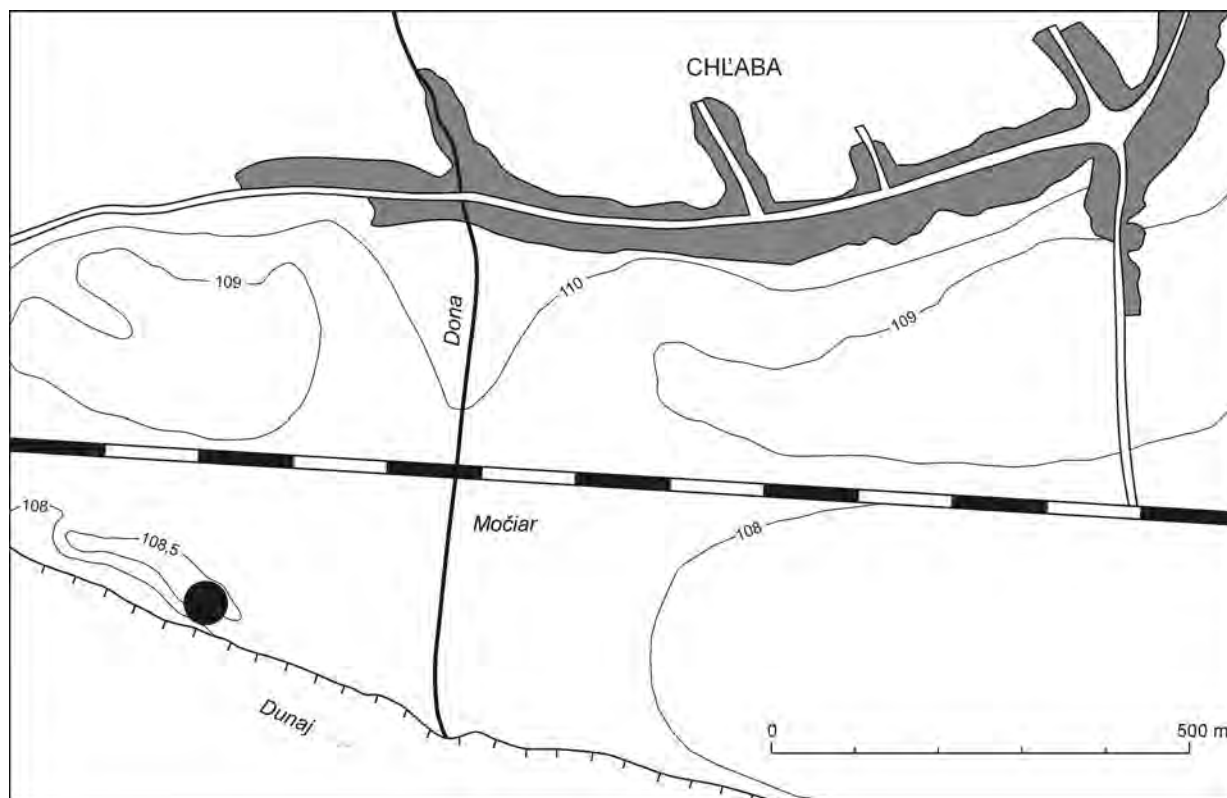
Niektoré z týchto údajov sa sprístupnili v kratších štúdiách zhodnocujúcich príslušné etapy stredovekého až ranonovovekého osídlenia lokality (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987; Hanuliak 1992; Hanu-

liak/Zábojník 1981; 1982). Zakrátko sa však ukázalo, že ani táto forma nie je dostatočne informatívna v prípade nálezového fondu z mladšieho úseku včasného stredoveku vyplňajúceho úsek 8.–10. stor. K náprave predchádzajúcich nedostatkov má prispieť táto štúdia. V nej budú hlavné zložky nálezového fondu vyhodnotené v takom rozsahu, aby sa vystihli podstatné typologicko-chronologické aspekty, s nimi previazané ďalšie informácie, ktoré načrtnú reálnejší obraz o sídliskových útvaroch zo záverečnej etapy včasného stredoveku a ich postavení v danom mikroregióne.

Informácie o lokalite

Vyhodnocované nálezisko leží v západnom úseku katastra obce Chľaba (okr. Nové Zámky). Od jej stredu je vzdialené takmer 1300 m (obr. 1). Zaberá východný výbežok nízkej vyvýšeniny s nadmorskou výškou 108,5 m priliehajúcou k ľavému brehu Dunaja pri 1711. kilometrovníku jeho toku. O osídlení tohto miesta nerozhodla iba blízkosť rieky, ale aj jeho prevýšenie v rovinatom i sčasti podmokrenom prostredí označovanom ako „Močiar“. O jeho vznik sa pričínala podpovrchová voda stekajúca zo

* Príspevok vznikol s podporou grantového projektu 2/0044/14 agentúry VEGA.

Obr. 1. Chľaba. Výsek z katastra obce s vyznačenou polohou lokality.

svahov pohoria Burda, ktoré sa dvíhajú od severnej okrajovej línie intravilánu. Ich podložie z andezitov a pyroklastík prekrýva vrstva würmskej spraše, ktorá dosahuje hrúbku štyroch metrov. Jej hodnota smerom k Dunaju klesá a prekrýva piesčito-štrkové uloženiny. Na tomto podklade sa vďaka riedkemu dubovému a hrabovému porastu, nadpriemerným ročným teplotám a primeranej zrážkovej činnosti dotvorili v minulosti lužné a nivné pôdy prekryté hnedozemou vhodnou na poľnohospodársku produkciu (*Atlas krajiny 2002*, 104 nn.).

V opísanom prostredí sa v mladšej etape archeologického výskumu odkrývaná plocha rozšírila na 0,26 ha. Okrem sídliskových objektov z iných chronologických úsekov sa v rokoch 1980–1981 zdokumentovalo v tomto areáli aj 20 reprezentantov z 8.–10. stor. (*Hanuliak 1989*, 156–162). Najjužnejšie z nich sú od súčasného riečného koryta vzdialené 9–14 m (obr. 2). Táto vzdialenosť zrejme nepredstavovala vážnejšie ohrozenie sídliskovej plochy záplavami, pretože jej najvýznamnejší úsek bol nad obvyklou hladinou Dunaja vyvýšený minimálne o 200 cm. Jestvujúca svahovitosť sa v minulosti pričinila o pozvoľný nárast hrúbky sídliskovej vrstvy v nižšie položených úsekoch areálu, zatiaľ čo v ťažiskovej časti plochy išlo zhruba o 20 cm. V roku

1980 bola táto vrstva spolu orniciou odstránená zemným strojom až po niveletu svetložltého sprašového podložja. Nemenej dôležitá je takisto vzdialenosť objektov od troch zvyšných okrajových línií prebadanej plochy. Podľa toho zrejme nebol odkrytý kompletný sídliskový útvar, ale iba istý segment z celkového rozsahu osídlenej plochy.

KATALÓG

Objekt 8 – ohnisková jama (sektor J/2–3; tab. I)

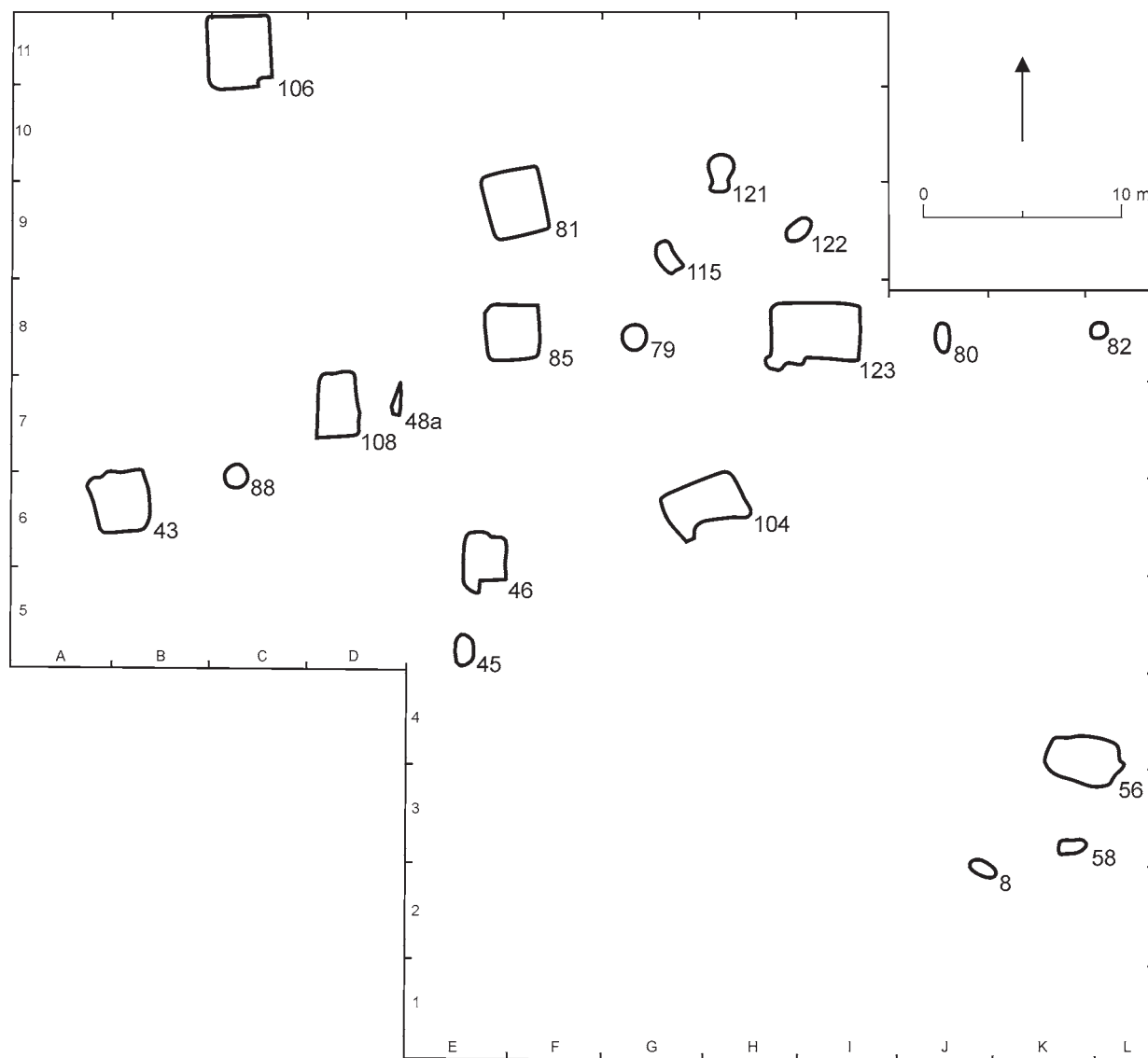
Horný obrys jamy oválneho tvaru (pr. 135 x 80 cm), steny šikmo klesajú k rovnému dnu (hl. 10 cm). Pozdĺžna os objektu v línii VJV–ZSZ.

Opis nálezov

1. Sedem črepov (1 z ústia, 2 zdobené z tela, 3 nezdobené z tela, 1 z dna) z troch až štyroch hrncovitých nádob (tab. I: 1–3).

Objekt 43 – obytná polozemnica (sektor A–B/6–7; tab. I)

Horný obrys polozemnice štvorcovitého tvaru (300 x 288 cm) s pravouhlým i zaoblenými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 35 cm). V SZ nároží na oválnej ploche (105 x 97 cm) malé a stredne veľké lomové kamene z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (58 x 38 cm) sprístupnené z JV strany. Pred čelustiami zhľuk ôsmich lomových kameňov. V strede severnej a južnej strany pri stene

Obr. 2. Chľaba. Celkový plán lokality so sídliskovými objektmi z 8.–10. stor.

kolové jamy (pr. 14 cm a 17 cm; hl. 28 cm a 40 cm). Takmer v strede východnej strany ďalšia kolová jama (pr. 20 cm; hl. 14 cm) vzdialená od steny 30 cm. V JV sektore interiéru pri stene jama obdĺžnikovitého tvaru (85 x 20 cm; hl. 20 cm), vedľa jama s lichobežníkovým pôdorysom (80 x 55–40 cm; hl. 35 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. 29 črepov (1 z ústia a podhrdlia, 9 zdobených z tela, 17 nezdobených z tela, 2 z dna) z ôsmich až dvanástich hrncovitých nádob (tab. I: 4–13).

Objekt 45 – ohnisková jama (sektor E/5; tab. II)

Horný obrys jamy oválneho tvaru (pr. 155 x 95 cm), steny oblúkovito klesajú k rovnému dnu (hl. 25 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. Šesť črepov (1 z ústia a podhrdlia, 3 zdobené z tela, 1 nezdobený z tela, 1 z dna) z troch až piatich hrncovitých nádob (tab. II: 1–3).

Objekt 46 – hospodárska polozemnica (sektor E–F/5–6; tab. II)

Horný obrys polozemnice obdĺžnikovitého tvaru (314 x 242 cm) so zaoblenými nárožiami, steny šikmo klesajú k mierne zvlnenému dnu (hl. 15 cm). V strede východnej strany pri stene kolová jama (pr. 20 cm; hl. 9 cm). JV sektor polozemnice porušený recentným výkopom. Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. 4 črepy (2 z ústia, 1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela) zo štyroch hrncovitých nádob (tab. II: 4–6).

Objekt 48a – obytná polozemnica? (sektor D/7; tab. II; III)

Z polozemnice zachovaná iba časť strán (dĺ. 220 cm a 55 cm) priliehajúcich k JZ zaoblenému nárožiu, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 40 cm). Podstatná časť objektu s kvadratickou dispozíciou porušená objektom 48b. Pozdĺžna os objektu v línii SSV–JJZ.

Opis nálezov

1. 23 črepov (3 z ústia a podhrdla, 3 z ústia, 8 zdobených z tela, 6 nezdobených z tela, 2 z dna so stenami, 1 z dna) z jedenástich až štrnástich hrncovitých nádob (tab. II: 7–12; III: 1–9).

Objekt 56 – hospodárska polozemnica (sektor K–L/3–4; tab. IV)

Horný obrys polozemnice obdĺžnikovitého tvaru (370 x 235–210 cm) so zaoblenými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 29 cm). Lína severnej strany oblúkovite vykľutá, línia západnej strany mierne zošikmená. V strede východnej strany v poloblúkovitom výbežku steny kolová jama (pr. 23 cm; hl. 22 cm). Pozdĺžna os objektu v línii VJV–ZSZ.

Opis nálezov

1. 31 črepov (2 z ústia a podhrdla, 3 z ústia, 3 zdobené z tela, 21 nezdobených z tela, 2 z dna) z ôsmich až jedenástich hrncovitých nádob (tab. IV: 1–8).

Objekt 58 – ohnisková jama (sektor K/3; tab. IV)

Horný obrys jamy oválneho tvaru (pr. 150 x 85 cm), steny oblúkovito klesajú k mierne zvlnenému dnu (hl. 20 cm). Pozdĺžna os objektu v línii V–Z.

Opis nálezov

1. Deväť črepov (4 zdobené z tela, 4 nezdobené z tela, 1 z dna) zo štyroch až šiestich hrncovitých nádob (tab. IV: 9–12).

Objekt 79 – obilná zásobnica (sektor G/8; tab. V)

Horný obrys zásobnice kruhovitého tvaru (pr. 150 cm), steny klesajú do priehlbne s vakovitým profilom (pr. max. 175 cm) s mierne prehĺbeným dnom (hl. 188 cm) a kruhovou jamou v strede (pr. 30 cm; hl. 10 cm).

Opis nálezov

1. 11 črepov (4 zdobené z tela, 5 nezdobených z tela, 1 z dna so stenami, 1 z dna) zo šiestich až siedmich hrncovitých nádob (tab. V: 1–5).

Objekt 80 – ohnisková jama (sektor J/8; tab. V)

Horný obrys jamy oválneho tvaru (pr. 130 x 70 cm), steny šikmo klesajú k rovnému dnu (hl. 11 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. 17 črepov (3 z ústia, 9 zdobených z tela, 4 nezdobené z tela, 1 z dna) zo siedmich až deviatich hrncovitých nádob (tab. V: 6–10, 12).
2. Zlomok z hornej časti hrncovitej nádoby. Mierne vykľutá vydutina prechádza do prehnutého hrdla, následne do výrazne nahor vytiahnutého ústia s takmer zahroteným okrajom. Výzdoba nanosená hrebeňom s piatimi zubmi. V strednom úseku vydutiny ide o pás vlnovky s ostrými vrcholmi, ktorú z oboch strán ohraničujú pásy obežnej línie. Vonkajšia strana a vnútorná stena ústia obtočená na kruhu. V keramickej hmote hrubozrnný piesok s drobnými kamienkami, povrch svetlohnedý; pr. ústia 11 cm, pr. vydutiny 12 cm (tab. V: 11).

Objekt 81 – obytná polozemnica (sektor E–F/9–10; tab. VI; VII)

Horný obrys polozemnice obdĺžnikovitého tvaru (348 x 285 cm) s takmer pravouhlými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 34 cm). V SZ nároží na obdĺž-

nikovitej ploche (128 x 102 cm) malé a stredne veľké lomové kamene a riečne okruhlíky z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (72 x 56 cm) sprístupnené z JJV strany, jeho úroveň na hlinenom stupni vyvýšená 16 cm nad podlahou. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ–JVV.

Opis nálezov

1. 61 črepov (2 z ústia, 23 zdobených z tela, 32 nezdobených z tela, 1 z dna so stenami, 3 z dna) z jedenástich až štrnástich hrncovitých nádob (tab. VI: 1–14).
2. Zlomok z hornej časti hrncovitej nádoby. Oblá línia vydutiny prechádza do nízko zalomeného hrdla, následne do šikmo nahor vytiahnutého ústia s kužeľovito zrezaným okrajom. Výzdoba nanosená hrebeňom so štyrmi zubmi na hornú a strednú časť vydutiny. Pozostáva z dvoch línii nerovnomerne vysokej doľava naklonenej vlnovky. V keramickej hmote hrubozrnný piesok so stredne veľkými kamienkami. Vonkajšia strana a vnútorná stena ústia obtočená na kruhu, farba čiernohnedá; pr. ústia 15 cm, pr. vydutia 14,8 cm (tab. VI: 15).
3. Zlomok z hornej časti hrncovitej nádoby misovitej formy. Výrazne vykľutá vydutina prechádza do plynule prehnutého hrdla a šikmo nahor vytiahnutého ústia so zvislo zrezaným okrajom. Výzdobu rytých a vtlačaných motívov dopĺňa vodorovná plastická líšta umiestnená na kulminujúcom úseku vydutiny. Jej horná časť pokrytá štyrmi pásmi horizontálne zoradených doľava naklonených vrypov vyhotovených hrebeňom a pásom doprava naklonených šošovkovitých vrypov nanosených jednohrotým rydlom. Dolnú časť vydutiny pokrývajú dva pásy stredne vysokej doľava naklonenej vlnovky z dvoch a troch línii. V keramickej hmote jemnozrnný piesok s malými kamienkami, farba svetlohnedá; pr. ústia 26 cm, pr. vydutiny 28,5 cm (tab. VII: 1).

Objekt 82 – zásobná jama (sektor L/8; tab. VII)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 80 cm), steny šikmo klesajú do priehlbne s kužeľovito rozšíreným profilom a rovným dnom (pr. 97 cm; hl. 40 cm).

Opis nálezov

1. Šesť črepov (1 z ústia, 2 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna so stenami) z piatich až šiestich hrncovitých nádob (tab. VII: 2–5).
2. Zlomok z hornej časti hrncovitej nádoby. Výrazne vykľutá vydutina prechádza do oblúkovito prehnutého hrdla, následne do mierne šikmo nahor vykľutého ústia so zaobleným okrajom. Horná línia ústia mierne prežliabnutá. Výzdoba nanosená jednohrotým rydlom. Na podhrdlí pozostáva z nepravidelnej, doľava naklonenej vlnovky s ostrými vrcholmi, vydutinu pokrýva 11 línii špirálovej závitnice. Vonkajšia strana a vnútorná stena ústia obtočená na kruhu. V keramickej hmote jemnozrnný piesok s malými kamienkami, farba svetlohnedá, miestami svetločervená; pr. ústia 10 cm, pr. vydutiny 13 cm (tab. VII: 6).

Objekt 85 – obytná polozemnica (sektor E–F/8; tab. VIII)

Horný obrys polozemnice štvorcovitého tvaru (294 x 265 cm) s mierne zaoblenými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 51 cm). V SV nároží na trojuholníkovitej ploche (140 x 86 cm) malé a stredne veľké lomové kamene z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (60 x 42 cm) sprístupnené z JZ strany. V priestore JZ nárožia pri stene kolová jama (pr. 17 cm; hl. 15 cm). Pozdĺžna os objektu v línii V–Z.

Opis nálezov

1. Deväť črepov (1 z ústia a podhrdla, 1 z ústia, 4 zdobené z tela, 3 nezdobené z tela) zo štyroch až šiestich hrncovitých nádob (tab. VIII: 1–6).
2. Zlomok z hornej časti misovitej nádoby. Oblúkovito vyklenutá vydutina prechádza do mierne prehnutého hrdla, následne do krátkeho a šikmo nahor vtiahnutého ústia so zahroteným okrajom. Výzdoba nanesená hrebeňom i jednohrotým rydlom. V hornej časti vydutiny ide o nízku nepravidelnú vlnovku z troch línií, v dolnej časti vydutiny je to obežná línia zo štyroch línií. Stredom vydutiny prechádza širšia horizontálna línia. Vonkajšia i vnútorná strana zahladená, ústie obojstranne obtočené na kruhu. V keramickej hmote jemný piesok s drobnými kamienkami, farba svetlohnedá až hnedá; pr. ústia 9 cm, pr. vydutiny 9,6 cm (tab. VIII: 7).
3. Zlomok z hornej časti hrncovitej nádoby. Plynulo zaoblená vydutina prechádza do oblúkovito prehnutého hrdla, následne do šikmo vyťahnutého ústia s kužeľovito zrezaným okrajom. Horná línia predĺženého ústia mierne prežliabnutá. Výzdoba z hornej časti vydutiny nanesená jednohrotým rydlom. Pozostáva z nízkej vlnovky. Na hrdle pás doľava naklonených línií. V keramickej hmote jemnozrnný piesok so sporadickým výskytom malých kamienkov, farba svetločervená; pr. ústia 21,2 cm, pr. vydutiny 20,4 cm (tab. VIII: 8).

Objekt 88 – zásobná jama (sektor C/6–7; tab. VIII; IX)

Horný obrys jamy kruhovitého tvaru (pr. 122 cm), steny šikmo klesajú do priehlbne s kužeľovito rozšíreným profilom a rovným dnom (pr. 152 cm; hl. 48 cm).

Opis nálezov

1. 11 črepov (1 z ústia a podhrdla, 1 z ústia, 1 zdobený z tela, 7 nezdobených z tela, 1 z dna) z piatich až šiestich hrncovitých nádob (tab. VIII: 9; IX: 1–3).

Objekt 104 – obytná polozemnica (sektor G–H/6–7; tab. IX)

Horný obrys polozemnice obdĺžnikovitého tvaru (400 x 302 cm) s pravouhlým i mierne zaoblenými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 30 cm). V SV nároží na obdĺžnikovitej ploche (155 x 130 cm) lomové kamene rôznej veľkosti z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (80 x 52 cm) sprístupnené z JJV strany. V strede JZ strany kolová jama (pr. 22 x 30 cm; hl. 40 cm). Južná strana polozemnice porušená objektom 89. Pozdĺžna os objektu v línii VSV–ZJZ.

Opis nálezov

1. Fragment obojstranného hrebeňa z jelenieho parohu s 12 a 13 zachovanými zubmi bez stredových platničiek; dl. 2,9 cm, š. 1,8–3,6 cm (tab. IX: 4).
2. 34 črepov (3 z ústia, 14 zdobených z tela, 11 nezdobených z tela, 6 z dna) z deviatich až dvanástich hrncovitých nádob (tab. IX: 5–13).

Objekt 106 – obytná polozemnica (sektor C/11; tab. X; XI)

Horný obrys polozemnice obdĺžnikovitého tvaru (365 x 298 cm) s takmer pravouhlými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 34 cm). V SZ nároží na obdĺžnikovitej ploche (142 x 137 cm) lomové kamene rôznej veľkosti z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (65 x 57 cm) sprístupnené z južnej strany. Po stranách otvoru čelustí pece dve kolové jamy z dymníka (pr. 31 cm; hl. 32 a 37 cm). V strede západnej strany pri stene kolová jama (pr. 37 x 14 cm; hl. 8 cm), takmer v strede severnej a južnej strany ďalšie dve kolové jamy (pr. 27 cm a 25 cm; hl. 20 cm a 17 cm).

Dvojica kolových jam v SV nároží (pr. 29 cm a 32 cm; hl. 35 cm a 32 cm), v JV nároží ďalšie kolové jamy (pr. 22 cm a 25 cm; hl. 15 cm a 17 cm). JV nárožie polozemnice porušené objektom 102. Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. 18 črepov (4 z ústia a podhrdla, 2 z ústia, 8 zdobených z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z desiatich až dvanástich hrncovitých nádob (tab. X: 1–12).
2. Keramický praslen diskovitého tvaru; pr. 3,3 cm, v. 1,4 cm (tab. X: 13).
3. Kužeľovito ukončený hrot šípa z jelenieho parohu s valcovitou, mierne rozšírenou tuľajkou; dl. 5,4 cm, pr. tuľajky 1,2–1,4 cm, pr. otvoru 0,9 cm (tab. X: 14).
4. Hranolovitý brús z pozdĺžne rozštiepeného riečneho okruhlíka; dl. 5,7 cm, š. 4,2–3,2 cm, hr. 1,8 cm (tab. XI: 1).
5. Šidlo z tibia hovädzieho dobytky so zbežne upraveným ukončením a zabrúseným hrotom na opačnej strane; dl. 9,2 cm, pr. koncovej časti 2,1 x 1,8 cm (tab. XI: 2).
6. Šidlo z tibia hovädzieho dobytky so sčasti upraveným ukončením a zabrúseným hrotom na opačnej strane; dl. 10,7 cm, pr. koncovej časti 2,3 x 1,9 cm (tab. XI: 3).
7. Pozdĺžne prehnutý hrot z výsady jelenieho parohu s vyhladeným povrchom, upraveným horným ukončením a plytkou jamkou (pr. 0,4 cm) pod okrajom. Horná polovica zdobená šiestimi nepravidelnými líniami jamiek (pr. 0,15 cm); dl. 10,9 cm, pr. ukončenia 1,4 cm (tab. XI: 4).

Objekt 108 – obytná polozemnica (sektor D/7–8; tab. XI)

Z polozemnice kvadratického tvaru zachovaná väčšia časť z JV sektora interiéru so stranami (dl. 340 cm a 200 cm) priľhajúcimi k JV zaoblenému nárožiu, steny zvislo klesajú k mierne zvlnenému dnu (hl. 32–35 cm). V SV nároží na obdĺžnikovitej ploche (105 x 92 cm) lomové kamene rôznej veľkosti z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (63 x 48 cm) sprístupnené z južnej strany, jeho úroveň na hlinenom stupni vyvýšenom 20 cm nad podlahou. V južnej polovici interiéru v pozdĺžnej línii zoradené tri kolové jamy (pr. 20 cm a 22 cm; hl. 4 cm a 6 cm), kolmo na túto os ďalšia kolová jama (pr. 22 cm; hl. 8 cm). Severný a západný úsek polozemnice porušený objektom 83. Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. 15 črepov (2 z ústia a podhrdla, 10 zdobených z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) zo siedmich až desiatich hrncovitých nádob (tab. XI: 5, 6, 8–10).
2. Zlomok z hornej časti misovitej nádoby. Oblúkovito vyklenutá vydutina bez zvýrazneného hrdla prechádza k dovnútra zatiahnutému ústiu so šikmo nadol zrezaným okrajom. Výzdoba nanesená jednohrotým rydlom. Na ústí ide o stredne vysokú vlnovku. Vydutinu pokrýva deväť línií špirálovej závitnice. Vonkajšia i vnútorná stena obtočená na kruhu. V keramickej hmote jemný piesok so sporadickým výskytom drobných kamienkov, farba svetločervená; pr. ústia 12,5 cm, pr. vydutiny 13 cm (tab. XI: 7).

Objekt 115 – ohnisková jama (sektor G/9; tab. XII)

Horný obrys jamy obdĺžnikovitého tvaru so zaoblenými nárožiami (pr. 125 x 70 cm), steny zvislo až šikmo klesajú k preliačenému dnu (hl. 12–20 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSZ–JJV.

Opis nálezov

1. Šesť črepov (1 z ústia a podhrdla, 1 z ústia, 2 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela) z troch až piatich hrncovitých nádob (tab. XII: 1–3).

Objekt 121 – exteriérová pec (sektor H/9–10; tab. XII)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostáva z kruhového kúreniska (pr. 100 cm) obloženého stredne veľkými a malými lomovými kameňmi a z rovného dna (hl. 20 cm). Predpecná jama obdĺžnikovitého tvaru (72 x 56 cm) s mierne preliačeným dnom (hl. 17 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S–J.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (3 zdobené z tela, 1 nezdobený z tela) z dvoch až troch hrncovitých nádob (tab. XII: 4–6).

Objekt 122 – ohnisková jama (sektor H–I/9; tab. XII)

Horný obrys jamy oválneho tvaru (pr. 135 x 85 cm), steny šikmo klesajú k rovnému dnu (hl. 18 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SV–JZ.

Opis nálezov

1. Štyri črepy (1 z ústia a podhrdla, 2 zdobené z tela, 1 nezdobený z tela) z dvoch až troch hrncovitých nádob (tab. XII: 7, 8).

Objekt 123 – obytná zemnica (sektor H–I/8; tab. XIII; XIV)

Horný obrys zemnice obdĺžnikovitého tvaru (434 x 337 cm) s takmer pravouhlými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 80 cm). Interiér sprístupnený jazykovitým vstupom (110 x 91 cm) pripojeným k JZ nárožiu. Niveleta jeho dna oblúkovito klesá na úroveň 40–35 cm a prevyšuje podlahu o 40–45 cm. V JV nároží na obdĺžnikovitej ploche (150 x 130 cm) stredne veľké i veľké lomové kamene z rozobratej klenbovej pece. Kúrenisko (70 x 45 cm) sprístupnené zo západnej strany. V strede protiahlych strán pri stene kolové jamy (pr. 20 cm, 22 cm a 25 cm; hl. 15 cm, 20 cm, 34 cm a 52 cm). V strede severného sektora objektu dve kruhové priehlbne (pr. 43 cm; hl. 14 cm a 20 cm). Medzi nimi obdĺžnikovitá jama (122 x 35 cm; hl. 24 cm). Južná strana objektu porušená objektom 103. Pozdĺžna os objektu v línii V–Z.

Opis nálezov

1. 35 črepov (4 z ústia a podhrdla, 3 z ústia, 12 zdobených z tela, 10 nezdobených z tela, 2 z dna so stenami, 4 z dna) z dvanástich až štrnástich hrncovitých nádob (tab. XIII: 1–12; XIV: 3–5).
2. Väčšinová časť tela hrncovitej nádoby s dnom. Ostrejšie zalomená vydutina prechádza šikmo nahor po línii podhrdla s odlomeným ústím a oblúkovito nadol k dnu. Na jeho vyklenutej línii excentricky umiestnená značka v tvare päťcípej hviezdy, okraje lemuje obvodový prstenec. Výzdoba nanosená jednohrotým rydlom. V hornej časti vydutiny pás zo šiestich línii špirálovej závitnice. V strednom úseku vydutiny tri línie nepravidelnej vlnovky, dolný úsek pretínajú štyri línie špirálovej závitnice. Vonkajšia i vnútorná stena v hornom úseku obtočená na kruhu. V keramickej hmote jemnozrnný piesok s malými kamienkami, farba čiernohnedá; pr. vydutiny 10,6 cm, pr. dna 8,1 cm (tab. XIV: 1).
3. Zlomok z hornej časti hrncovitej nádoby. Oblúkovito vyklenutá vydutina prechádza do nízkeho zalomeného hrdla, následne do nízko nahor vytiahnutého ústia so zaobleným okrajom. Výzdoba nanosená hrebeňom s dvomi zubmi. Na hornej časti vydutiny ide o tri nepravidelné vlnovky, v strede vydutiny o tri línie špirálovej závitnice. Vonkajšia stena i vnútorná strana ústia obtočená na kruhu. V keramickej hmote jemnozrnný piesok s malými kamienkami, farba v škále hnedých odtieňov; pr. ústia 17,1 cm, pr. vydutiny 18,2 cm (tab. XIV: 2).

4. Keramický praslen dvojkonického tvaru asymetrickej formy s mierne preliačenou plochou z jemne plavenej hlíny; pr. 4,1–4,4 cm, v. 2,4 cm (tab. XIV: 6).
5. Nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany s trňom odsadeným zo spodnej strany; dl. 8,9 cm, š. čepele 1,5 cm (tab. XIV: 7).
6. Nôž s rovným chrbtom s čepeľou obojstranne zúženou k hrotu, s obojstranne odsadeným zošikmeným trňom; dl. 10,2 cm, š. čepele 1 cm (tab. XIV: 8).
7. Nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, s trňom odsadeným z hornej strany; dl. 13,9 cm, š. čepele 1,6 cm (tab. XIV: 9).
8. Brús doskovitej formy s tromi vyhladenými plochami z jemnozrnného pieskovca alebo muskovitického prachovca; dl. 11,2 cm, pr. ukončenia 3,2 x 1,7 cm (tab. XIV: 10).
9. Oddelená časť srnčieho parohu s piatimi zárezmi pri koncoch; dl. 11,3 cm, pr. horného ukončenia 3,2 x 1,7 cm, pr. dolného ukončenia 2,6 x 2,2 cm (tab. XIV: 11).

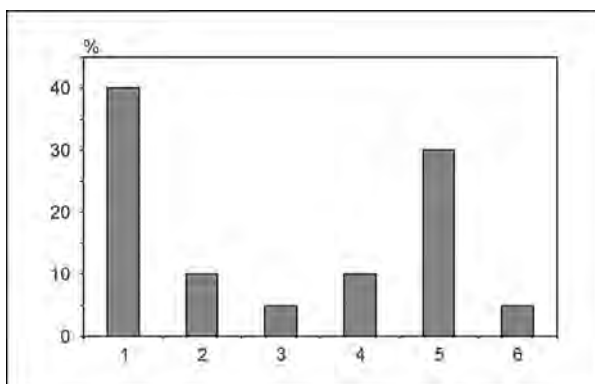
SÍDLISKOVÉ OBJEKTY

Po prihliadnutí k tvaru, účelovo prispôsobenému k príslušnému využitiu, možno spomedzi dvadsiatich objektov vyčleniť šesť hlavných typov (obr. 3). Okrem ôsmich obytných polozemnic (40% prípadov) k nim patria aj dve hospodárske polozemnice (10% prípadov), jedna obilná zásobnica (5% prípadov), dve zásobné jamy (10% prípadov), šesť ohniskových jám (30% prípadov) a jedna exteriérová pec (5% prípadov). Ide o zástupcov polozemnicových, jamovitých a kúreniskových reprezentantov doložených v rozdielnom pomere aj na väčšine súvekých nálezísk.

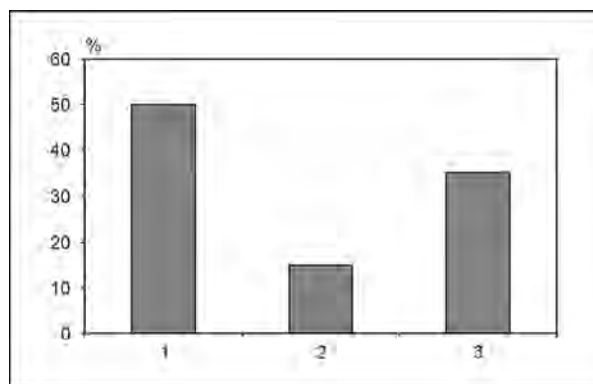
Polozemnice a zemnica

V chľabskom súbore majú dominantné postavenie horizontálne dimenzované pôdorysy obytných a hospodárskych polozemnic (obr. 4). Významnejšie sú z nich príbytky využívané takisto na podomácku výrobnú činnosť a prípravu stravy v interiéroch kúreniskách (Nekuda 2000, 25; Ruttkay 2002a, 268). Aj preto sa dajú v rámci objektov postrehnúť viaceré prvky, ktoré v náznakoch približujú predstavy o ich vzhľade, využití a kultúre bývania. Niektoré z nich sú už na prvý pohľad významnejšie ako iné. Napriek tomu je potrebné precízne vyhodnotiť ucelenú škálu tak, aby vynikol najvyšší počet určujúcich elementov.

Zo vzťahu k nivelete pochôdznej úrovne napríklad vyplynie, že v teréne spočívala rozdielna časť vertikálneho limitu obydli. Podľa B. Dostála (1975, 43) ide preto o zemnice, ktoré sa odlišujú od reprezentantov vybudovaných na úrovni terénu. Pri zvažovaní princípov tohto triedenia neunikne, že na

Obr. 3. Chľaba. Výskyt hlavných typov sídliskových objektov. 1 – obytný objekt; 2 – hospodárska polozemnica; 3 – obilná zásobnica; 4 – zásobná jama; 5 – ohnisková jama; 6 – exteriérová pec.

Obr. 4. Chľaba. Výskyt hlavných skupín sídliskových objektov. 1 – polozemnice/zemnica; 2 – jamovitý objekt; 3 – kúreniskový objekt.

Tabela 1. Chľaba. Polozemnicové objekty – základné informácie. Typ: A – obytný objekt; B – hospodársky objekt. Pôdorys: 1 – kvadratický; 2 – obdĺžnikovitý; 3 – štvorcovitý. Konštrukcia podľa obr. 5.

Objekt						Rozmery					Zariadenie		
Číslo	Poloha	Typ	Pôdorys	Orientácia	Konštrukcia	Dĺžka [cm]	Šírka [cm]	Index	Plocha [m ²]	Hĺbka [cm]	Poloha pece	Rozmery/plocha kúreniska [cm/m ²]	Iné zariadenie
43	A-B/6-7	A	3	S-J	III	300	288	1,04	8,6	35	SZ roh	58 x 38/0,22	2 zásobné jamy
48a	D/7	A?	1	SSV-JJZ	-	220+	55+	-	-	40	-	-	-
81	E-F/9-10	A	2	SSZ-JJV	I	348	285	1,22	9,9	34	SZ roh	72 x 56/0,43	-
85	E-F/8	A	3	V-Z	II	294	265	1,1	7,8	51	SV roh	60 x 42/0,25	-
104	G-H/6-7	A	2	VSV-ZJZ	III	400	302	1,32	12,1	30	SV roh	80 x 52/0,31	-
106	C/11	A	2	S-J	IV	365	298	1,22	10,8	34	SZ roh	65 x 57/0,37	dymník
108	D/7-8	A	1	S-J	I	340+	200+	-	-	32-35	SV roh	63 x 48/0,30	4 kolové jamy
123	H-I/8	A	2	V-Z	IV	434	337	1,28	14,6	80	JV roh	73 x 63/0,46	vstup, 3 priehlbne
46	E-F/5-6	B	2	S-J	II	314	242	1,29	7,6	15	-	-	-
56	K-L/3-4	B	2	VJV-ZSZ	II	370	235-210	1,6	8	29	-	-	-

včasnostredovekých vidieckych lokalitách z územia Slovenska dominovali obytné objekty zahĺbené v zemi do úrovne 50–80 cm (Šalkovský 2006, 108).

Pôvodné členenie obydli na základe rozdielného zahĺbenia na polozemnice a zemnice nestráca na význame, pretože načrtáva prvotnú predstavu o vzhľade nadzemných častí týchto objektov. Do prvej skupiny sa tak dajú z chľabských zástupcov zaradiť objekty 43, 48a, 81, 85, 104 a 108, pretože sa ich podlaha zdokumentovala v hĺbke 32–51 cm od nivelety sprášového podlažia. Situácia sa nezmení ani po navýšení týchto reálnych údajov (tabela 1) i priemerovanej hodnoty 37 cm o sídliskovú vrstvu s hrúbkou 20 cm odstránenú z lokality strojovou technikou.

Od predchádzajúcich zástupcov sa líši objekt 123, ktorý bol od vtedajšej pochôdznej úrovne zahĺbený 100 cm. Podľa toho ide o jedinu zemnicu (tab. XIII), v ktorej sa postrehli aj ďalšie špecifické prvky. Objekty s identicky zvýšeným hĺbkovým limitom tvoria vo včasnóm stredoveku vzácnu výnimku. Aj na opevnenom sídlisku z Mužle-Čenkova ide iba o štyroch zástupcov, ktorí tvoria medzi 78 včasnostredovekými objektmi diel s hodnotou 5,1% (Hanuliak/Kuzma 2015, 16).

Na základe dĺžkovo-šírkového indexu, približujúceho pomer dĺžok susediacich strán previazaných nárožiami, sú v chľabskom súbore početnejšie objekty s interiérom obdĺžnikovitej formy. V obydliach 81, 106 a 123 sa indexovaná hodnota pohybuje

v rozmedzí 1,22–1,28. V objekte 104 ide o údaj 1,32, pretože rozdiel dĺžok príslušných strán narástol na 98 cm. Objekty 43 a 85 patria zasa k štvorcovitým reprezentantom s minimálne predĺženou východnou a západnou stenou. Príbytky 48a, a 108 sa označili ako kvadratické, pretože ich pôvodné rozmery nie sú známe (tabela 1).

K vystihnútiu významu dvoch hlavných pôdorysných foriem vo využívaní interiérov chýbajú potrebné opory. Dôvody uprednostnenia niektorých z možností nie sú známe. Výhoda jednoduchšieho členenia pozdĺžneho tvaru na obytnú a pracovnú časť sa okrem logického predpokladu nedá potvrdiť. Istú indíciu poskytuje neprehliadnuteľná spätosť štvorcovitého interiéru z objektov 43 a 85 s najnižšou výmerou vyčíslenou na 8,6 m² a 7,8 m². Ich priemerná hodnota 8,2 m² je nesporne nižšia ako u obdĺžnikovitých obydľí 81, 104, 106 a 123 s hodnotou 11,8 m² i reálnymi mierami 9,9–14,6 m².

Najvyššia z evidovaných hodnôt sa spája s obytnou zemnicou 123 s pozdĺžne dimenzovanou dispozíciou. Naproti tomu polozemnice 24/53 a 32/53 zo Šurian-Nitrianskeho Hrádku majú plochu až 16 m², hoci ide o štvorcovito zahĺbený interiéru (Bialeková 1958, 390, 391, 400). Aj v Mužle-Čenkove patria obydľia 54 a 364 s najväčšou plochou 14,4 m² a 13,5 m² k štvorcovým, resp. k štvorcovitým zástupcom. Jeden z nich sa používal počas 2. horizontu osídlenia z konca 9. až prvej štvrtiny 10. stor., druhý nebol chronologicky zaradený. Ak sa k obom reprezentantom pripoja aj ďalšie obydľia preukáže sa, že na tejto lokalite boli polozemnice s obomi pôdorysnými formami používané súčasne počas celého úseku osídlenia, a preto sotva súvisia s vývojovým trendom (Hanuliak/Kuzma 2015, 17, 18). Toto zistenie oslabuje názor, podľa ktorého by sa obdĺžnikovité objekty mohli označiť za progresívnejšie, a preto i chronologicky mladšie ako štvorcovité príbytky.

Dôkladnejšie analýzy hĺbkových a plošných údajov z čenkovskej lokality takisto nepreukázali, že by ich hodnoty korešpondovali s vývojovým trendom. Vzhľadom k špecifickým momentom v datovaní osídlenia náleziska to azda ani neprekvapí. Počas storočného vývoja sa zmeny postrehli iba v globálnych ukazovateľoch, keďže priemerná hĺbka objektov klesla z 52 cm na 43 cm, plošná výmera interiérov zasa narástla z 8,7 m² na 9,2 m² (Hanuliak/Kuzma 2015, 308).

Do analyzovanej chľabskej kolekcie nemohli byť plnohodnotne zaradené dva príbytky s nekompletným pôdorysom. Objekt 108 (tab. XI) bol zo západnej a sčasti aj zo severnej strany porušený veľkoplošným objektom 83. Z umiestnenia zvyškov kamennej klenbovej pece a zostavy štyroch kolových jám zo stredného úseku podlahy možno hypoteticky odvodiť, že môže ísť o obdĺžnikovitý objekt orientovaný

pozdĺžnou osou v línii S–J s odhadovanými rozmermi 370 x 300 cm a plochou 11,1 m². Identickým typom neskorostredovekého reprezentanta bola takmer v úplnosti zničená aj polozemnica 48a (tab. II), orientovaná v predpokladanej línii SSV–JJZ. Zachovala sa z nej iba minimálna plocha z juhozápadného nárožia vymedzená príľahlými stranami s dĺžkou 220 cm a 55 cm. O pripojení tohto zástupcu k obytným rozhodlo zahĺbenie podlahy do úrovne 40 cm. Táto hodnota sa na lokalite stotožňuje s obytnými, nie s dvomi hospodárskymi polozemnicami (tabela 1).

K neodmysliteľným súčastiam vnútorného vybavenia obytných objektov patria kúreniská. Ich zástupcovia mali byť podľa predpokladu účelovo prispôsobení k činnostiam vykonávaným v interiéroch. Aj z tohto dôvodu nadobudli podobu ohnísk obložených či vyložených kameňmi, hlinených kupolových pecí a kamenných klenbových pecí (Hanuliak/Vladár 2008, 89).

Všeobecnú platnosť predchádzajúcej tézy upravujú príklady z chľabskej osady, pretože sa v rámci nej vyskytujú iba kamenné klenbové pece. V objektoch 43, 85, 108 a 123 (tab. I; VIII; XI; XIII) bola po ukončení ich využívania z pôvodného telesa odstránená väčšina najvýznamnejších stavebných článkov v podobe veľkých a stredne veľkých lomových kameňov. Pri rozoberaní stien došlo nielen k premiestneniu zvyšných kameňov, ale aj k zmene pôvodného tvaru a rozmerov pecných telies. Iba v troch polozemniciach sa v niekdajšej polohe zachovali zvyšky jedného až dvoch najspodnejších riadkov. Podľa toho mali telesá kvadratickú formu. V objekte 81 (tab. VI) sa steny s rozmermi 128 x 102 cm zachovali do vyššej úrovne akiste i preto, lebo boli doplnené riečnymi okruhliakmi väčších rozmerov. Vyčíslená plocha s 1,3 m² je menšia voči štvorcovitej dispozícii telesa z polozemnice 106 (tab. X) zaberajúcej 1,9 m² s rozmermi 142 x 137 cm. Pôvodný vzhľad tejto pece priblížili jej bočné steny s kolovými jamami dymníka umiestnené po stranách čelostí. V objekte 104 (tab. IX) bolo zasa určujúcich šesť väčších kameňov uložených po obvode prepáleného kúreniska.

V označených prípadoch zaberali telesá pecí 13,1%, 17,5% a 16,5% z interiérovej plochy. Tento poznatok vylučuje, že by sa v obydľiach s menšou rozlohou budovali pece s úspornejšími rozmermi. Podľa toho ich parametre primárne určovali rozmery kameňov doplnené zručnosťou ich zostavovateľov. Títo museli stavebné články uložiť do obvodových stien a zostaviť do klenby nad príslušným kúreniskom. Jeho výmera takisto iba v náznakoch korešponduje s plochou obydľí. V reprezentantoch 43 a 85 s najmenšou plochou zaberalo kúrenisko 0,22 m² a 0,25 m². V najrozmernejšej zemnici 123 išlo

už o 0,46 m². V ostatných polozemniciach miery kúrenísk oscilujú od 0,3 m² po 0,43 m². Zaznamenané rozmery pecí a ich kúrenísk sa stotožňujú s parametrami z obydli na južnom predhradí z Břeclavi-Pohanska (Vignatiová 1992, 21, 22).

Bezvýznamná nie je akiste ani poloha predmetných kúrenísk. Ich pozdĺžny tvar, stanovený podľa 2–3 cm mocnej zeminy prepálenej ohňom, lemujú z troch strán kamenné steny. V objekte 108 (tab. XI) bola klenbová pec umiestnená na 20 cm vysokom bloku z podložnej hliny. V polozemnici 81 (tab. VI) bol podobný hlinený stupeň vysoký 16 cm. Pozdĺžna os tohto kúreniska je netradične o 20° odklonená tak, že smeruje k prilahlej stene polozemnice. Oveľa výraznejší i opačný odklon sa postrehol v objekte 43 a 85 (tab. I; VIII), pretože ich pozdĺžna línia mieri do stredu oboch obydli. Takéto polohy pecí nie sú obvyklé na väčšine súvekých sídliskách. Aj na veľkomoravskom sídlisku z Branča sa vyskytol iba jediný variant s miernym odklonom (Hanuliak/Vladár 2008, obr. 4: 4). Analogické prípady nie sú časté ani v Roztokách a Březne osídlených v počiatočných úsekoch včasného stredoveku (Kuna 2005, 111; Pleinerová 2000, 200). V Mužle-Čenkove sa uvedené riešenie postrehlo iba vo vilmakertskom objekte 991, a v orechovosadskej polozemnici 55, ktoré patria do druhej a štvrtej štvrtiny 10. stor. (Hanuliak/Kuzma 2015, 233, tab. LII; LXXIX).

Od dosiaľ spomenutých príkladov sa odlišuje nálezová situácia z polozemnice 104 (tab. IX). Pozdĺžna os pece prechádzajúca stredom kúreniska je súbežná s priliehajúcou kratšou, nie s dlhšou stenou tohto obydli. Takýto variant nie je na prvý pohľad mimoriadny, aj keď sa na spracúvanom sídlisku vyskytol iba v jednom prípade. Až 85,7% tvoria totiž zástupcovia, v ktorých je klenbová pec umiestnená v severovýchodnom alebo severozápadnom nároží. Takéto členenie vnútorného priestoru nie je náhodné. Súvisí akiste s využívaním priaznivých možností teplovzdušného režimu potrebného k odvetrávaniu dymových splodín z obytného priestoru, sčasti aj k podpore horenia ohňa v pieckach (Dostál 1975, 47; Nekuda 2000, 42; Unger 1981, 60). Optimálne podmienky k fungovaniu tohto systému zabezpečovala predĺžená priama až zošíkmená línia medzi vstupným otvorom s dverami, čelustiami pece a dymovým otvorom v štítovej stene.

V súlade s týmito predstavami boli chlábkové objekty 43, 81, 85 a 108 vybudované na sídliskovej ploche tak, že prednými štítovými stranami smerovali k riečnemu korytu. Pozícia zadných štítov musela podľa toho smerovať k severu. Polozemnica 104 praktické možnosti tohto režimu v plnom rozsahu nevyužíva, pretože jej os nie je kolmá na riečne koryto, ale zošíkmená voči nemu (obr. 2). Vstupný otvor takisto nenadobudol pozíciu, z ktorej by dostatočne

dlhá spojnica pretínala os kúreniska, pretože bola voči predmetnej línii zalomená (tab. IX). Obdĺžnikovitý pôdorys zemnice 123 je dokonca nezvyčajne súbežný dunajským tokom. Pec v jej interiéri bola ako jediná z lokality zostavená v juhovýchodnom nároží (tab. XIII).

Vstupný priestor tohto objektu bol napriek tomu zvolený v takom mieste, ktoré ponúkalo optimálne využitie teplovzdušného režimu. Tento útvar má jazykovitý tvar s rozmermi 110 x 91 cm a šikmo vybieha z juhozápadného nárožia objektu (tab. XIII). Jeho dno oblúkovite klesá do interiéru. Existujúci stupeň v hĺbke 40–45 cm znížil rozdiel medzi podlahou obydli a úrovňou sídliskovej plochy. Súčasne ide na lokalite o jediný preukázateľný prípad vstupu.

Skôr prekvapí, že sa takýto dôležitý prvok častejšie nezaznamenal na iných lokalitách. V Mužle-Čenkove sa rampovito sklonené vstupy vyskytli iba v 8,7% prípadov. Išlo pritom o polozemnice s nanajvýš priemerným zahĺbením v teréne, zatiaľ čo v hlbších príbytkoch stupne chýbajú (Hanuliak/Kuzma 2015, 27). Doklady po rebríku, stupňoch z dreva, kameňa či hliny, slúžiace na preklopenie výškového rozdielu (Kuna 2005, 114; Šalkovský 2001, 111–112), sa nepodarilo zaznamenať tradičnými archeologickými metódami.

K nadmerne sporadickým súčastiam vybavenia polozemníkov patria takisto oválne, až obdĺžnikovité priehlbne s objemom do 0,15 m³ zapustené pod niveletu podlahy. Z ich umiestnenia v protiľahlom nároží voči kúrenisku možno usúdiť, že išlo o jamy využívané na krátkodobé uloženie zvyškov potravy a iných zásob (Fusek 2000, 124).

S označenou charakteristikou sa stotožňujú dve jamy z juhozápadného sektora chlábkej polozemnice 43 (tab. I). Prvá z nich s rozmermi 85 x 20 cm je hlboká 20 cm a prilieha k zvislej línii východnej steny. Vedľa nej sa nachádza ďalšia s lichobežníkovitým pôdorysom zahĺbeným 35 cm, s rozmermi 80 x 55–40 cm. Podľa vyčísleného objemu 0,05 m³ a 0,13 m³ mohli byť obe priehlbne využívané už spomenutým spôsobom. Jednoznačnosť takejto interpretácie sčasti narúša ich pozícia v priestore, v ktorom mal byť, aj podľa zošíkmenej stredovej osi kúreniska, ideálne umiestnený vstup do príbytku. Iné alternatívne riešenie využitia oboch jám pripúšťa v ich susedstve nájdená kolová jama, zahĺbená iba 14 cm. V nej zapustený drevený stĺp mohol s niektorou jamou tvoriť súčasť vnútorného vybavenia s nespresniteľným využitím. Oveľa presvedčivejšie vyznieva zistenie, ktoré spochybňuje užšiu spätosť príručných zásobných jám s veľkomoravskými obydliami. Ich sporadický výskyt sa totiž zaznamenáva od druhej polovice 10. stor. a kulminuje vo vrcholnom stredoveku (Habovštiak

1985, 83; Hanuliak/Kuzma 2015 31, 32; Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, 103).

Pravidelná vzdialenosť štyroch kolových jám zoradených v kolmej línii v predpokladanom strede podlahy polozemnice 108 (tab. XI) zrejme súvisí s vnútorným zariadením neznámeho účelu. Takúto interpretáciu podporuje aj plytké zahĺbenie vertikálnych kolov s netradične zahrotenými koncami, dosahujúce iba 4–8 cm. Vzdialenosť označenej zostavy od pece súčasne vylučuje, že by obe zariadenia spolu súviseli. Pertraktovanému reprezentantovi z objektu 108 je vcelku blízky útvar identifikovaný v objekte 10 zo Štúrova-Obidu, zaradený do 7. stor. (Zábojník 1988, 429, obr. 5). Nálezová situácia však ani v tomto prípade neposkytuje prijateľnú interpretáciu jeho využitia.

Bez potrebných analógií sa ocitajú tri priehlbne odkryté v strede severného sektora chľabskej zemnice 123 (tab. XIII). Dve z nich majú kruhovitý pôdorys s priemerom 43 cm, zvislé steny a rovné dno v hĺbke 14 cm a 20 cm. V každej jame sa našli zlomky kamenných žarnovov, ktoré museli byť podľa polohy trvalejšie využívané v príslušnom mieste. Opisovaná situácia tak predstavuje vzácnu výnimku medzi dosiaľ známymi prípadmi výskytu segmentov rotačných mlynčekov. V Mužle-Čenkove sa napríklad celé kusy a ich zlomky našli v 66 sídliskových objektoch. Ani v jedinom prípade nešlo o polohu na podlahe, ktorá by potvrdzovala používanie rotačných mlynčekov v obytných či hospodárskych polozemniciach (Hanuliak/Kuzma 2015, 103, 104).

Tretia priehlbne z objektu 123 leží medzi už spomenutými dvomi kruhovitými jamami. Má obdĺžnikovitý tvar s rozmermi 125 x 35 cm, rovné dno je zahĺbené 24 cm pod niveletou podlahy. Podľa známych analógií možno tento žlab zlúčiť s vertikálnym typom tkáčskeho stavu so šikmo nachýleným rámom (Březinová 1997, 131, 132; Zimmermann 1982, 127–133), ktorý bol umiestnený nad pozdĺžnou priehlbňou. Spomenutú funkčnú interpretáciu osamotej žlabovitej priehlbne podporujú ďalšie príklady z Bajča, Břeclavi-Pohanska a Mužle-Čenkova, na ktorých sa zdokumentovali takéto útvary s dĺžkou 90–150 cm a šírkou 35–65 cm (Hanuliak/Kuzma 2011, 39, obr. 1: 3; 2: 1; Ruttkay 2002b, obr. 1).

Posledný zástupca vnútorného vybavenia reprezentovaný dymníkom má bližší vzťah ku klenbovej peci. Niet pochyb, že táto nadstavba zabezpečovala skvalitnenie existenčných pomerov v tomto uzavretom priestore. Experiment s bývaním totiž presvedčil o potrebe účinnejších foriem odvetrávania dymových splodín aké poskytoval štandardný teplovzdušný režim (Pleinerová 1986, 148, obr. 32). K riešeniu takýchto problémov mohol prispieť dymník zostavený z dvoch kolov s priemerom 31 cm

osadených po stranách čelustí kamennej klenbovej pece z objektu 106 (tab. X) zahĺbených 32 cm a 37 cm.

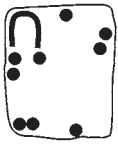
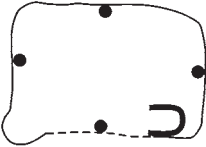
V polozemnici 784 z Mužle-Čenkova išlo zasa o tri stĺpy osadené v nárožiach klenbovej pece. Tie tvorili dostatočne stabilnú oporu pre obvodové debnenie s doskovým obkladom či košatinovým výpletom omazaným hlinou. K dymníkovej konštrukcii mohli takisto patriť aj osamotené koly stojace pred čelustím pece z objektov 223 a 351 (Hanuliak/Kuzma 2015, 21, 22, tab. XXXII). Známe sú však aj odlišné konštrukčné riešenia sporadicky doložené na ďalších lokalitách (Dostál 1975, 87; Fusek 2000, obr. 17; Zábojník/Fusek 2013, 16, obr. 11; Ruttkay 1997, 247). Ak nepripustíme možnosť budovania takýchto vnútorných zariadení inými, no archeologicky nepostrehnuteľnými spôsobmi, uniká príležitosť k osvetleniu ich prítomnosti najmä v obydliach, v ktorých sa vykonávali aj ďalšie činnosti vyžadujúce špecifické úpravy odvetrávania interiérov.

K dôležitým zložkám obytných objektov nesporne patria ich nadzemné časti v podobe stien a striech. Predstavu o nich inšpiratívne dotvárajú modely zohľadňujúce svedectvo priamych indikátorov doplnených konštrukčno-stavebnými technikami, zdôvodňujúcich aj prípadnú absenciu nepostrehnutých prvkov. Menej potešiteľné je, že v publikovaných materiáloch častejšie nefigurujú priame doklady, ktoré sa mohli odstrániť počas úpravy výskumnej plochy strojovou technikou.

Metrické údaje o kolových jamách a ich polohe v obydliach zostávajú v podstate takmer jediné, ktoré môžu načrtnúť obraz o chýbajúcich stavebných sekvenciách. Podľa nich a rozdielnej frekvencie výskytu sa tieto východiskové prvky začleňujú do typologických schém. Na chľabskom sídlisku ide o štyri typy (obr. 5) zaznamenané v nevelmi rozdielnych počtoch.

K I. typu sa dajú zaradiť polozemnice 81 a 108 (tab. VI; XI) s absentujúcimi dokladmi po koloch. Štyri kolové jamky zo stredového priestoru druhého objektu sotva pôvodne plnili podpornú funkciu strešného krovu či osnovy interiérovej priečky. Podľa všeobecne uznávaných názorov mali byť steny v uvádzanej skupine obydľí vybudované z kmeňov spájaných v nárožiach zrubovou technikou (Dostál 1975, 47; Šalkovský 2001, 11). Prijateľný je takisto ekonomicky úspornejší variant bez obvodových stien, ktoré nahradili rozmernejšie plochy dvojspádovej strechy dosadajúcej odkvapovými hranami na obvodový drevený rám alebo kamenný veniec zostavený na sídliskovej ploche (Fusek 2000, 121; Šalkovský 2007, 273).

S II. typom sa dá zlúčiť reprezentant s jedinou kolovou jamou z juhozápadného nárožia polozemnice 85 (tab. VIII). Jeho využitie k podopretiu staticky oslabenej strešnej krokvice v jej koncovom

I	 81	 108
II	 85	
III	 43	 104
IV	 106	 123

Obr. 5. Chľaba. Typy stavebnej konštrukcie obytných a hospodárskych objektov.

úseku nevyzníeva vierohodne. Rozhodujúca môže byť poloha tohto miesta v okrajovom úseku nárožia, kde mal byť podľa vtedajších zásad umiestnený vstupný portál, indikovaný aj pootočenou osou pece. A práve v udanom mieste možno predpokladať rampovito upravený úsek s pridruženým kolom, ktorý mal za úlohu preklenúť 70 cm vysoké prevýšenie terénu nad podlahou. S takouto alternatívou korešponduje aj subtilnejší priemer kolu obmedzený na 17 cm i zahĺbenie 15 cm pod podlahu.

K reprezentantom III. typu patria obydlia s dvojsochovou konštrukciou podopierajúcou v pozdĺžnej osi slemenom dvojspádovej strechy. V polozemnici 104 (tab. IX) sa zachovalo svedectvo po jedinom kole stojacom v strede kratšej juhovýchodnej strany. Zrejme kvôli zvýšeniu stability bol stĺp sčasti zapustený do hlinenej steny. V udanej pozícii mohol eliminovať tiaž strechy, súčasne stabilizovať vyplatenú konštrukciu štítovej steny. Protiľahlý sochový stĺp sa nezdokladoval. Z objektu 43 (tab. I) sú známe oba nosné prvky. Otázne zostáva využitie tretieho stĺpa vzdialeného od stredu východnej steny 30 cm. Podľa toho asi nenapíňal predchádzajúce konštrukč-

né poslanie, ale súvisel s využitím oboch priehlbín.

Zemnica 123 (tab. XIII) sa dá podľa polohy stĺpov v strede protiľahlých strán zaradiť k IV. typu. Okrem ich využitia k eliminovaniu tiažových tlakov je takáto alternatíva vhodná k zostaveniu stĺpikovej konštrukcie využitej k obloženiu vyšších stien (Dostál 1987, 89–91; Šalkovský 2006, 109). Identická pozícia podporných kolov sa postrehla aj v polozemnici 106 (tab. X), hoci kolová jama po štvrtom z nich chýba. Naopak, dve dvojice stĺpov zo severovýchodného a juhozápadného nárožia objektu sú v obvyklom konštrukčnom systéme nadbytočné a nedá sa s nimi spojiť adekvátne funkčné využitie.

Typologická zostava obytných objektov s odlišným konštrukčným systémom nadzemných častí neobsahuje výnimočné prvky. Viacerí jej reprezentanti sa s rozdielnou frekvenciou objavujú na území Slovenska už od včasnოსlovanského obdobia. Vyskytujú sa nielen v autochtónnom slovanskom prostredí (Hanuliak 2015, 117, 119; Fusek 1994a, 128, 131; Šalkovský 2006, 109), ale aj na sídliskách spätých s obdobím avarského kaganátu (Odler/Kolník 2011, 69; Odler/Zábojník 2011, 125, 126; Zábojník 1988, 406, 407), taktiež aj na území južne od Dunaja (Hajnal 2009, obr. 2; 5) a v Potísi (Madaras 1991, 249). Dôležitejšie je, že v známych typologických zostavách z veľkomoravského obdobia výraznejšie dominujú obydlia s bezkolovou konštrukciou, ktorej početnosť neraz stúpa až k dvojtretinovým hodnotám (Hanuliak/Kuzma 2015, 32; Vignatiiová 1992, 17, 18). Na chľabskom sídlisku sa však frekvencia predmetného typu obmedzila iba na 28,6% prípadov. Je preto otázne, do akej miery mohli evidovanú hodnotu ovplyvniť regionálne špecifiká alebo pokročilejší vývojový stupeň osídlenia bližší k vrcholnostredovekej kultúre bývania (Ruttkay 1998, 47–49, obr. 6).

Obytným objektom sú zo spracúvanej osady blízke dve hospodárske polozemnice (tab. II; IV), lebo majú takisto horizontálne dimenzované obdĺžnikovité pôdorysy, sčasti zahĺbené v teréne. Zatiaľ čo sa dĺžkovo-šírkový index z objektu 46 s hodnotou 1,29 vcelku stotožňuje s mierami z obytných polozemníc, v objekte 56 už ide o hodnotu 1,6 doloženú v objektoch s predĺženou pozdĺžnou líniou. Na rozdiel od obydlií nie sú protiľahlé strany polozemníc hospodárskeho využitia vždy priame ani ideálne súbežné, nárožia sú zasa intenzívnejšie zaoblené. Obvodové steny nie sú takisto zvislé, ale v nepravidelnom zošikmení klesajú k mierne zvlnenej línii podlahy v hĺbke 15 cm a 29 cm. Tieto hodnoty a taktiež i parametre plošnej výmery vyčíslené na 7,6 m² a 8 m² sú nižšie voči údajom z obydlií (tab. 1). Uvedené informácie doplnené chýbajúcimi kúreniskami patria k znakom, podľa ktorých sa dajú odlišiť zástupcovia z oboch skupín sídliskových objektov (Dostál 1975, 39; Nekuda 2000, 45; Vignatiiová 1992, 29).

V polozemniciach z chľabského náleziska sa vyskytol takisto jediný sochový stĺp plytšie zahĺbený v strede dlhšej alebo kratšej strany interiéru pri hlinenej stene alebo aj sčasti zapustený do jej profilu (tab. II; IV). Uvedené zložky nálezovej situácie potvrdzujú, že tieto polozemnice, v porovnaní so súvekými príbytkami, patrili k menej významným sídliskovým stavbám budovaným jednoduchšími konštrukčno-stavebnými technikami, azda aj z menej kvalitných stavebných materiálov (*Nekuda 2000, 57*).

Podľa toho možno v reprezentantoch z Chľaby vidieť nielen vhodné dielenské, ale aj obývateľné priestory nižšieho štandardu, pretože neboli vykurované a nevarila sa v nich strava. Nejde tak o zástupcov z pestrej škály pôdorysných typov a rozmerov využívaných prednostne na skladovacie účely, prípadne aj na ustajňovanie chovaných zvierat (*Hanuliak/Kuzma 2012, 192–194, obr. 1; Vignatiová 1992, 29–31*).

Predpokladaný spôsob využitia objektu 46 a 56 nepotvrdzuje skladba nálezov z výplne, pretože ich kolekcia nesúvisí s obdobím ich využívania (tab. II: 4–6; IV: 1–8). Signifikantnejšie je odsunutie oboch zástupcov do priestoru mimo obydlí, v ktorom sa zhľukujú aj ďalší reprezentanti slúžiaci k prevádzkovým účelom (obr. 2). Napriek tomu hospodárske polozemnice nestrácajú patričný význam, pretože vďaka ich prítomnosti spracúvaná osada nepatrí k prostým agrárnym osadám, ale k významnejším sídliskovým jednotkám z vidieckeho prostredia.

Jamovité objekty

V druhej skupine sídliskových objektov sú zlúčené iba traja zástupcovia (obr. 4). Podľa rozdielného sformovania priehľbni patria k dvom základným typom spätým s odlišným druhom i objemom zásob uskladnených na rôzne dlhé obdobie (obr. 3).

Jediným zástupcom prvého typu je objekt 79 (tab. V) predurčený na dlhodobé uloženie cereálnych zásob. Takúto možnosť potvrdzujú rozmery ústia a ďalších dôležitých úsekov zvislého profilu. Z nich vyplynie, že ide o vakovitú formu obilnice s kulminujúcimi rozmermi vydutia v spodnej polovici výšky, ktorá poskytuje ideálne uskladňovacie pomery pre objemnejšie zásoby. Ich kapacitu možno vyčísliť na 3,3 m³ (tabela 2).

Zástupcovia s uvedenými parametrami patria na včasnostredovekých sídliskách k sporadicky používaným reprezentantom z vyšších objemových skupín (*Hanuliak/Kuzma 2015, 40, obr. 25*). Z praktických i bezpečnostných dôvodov sa na tento účel využívalo obvykle viacero obilníc s nižším objemom. V Chľabe je to však iba jediná zásobnica s nadmer-

ným zahĺbením. Aj preto sa pre ňu zvolilo miesto v kompaktnom sprašovom podloží s maximálnym prevýšením nad obvyklou hladinou riečného toku.

Opisovaný objekt patrí k nepočetnej skupine zástupcov s kruhovitou jamkou zahĺbenou 10 cm v strede preliačeného dna (tab. V). *J. Kudrnáč (1970, 93)* spájal takéto priehľbne s drenážnym účelom, pretože sa mala v nich zhromažďovať priesaková voda z vnútra obilníc. Výsledky evidovaných prípadov z Mužle-Čenkova však nepreukázali kumuláciu takých zložiek nálezovej situácie, ktoré by pôvodný názor potvrdili. Vcelku opodstatnený môže byť predpoklad, že v priehľbni podobnej kolovej jamy s priemerom 30 cm mohol byť osadený stĺp so stupňovitými zásekmi slúžiaci ako rebrík sprístupňujúci vnútro objektu (*Kudrnáč 1958, obr. 4; 5*).

Oveľa významnejšia je kapacita skladovacích možností obilnej zásobnice. Jej údaj môže totiž načrtnúť predstavu o výkonnosti poľnohospodárskej produkcie, o počte členov miestnej komunity, ktorí mali využívať uskladnené zásoby k obžive i založeniu novej úrody (*Kudrnáč 1962, 694; Pleinerová 1975, 59, 94*). Celkový objem vyčíslený na 3,3 m³ mohol zabezpečiť celoročnú obživu troch rodinných zväzkov so šiestimi dospelými a deťmi alebo polročné nároky šiestich rodinných zväzkov počas vegetačného pokoja.

V porovnaní s predchádzajúcimi zisteniami sú údaje z dvoch zásobných jám (tab. VII; VIII) málo informatívne. Tie sa podľa tvaru ústia, profilu priehľbne s rovným dnom i príslušných rozmerov stotožňujú s tradičnými zásobnými jamami. Rozmery ústia s priemerom 80 cm a 122 cm a zahĺbením 40 cm a 48 cm od úrovne zistenia sú skôr všeobecné (tabela 2).

U oboch reprezentantov sa postrehol iba nezvyčajný profil s nadol rozšírenými líniami stien príznačný pre obilné zásobnice s kužeľovito rozšíreným profilom. Vyčíslený objem s hodnotou 0,3 m³ a 0,6 m³ však už zodpovedá primárnemu účelu takýchto priehľbni využívaných na krátkodobé uloženie, resp. chladenie menšieho objemu potrebných zásob. Skôr prekvapivá je prítomnosť iba dvoch zásobných jám v sídliskovej kolekcii, pretože ich početnosť býva v 9.–10. stor. oveľa vyššia (*Hanuliak/Kuzma 2015, 45*).

Kúreniskové objekty

Zástupcovia ďalších dvoch hlavných typov sa spájajú s horiacim ohňom. Patria do tretej skupiny, ktorá je na chľabskom sídlisku hojnejšie zastúpená (obr. 4).

Toto zistenie nemá všeobecnú platnosť, pretože exteriérová pec s obdĺžnikovitým predpecným

Tabela 2. Chľaba. Zásobnicové a kúreniskové objekty – základné údaje. Typ: C – obilná zásobnica; D – zásobná jama; E – ohnisková jama. Profil: 1 – vakovitý; 2 – kuželovito rozšírený.

Objekt					Rozmery					
Číslo	Poloha	Typ	Profil	Orientácia	Priemer ústia [cm]	Plocha ústia [m ²]	Vydutina [cm]	Priemer dna [cm]	Hĺbka [cm]	Objem [m ³]
79	G/8	C	1	–	150	1,6	175	–	188	3,3
82	L/8	D	2	–	80	0,5	–	97	40	0,3
88	C/6–7	D	2	–	122	1,2	–	152	48	0,6
8	J/2–3	E	–	VJV–ZSZ	135 x 80	0,9	–	–	10	0,1
45	E/5	E	–	S–J	155 x 95	1,2	–	–	25	0,3
58	K/3	E	–	V–Z	150 x 85	1,1	–	–	20	0,2
80	J/8	E	–	S–J	130 x 70	0,8	–	–	11	0,1
115	G/9	E	–	SSZ–JJV	125 x 70	0,8	–	–	12–20	0,1
122	H–I/9	E	–	SV–JZ	135 x 85	0,9	–	–	18	0,2

priestorom s rozmermi 72 x 56 cm a kruhovitým kúreniskom sa vyskytla iba v jednom prípade (obr. 3; tab. XII). Obvod kúreniska s priemerom 100 cm je vymedzený malými, až stredne veľkými lomovými kameňmi, na ktorých zrejme spočíval spodný úsek hlinenej kupoly. Jej teleso prekryvalo kúrenisko s plochou 0,8 m² s rovným dnom zahĺbeným 20 cm do podložného sloja.

Podľa zdokumentovanej situácie patrí objekt 121 k horizontálnym peciam sčasti zahĺbeným do pôdneho horizontu. Ich sporadický výskyt v 9. stor. narastá v veľkomoravskom období a kulminuje vo vrcholnom stredoveku (Hanuliak 2008, 308, obr. 10; Hanuliak/Kuzma 2015, 239, 307; Ruttkay 2002a, 258–261).

V analyzovanej skupine objektov dominujú ohniskové jamy. Po zahĺbených príbytkoch predstavujú na lokalite druhý najrozšírejší súbor (obr. 3). Šesť evidovaných zástupcov (tab. I; II; IV; V; XII) sa vyznačuje ustáleným pôdorysom v tvare predĺženej elipsy, oválu alebo obdĺžnika so zaoblenými nárožiami a celkovými rozmermi 125–155 x 70–95 cm. Ich steny bývajú zvyčajne oblúkovito zošíkmené k dnu s hĺbkou obmedzenou na 10–25 cm (tabela 2).

Pre využitie týchto zástupcov nebola rozhodujúca orientácia pozdĺžnych osí, pretože ich údaje majú nadmerne rozkolísané hodnoty. Dôležitejší mohol byť celkový objem v rozmedzí 0,1–0,3 m³ a plocha ústia oscilujúca od 0,8 m² po 1,2 m². Reálne i sprmerované rozmery príslušných častí s hodnotou 0,16 m³ a 0,9 m² sa zhodujú s údajmi zastúpenými u najobvyklejších reprezentantov prostých zásobných jám s kruhovitým ústím, ktoré v spracovanej osade nie sú reprezentatívne zastúpené.

Tvar ohniskových jám doplnený rozmermi i prepálenými stenami a dnom býva príznačný pre objekty označované ako pražiacie jamy. V nich mal horieť oheň, ktorý rozpaľoval hlinené pražnice slúžiace na vysušanie zrnín, prípravu pražma,

pečenie platiek a chleba (Hanuliak/Vladár 2008, 91; Kudrnáč 1981, 211). M. Ruttkay (2002a, 267) pripúšťa aj ďalšie možnosti využitia, ku ktorým sa dá pričleniť príprava stravy na otvorenom ohni v letnom období, aby sa pri takejto činnosti zbytočne neprehrievalo vnútro obydli. Vo vrcholnom stredoveku sa táto činnosť presunula do polkruhových až oválnych segmentov z manipulačných priestorov horizontálnych exteriérových pecí. Ich dno býva vyvýšené o 15–20 cm nad niveletou podlahy, priemer neprevyšoval 90 cm. Tento priestor nebol prekrytý kupolou (Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008, 117, obr. 3; 6).

S uvedenou alternatívou v plnom rozsahu korešponduje nielen sypká hlinitá výplň premiešaná s popolom a uhlíkmi, ale aj dočervena prepálené sfarbenie vnútorných stien. V objekte 122 boli na takéto účel spodné úseky stien vyložené riečnym štrkom. Podľa toho musel v týchto priehlbniach opakovane horieť oheň, ktorým sa potvrdzujú primárne naznačené možnosti. K nim však sotva patrí vyhrievanie pražníc, pretože ich zlomky chýbajú v kolekcii materiálnej kultúry z daného chronologického úseku. Z populovitej výplne objektu 45 sa naopak získali rybie kosti a šupiny, ktoré pripúšťajú možnosť využitia ohniskových jám aj na údenie rýb zavesených v mobilnej nadstavbe presúvanej podľa potreby nad tlejúcu pahrebu. Takto rozšírená škála možností nevyklučuje ani príležitostné využitie ohniskových jám na krátkodobé uskladnenie zásob v takej forme, aká bola bežná v kruhovitých zásobných jamách.

MATERIÁLNA KULTÚRA

Informácie o komunite z chlabskej osady môže popri sídliskových objektoch poskytnúť aj kolekcia materiálnej kultúry. Jej zástupcovia uložení v hlinitej zásypovej výplni objektov šiestich hlavných

typov patria ku keramickým nádobám i k predmetom dennej potreby a nástrojom odlišného využitia. Z výsledného počtu 364 exemplárov tvoria predmety praktického využitia 4,1 %, zvyšný diel naplňajú hrnčiarske výrobky. V zlomkovitom stave zachované kosti chovaných zvierat sú voči nim o vyše 30 % zriedkavejšie a nenašli sa vo výplni každého objektu. Fragmenty hlinených prazníc i zlomky mazanice zasa absentujú.

Keramické nádoby

Najpočetnejšiu zložku nálezových súborov z každého stredovekého sídliska tvoria zástupcovia hrnčiarskych výrobkov. Inak to nie je ani v Chľabe, kde sa našlo 349 črepov pochádzajúcich z vyše 150 nádob. Ide o odhadovaný údaj, pretože evidované zlomky k sebe priamo nepriliehajú styčnými hranami, v krajnom prípade pochádzajú z rôznych častí jednej nádoby, ako o tom presvedčajú dva väčšie zlomky z ústia a dna hrncovitej nádoby získané z objektu 123 (tab. XIV: 3, 5). Napriek tomu sa počet nájdených zástupcov zdá byť vcelku primeraný, pretože na jeden sídliskový objekt pripadá v priemere 17 črepov. Isteže to neplatí vo všetkých prípadoch, lebo ich reálna početnosť osciluje od štyroch po 63 kusov, pričom z ôsmich objektov pochádza menej ako 10 črepov (tabela 3; 4).

Nemenej dôležité je, že sa z rôznych typov sídliskových objektov získal odlišný počet nálezov odstupňovaný takmer v súlade s plošnými a objemovými hodnotami priehlbni. Aj preto na jednu obytnú polozemnicu pripadá 29 a na jednu hospodársku polozemnicu 18 zástupcov, zatiaľ čo pri exteriérovej peci sú to iba štyri kusy (obr. 6). Podľa toho by časť zlomkov zrejme nesúvisela s obdobím používania príslušných sídliskových objektov, ale s následnými postdepozíčnými procesmi. Takúto možnosť v náznakoch spochybňujú ohniskové jamy s malými rozmermi, v ktorých sa napriek menšiemu počtu nálezov našli početnejší reprezentanti s kvalitnejšími vypovedacími schopnosťami (obr. 7; 8). Ich svedectvo príkladne dopĺňajú hodnoty kulminujúce v obytných objektoch (obr. 7; 9). Podľa toho tieto črepy poskytujú v mnohých smeroch kvalitnejšie poznatky, hoci iba časť z tohto fondu bola depónovaná na podlahe a priamo súvisí s využívaním týchto objektov.

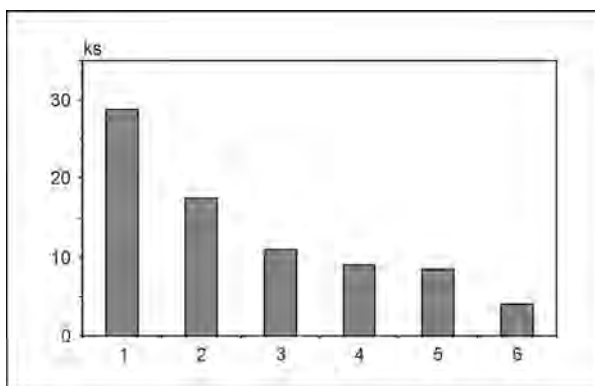
Počas analýzy keramického fondu sa pozornosť sústredila na 142 kusov (40,7 % prípadov) zaradených do pracovného súboru. Kvalitu jeho vypovedacích schopností znižujú celé nádoby, ktoré v súbore absentujú. Ich výpadok núdzovo nahrádza deväť zástupcov z neúplných nádob. K nim patria väčšie zlomky, na ktorých sa dali zmerať dve zo štyroch

Tabela 3. Chľaba. Výskyt hlavných typov častí nádob z mladšieho keramického súboru. Typ sídliskového objektu: A – obytná polozemnica; B – hospodárska polozemnica; C – obilná zásobnica; D – zásobná jama; E – ohnisková jama. F – exteriérová pec. Časti nádob: 1 – neúplná nádoba; 2 – ústie a podhrdlie; 3 – ústie; 4 – telo zdobené; 5 – telo nezdobené; 6 – dno a steny; 7 – dno.

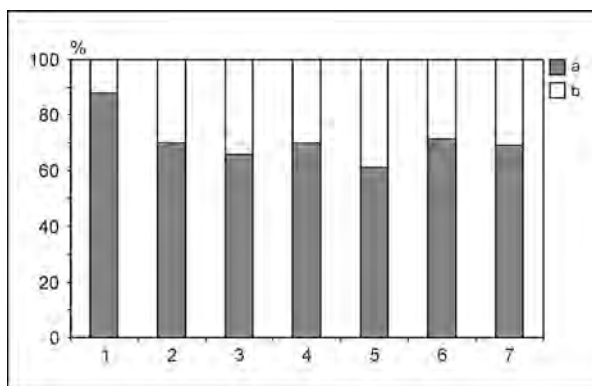
Objekt		Časti nádob							
Číslo	Typ	1	2	3	4	5	6	7	Spolu
8	E	–	–	1	2	3	–	1	7
43	A	–	1	–	7	17	–	2	27
45	E	–	1	–	3	1	–	1	6
46	B	–	–	2	1	1	–	–	4
56	B	–	1	3	3	21	–	2	30
58	E	–	–	–	4	4	–	1	9
79	C	–	–	–	4	5	1	1	11
80	E	–	–	1	9	4	–	1	15
81	A	2	–	2	23	32	1	2	62
82	D	1	–	1	2	2	1	–	7
85	A	2	1	1	3	3	–	–	10
88	D	–	1	1	1	7	–	1	11
104	A	–	–	2	14	11	–	6	33
106	A	–	3	2	7	2	–	1	15
108	A	1	1	–	10	2	–	1	15
115	E	–	1	1	1	2	–	–	5
121	F	–	–	–	3	1	–	–	4
122	E	–	1	–	2	1	–	–	4
123	A	2	3	3	12	10	2	4	36
Spolu		8	14	20	111	129	7	24	311

Tabela 4. Chľaba. Výskyt hlavných častí nádob zo staršieho keramického súboru. Typ sídliskového objektu: A – obytná polozemnica; B – hospodárska polozemnica; E – ohnisková jama. Časti nádob: 1 – neúplná nádoba; 2 – ústie a podhrdlie; 3 – ústie; 4 – telo zdobené; 5 – telo nezdobené; 6 – dno a steny; 7 – dno.

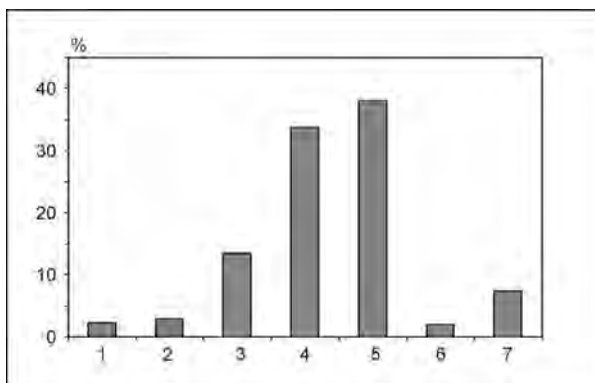
Objekt		Časti nádob							
Číslo	Typ	1	2	3	4	5	6	7	Spolu
43	A	–	–	–	2	–	–	–	2
48a	A	–	3	3	8	6	2	1	23
56	B	–	1	–	–	–	–	–	1
80	E	1	2	–	–	–	–	–	3
81	A	–	–	–	–	–	–	1	1
85	A	–	–	–	1	–	–	–	1
104	A	–	–	1	–	–	–	–	1
106	A	–	1	–	2	–	–	–	3
108	A	–	1	–	–	–	–	–	1
115	E	–	–	–	1	–	–	–	1
123	A	–	1	–	–	–	–	–	1
Spolu		1	9	4	14	6	2	2	37

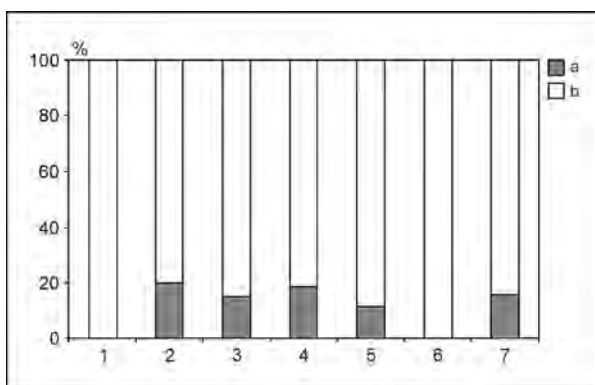
Obr. 6. Chľaba. Priemerný počet keramických reprezentantov v hlavných typoch sídliskových objektov. Podľa obr. 3.

Obr. 9. Chľaba. Porovnanie výskytu hlavných kategórií častí keramických nádob v obytných objektoch (a) a v ostatných typoch sídliskových objektov (b). Podľa obr. 7.

Obr. 7. Chľaba. Pomerné zastúpenie hlavných kategórií častí keramických nádob. 1 – neúplná nádoba; 2 – črep z ústia a podhrdla; 3 – črep z ústia; 4 – črep z tela, zdobený; 5 – črep z tela, nezdobený; 6 – črep z dna so stenami; 7 – črep z dna.

Obr. 8. Chľaba. Porovnanie výskytu hlavných kategórií častí keramických nádob v ohniskových jamách (a) a v ostatných typoch sídliskových objektov (b). Podľa obr. 7.

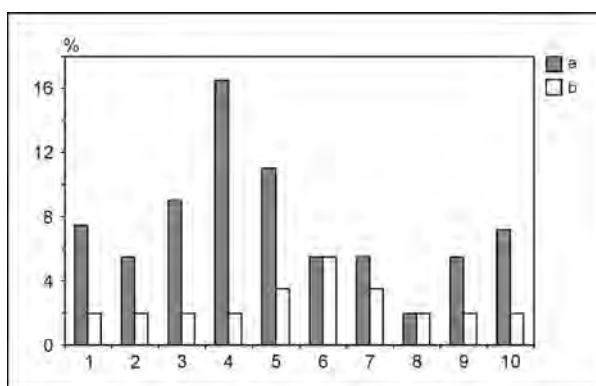
určujúcich línií zaznamenaných zvyčajne v mieste ústia a vydutiny. Voči krátkym fragmentom z ústia, s postrehnutou profiláciou okraja a prehnutím hrdla, sú nesporne dôležitejšie zlomky z ústia až hornej časti vydutiny obohatené výzdobnými motívmi a naznačeným profilom tela. Podobný prínos poskytujú aj väčšie kusy z dien s nasadenými stenami ak sa porovnávajú s malými, no častejšie nachádzanými zlomkami dna.

V prípade zdobených a nezdobených črepov z tiel nádob netreba rozdielnosť prínosu ani pripomínať. Spomedzi nich sa do pracovného súboru prednostne zaradili významné fragmenty väčších rozmerov, aby sa na nich objavili výzdobné motívy v najkompletnejšej zostave. K spestreniu dekoratívnych prvkov sa neraz uprednostnili aj menšie črepy. Niektoré rozmernejšie exempláre s už známou a opakujúcou sa výzdobou sa z kresbovej kolekcie vypustili a ich prítomnosť sa zmapovala iba štatisticky. Patričnú hodnotu však nestrácajú ani nezdobené črepy z tiel nádob, pretože sa na nich dá zmerať hrúbka, vizuálne posúdiť štruktúra keramickej hmoty, jej spracovanie, úprava povrchu či spôsob vypálenia hrnčiny.

Zohľadnením spomenutých kritérií sa už počas zostavovania a následného spracúvania tejto kolekcie potvrdilo, že nálezový fond pozostáva zo zástupcov dvoch skupín používaných v príslušných časových úsekoch oddelených hiátom.

Mladší keramický súbor

V jeho náplni figuruje väčšinová časť spracúvaného fondu (89,1 % prípadov) nájdená v 19 sídliskových objektoch (tabuľka 3). Napriek zlomkovitosti niet pochyb, že v súbore dominujú zvyšky hrncovitých nádob. Vo väčšine prípadov sa však nedá spresniť, či popri najčastejšie zastúpenej vajcovitej forme,

Obr. 10. Chľaba. Porovnanie priemeru ústí nádob v mladšom (a) a staršom (b) keramickom súbore. 1 – 11 cm; 2 – 12 cm; 3 – 13 cm; 4 – 14 cm; 5 – 15 cm; 6 – 16 cm; 7 – 17 cm; 8 – 18 cm; 9 – 19 cm; 10 – 20 cm.

s maximálnou vydutinou v hornej tretine výšky, neboli hojnejšie používané aj súdkovité varianty. K nim sa dá s istotou priradiť iba nízka nádoba z objektu 123 s vydutinou v strede tela (tab. XIV: 1). Spomedzi ostatných neúplných exemplárov možno podľa zrekonštruovanej výšky odčleniť tri odlišné prípady. Prvým z nich je nádoba z objektu 81 (tab. VII: 1) patriaca podľa koeficientu zmeraných línií (1,04) k hrncovitým nádobám misovitej formy. Exemplár z objektu 85 (tab. VIII: 7) sa podľa koeficientu 1,4 pripája k misovitým nádobám s prehnutým hrdlom a šikmo vytiahnutým ústím. Do identickej skupiny patrí aj nízka nádoba bez zvýrazneného hrdla s nezvyčajne zatiahnutým ústím získaná z objektu 108 (tab. XI: 7).

K doplneniu určujúcich charakteristík tohto súboru prispievajú aj rozmery z ústia nádob (obr. 10). Tento názor sa opiera o dávnejšie preukázaný vzťah štandardných línií zohľadňovaný pri zhotovovaní hrnčiarских výrobkov troch veľkostných kategórií (Dostál 1975, 142, 143; Frolíková-Kaliszová 2009, 94). Podľa neho by k nízkym tvarom patrilo 65,9% zástupcov s predpokladanou výškou 11–15 cm a objemom 1–2 litre. So stredne vysokými nádobami sa zasa spája 34,1% reprezentantov s výškou 15,1–25 cm a objemom do 5 litrov. Takto definované tvary sa používali na varenie či konzumovanie jedla a nápojov. Do spracúvanej kolekcie neboli zahrnuté štyri exempláre, pretože sa z nej na základe postrehnutých proporcií vymykajú. Ide nielen o dve už spomenuté nízke misovité nádoby (tab. VIII: 7; XI: 7) a hrncovitú nádobu misovitej formy s priemerom ústia 26 cm (tab. VII: 1), ale aj o dosiaľ neuvedený exemplár z objektu 82 (tab. VII: 6). Podľa vydutiny a ústia zúženého na 10 cm mohla táto nádoba patriť hrncovitým tvarom fľašovitej formy.

Menej informatívne svedectvo ku kategorizácii hrnčiarских výrobkov poskytujú úlomky z dien,

pretože sa popri vyššej zlomkovitosti a obmedzeným rozmerom zriedkavejšie vyskytujú. Ich priemer sa dal stanoviť v 13 prípadoch. Zaujímavé je, že vždy tri exempláre mali priemer 6 cm, 8 cm a 10 cm. Z takejto informácie sa nedá vyčítať, s ktorou veľkostnou skupinou sa príslušní zástupcovia spájajú, pretože ich variabilnosť je oveľa menšia ako v prípade ústia (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, tabela 10; Frolíková-Kaliszová 2009, tabela 1).

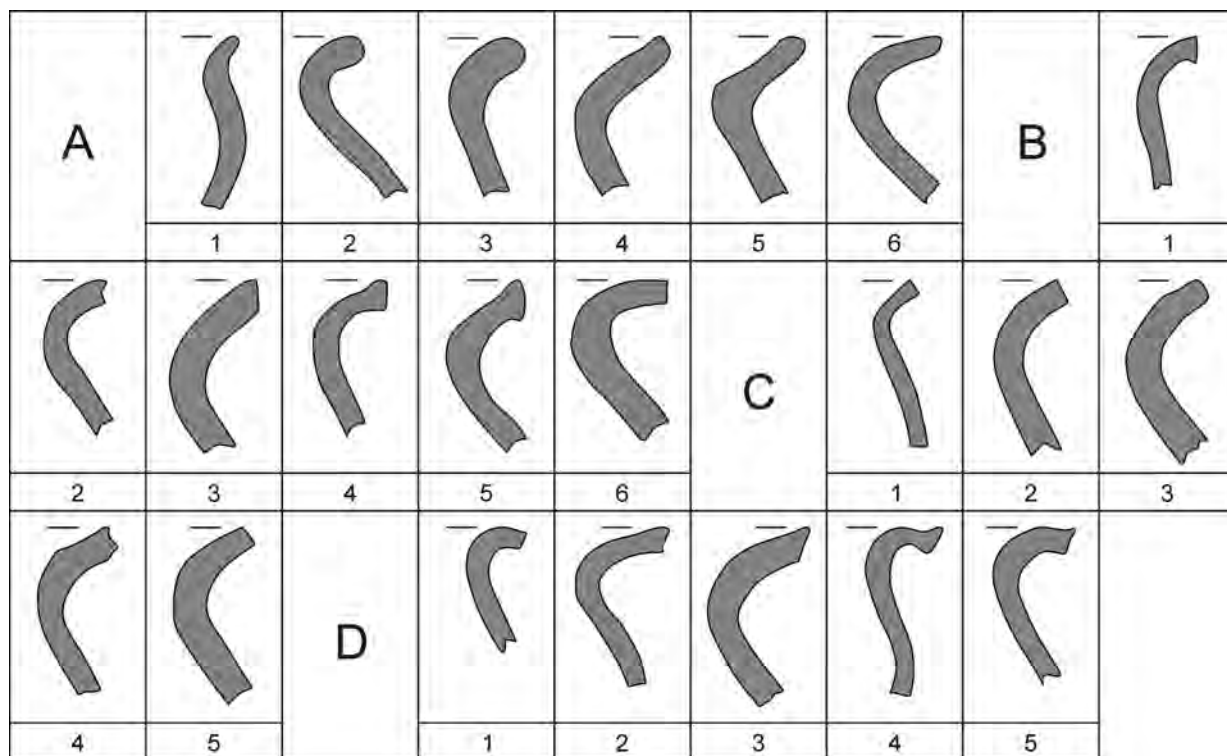
Pestrou skladbou určujúcich prvkov sa naopak vyznačujú zlomky z ústia keramických nádob. Okrem hrúbky stien ich variabilnosť rozširuje línia prehnutého hrdla, uhol nasadenia ústia s príslušnou dĺžkou a okrajovou profiláciou. Tieto skutočnosti zachytáva kolekcia s 22 najčastejšími typmi patriacimi do základných skupín so zaobleným (A), zvislo (B), kužeľovito (C) a lievikovito (D) zrezaným okrajom (obr. 11).

Kolekcia zobrazených typov ústia demonštruje v prvom rade variabilnosť reprezentantov dotvorenú voľnou kombináciou piatich štandardných prvkov v takej podobe, ktorá sa v úplnej zhode často neobjavuje. Pre mladšiu keramickú kolekciu sú typické iba niektoré hojnejšie zastúpené prvky. K nim patrí výraznejšie prehnuté hrdlo, mierne šikmo nahor až takmer vodorovne nasadené predĺžené ústie s častejšie preliacovou hornou líniou, s lievikovito zrezaným okrajom a hrúbkou stien 0,4–0,6 cm, iba výnimočne aj 0,8 cm.

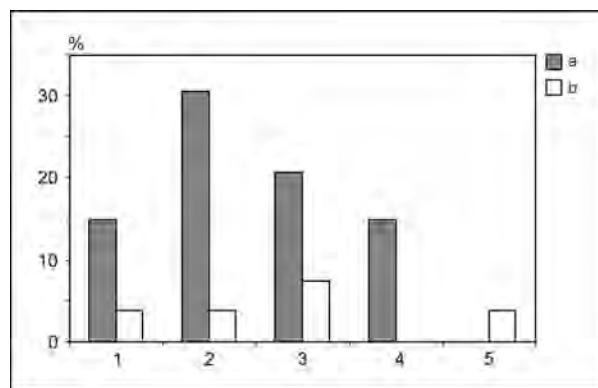
Označené vlastnosti sa kumulujú v typoch ústia A/4–A/6, B/4–B/6, C/3–C/5, D/1–D/5. Na ďalších zástupcoch A/2, B/1–B/3, C/1, C/2 nie sú všetky označené zložky natoľko významné napriek ich väzbe s predchádzajúcou skupinou. Krátky zlomok typu A/3 (tab. X: 1) pôsobí navonok starobylo. Na pohľad archaicky pôsobí takisto zástupca A/1 (tab. VIII: 7). Takto vnímané zaradenie rektifikujú zvyšné úseky nízkej misovitej nádoby, ktorá nepochybne patrí do mladšieho keramického súboru. Napriek rozdielnemu výskytu skupín zložených z vyčlenených zástupcov (obr. 12) nemožno poprieť, že pri formovaní horných častí nádob bol použitý jednotný prístup zvyšujúci homogenitu mladšieho keramického súboru.

Výzdoba keramických nádob sa sústreďuje v horných úsekoch tiel. Hrebeňové vlnovky s vyššími amplitúdami, dopĺňané neraz viacnásobnými obežnými líniami, sa nachádzajú prevažne na hornom úseku vydutiny a pokračujú po pásno s kulminujúcim priemerom (tab. I: 5, 10; VI: 4, 15; X: 10, 11). Pod týmto úsekom sú častejšie nanosené hrebeňové pásy (tab. I: 9; VIII: 7; IX: 6), prípadne aj nepravidelné a nízke vlnovky (tab. IV: 10; VI: 12; IX: 5).

Ornamenty vyryté jednodrotým nástrojom sa naproti tomu posúvajú na podhrdlie (tab. II: 3; V: 1, 2, 8; VII: 6), zriedkavo na hrdlá nádob (tab. IV: 4, 7;

Obr. 11. Chľaba. Zástupcovia hlavných typov ústia keramických nádob s rôzne upraveným okrajom v skupinách z mladšieho keramického súboru. A – zaoblený okraj; B – zvislo zrezaný okraj; C – kužeľovito zrezaný okraj; D – lievikovite zrezaný okraj; E – vodorovne zrezaný okraj.

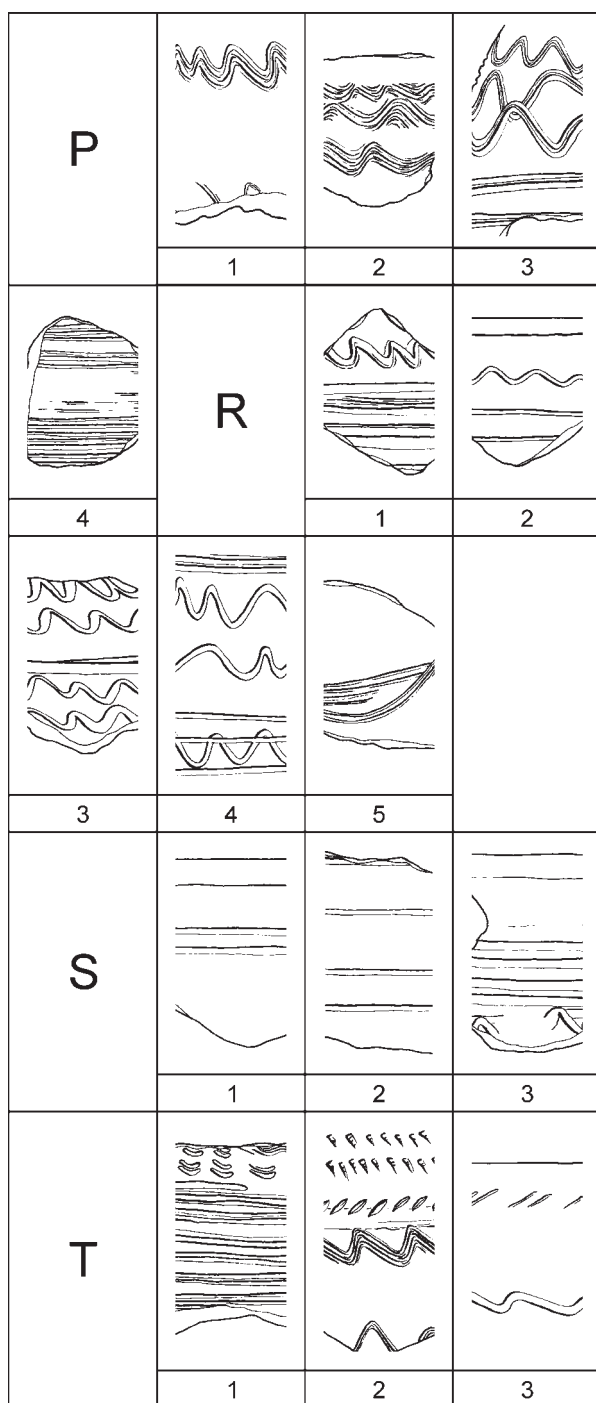
Obr. 12. Chľaba. Porovnanie výskytu hlavných typov ústia keramických nádob s rôzne upraveným okrajom v skupinách v mladšom (a) a staršom (b) keramickom súbore. 1 – skupina A; 2 – skupina B; 3 – skupina C; 4 – skupina D; 5 – skupina E.

VI: 13; IX: 1), výnimočne aj na dolné úseky stien nad dnom (tab. VI: 14; XIV: 1, 5). K dosiaľ uvedeným prípadom patrí takisto vyše 30 kresbovo nezdokumentovaných exemplárov s ustálenou hrúbkou črepov, u ktorých sa nepodarilo určiť ich pôvodné umiestnenie na nádobe. Opačný extrém vo výzdobe zastupujú príklady so zredukovanou plochou na úzky pás z hornej časti vydutiny (tab. VIII: 8; XII: 3).

K nižšej frekvencii týchto zástupcov mohol prispieť aj obmedzený počet väčších črepov pochádzajúcich z dôležitých úsekov keramických nádob.

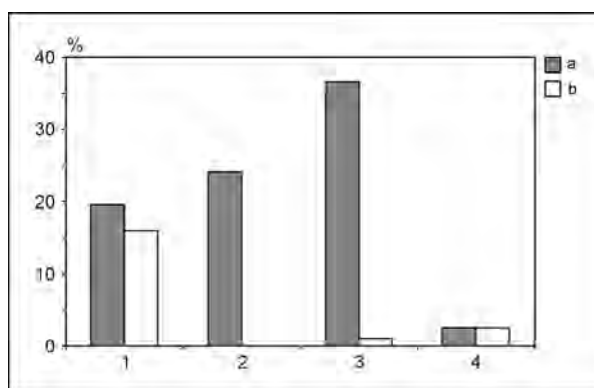
Z predchádzajúcich poznatkov vyplýva, že sa rytá výzdoba nanášala hrebeňom s viacerými tenkými zubmi alebo jednohrotým nástrojom. Pomocou nich vznikali základné a najčastejšie používané výzdobné motívy nadobúdajúce podobu viacnásobných vlnoviek a horizontálnych pásov, jednoduchých vlnoviek a špirálových závitníc. Ich striedaním vznikali kompozície, ktoré nie sú pre značnú zlomkovitosť pôvodných tvarov známe v celom rozsahu. Varianty vtlačaných motívov sa obmedzujú na hornú časť vydutiny (tab. VII: 1; VIII: 5, 8), plastické lišty prechádzajú jej stredom (tab. VII: 1; IX: 6).

Systemizáciu typov komplikuje značná mnohorakosť výzdobných obrazcov. Do výberovej tabuľky sa preto zaradili najmä častejšie doložené nosné typy, niektoré ich kombinácie a výnimoční reprezentanti zlúčené do skupín (obr. 13). V skupine P sa napríklad sústredili kusy s viacnásobnými vlnovkami a horizontálnymi pásmi zhotovenými hrebeňom s dvomi až piatimi zubmi. Jednohroté vlnovky s obežnými líniami reprezentuje skupina R. V skupine S sa výzdoba zredukovala na niekoľko línii špirálovej závitnice sporadicky doplnených

Obr. 13. Chlaba. Zástupcovia hlavných typov výzdobných motívov keramických nádob v skupinách z mladšieho keramického súboru.

nízkou vlnovkou. Vtláčané motívy zo skupiny T sú iba výnimočné. Patria k nim dva pásy krátkych poloblúkov vytvorených dvojzubým hrebeňom (tab. VIII: 5), pásy šošovkovitých a klinovitých vrypov (tab. VII: 1). Ojedinelý je i pás z tenkých šikmých vrypov (tab. VIII: 8), ktoré však mohli vzniknúť aj samovoľne počas formovania hrdla.

Obr. 14. Chlaba. Výskyt hlavných typov výzdobných motívov keramických nádob v skupinách z mladšieho (a) a staršieho (b) keramického súboru. 1 – skupina P; 2 – skupina R; 3 – skupina S; 4 – skupina T.

K najobľúbenejším motívom patrili typy s jednoduchými líniami zo skupiny S (36,5% prípadov) a zástupcovia zo skupiny R (24,1% prípadov). Podľa toho výzdobné prvky stvárňované jednodotým rydlom v mladšom keramickom súbore výrazne dominujú (obr. 14). Zástupcovia viacnásobných línii zhotovených hrebeňom tvoria iba jednu pätinu. Vyvážená nie je ani frekvencia vyčlenených typov v rámci skupín. Početnejší výskyt sa spája iba s typom P/2 (12,6% prípadov), R/1, R/2 (14,3% prípadov) a S/2 (35,7% prípadov), ktoré tvoria v analyzovanom súbore diel s hodnotou 62,6%.

Iba dva prípady plastických líšt napriek tomu presvedčajú, že dôležitosť keramických zástupcov nesúvisí iba s početnosťou ich výskytu. Oba výzdobné motívy z neúplnej nádoby získanej z polozemnice 81 (tab. VII: 1) a z menšieho črepu z objektu 104 (tab. IX: 5) sú rozhodujúce pri chronologickej špecifikácii tohto súboru. Podstatné je, že v prvom rade je lišta v priereze trojuholníková, v druhom zasa kvadratická.

K vystihnútiu ďalších dôležitých vlastností spracúvanej kolekcie prispievajú aj výrobnotechnologické parametre zaznamenávané pri posudzovaní keramickej hmoty. V jej štruktúre zvyčajne dominuje plavená hlina s jemnozrnným pieskom, v ktorom boli sporadicky zastúpené aj šupinky sludy a drobné kamienky. O kompaktnosti spracúvanej zmesi sa možno presvedčiť na profiloch črepov, ktoré majú na zlomových líniiach ostré hrany. K súdržnosti hrnčiny zrejme prispel aj kvalitný výpal v oxidačnom prostredí potvrdený sfarbením povrchu v škále hnedých odtieňov. Premennivý čierny nádych vonkajších stien mohli nádoby získať počas používania. Vyspelosť výrobného procesu preukazuje obtáčanie horných častí vonkajšieho povrchu a vnútornej strany ústia.

Od štandardných výrobnotechnologických znakov sa odlišujú dva prípady. V prvom z nich sa prejavili náznaky archaického vzhľadu zachytené na nádobe z objektu 106 (tab. X: 12) s ústím typu C/5 a na fragmente mierne vyklenutého dna z objektu 108 (tab. XI: 9). O ich starobylejší vzhľad sa pričiniла hrúbka črepu 0,8–1 cm, s nižšou kvalitou premiešaná keramická hmota obsahujúca stredne veľké kamienky a nezahladená vnútorná stena nádoby s odtlačkami prstov po zvislom modelovaní. Vonkajší povrch ústia je však už dokonale obtočený a pokrýva ho sedem línií špirálovej závitnice doplnených nízkou vlnovkou. Vnútorná strana ústia a dna má svetločervenú farbu, vonkajší povrch je tmavohnedý. Podľa identických znakov môžu oba zlomky pochádzať z jednej nádoby alebo patria k produktom istého výrobcu.

Druhý výnimočný prípad reprezentuje nízka misovitá nádoba starobylej formy z objektu 85 (tab. VIII: 7) s profilom typu A/1. Keramická hmota obsahuje vyšší podiel hrubozrnného piesku a drobných až stredne veľkých kamienkov. Ich pričinením sa mierne znížila súdržnosť hrnčiarskej suroviny a povrch nadobudol drsnú, miestami poréznu štruktúru. Tenkostennosť črepu s aplikovaným výzdobným motívom však už korešponduje s tradičnými znakmi mladšieho keramického súboru. Prítomnosť identických indikátorov aj na črepech z tela a dna nájdených v objekte 58 (tab. IV: 10, 12) pripúšťa, že môže ísť o prejav činnosti identického zhotoviteľa.

Výrobnotechnologický postup zhotovovania keramických nádob v náznakoch konkretizujú stopy na siedmich väčších zlomkoch z dielu. K nim patria separačné zárezy klinovitého alebo oválneho tvaru zväčšené v jednom prípade do dĺžky 4 cm. V objekte 82 bolo zasa dno zdrsnené piesčitou podsýpkou, v objekte 58 museli byť súčasťou podsýpky aj väčšie kamienky (tab. IV: 12; V: 5; VII: 5; XIII: 7).

Dná s odtlačkami drevenej štruktúry vznikli na mierne vyklenutom povrchu kotúčikov z hrnčiarskeho kruhu (tab. V: 4; VII: 5), ktorý mal na nádobe z objektu 123 priemer 6 cm (tab. XIV: 4). Regulárne plastické značky sú známe v troch prípadoch. Z objektu 88 (tab. VIII: 9) získaný odtlačok má tvar kríža vpísaného do kruhu s priemerom 2,9 cm. Fragment ďalšej značky bol natoľko malý, že sa jej tvar nedal spresniť (tab. XIII: 7). Na nízkej hrncovitej nádobe zo zemnice 123 mala excentricky umiestnená značka podobu päťcípej hviezdy (tab. XIV: 1). Predchádzajúce príklady náhodných či úmyselných odtlačkov zachytených na mierne vyklenutých dnách informujú o obtáčaní nádob na rýchlejšie rotujúcom ručnom kruhu (Fusek 2009, 99, 102).

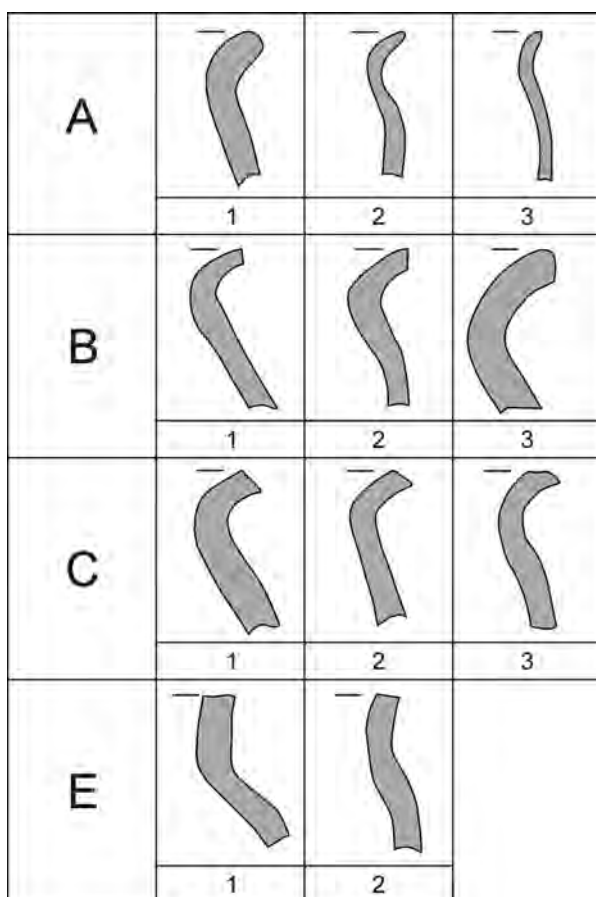
Starší keramický súbor

Podľa počtu získaných exemplárov je starší nálezový súbor nadmerne sporadický. Skladá sa z 38 fragmentov, ktoré tvoria v keramickej kolekcii z celej lokality podiel s hodnotou 10,9%. Až 23 zástupcov pochádza z najspodnejšej vrstvy zasypu vyplňajúceho juhozápadné nárožie polozemnice 48a (tab. II). Zvyšné úseky jej interiéru zničil v neskorom stredoveku výkop veľkoplošného objektu 48b. Vzhľadom k zachovanému ostatku s plochou 0,6 m² je zistená kumulácia nálezov prekvapivá (tab. II: 7–12; III: 1–9). Ďalších 15 zlomkov patriacich do tejto kolekcie pochádza z vyšších vrstiev hlinitej výplne sídliskových objektov používaných v mladšom horizonte osídlenia lokality (tabela 4). Napriek zdokladovanej nálezovej situácii nestráca kolekcia patričný význam, pretože poskytuje primárny údaj k rámcovej charakteristike vlastností tejto skupiny. Ich precíznejšiemu definovaniu bráni zlomkovitosť a rozptýl nálezov, ktoré sa následne premietli do straty primeranej homogenity.

Z náznakovej tektoniky črepov z horných častí nádob vyplynie, že v kolekcii dominujú hrncovité nádoby. Bez zviditeľnenej úrovne vydutiny sa nedajú spomedzi nich vyčleniť príslušné formy. Výnimku tvorí zlomok z nízkej hrncovitej nádoby z objektu 80 (tab. V: 11), ktorá mala akiste vajcovitú formu. Zvyšným zlomkom chýbajú steny príznačné pre zriedkavo zhotovované misovité nádoby zamieňané v niektorých prípadoch za okrajové časti keramických zvonov na pečenie (Odler/Zábojník 2011, 151, 152).

Evidované priemery ústia majú rozpätie 11–20 cm. Z desiatich hodnôt sú početnejší iba zástupcovia s priemerom 15–17 cm (obr. 10). Po prihliadnutí k ich predpokladanému vzťahu s výškou nádob mohlo patriť k nízkym nádobám 42,8%, k stredne vysokým tvarom zasa 57,2%. Znamená to, že početnosť nízkych nádob voči zástupcom z mladšieho keramického súboru klesla zhruba o 23%, súčasne o rovnakú hodnotu vzrástol podiel stredne vysokých exemplárov. Dva väčšie úlomky z dna s priemerom 8 cm a 10 cm prezrádajú veľmi málo. Mierne vyvýšený obvodový prstenec široký 0,8 cm a nezahladený spoj vlepeneho dna sa však nedá prehliadnuť (tab. III: 5, 8). Tie spolu s mierne vyklenutou líniou dna potvrdzujú formovanie týchto nádob na hrnčiarskom kruhu s kotúčovou podložkou (Fusek 2009, 102, 104).

Informatívnejšie sú zlomky z ústia dotvorené z viacerých prvkov. Tie sa dajú pripojiť k dvom rôznym typom patriacim do štyroch základných skupín so zaobleným (A), zvislým (B) a kužeľovito (C) zrezaným okrajom. Chýbajúcu najvyspelejšiu skupinu z mladšieho keramického

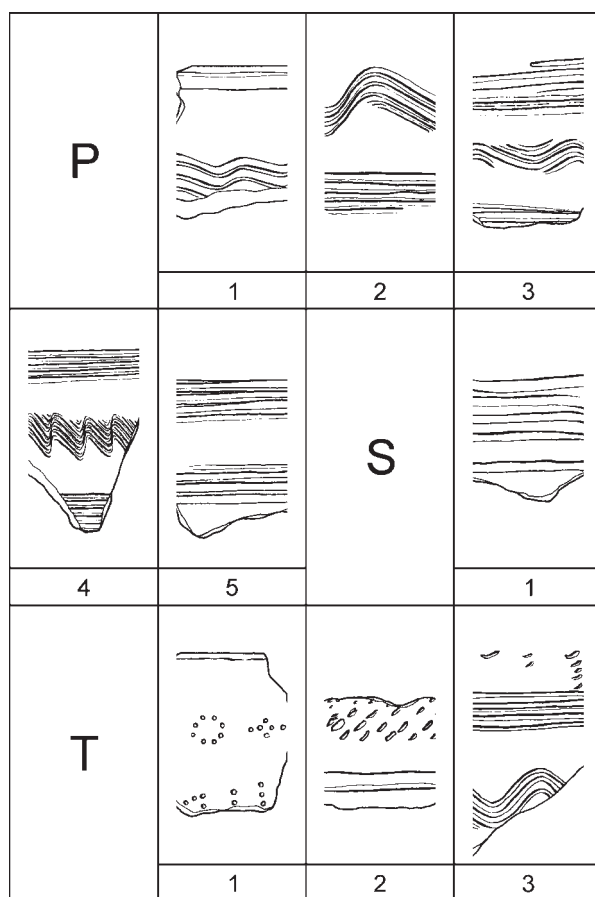
Obr. 15. Chlaba. Zástupcovia hlavných typov ústia keramických nádob s rôzne upraveným okrajom v skupinách zo staršieho keramického súboru. A – zaoblený okraj; B – zvislo zrezaný okraj; C – kužeľovito zrezaný okraj; E – vodorovne zrezaný okraj.

súboru s lievikovito ukončeným okrajom (D) nahradza archaicky stvárnená a sporadicky zastúpená skupina s vodorovne (E) zrezaným okrajom (obr. 15). Spomedzi zástupcov z kompletnej škály ústia sú početnejšie zastúpené iba typy C/1–C/3 (obr. 12).

Pomer mierne prehnutého hrdla s výrazne nahor smerujúcim ústím je takmer vyrovnaný s oblúkovo-to prehnutým hrdlom so šikmo nasadeným kratším ústím. Steny hrdla a hornej časti vydutiny dvoch nízkych hrncovitých exemplárov sú výnimočne hrubé iba 0,5–0,6 cm. Vo zvyšných prípadoch hrúbka stien narástla na 0,8–1,1 cm.

Na profiloch sa ukazuje nedôsledne premiešaná štruktúra keramickej hmoty s hrubozrnným pieskom a premenlivým obsahom drobných až stredne veľkých kamienkov. Z uvedených príčin nie sú línie na zlome priame, ale následkom nerovností patrične zvlnené.

Povrchovej úprave vyhodnocovaných zástupcov chýba potrebné množstvo znakov, ktoré by

Obr. 16. Chlaba. Zástupcovia hlavných typov výzdobných motívov nádob v skupinách zo staršieho keramického súboru.

prispeli k prehľadneniu rozdielov v aplikovaných výrobných technikách. Príkladom sú dva menšie zlomky z hornej a dolnej časti nádoby z objektu 48a (tab. III: 7, 8), ktoré mali na vnútornej strane zachované zvyšky po zvislých a šikmých priehlbniach. Neprekvapí, že vonkajší povrch črepov má drsnú až poréznu štruktúru. Takáto kvalita sa však vyskytla aj na dvoch iných zlomkoch (tab. II: 10; III: 3), ktoré boli v horných úsekoch tela obojstranne obtočené na kruhu. Väčší počet exemplárov má obtočenú iba vonkajšiu stranu ústia (tab. II: 11, 12; III: 2). Zvyšné fragmenty mali povrch iba dôkladnejšie zahladený.

Vonkajšie steny hrnčiny bývajú v prevahe čierne, vnútorné v škále hnedých odtieňov. Tejto skupine je blízky iba zlomok z ohniskových jám 80 a 115 (tab. V: 12; XII: 2) a črep zo zemnice 123 (tab. XIII: 8).

Výzdobné prvky na vnútornej strane ústia chýbajú. Sústreďujú sa v horných úsekoch nádob v úrovni vydutiny, výnimočne už od línie hrdla (tab. V: 11;

X: 8). Iba v jednom prípade tvorili dekór plytké žliabkované línie nanesené širším jednohrotým nástrojom (tab. IV: 8). Ide o nádobu z objektu 56, ktorá mala dôkladne vyhladený svetlohnedý povrch. O zaradení reprezentantov do tohto keramického súboru rozhodla profilácia ústia a vydutiny, hrúbka stien i skladba keramickej hmoty.

Vo výzdobe dominujú kombinácie stredne vysokých vlnoviek a horizontálnych pásov zachytené na kratších črepech ako samostatné motívy (obr. 16). Takýto dekór býva nanášaný hrebeňom so štyrmi až piatimi zubmi (tab. II: 10, 11; III: 4; resp. tab. III: 3; V: 12). Iba jediná, vlnovka z dostatočne dlhého črepu z objektu 115 (tab. XII: 2) pozostáva z ôsmich hrebeňových línií, ktoré však mohli vzniknúť zdvojením pásov. Z nedokonalého prepojenia koncových línií horizontálneho hrebeňového pásu na vydutinu nádoby z objektu 48a (tab. III: 7) možno usúdiť, že tento exemplár bol modelovaný na kruhu s nižšou rotáciou (Balčárková 2010, 169).

K úzkej a stereotypne pôsobiacej škále výzdobných motívov treba pripojiť ojedinelých reprezentantov, ku ktorým patrí aj črep z nízkej hrncovitej nádoby z objektu 80 (tab. V: 7). Zdobia ho vtlačené jamky zoradené do kruhu, kosoštvorca a priamych línií. Neopakuje sa takisto šikmými alebo zvislými líniami pokrytá horná časť vydutiny (tab. I: 8; X: 5). Týchto zástupcov zo skupiny T dopĺňa niekoľko variantov zo skupiny P a jediný prípad zo skupiny S (tab. IV: 8) reprezentovaný v hornej časti vydutiny nepravidelne nanesenými žliabkovanými líniami (obr. 13; 14).

Ostatné predmety materiálnej kultúry

V porovnaní so značnou prevahou zástupcov keramických nádob v kolekcii materiálnej kultúry sú predmety z hliny, kameňa, kosti, parohoviny a železa zastúpené nadmerne sporadickým podielom s hodnotou 4,1 %. Tento nedostatok sčasti eliminuje zachovaný tvar, v ktorom boli predmety pôvodne využívané. Zlomky exemplárov neistého využitia chýbajú. Všetky predmety pochádzajú z výplne sídliskových objektov z mladšieho horizontu osídlenia lokality.

Dva keramické prasleny patria k zástupcom so sporadickým výskytom. Príkladom je diskovitá forma predmetu z objektu 106 (tab. X: 13) a asymetrický dvojkónický tvar s preliačenou bázou z objektu 123 (tab. XIV: 6). Ich priemer 3,3 cm resp. 4,4–4,1 cm radí oba kusy do skupiny z okrajovej časti tradičného spektra (Hanuliak/Kuzma 2015, 81, 82; Marek/Kostelníková 1998, 181, 182, obr. 8, 9; Vignatiová 1992, 75, 149). Neobvyklá je takisto nad-

merná hmotnosť druhého zástupcu s hodnotou 41,7 g, ktorú mohla ovplyvniť jeho predurčenosť k namotávaniu priadze z rastlinných vlákien (Březinová 1997, 130, 131). Nerovnosti postrehnuté na tele tohto predmetu neboli akiste natoľko dôležité, pretože jeho povrch bol dostatočne hladký, aby nekomplikoval navíjanie súkaných nití.

Z kamennej suroviny upravené brúsy pochádzajú takisto z dvoch objektov. V polozemnici 106 (tab. XI: 1) sa našiel hranolovitý tvar upravený z úzkeho riečneho okruhlíka, ktorý bol pozdĺžne rozštiepený a priečne odlomený na oboch koncoch. Na brúsenie železných nástrojov sa mohla využívať mierne zvlnená vonkajšia plocha dlhá 5,7 cm. Na ostrých hranách z opačnej strany sa zasa dali obrusovať kostené nástroje. Stopy z povrchu predmetu prezrádzajú, že k rozštiepeniu okruhlíka došlo v intenzívnom ohni.

Exemplár z objektu 123 (tab. XIV: 10) mal doskovitý tvar s tromi vyhladenými plochami. Podľa mikroskopického určenia, vykonaného M. Chebenom z Archeologického ústavu SAV, bol na zhotovenie brúsa využitý jemnozrnný pieskovec alebo muskovitický prachovec. V strede širšej strany preliačená plocha i celková dĺžka 11,2 cm pripúšťa trvalejšie využívanie tohto predmetu k primárnemu účelu.

S objektom 123 sa spájajú dva žarnovy zachované v zlomkovitom stave. Ich časti ležali pôvodne v dvoch kruhovitých jamách s priemerom 43 cm a plochým dnom zahĺbeným 14 cm a 20 cm od úrovne podlahy. Polovica žarnova zo severnej priehlbne bola druhotne presunutá k lomovým kameňom z rozobratej klenbovej pece (tab. XIII).

Stupeň zachovania kamenných kotúčov dovoľuje stanoviť ich priemer na 35–37 cm, hrúbku na 5,5–7,5 cm a priemer stredného otvoru na približne 5 cm. Počas archeologického výskumu sa nepodarilo zistiť či išlo o súčasť identického rotačného mlynčeka, neurčil sa ani druh kamennej suroviny. Ak by to bol ryolit nachádzaný v úložiskách z kopcovitých svahov z katastra obce, nemusel byť transport vhodného kameňa náročnou záležitosťou (Illášová 1993, 96). O primárnom využití žarnovov na mletie cereálií niet pochýb (Beranová 1980, 208, 209). Ich zaradenie medzi tradičné predmety materiálnej kultúry v plnom rozsahu neobstoí. Ide totiž o súčasť rotačných mlynčekov patriacich k nepočetnej skupine zariadení, ktoré sa dajú archeologicky zdokladovať.

Najpočetnejšiu skupinu z chláborského súboru tvoria exempláre zhotovené zo zvieracích kostí a parohoviny. Dva predmety spomedzi nich sa získali z objektu 106 (tab. X: 2, 3). Podľa plochej, zbežne opracovanej lopatkovito rozšírenej koncovnej časti ide o súčasť tibia hovádzieho dobytká.

Dôležitejší je kužeľovito zabrúsený hrot, vďaka ktorému mali takého predmetu slúžiť ako šidlá na prerážanie dierok do organických materiálov (Bartošková 1995, 27; Kavánová 1995, 168, 169; Švecová 2000, 64). Na daný účel postačovala dĺžka, dosahujúca u chľabských zástupcov 9,8 cm a 10,7 cm. Náznak pochybností vnášajú do tohto názoru praktické momenty. Ak by išlo o prerážanie hrubšieho a konzistentnejšieho materiálu, nepatrili by takéto šidlovité predmety k ideálnym dierkovačom pre subtilnosť ich drieku a úzku koncovú plochu, na ktorú mali dopadať úderu mlatu. Na takéto účel sa zdajú byť vhodnejšie tradičné preplietacie s robustnejším prierezom a úderovou plochou, a to aj napriek tomu, že poniektorí odborníci takúto možnosť nepripúšťajú. Zdôrazňujú pritom nezameniteľnú funkčnú vyhranenosť týchto nástrojov bez možnosti ich všestrannejšieho využitia aj pri iných činnostiach.

Z polozemnice 106 pochádza takisto hrotitý predmet odlišného tvaru vyhotovený z výsady jelenieho parohu (tab. XI: 4). Jeho telo je v spodnej tretine prehnuté, napriek tomu má kruhovitý prierez a v celom rozsahu príkladne vyhladený povrch. Jeho horný úsek zdobia kruhové jamky vyryté kružidlom v šiestich nepravidelných línii. Koncová časť je zahrotená s väčšou intenzitou ako hroty kostených šidiel a preplietáčov. Na zahrotenom konci chýbajú trasologické stopy vytvorené pracovnou činnosťou. Dosiaľ zachytené znaky naznačujú, že opisovaný predmet môže patriť k nedohotoveným exemplárom. Akiste aj preto nebolo z jeho vnútra odstránené hubovité tkanivo a v mieste plytkej jamky chýba vyvrtaný závesný otvor. Do podobnej exkluzívnej podoby by sa sotva upravovali aj ďalšie predmety z identickej skupiny, ak by sa následne využívali iba na pobádanie zvierat a manipuláciu s uzlami. Po zhodnotení ďalších možností uvedených V. Hrubým (1957, 126–130) vyznieva vcelku prijateľne využívanie zmieňovaných predmetov vo forme závesných schránok predurčených k úschove vzácných bylín alebo medikamentov v priehlbni po vydlabanej spongióze (Kavánová 1995, 220–222). Po takto vnímanej funkcii by sa dala uvádzaným výrobkom z parohoviny pripísať indikácia vyššieho sociálneho statusu.

Adekvátnu schopnosť možno prisúdiť aj hrebeňom, vzhľadom k náročnosti výroby a ich zaradeniu k toaletným predmetom spájaným s jedincami s vyšším sociálnym statusom. V rôznej miere opotrebované a v zlomkoch zachované časti hrebeňov sa sporadicky nachádzali aj v hrobách z 9. stor. (Hanuliak 2004, 135; Kavánová 1995, 211). Spracúvaný fragment získaný z polozemnice 104 (tab. IX: 4) patrí k obojstranným exemplárom zhotoveným z jelenie-

ho parožia, doplneným platničkami upevnenými nitmi k stredovej časti. Predmetný zlomok sa zachoval v dĺžke 2,9 cm, platničky zdobené rytými líniami však chýbajú.

Podľa usporiadania zubov a ich hrúbky je tento exemplár blízky hrebeňu zo včasnoslávanského objektu 2 z Nitry-Mikovho dvora (Fusek 1991, 297, obr. 6: 8), zástupcom uloženým do hrobov 463 a 476 na pohrebisku zo 7.–8. stor. v Želovciach (Čilinská 1973, 25, tab. LXXVII: 31; LXXX: 8), exempláru z objektu 1 z Čeladíc (Ruttkayová/Ruttkay 2004, 325, obr. 7: 1), inému z objektu 767 z Bajča-Medzi kanálmi (Ruttkay 2002a, 278, obr. 38) a jednostrannému hrebeňu z veľkomoravského hrobu 34 v Tvrdošovciach-Halomidombe (Kraskovská/Paulík 1978, tab. VI: 14).

Uložením hrebeňa v príbytku 104 z chľabskej osady sa vytráca schopnosť jeho sociálnej indikácie. Z výskytu ďalších hrebeňov v širšom časovom rozpätí zmapovanom J. Zábojníkom (1978, 204) vyplynie, že chľabský exemplár nemusel byť využívaný počas mladšieho horizontu osídlenia lokality. V staršom horizonte mohol naopak slúžiť k zdobeniu keramických nádob. Homogénna farebnosť a povrchová štruktúra tohto zástupcu, identická aj na zlomových líniiach naznačuje, že sa exemplár dlhodobo používal v takej podobe v akej sa našiel v čase archeologického výskumu.

Osobitú súčasť analyzovanej kolekcie predmetov predstavuje priečne odpílená časť srnčieho parohu nájdená v objekte 123 (tab. XIV: 11). Okrem piatich zárezov širším listom píly na koncoch chýbajú náznaky ďalšieho opracovania. Zbytočné sú preto špekulácie o jeho zamýšľanom využití. Aj v takejto, minimálne upravenej podobe, mohol exemplár s dĺžkou 11,3 cm poslúžiť ako násada trňa kovového predmetu. Podobný segment, avšak z jelenieho parohu, pochádza z objektu v Nitre-Šindolke označenom G. Fusekom (2006, obr. 4: 1) ako kostiarska dielňa.

O spôsobe využitia špecificky upraveného ukončenia výsady z jelenieho parohu nemožno, naopak, pochybovať pri náleze z objektu 106 (tab. X: 14). Signifikantný je kužeľovito zbrúsený horný úsek odsadený od mierne rozšírenej valcovitej tuľajky. Odstránená spongióza z jej vnútra umožňovala do otvoru vsunúť drevenú násadu s kulminujúcim prierezom 0,9 cm. Tento predmet sa ako jediný dá zaradiť k zbraniam. Ide totiž o hrot šípa dlhý 5,4 cm využívaný podľa známych analógií na lovecké účely (Kavánová 1995, 220; Rauhutová 1976, 141). Z lokality Woliń je známy podobný exemplár vstrelený do lebky diviaka (Hensel 1975, 141, obr. 64: 1, 2).

Tri nájdené kusy potvrdzujú význam železných nožov medzi predmetmi materiálnej kultúry, všestranne používanými v mnohých každodenných

aktivitách. Ich výskyt na lokalite sprevádza niekoľko zaujímavých momentov. Za zmienku napríklad stojí ich deponovanie iba v jedinom sídliskovom objekte 123, v ostatných nože chýbajú. Prekvapivé je zachovanie podoby umožňujúcej ich funkčné využitie. Podľa formy a rozmerov sa dajú vyčleniť tri odlišné typy. Ku krátkym nožom patrí exemplár s dĺžkou 8,9 cm (tab. XIV: 7), ďalšie dva sú stredne dlhé (tab. XIV: 8, 9). Krátky exemplár má navyše nezvyčajne širokú čepeľ, ktorá sa oblúkovito zužuje smerom k hrotu. Stredne dlhý zástupca (tab. XIV: 9) má tradične sformovanú čepeľ i zaoblenie ostria k hrotu zo spodnej strany. Čepeľ druhého noža (tab. XIV: 8) je zasa nadmerne úzka, línie chrbta a ostria sa zbiehajú k hrotu umiestnenému v strede pozdĺžnej osi.

Tvaru a nasadeniu trňa k čepeľi sa nepripisuje význam, ktorý ovplyvňoval využitie nožov. Rovnú chrbtovú líniu a odspodu odsadený širší trň, resp. pásikový šikmo nasadený trň alebo obojstranne odsadený zahrotený trň treba zrejme spojiť s rozdielnym prístupom výrobcov (*Dostál 1975, 195, 197*). Spoločný výskyt opísaných nástrojov rozdielných typov navodzuje možnosť ich predurčenia k vykonávaniu špecializovanej činnosti.

ZHODNOTENIE POZNATKOV

Informácie z analýz tradičných zložiek nálezového fondu nemajú zanedbateľnú hodnotu. Ďalšie skvalitnenie ich obsahovej náplne sa napriek tomu nezaobíde bez zohľadnenia ďalších dôležitých okolností a faktov, ktoré sú schopné priblížiť niekdajší skutkový stav z troch najvýznamnejších hľadísk.

Chronologické aspekty

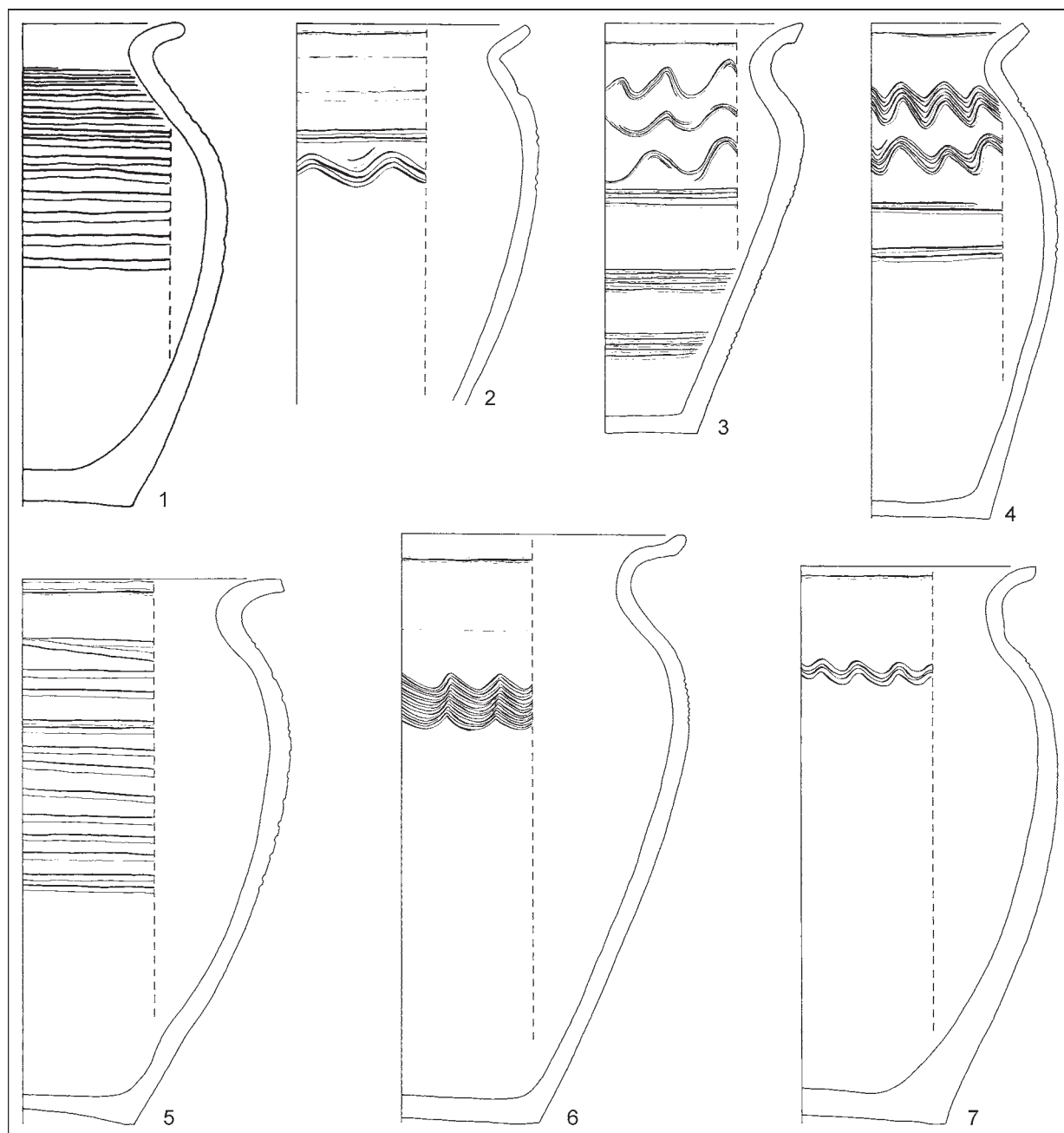
Relevantné indície k časovému zaradeniu mladšej fázy osídlenia lokality poskytujú nádoby každodenného využitia. Z ich zložiek v prvom rade upútajú výzdobné prvky.

Napriek absencii celých tvarov je zrejmé, že črepy zdobené hrebeňom s dvomi až piatimi zubmi (skupina P; obr. 13) tvoria iba jednu päťtinu. Zvyšný diel naplňa výzdoba vyhotovená jednohrotým rydlom (obr. 14). Voči reprezentantom pokrytým kombináciou vlnoviek a priamych línií (skupina R; obr. 13) sú početnejšie prípady zdobené niekoľkými líniami špirálovej závitnice (skupina S; obr. 13). Skladbu výzdobných motívov možno označiť za prvú, ktorá posúva ako prvá spracúvaný keramický súbor zo záveru 9. stor. do nasledujúcich decénií 10. stor. O jeho prepojení s keramickým riadom

z predchádzajúcich úsekov 9. stor. nepresviedča ani technika stvárnených hrebeňových vlnoviek. V hojnejších prípadoch totiž v dekóre figurujú nižšie a nepravidelné tvary s menším počtom zubov, s prerušenými a nespojenými koncami (tab. I: 10; IV: 10; V: 8; VI: 4, 7, 12).

Postrehnutá skladba rytých výzdobných motívov zrejme súvisí s pokročilejším trendom modelovania nádob na kruhu s vyššou rotáciou, obtočených na väčších úsekoch tela. Dôkladnejšie premiešaná keramická hmota z plavenej hlíny obohatená o jemný piesok a intenzívnejší oxidačný výpal umožnila udržať potrebnú pevnosť stien aj pri znížení ich hrúbky na 0,4–0,6 cm. Od tohto štandardu sa hrubšími stenami a skladbou keramickej hmoty odlišujú nepočetné zlomky z piatich nádob (tab. IV: 10, 12; VIII: 7; resp. tab. X: 12; XI: 9). Vyššiu homogenitu vlastností celého súboru napriek tomu preukazuje pomerne jednotný princíp modelovania ústia a okrajových úsekov zaznamenaný v škále evidovaných variantov. Aj preto je počas sledovanej etapy málo pravdepodobný hiátom oddelený viacfázový priebeh osídlenia lokality.

Definované parametre chľabskej kolekcie sú v regionálnych pomeroch blízke adekvátnym prvkom keramického materiálu zo sídliskového areálu v Mužle-Čenkove. Na tejto lokalite z ľavého brehu Dunaja, vzdialenej 22 km západne od Chľaby, sa zo sídliskových objektov získalo vyše 9 tisíc keramických reprezentantov rôzneho druhu. Ich zástupcovia sa na základe štatistického vyhodnotenia blízky až identických zložiek začlenili do siedmich včasnostredovekých skupín keramických nádob zhotovených podľa predpokladu istým výrobcom alebo dlhodobejšou produkciou hrnčiarskej dielne. Chľabskej kolekcií sú spomedzi nich najbližšie nádoby do IV. skupiny vyrobené z identicky zloženej a jednotne vypracovanej keramickej hmoty so svetlohnedým až svetločerveným povrchom, zdobené rozdielne zahustenou špirálovou závitnicou (obr. 17: 1, 5). Príbuzné výrobo-technologické znaky vykazujú aj exempláre z podskupiny Va a Vb zdobené vlnovkami a horizontálnymi pásmi nanesenými hrebeňom s rozdielnym počtom zubov (obr. 17: 2–4, 6, 7). Primiešaním hrubozrnného piesku s rôznym obsahom drobných kamienkov do keramickej hlíny nadobudol povrch hrnčiny krupičkovú štruktúru, ktorá sa v chľabskom súbore vyskytla iba na jedinom črepe s plastickou lištou (typ B). Takýto povrch majú aj čenkovské nádoby zdobené tromi až deviatimi líniami špirálovej závitnice, typické pre VI. skupinu (obr. 18: 5, 6), v prípade VII. skupiny sú zasa príznačné jednohroté vlnovky striedané vyšším počtom priamych línií (obr. 18: 1, 7). Okrem opísaných určujúcich znakov

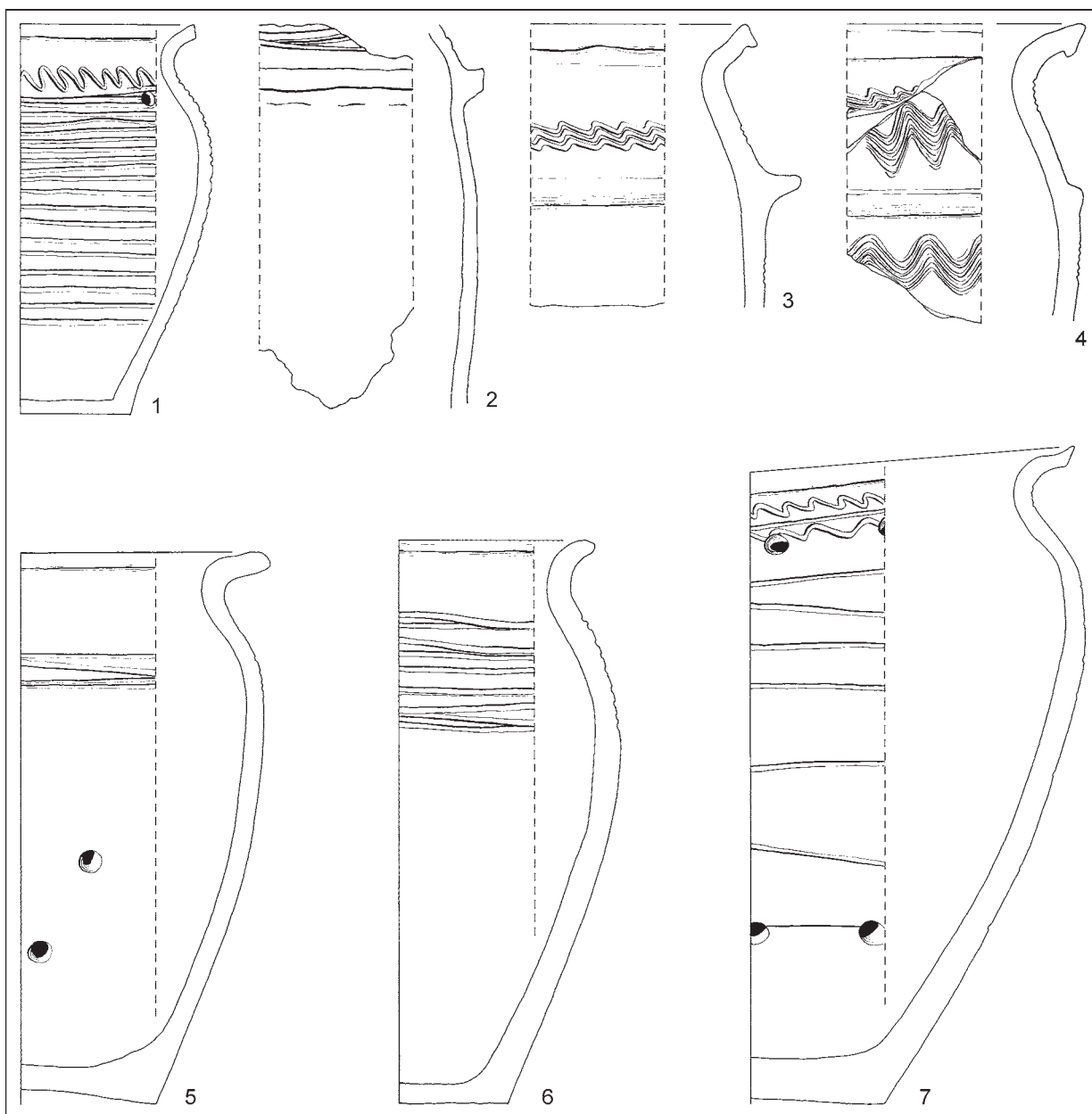
Obr. 17. Mužla-Čenkov-Vilmakert. Výber zástupcov z keramických skupín. 1, 5 – IV. skupina (1 – objekt 732; 5 – objekt 534); 2, 3, 7 – podskupina Vb (2 – objekt 413; 3 – objekt 2; 7 – objekt 328); 4, 6 – podskupina Va (4 – objekt 224; 6 – objekt 413).

je dôležitejšie zaradenie zástupcov z označených skupín do 2. a 3. horizontu osídlenia lokality vyplňajúcich úsek z konca 9. až polovice 10. stor. (Hanuliak/Kuzma 2015, 77, 78).

Opodstatnenosť chronologickej špecifikácie mladšieho keramického súboru z chľabskej osady podľa datovania čenkovského súboru preukazuje takisto frekvencia výskytu zástupcov zaradených podľa aplikovaných výzdobných motívov do štyroch skupín, medzi ktorými výrazne dominujú

zástupcovia skupiny S s obmedzeným počtom línií špirálovej závitnice (obr. 19; porovnaj obr. 14). Reálnosť získaných ukazovateľov, spätých s vývojovým trendom, presvedčivo potvrdzuje aj odlišná frekvencia sledovaných parametrov v juhozápadných a severovýchodných úsekoch vilmakertskeho areálu, ktoré boli počas 1.–3. horizontu osídlené s rozdielnou intenzitou (obr. 20).

Identické motívy boli použité takisto k výzdobe čiastočne zverejneného keramického súboru zís-

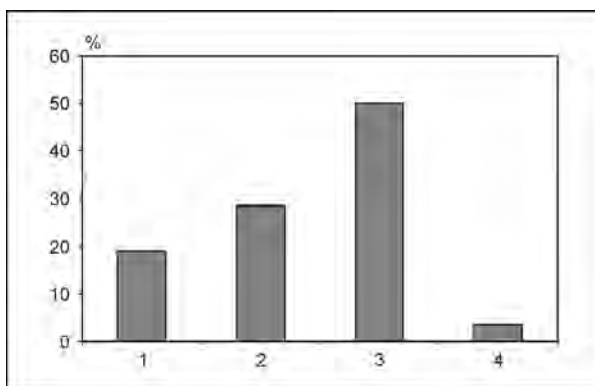
Obr. 18. Mužla-Čenkov-Vilmakert. Výber zástupcov z keramických skupín. 1, 7 – VII. skupina (objekt 413); 2 – plastická lišta B (objekt 103); 3, 4 – plastická lišta A (3 – objekt 385; 4 – objekt 348); 5, 6 – VI. skupina (5 – objekt 413; 6 – objekt 312).

kaného zo šiestich obytných objektov odkrytých v polohe Kiskukoricás patriacej do katastra obce Kamenín (Nevizánsky 1982, tab. 1–3). Toto nálezisko z 10. stor., vzdialené 14 km severovýchodne od Chľaby, nadobúda patričný význam aj preto, lebo z kresbovej prílohy príspevku pripraveného do tlače G. Nevizánskym možno vyčítať takmer identickú proporionalitu výskytu troch najvýznamnejších výzdobných motívov zo skupiny P, R a S.

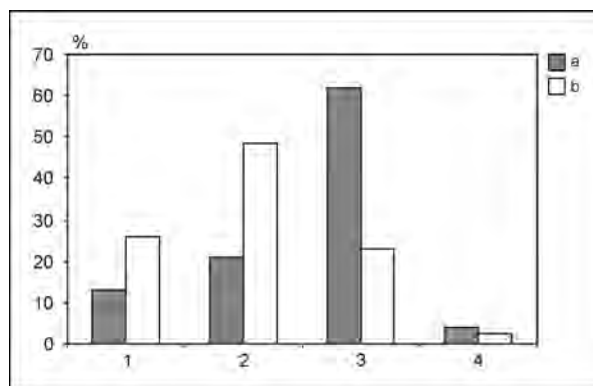
Ďalším dôležitým prvkom k chronologickej špecifikácii mladšieho keramického fondu sú plastické lišty prechádzajúce stredným úsekom vydutiny.

Prvý variant reprezentuje lišta s trojuholníkovitým profilom z hrncovitej nádoby misovitej formy z objektu 81 (typ A; tab. VII: 1). Patrí k formám s ostrým alebo mierne zaobleným vrcholom nájdeným takisto v šiestich prípadoch na čenkovskom sídlisku (obr. 18: 3, 4; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, tab. 43: 8; 49: 6; 61: 16; 79: 7; 142: 2, 5).

Lišta z chľabského objektu 104 (tab. IX: 6) je zasa v priereze kvadratická (typ B). Jej vystupujúca hrana býva v čenkovskom prostredí rovná, zošíkmená alebo mierne preliačená (obr. 18: 2; Hanuliak/Kuzma 2015, tab. LII: 3; LV: 4; LVI: 11; Hanuliak/Kuzma/

Obr. 19. Chľaba. Výskyt hlavných typov výzdobných motívov keramických nádob v skupinách z mladšieho keramického súboru. 1 – skupina P; 2 – skupina R; 3 – skupina S; 4 – skupina T.

Obr. 20. Mužla-Čenkov-Vilmakert. Výskyt hlavných typov výzdobných motívov keramických nádob v juhozápadnej (a) a severozápadnej časti lokality (b). 1 – skupina P; 2 – skupina R; 3 – skupina S; 4 – skupina T.

Šalkovský 1993, tab. 45: 1, 2; 58: 4; 76: 6; 79: 6; 96: 6). Ako v Chľabe tak aj Mužle-Čenkov pochádzajú evidované zlomky, aj vzhľadom k hrúbke stien, z nádob vysokých nanajvýš 25–30 cm, zhotovených z keramickej hmoty s primiešaným hrubozrnným pieskom. Jeho príspevím nadobudol povrch po výpale krupičkovú štruktúru hnedej farby. Hornú časť vydutiny zdobili najmä tenké jednohroté línie (tab. IX: 6; Hanuliak/Kuzma 2015, tab. LV: 4; LVI: 11), nízka vlnovka je výnimočná (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, tab. 58: 4).

Identickú výšku mohli mať aj nádoby s trojuholníkovou lištou (typ A). Plavená hlina je obohatená jemným pieskom, hladký povrch má svetlohnedú až svetločervenú farbu. Nádobu z chľabskej polozemnice 81 je bohato zdobená. Jej hornú polovicu pokrývajú štyri pásy šikmých hrebeňových vpichov zo štyroch zubov doplnené pásom šošovkovitých vrypov. V dolnej polovici vydutiny sú to dva hrebeňové pásy vlnoviek so štyrmi a dvomi zubmi.

Zatiaľ čo sa artefakty s trojuholníkovou lištou spájajú v čenkovskom prostredí s 2. horizontom z konca 9.–prvej štvrtiny 10. stor., druhý variant plastickej výzdoby sa vyskytuje v druhej štvrtine 10. stor. Vzhľadom k tomu, že osídlenie lokality kontinuálne nepokračuje do druhej polovice 10. stor., nedá sa vylúčiť používanie nádob predmetného typu aj v nasledujúcich deceniách 10. stor. Takáto eventualita je vcelku reálna aj v prípade ďalších keramických súborov s výskytom sledovaného fenoménu. K takýmto náleziskám patrí aj Biňa (Camenzind 2011, tab. IX), Bajč-Medzi kanálmi (Ruttkay 2002a, 273, obr. 28: 6), Bratislava-Dúbravka (Bazovský/Elschek 1997, 36, tab. II: 3, 5), Nitra-Chrenová, Baumax/Shell (Březinová 2003, tab. 34: 2, 3; 36: 4; 37: 1), Nitra-Chrenová, Mačací zámok (Klísky 1978, obr. 67: 7, 12), Nitra-Staré Mesto, Mostná ul.

(Fusek/Samuel 2013, 59, tab. I: 11; II: 11), Senec-Martin (Hanuliak 2008, 317, tab. VII: 7). Na základe predchádzajúcich skutočností sa v inom svetle ocitajú aj keramické tvary z troch sídliskových objektov zo sídliska v Olomouci-Slavoníne, z polohy Horní Lán. Okrem plastickej lišty sa spomenuté nádoby z keramického fondu z druhej polovice 7.–8. stor. až prípadného začiatku 9. stor. vymykajú nielen svojimi rozmermi. Sídliskové objekty ležia na okraji sídliskovej plochy. Súčasťou lokality je aj pohrebisko s počiatkami v 9.–10. stor. (Balcárková 2010, 160 nn., obr. 19; 23).

Od predchádzajúcich nádob sa odlišujú zástupcovia s plasticou lištou z Komjatíc-Štrkovisko (Šalkovský/Vlkolinská 1987, 154, obr. 19: 4) a z Bojněj-Valov (Vanglová 2012, 435, obr. 1), ktoré boli vysoké 38 cm a 40 cm. Ich reprezentanti už patria veľkým hrncovitým nádobám, vysokým výnimočne až 50–60 cm, ktoré sa podľa L. Galušku (1989, 126, 127, 130) používali na uskladnenie obilnín, azda aj vody potrebnej pri výrobnej činnosti.

Spresnenie záverečnej etapy osídlenia chľabskej osady komplikujú obmedzené datovacie schopnosti materiálnej kultúry. V plnom rozsahu to potvrdzujú predmety dennej potreby a nástroje odlišného využitia (tab. X: 13, 14; XI: 1–4; XIV: 6–11), ktoré sa bez výraznejších zmien používali v priebehu 9.–10. stor. Na fragmente hrebeňa z polozemnice 104 (tab. IX: 4) chýbajú stredové platničky patriace k indikátorom ich kultúrno-chronologickej špecifikácie (Fusek 1994a, 87, 88). Stav zachovania predmetu poukazuje na to, že tento artefakt dlhodobo existoval v zlomkovitej podobe.

Vyhodnocované prvky z keramického súboru sú v globále ustálené v intenciách záverečnej etapy včasnostredovekého hrnčiarstva. Chýbajú medzi nimi progresívnejšie zložky z počiatkovej etapy

vrcholného stredoveku späť s 11. stor. Výzdoba tiel prostredníctvom radielkových línií alebo prítomnosť zlomkov hrubostenných zásobníc vyhranového typu s primiešaným grafitom takisto nie sú známe. Tie sa napríklad efemérne vyskytli na sídlisku v Bielovciach, vzdialenom od Chľaby zhruba 23 km severným smerom (Fusek 2000, 101, 120, 129, tab. VIII: 4_99; X: 25_151; XI: 25_63).

Na tejto lokalite sa na dnách našli aj plastické značky rovnoramenného kríža vpísaného do kruhu (Fusek 2000, tab. VIII: 4_28; XI: 25_153). Takýto motív sa vyskytol na dne nádoby z chľabskej zásobnej jamy 88 (tab. VIII: 9). Vzhľadom k jeho značnej frekvencii počas 9.–10. stor. i v následnej vrcholnostredovekej fáze nepatria zástupcovia k výstižnejším datovacím prostriedkom (Fusek 2006 139; 2009, obr. 2: 8, 10; Kraskovská 1983, 194, obr. 1: 9, 12, 25; 4: 2, 11, 12; Šalkovský/Vlkolinská 1987, obr. 19: 4; Vlkolinská 2004, 447).

Nesporne významnejšia je v tomto smere plastická značka z dna nízkej hrncovitej nádoby uloženej v zemnici 123 (tab. XIV: 1). Ide o motív päťcípej hviezdy – pentagramu, ktorý nie je obvyklý vo veľkomoravskom období (Kraskovská 1983, tab. I). Podobne zobrazená značka sa výnimočne našla až na vrcholnostredovekom grafitovom keramickom riade z Nitry-Šindolky (Fusek/Spišiak 2005, 276, 304, tab. II: 44_71), späť s úsekom po polovici 11. stor. S 10.–11. stor. by sa dali rámcovo zlúčiť zriedkavé prípady pentagramu z Bíliny, Zabrušan a Starej Boleslavi (Váňa 1973, 199–201, 210, obr. 2: E2; 4: E3; Varadzin 2007, obr. 3, 4, tab. 1). Pertraktovaný motív bol takisto odtlačený na dnách nádob z hrobu 579 a 690 zaradených Gy. Törökom (1962, 156, 157; obr. 29; 30) do II. horizontu pochovávaní na pohrebisku Halimba-Cseres, ktorého staršia fáza vyplňa druhú polovicu 10. stor. Ani v jednom z hrobov sa nenašiel ďalší datovací materiál ani mince, ktoré by nádoby spojili s prvou polovicou 11. stor. Z dosiaľ uvedenej prehľadu vyplýva, že chľabský objekt 123 so značkou päťcípej hviezdy na nádobe, mohol byť s prípustnou dávkou tolerancie používaný v záverečnej etape 10. stor., po ktorej osídlenie lokality zrejme končí.

K chronologickej špecifikácii staršej fázy osídlenia spracúvanej lokality sa dá využiť oveľa menší počet opôr ako pri mladšej fáze. Absencia predmetov dennej potreby a nástrojov odlišného využitia neprekvapí, keďže ide v širšom stredoeurópskom prostredí o bežný jav (Fusek 1994b, 19). K dispozícii je iba nepočítaná kolekcia zlomkov keramických nádob. Z nich sa 23 kusov našlo vo zvyšku polozemnice 48a (tab. II: 7–12; XIII: 1–9; tab. 4). Tieto črepy pochádzajú z nádob, ktorých formy nie sú známe, pretože sa zo zlomkov nedal zostaviť profil s polohou vydutiny.

Takmer jednotnú skladbu má nedôsledne premiešaná hlina s hrubozrnným pieskom a drobnými, až stredne veľkými kamienkami. Hrúbka stien sa pohybuje v rozmedzí 0,8–1,1 cm, priemer ústia od 15 cm po 20 cm. Hrdlá sú ostro zalomené i oblúkovite prehnuté, kratšie ústia sú šikmo nasadené (tab. II: 8, 9; III: 3, 7). Výnimočný je zástupca s takmer zvislo nasadeným ústím a vodorovne zrezaným okrajom (tab. III: 9). Zvyšné exempláre majú okraje lievikovito profilované (tab. II: 8, 9; III: 7), zriedkavo zaoblené (tab. III: 3) a zvislo zrezané (tab. II: 7). Dná sú iba mierne vyklenuté (tab. III: 5, 8).

Výzdoba z hornej časti vydutiny pozostáva z kombinácie vlnoviek a horizontálnych pásov vyhotovených hrebeňom so štyrmi až piatimi zubmi (tab. II: 12; III: 1, 2, 7, 9). Samostatné vlnovky alebo pásy sa vyskytli zvyčajne na kratších črepech z tela (tab. II: 10, 11; III: 4, 6). Podstatné je, že túto skupinu tvoria zlomky nádob obtočených v horných úsekoch vonkajších stien na kruhu s nižšou rotáciou. Z vnútornej strany bolo obtočené najmä ústie, prípadne aj hrdlo. Nerovnosti zo zvyšných častí sa iba sčasti zahladili alebo zostali bez úpravy.

Takto definované znaky sú veľmi blízke keramickým kolekciam z predveľkomoravského obdobia, resp. zo IV. horizontu staršej fázy včasného stredoveku z 8. stor., ako to výstižne definoval G. Fusek (2008, 23, 24, 30–32; 2013, 146, 147, obr. IV: 4). Napohľad archaický profil fragmentu s takmer zvislo nasadeným ústím a vodorovne zrezaným okrajom sa okrem objektu 48a (tab. III: 9) našiel aj v ohniskovej jame 80 (tab. V: 12). Späť s oboch exemplárov s 8. stor. môžu potvrdiť sporadickí zástupcovia z Čeladíc (Ruttkayová/Ruttkay 2004, obr. 2: 5; 6: 1) a Komjatíc-Štrkoviska (Šalkovský/Vlkolinská 1987, obr. 15: 3). Na tomto sídlisku sa predmetný črep našiel v objekte 8 z 10. stor., v ktorom boli vtrúsené aj ďalšie zlomky z porušeného objektu používaného v 8. stor. (Šalkovský/Vlkolinská 1987, obr. 14: 3, 4; 15: 1).

Zvyšné keramické fragmenty zo staršej fázy osídlenia lokality majú tenšie steny, pretože pochádzajú z nízkych nádob s priemerom ústia 12–16 cm (tab. IV: 8; V: 11, 12; X: 5; XI: 6; XIII: 8). Od zmieňovanej kolekcie sa zásadne nelíšia, iba rozširujú, resp. dopĺňajú už spomenuté znaky. V prípade výzdoby sú to šikmé hrebeňové vpichy (tab. I: 8; X: 5), plytké žliabkované línie (tab. IV: 8), vlnovka s ostrými vrcholmi (tab. V: 11).

Aj vďaka týmto zisteniam nadobúda táto početná kolekcia patričný význam medzi dosiaľ známymi náleziskami zo západného Slovenska, bez ohľadu na väzbu s autochtónnym staroslovanským prostredím alebo s územím pripojeným k avarskému kaganátu. Z dosiaľ neuvedených lokalít k nim patrí Bajč-Medzi kanálmi (Ruttkay 2002a, 273, obr. 25–27), Beckov (Hanuliak 2015, 122–126, tab. IV; V),

Hurbanovo-Bohatá (*Rejholcová* 1977, 654, 656, obr. 6–8); Malacky-Vinohrádek I (*Marková/Elschek* 2002, 215), Nitra-Šindolka (*Fusek* 2008, 21–29), Nové Zámky-Dolný Piritov (*Zábojník/Fusek* 2013, 7–13, obr. 6) a ďalšie náleziská spracované M. Odlerom (*Béřeš/Odler* 2011; *Odler/Kolník* 2011; *Odler/Zábojník* 2011).

Zo spracúvanej kolekcie nestráca na význame ani okrajový fragment z nízkej nádoby s hrubozrnnou štruktúrou keramickej hmoty. Táto bola ako jediná z chľabského fondu vyhotovená v ruke bez následného obtočenia povrchu. Hornú časť vyduťtiny zdobia vtláčané jamky zostavené do kruhu, kosoštvorca a priamych línií (tab. V: 7). Inšpiratívne vyznieva zistenie, podľa ktorého nádoba s identickým tvarom, výzdobnými prvkami a výrobnotechnologickými znakmi pochádza zo známeho náleziska Devínska Nová Ves-Ďalšie Topolite (*Eisner* 1939–1946; *Kraskovská* 1961; 1966; *Zábojník* 1988, obr. 20: 1) a spája sa so staršou fázou osídlenia lokality z druhej polovice 7. stor. (*Zábojník* 2009, 83).

Ak sa toto chronologické zaradenie prizná aj zmienenému zlomku z chľabskej kolekcie, načrtne sa jeho bližší súvis s predchádzajúcim obdobím osídlenia lokality. Jeho materiálovú náplň charakterizujú štyri zahĺbené sídliskové objekty. Z ich výplne sa získala jedna celá nádoba a vyše 170 zlomkov keramiky. Časť z nich bola vyhotovená v ruke, iné mali horné úseky obtočené na kruhu. Podľa ďalších postrehnutých vlastností ide o celok, ktorý sa spája s úsekom druhej polovice 7. až prípadným začiatkom 8. stor. (*Fusek/Hanuliak/Zábojník* 1987, 129–137; obr. 3, 4). Táto skupina aj napriek tomu pôsobí starobylejšie a nesúvisí s vyššie definovanou keramickou skupinou, používanou na lokalite počas 8. stor.

Štruktúra osídlenia

Prvotnú predstavu o štruktúre včasnostredovekých sídlisk poskytuje poloha obytných objektov doplnená rozmiestnením hlavných typov objektov hospodárskeho využitia. Z analyzovanej zástavby súčasne vyplynie, že pozícia obydlí nie je náhodná. Okrem ekofaktorov z príslušného prírodného prostredia nemožno na jej vzniku uprieť podiel ďalším momentom, ktoré prispeli k dotvoreniu výsledného obrazu. V prípade spracúvaného sídliskového areálu zohral pozitívnu úlohu rovinatý terén, s kompaktným sprašovým podloží. Jeho niveleta bola mierne vyvýšená v danom prostredí a v južnom úseku zasa klesala ku korytu Dunaja. Dostatok vody, obrábateľnej pôdy v zázemí a primerané podnebie tu vytvorili ideálne prostredie pre vidiecke osídlenie s agrárnou ekonomikou.

K vytýčeniu ústrednej osi sídliskového areálu z mladšieho horizontu poskytol ideálnu príležitosť

otvorený terén, v ktorom sa dala základná línia nasmerovať kolmo na každodennú dráhu slnka po oblohe. Uplatnením tohto princípu boli predné štítové steny s priedomím piatich polozemnic z centrálnej časti sídliska vystavené slnečným lúčom (obr. 2). Ich prienik cez vstupný otvor mohol podľa potreby presvetliť aj časť priľahlého interiéru. Kamenné klenbové pece boli zasa v súlade s vtedajším teplovzdušným režimom umiestnené v pozdĺžnej či zošíkmenej línii voči vstupom. Horiacim plameňom sa súčasne chránila tmavá severná časť obydlí pred nečistými silami. Tie mali aj v kopcovitom teréne sídlieť na severných, súčasne od slnka odvrátených stráňach, a preto sa týmto úsekom pochovávanie vyhýbalo (*Hanuliak* 2004, 52).

Zohľadňovanie kľúčových zložiek tohto princípu sa dá vyčítať z pozície polozemnic 43, 81, 85, 106 a 108. Ich interiérové priestory sú priam ukážkovo vyhlbené po obvode priestranstva lichobežníkovitého tvaru s výmerou vyše 210 m². Ak v tomto mikroareáli nestáli na úrovni terénu archeologicky nepostrehnuteľné objekty, doklady po zahĺbených reprezentantoch chýbajú. Napriek tomu vyznieva vcelku logicky predstava o jeho spoločnom využívaní príslušníkmi miestnej komunity. Spätosť tohto priestoru s identickým časovým úsekom potvrdzuje nielen dotvorenie, ale aj udržiavanie sofistikovanej priestorovej štruktúry s nevelmi odlišnými vzdialenosťami príbytkov v rozmedzí 3,6–12 m so priemernou hodnotou 8 m.

Opodstatnenosť postrehnutého rozsahu sa nedá jednoznačne zdôvodniť, hoci k jej vzniku akiste viedli dlhodobé vžitie zásady s odhadovanou praktickou a ochrannou účinnosťou (*Šalkovský* 2006, 119). Je takisto neľahké priblížiť okolnosti, pre ktoré nie sú objekty zostavené v priamej osi, ale v dvoch diagonálnych líniiach smerujúcich na SZ–JV a SV–JZ, previazaných vo vrchole uhlom 60°. Chýbajúca súbežnosť týchto línii s korytom Dunaja vylučuje, že by sa jeho tok mohol pričiniť o podobu zmieňovanej zástavby. Napriek tomu však predpokladané vstupy z príbytkov nesmerujú do spoločne využívaného priestranstva, ale k riečnemu korytu. Netreba azda zdôrazňovať, že vplyvom geologickej skladby a geomorfologického reliéfu nemožno zvažovať, že by v tomto mikroregióne dochádzalo v minulosti k obmedzenému posunu dunajského toku.

Ďalším špecifikom chľabskej osady je odsunutie objektov hospodárskeho využitia do priestoru ležiaceho východne od obytnej zóny. Okrem obilnej zásobnice, zásobnej jamy a exteriérovej pece boli na tejto ploche vyhlbené aj dve hospodárske polozemnice a šesť ohniskových jám (obr. 2).

Iba v prípade zásobnej jamy 88, ležiacej medzi polozemnicami 43 a 108, možno uvažovať o spoločnom využívaní ich obyvateľmi. U ostat-

ných objektov sa náznakový priestorový vzťah nedá potvrdiť, pretože presvedčivá indicia tohto druhu chýba. Istou výnimkou môže byť obilná zásobnica 79, ktorá s určitou nebola náhodne vyhlbená v blízkosti polozemnice 85 tvoriacou s polozemnicou 81 dôležitý vrcholový bod komunitného priestoru. V označenej obilnici mohli byť uskladnené cereálie, ktoré podľa prepočtov pokryli stravovacie nároky miestnych obyvateľov v období vegetačného pokoja a poskytli dávku k založeniu novej úrody. Odsunutá poloha exteriérovej pece 121 a ohniskových jám 8, 45, 58, 80, 115 a 122 od obývanej časti sídliska neprekvapí, pretože ju zrejme podmienili protipožiarne zásady a snahy o zníženie zadymovania obydli počas ich prevádzkovania. Vo zvyšných prípadoch nie sú známe iné pragmatické okolnosti, ktoré by sa pričínili o vznik odsunutej pozície ďalších reprezentantov.

Aj preto na prvý pohľad uniká logicky zdôvodniteľná príčina umiestnenia obytnej polozemnice 104 a zemnice 123 práve do tohto areálu s dominantným hospodárskym využitím. Z datovacích schopností nálezového fondu však vyplynie, že oba objekty patria do mladšieho úseku osídlenia lokality spätého s druhou polovicou 10. stor., a preto nemohli byť začlenené do systému s už zaplnenou zástavbou. Časový posun sa navonok prejavil aj v špecifických momentoch, ku ktorým patrí obdĺžnikovitý pôdorys, plošný rozsah interiéru zvýšený na 12,1 m² a 14,6 m² a zmena v orientácii pozdĺžnej osi i v princípe teplovzdušného režimu. Súčasné využívanie oboch príbytkov potvrdzuje črep z objektu 104 (tab. IX: 13), ktorý sa podľa určujúcich zložiek stotožňuje s keramikými nálezmi z objektu 123 (tab. XIII: 2–4, 6; XIV: 1).

Zaznamenané prejavy s progresívnejším obsahom i porušenie primárnych princípov sídliskovej štruktúry by sa nemalo považovať za diskontinuitný jav, ale za odraz vývojovej zmeny. V opačnom prípade by sa nemohla objaviť nová podoba priestorových väzieb. K nim patrí napríklad priečne napojenie pozdĺžnych osí obydli 81 a 104 vzdialených od seba 15 m a východné napojenie pozdĺžnych osí objektov 85 a 123 navzájom vzdialených 9 m (obr. 2). Za zmienku stojí aj poloha obilnej zásobnice 79, ktorá je od spomenutých obydli vzdialená 4,5–7 m. K preukázaniu súvekosti minimálne šiestich sídliskových objektov z konca 9.–polovice 10. stor. sú k dispozícii špecifické keramické zlomky získané z ich výplne (tab. IV: 10, 12; VIII: 7; resp. tab. V: 5; VII: 5; resp. X: 12; XII: 9).

Na základe prezentovaných výsledkov možno chlábaskú osadu z označenej fázy pripojiť k sporadickým zástupcom návesného typu včasnostredovekých osád. K nim by sa dal takisto pripojiť

severný sídliskový segment zo Šurian-Nitrianskeho Hrádku, ak sa na jeho okraj pripojí odľahitá hospodárska polozemnica 131/85 (Bialeková 1959, 433, obr. 1; Šalkovský 2006, obr. 9: 2). V západnom úseku zo severovýchodnej časti vilmakertskeho areálu v Mužle-Čenkove bolo do oválnej formy z 1. horizontu osídlenia zapojených päť polozemnic, v 2. horizonte ide o tri obydli v trojuholníkovej zostave (Hanuliak/Kuzma 2015, obr. 134; 135).

Starší horizont osídlenia lokality z 8. stor. zastupuje v súbore iba zvyšok polozemnice 48a zo sektora D/7. Úvahy o prípadnej sídliskovej štruktúre nie sú preto reálne. Situáciu by mohla zmeniť rektifikácia datovania objektu 113. Tento reprezentant bol pôvodne s objektom 68, 101 a 118 zaradený do druhej polovice 7.–začiatku 8. stor. Zatiaľ čo sa tri označené objekty zhlukujú na malom priestore zo severovýchodnej časti sídliskového areálu, objekt 113 leží v sektore B/7, t. j. iba 13,5 m západne od polozemnice 48a. Jeho interiérový oválneho pôdorysu s plochou 3,9 m² mohol byť využívaný na hospodárske účely. V keramickom fonde sa však nenašiel dostatok presvedčivých prvkov, ktoré by ho s potrebnou istotou synchronizovali s obdobím používania polozemnice 48a (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, 131, obr. 5: 2, 4, 7).

Hospodárske aktivity

Predchádzajúce zmienky, označujúce poľnohospodársku činnosť za hlavný zdroj obživy miestnych obyvateľov, zostávajú naďalej v platnosti. Ich obsah by sa mal azda doplniť informáciou o obilnej zásobnici, chýbajúcich poľnohospodárskych nástrojoch, a nespracovanom fonde zvieracích kostí.

V objekte 106 nájdený kamenný brús, hlinený praslen, kostené šidlo a dokonale opracovaný úsek z výsady jelenieho parohu (tab. X: 13; XI: 1–4) boli zrejme využívané pri každodenných aktivitách. Rovnako sa dá uvažovať aj o praslene, brúse a odpílenom segmente srnčieho parohu z objektu 123 (tab. XIV: 6, 10, 11), ak sa pozornosť nesústredí na tri nože rôznej veľkosti s odlišným tvarom čepelí (tab. XIV: 7–9). Ich využitie v špecializovanom výrobnom procese môže zrealizovať obdĺžnikovitá priehľbeň umiestnená v strede severného sektora interiérovej plochy (tab. XIII).

Označený žľabovitý útvar s rovným dnom sa sporadicky vyskytuje osamotene i v dvojiciach na podlahe obytných a hospodárskych polozemnic z viacerých nálezísk. Zatiaľ čo ich hĺbka zvyčajne nebýva väčšia ako 15 cm, plošné rozmery sa líšia. Úspornejšie miery s dĺžkou 90–150 cm a šírkou 35–65 cm majú osamotené zástupcovia. Oveľa významnejší je však v minulosti preukázaný vzťah

týchto priehlbni s vertikálnym typom tkáčskeho stavu (Grimm 1990, 42; Zimmermann 1991, 39). Jeho celodrevený rám vymedzený dvomi postrannými stĺpmi býval šikmo opretý o stenu objektu. Aj z tohto dôvodu býva os priehlbni súbežná s priľiehajúcou stenou a vzdialená od nej 50–70 cm. (Hanuliak/Kuzma 2011, 39–42). Osnova tkanej textílie z hrubších nití býva prevesená cez hornú horizontálnu tyč a na spodnom konci ju napína sústava hlinených závaží (Březinová 2007, 81; Zimmermann 1982, 112).

Bochnikovité či pyramidálne závažia v stredoeurópskom prostredí obvykle absentujú. Aj preto sa uvažuje, že ich nahrádzali kamene alebo drevené hranoly (Ruttikay 2002a, 258). V zemnici 123 z Chľaby boli s veľkou pravdepodobnosťou na tento účel využité dva kamenné žarnovy, ktoré sa zasúvali do kruhovitých jám umiestnených po oboch stranách obdĺžnikovitého žlabu. Vzhľadom k zahĺbeniu jám 14 a 20 cm pod úroveň podlahy a hrúbke žarnovov 5,5–7,7 cm, nemohol byť ani jeden z nich využívaný v tejto polohe na mletie obilia. K rozlomeniu oboch segmentov rotačného mlynčeka došlo až dodatočne po opustení objektu, keď sa z jeho interiéru odnášali kamene vhodné k druhotnému využitiu.

Skutočný prínos zariadenia predmetného typu sa odvíja od jeho využitia na výrobu tkaných látok požadovanej šírky a značnej dĺžky navíjaných na spodný valec. Aj preto sa takéto krosná vyskytujú prednostne v opevnených centrách z 9.–10. stor., v ich aglomeráciách a strediskových osadách z vidieckeho prostredia, kde nebola núdza o dostatok potrebnej priadze (Hanuliak/Kuzma 2011, 39, 44). V Mužle-Čenkove sa šesť objektov so žlabovitými priehlbňami používalo počas horizontu z konca 9.–prvej štvrtiny 10. stor., dva ďalšie objekty sa spájajú s druhou štvrtinou 10. stor. (Hanuliak/Kuzma 2015, 332, 333).

Podľa týchto indícií sa k osadám z označenej kategórie rurálnych sídlisk zaraďuje aj spracúvaná lokalita. Pri zvažovaní prijateľnosti tejto alternatívy bude nevyhnutné obrátiť pozornosť aj na prítomnosť dvoch hospodárskych polozemníč, ktoré boli sotva vybudované k štandardným úkonom podomáckej výroby. Rovnako tak exteriérová pec a ohniskové jamy neprispeli iba k skvalitneniu kultúry bývania, ale rozšírili výrobnú-spracovateľskú možnosti miestnych obyvateľov. Vybudovanie dymníka nad kamennou klenbovou pecou môže zasa súvisieť s činnosťou, pri ktorej vzniká zvýšené množstvo splodín. Nakoniec, ani štrk nebol akiste iba náhodne primiešaný do ohniskovej vrstvy dvoch klenbových pecí zostavených na vyvýšenom hlinenom stupni, zatiaľ čo v ostatných peciach horel oheň priamo na neupravenej podlahe. V nálezovom fonde napriek tomu chýbajú hmatateľnejšie doklady v podobe

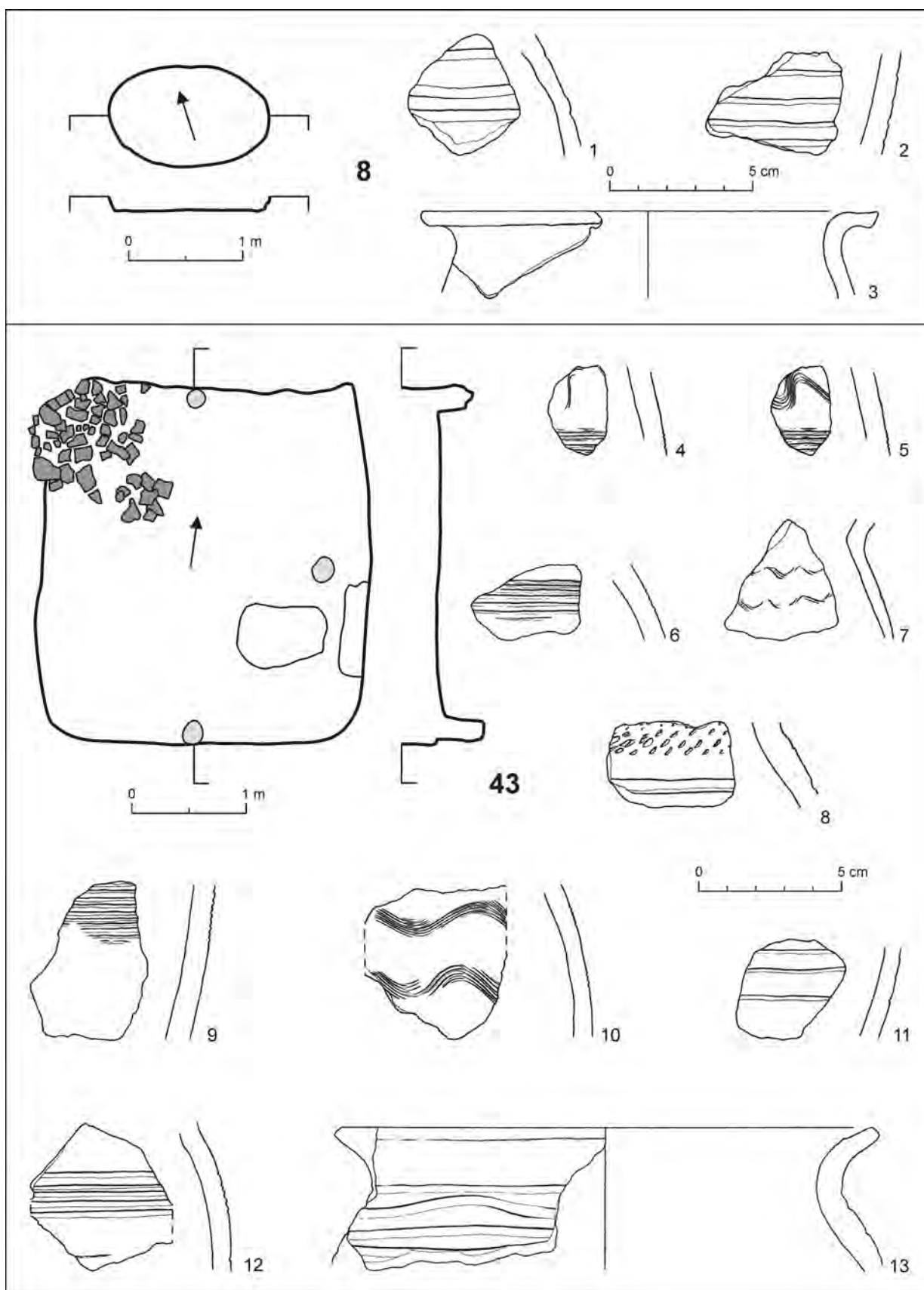
nespracovanej suroviny, výrobného odpadu, poškodených či nedohotovenejších exemplárov, ktoré by potvrdili zmieňovaný názor.

ZÁVER

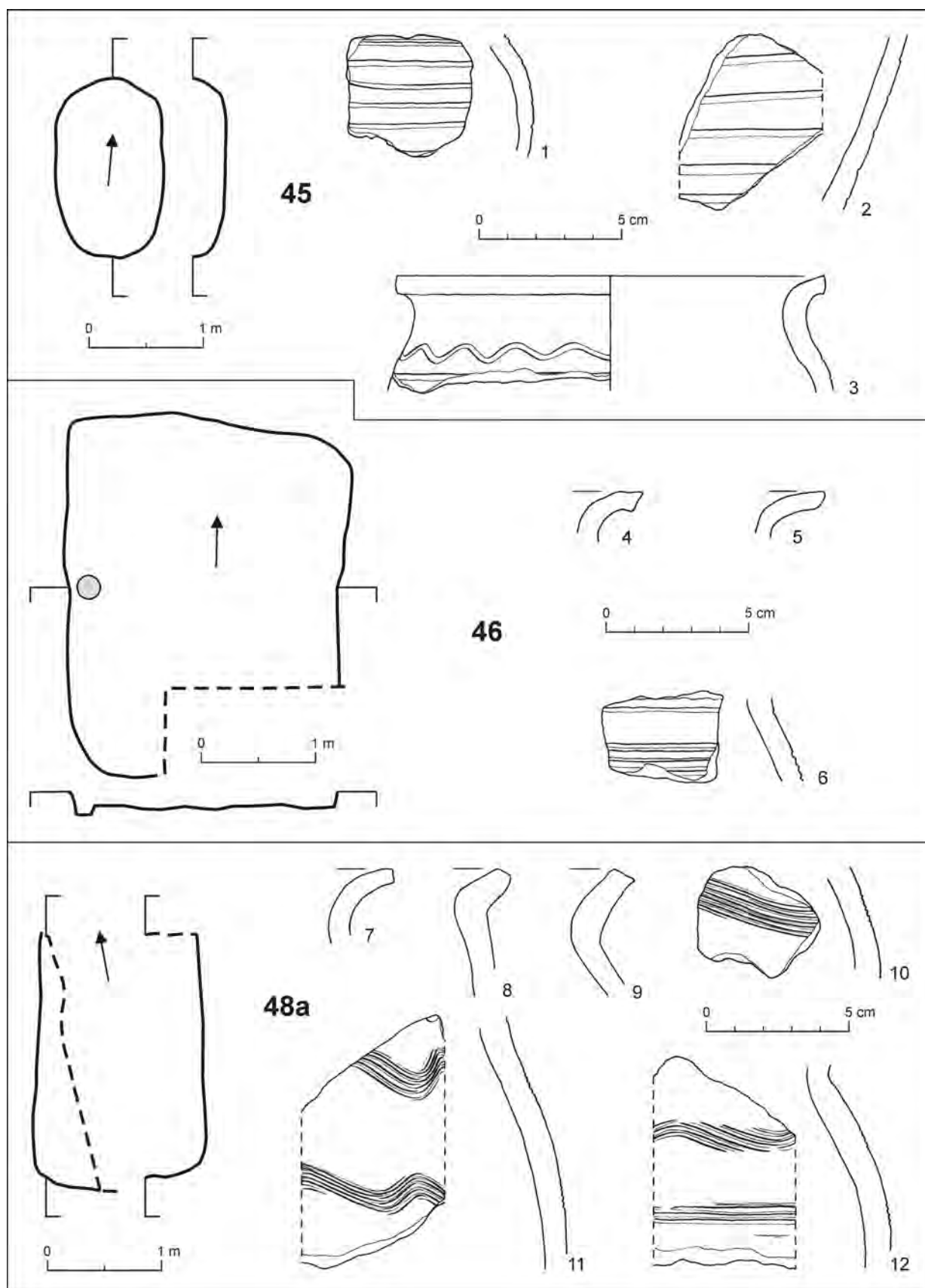
Predchádzajúce poznatky presvedčajú, že vyhodnocovaním nálezového fondu z chľabskej lokality sa naplnili primárne ciele. Pozitívnu úlohu zohrala rektifikácia pôvodného datovania (Hanuliak 1989, 156–162). Určujúcimi sa stali vypovedacie schopnosti reprezentantov keramických nádob. Porovnanie tohto výstupu so súvekými lokalitami potvrdilo akceptáciu prezentovaného modelu nielen v regionálnych pomeroch, ale aj na území západného Slovenska. Z výsledkov sa dá vyčítať, že osada s 19 objektmi mohla byť osídlená od konca 9. stor., ťažiskovo počas 10. stor. S osídlením lokality v 8. stor. sa spája iba jediná polozemnica. Vzhľadom k zástavbe súvekých sídlisk (Fusek 1991, 292, 294, obr. 4; Hanuliak 2015, 123, 124, obr. 1; Odler/Zábojník 2011, 156, 157, 160; Ruttikay 2004a, 250, 251, obr. 50) boli zvyšné objekty menších rozmerov zničené intenzívnym osídlením areálu vo vrcholnostredovekom až včasnónovovekom období (Hanuliak 1989, obr. 1). Napriek tomuto nedostatku sa potvrdzuje osídlenie danej polohy, ktoré po hiate niekoľkých decénií nadviazalo na prvý včasnostredoveký úsek z druhej polovice 7. stor. (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987).

Z ďalších zistení možno takisto vyčítať, že sčasti prebádaný areál patrí k ďalším lokalitám z včasného až vrcholnostredovekého obdobia umiestneným na brehu Dunaja. Jedna z nich sa zistila na základe kumulovaného výskytu črepov v polohe vzdialenej len 150 m západne (Hanuliak 1989, 163). K tomuto fondu patrí aj predierkovaná medená minca Bela III.–IV. (1172–1270) spájaná podľa J. Hunku (2013, 69, 138) s platidlami arabského typu.

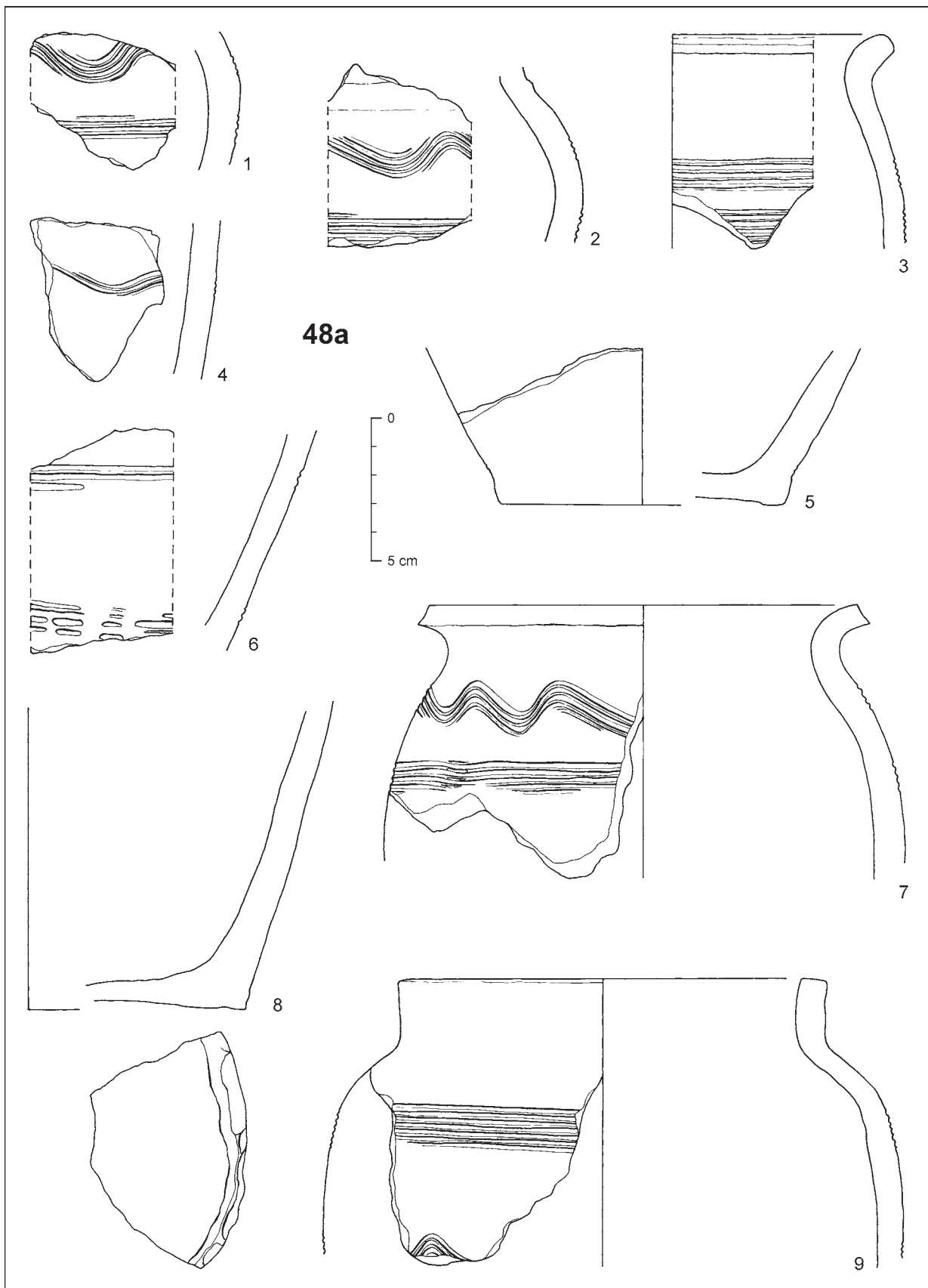
Z rozmiestnenia súvekých nálezísk sa nedá určiť, ktorej komunite patria hroby z druhej polovice 10. stor. lokalizované v polohe Parlagok (Fusek 2000, obr. 21; Nevizánsky 2006, 292). Toto miesto je totiž od riečneho toku vzdialené vyše 600 m a prekračuje únosnú vzdialenosť oddeľujúcu pohrebiskové prostredie od prostredia sídliskového (Hanuliak 2004, 52, 53). Identické problémy sa vynárajú aj pri hľadaní umiestnenia historickej dediny Helemba, osídlenej 30 čeladami rybárov a štyrmi čeladami oráčov darovaných v roku 1138 panovníkom Belom II. (1131–1141) benediktínskemu kláštora v Ipolydamasde (Knauz 1874, 94, 96). Koncentrácia osídlenia tohto mikroregiónu môže súvisieť s trasou starobylej komunikácie smerujúcej od dnešného Štúrova, resp. i Kamenína k prechodu cez rieku Ipel' (Ivanič 2011, 53 nn.).

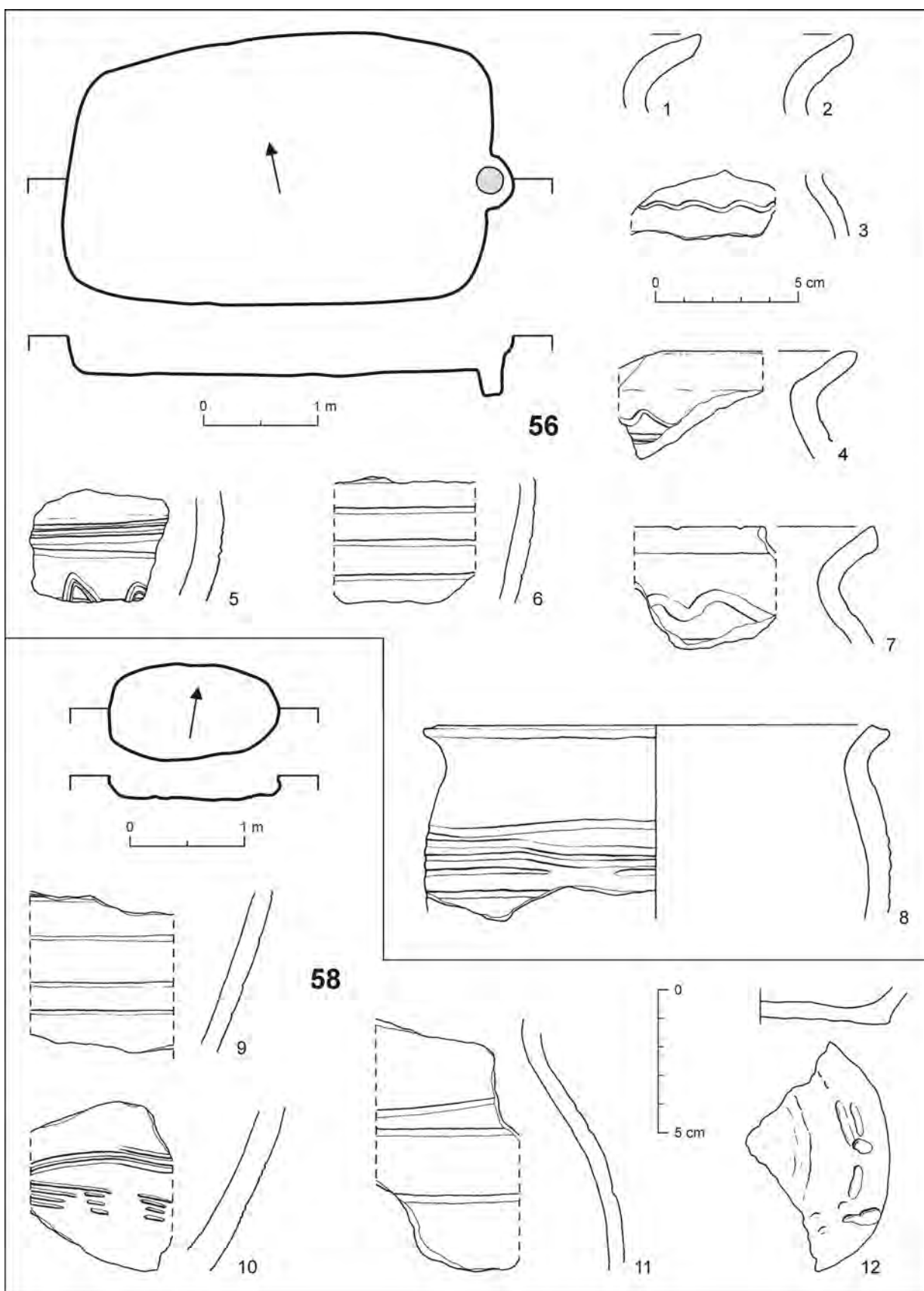
Tab. I. Chľaba. Objekty 8 a 43, plány a nálezy.

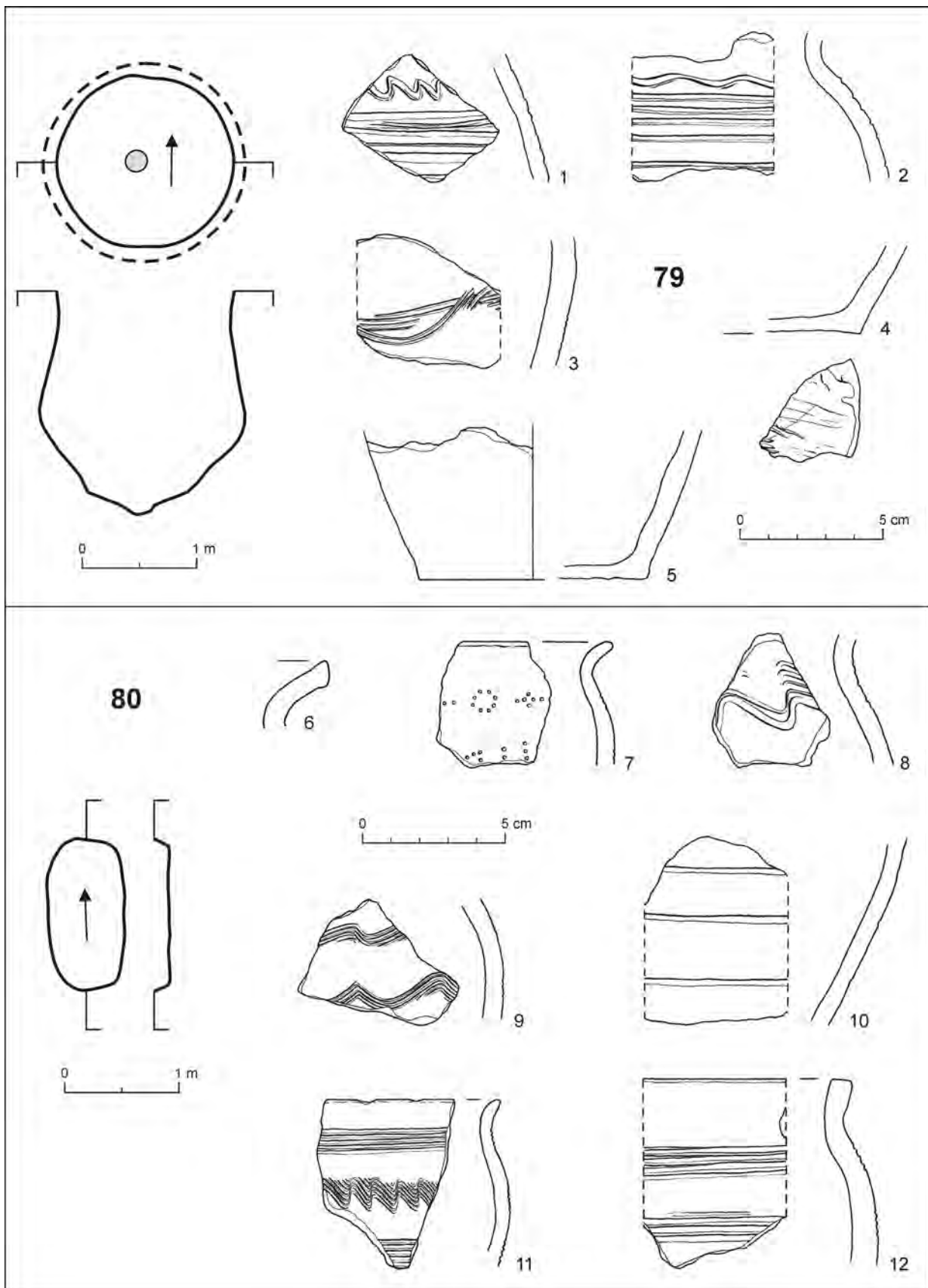
Tab. II. Chľaba. Objekty 43, 46 a 48a, plány a nálezy.

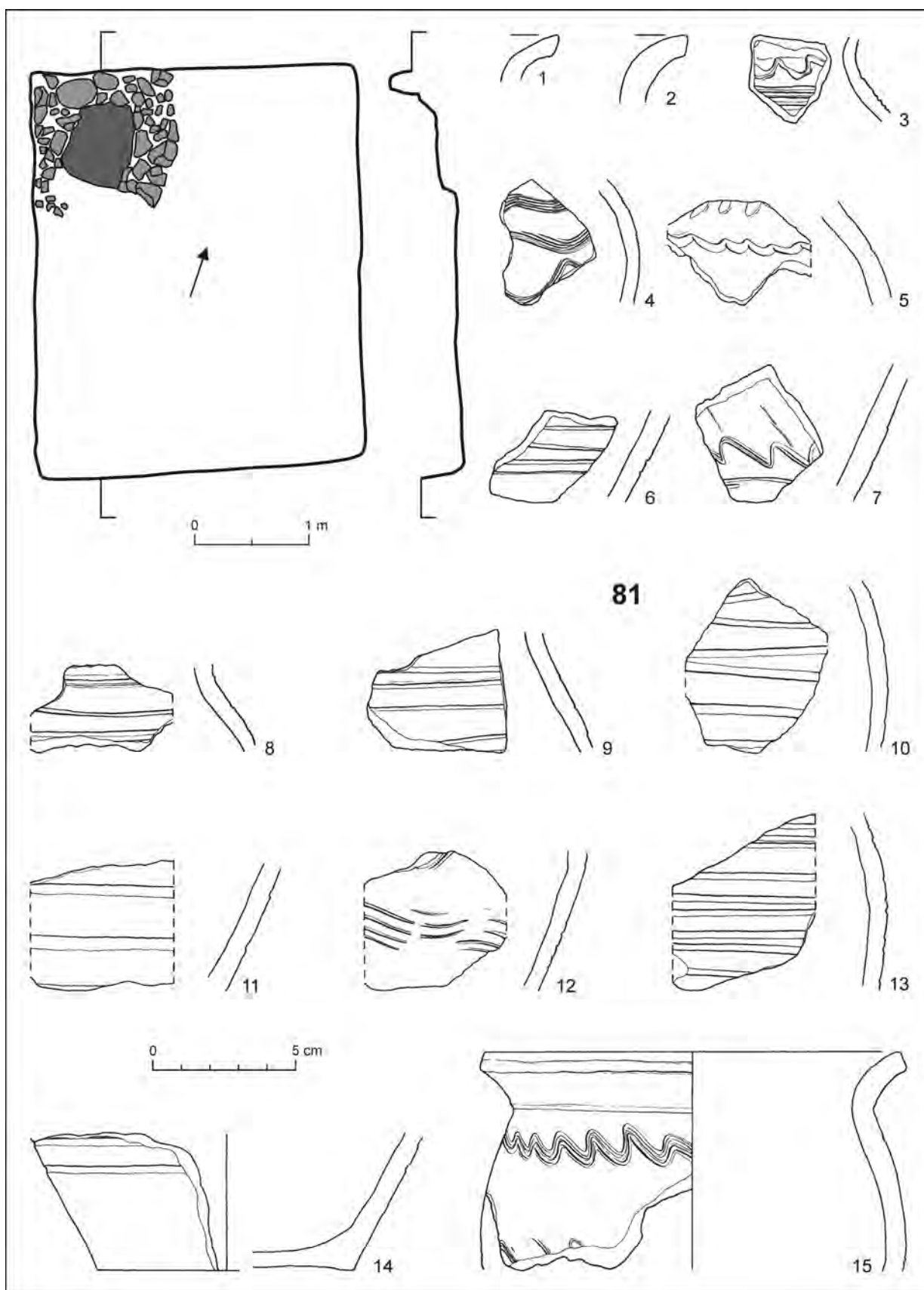
Tab. III. Chľaba. Objekt 48a, nálezy.

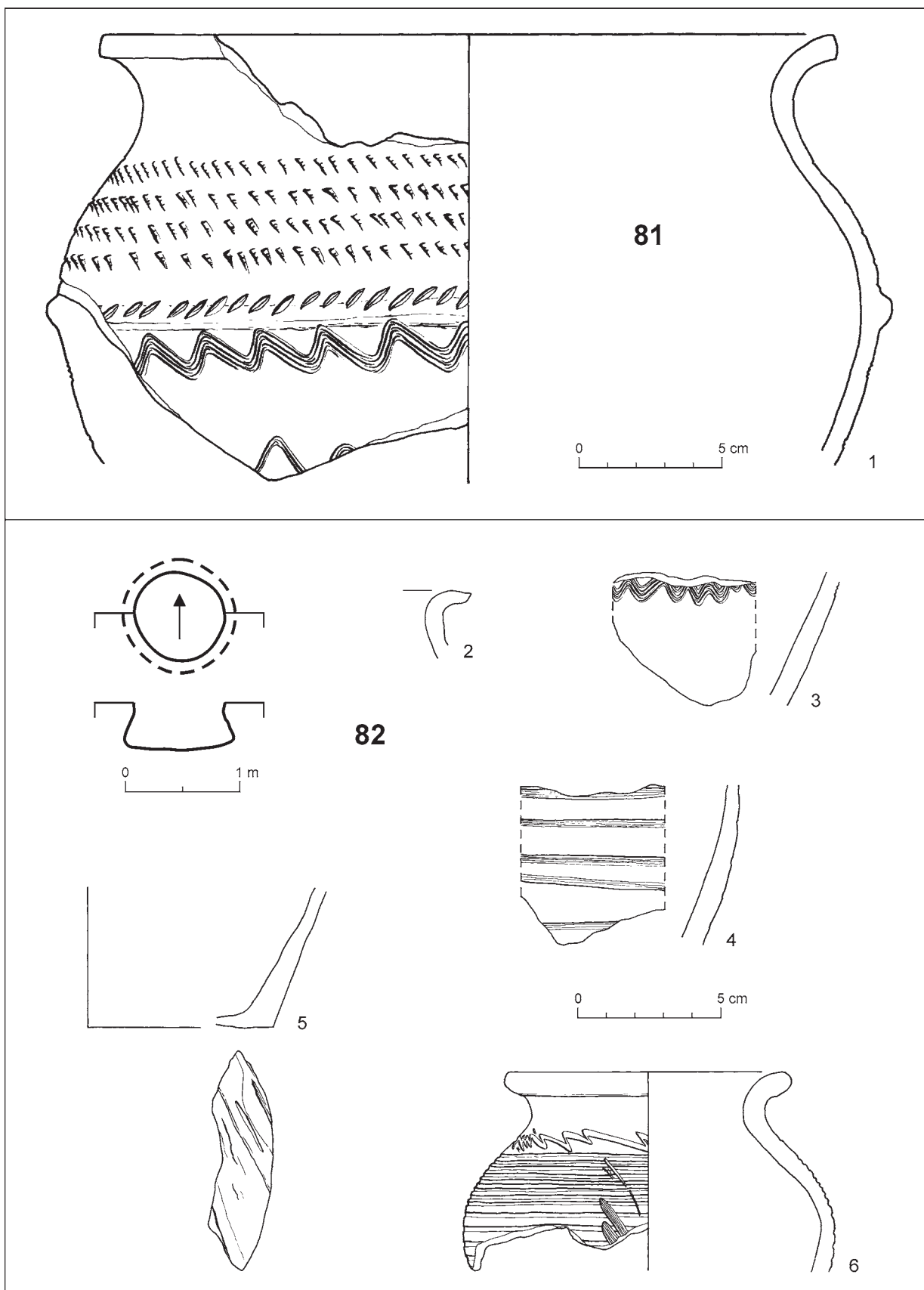
Tab. IV. Chľaba. Objekty 56 a 58, plány a nálezy.

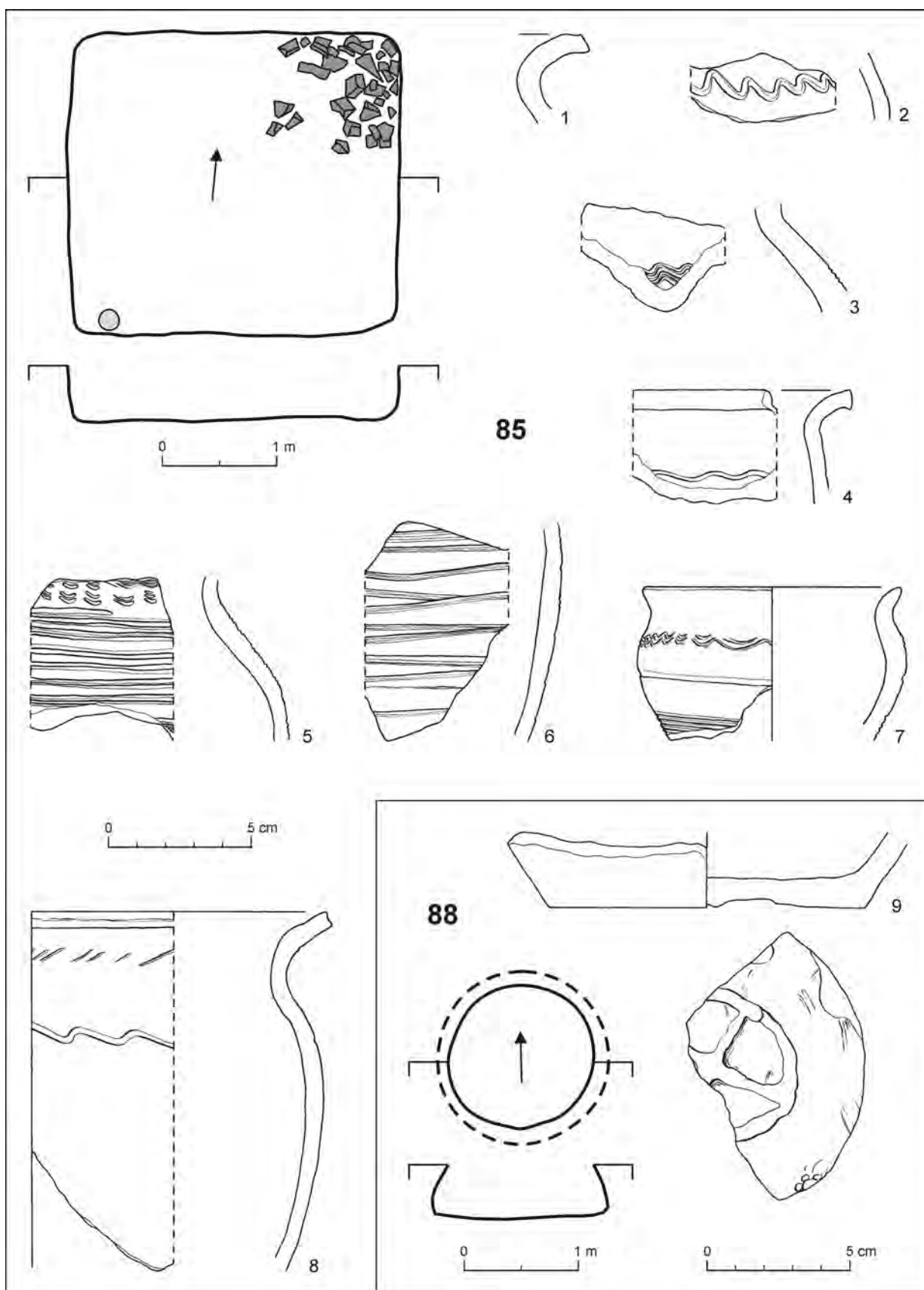
Tab. V. Chľaba. Objekty 79 a 80, plány a nálezy.

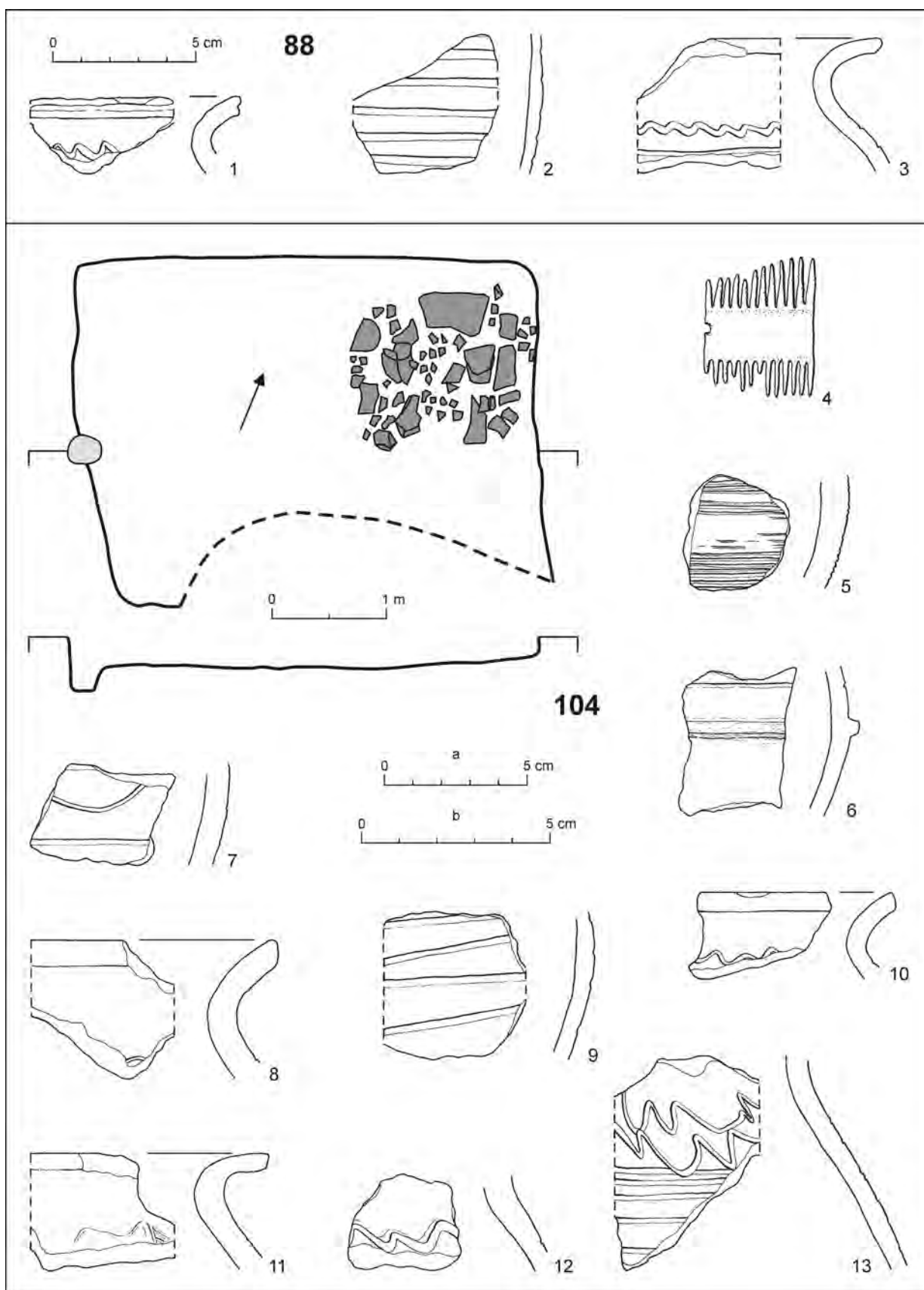
Tab. VI. Chľaba. Objekt 81, plán a nálezy.

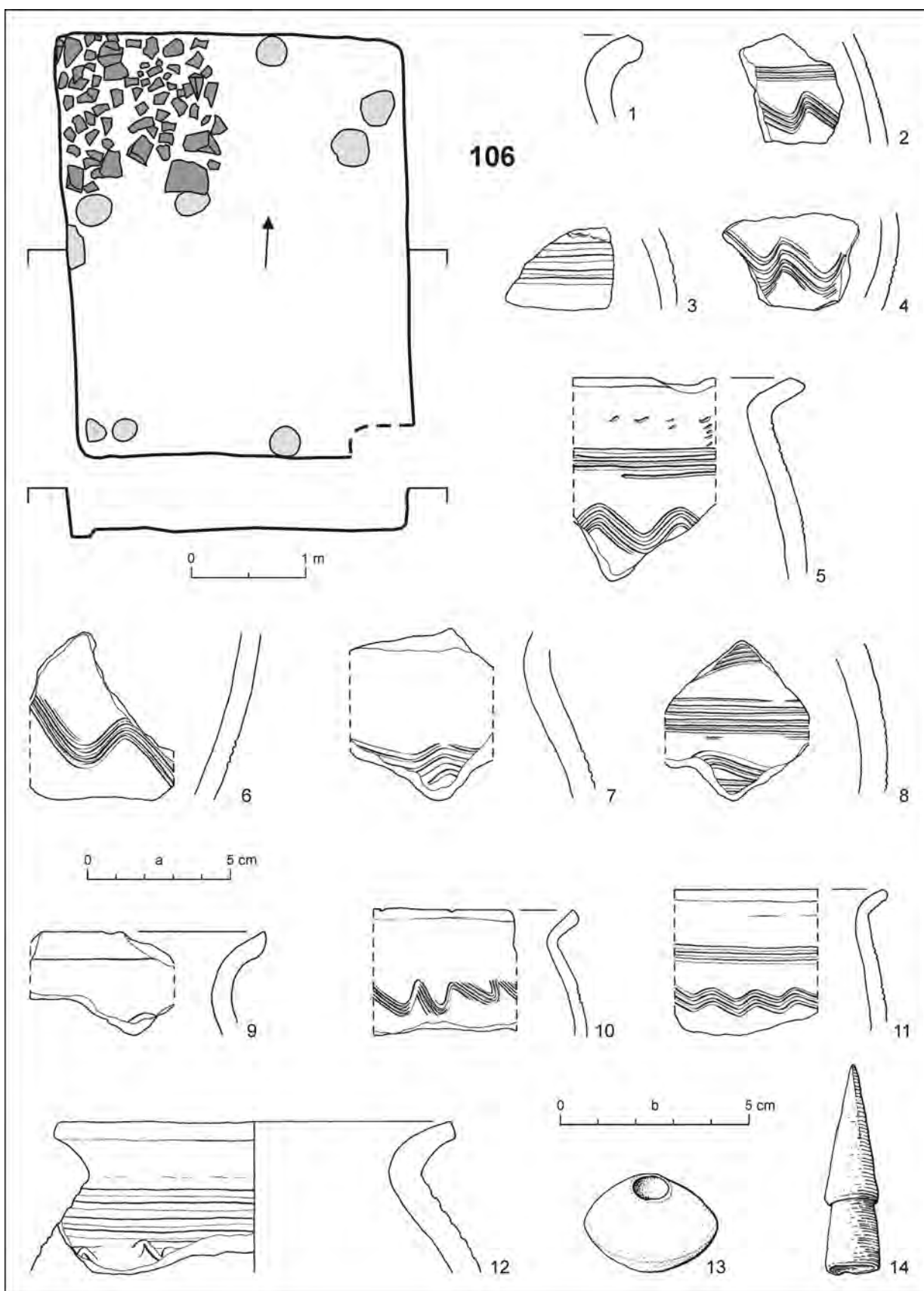
Tab. VII. Chľaba. Objekt 81, nález; objekt 82, plán a nálezy.

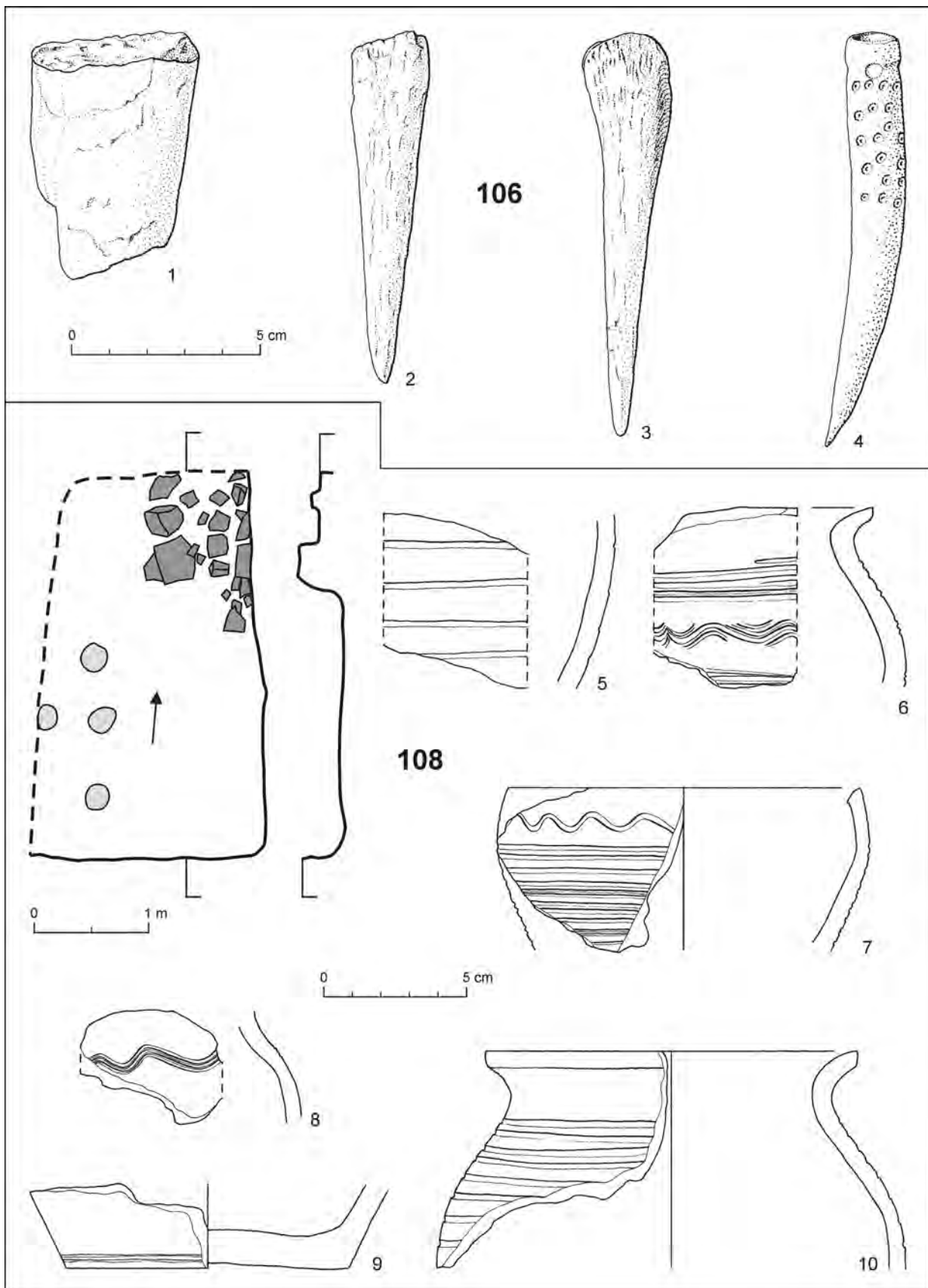
Tab. VIII. Chľaba. Objekty 85 a 88, plány a nálezy.

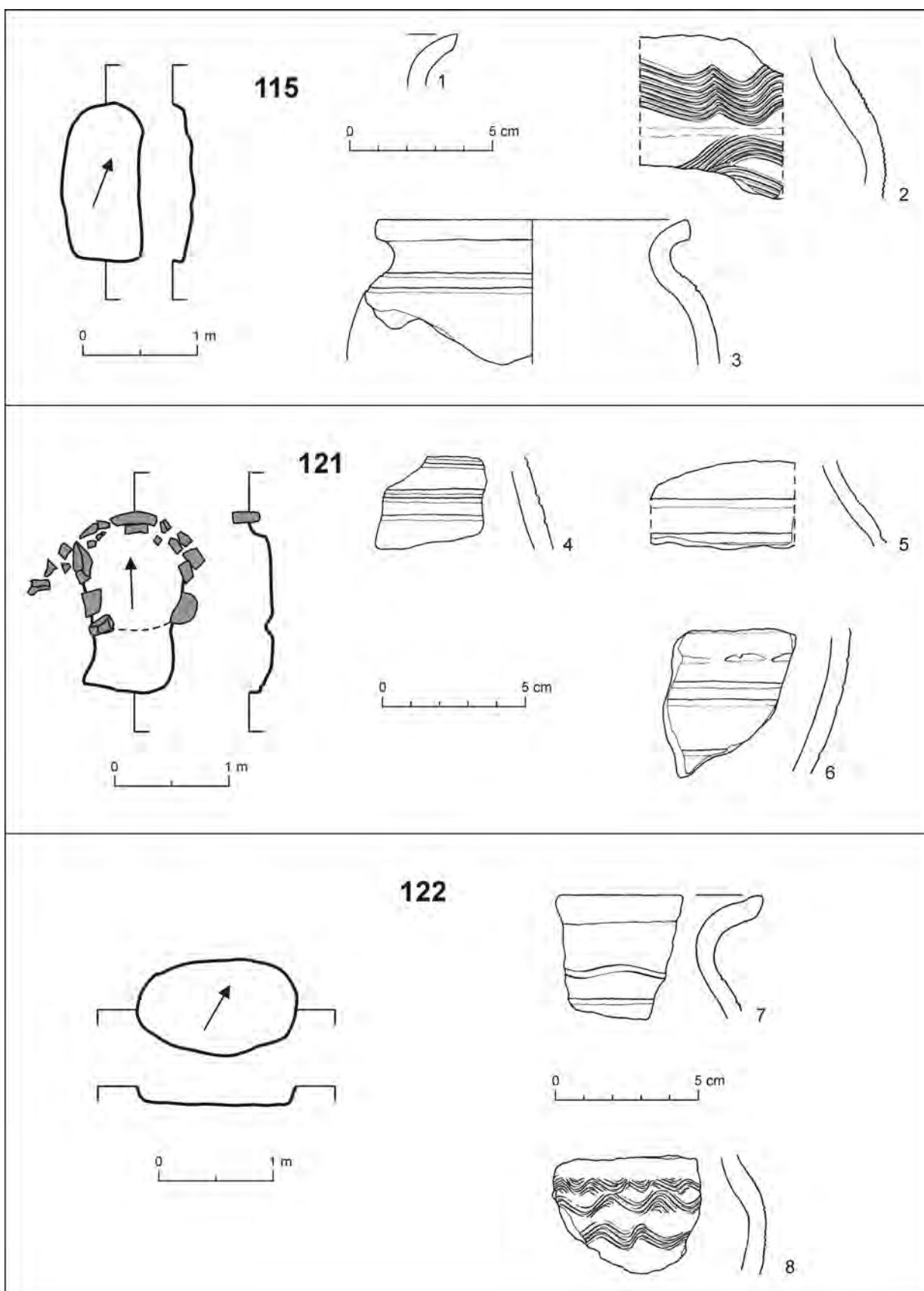
Tab. IX. Chľaba. Objekt 88, nálezy; objekt 104, plán a nálezy. Mierky: a – 5–13; b – 4.

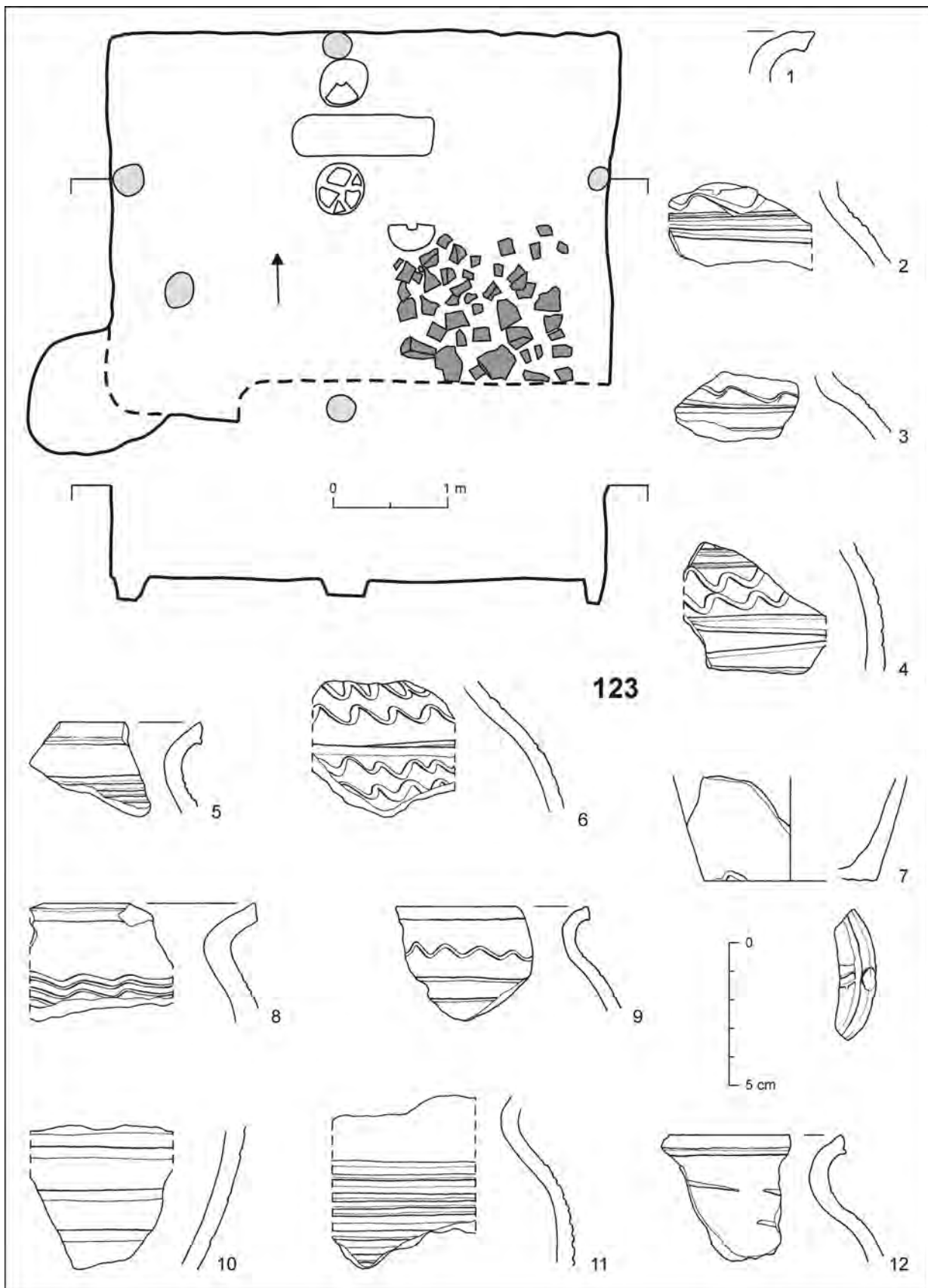
Tab. X. Chlába. Objekt 106, plán a nálezy. Mierky: a – 1–12; b – 13, 14.

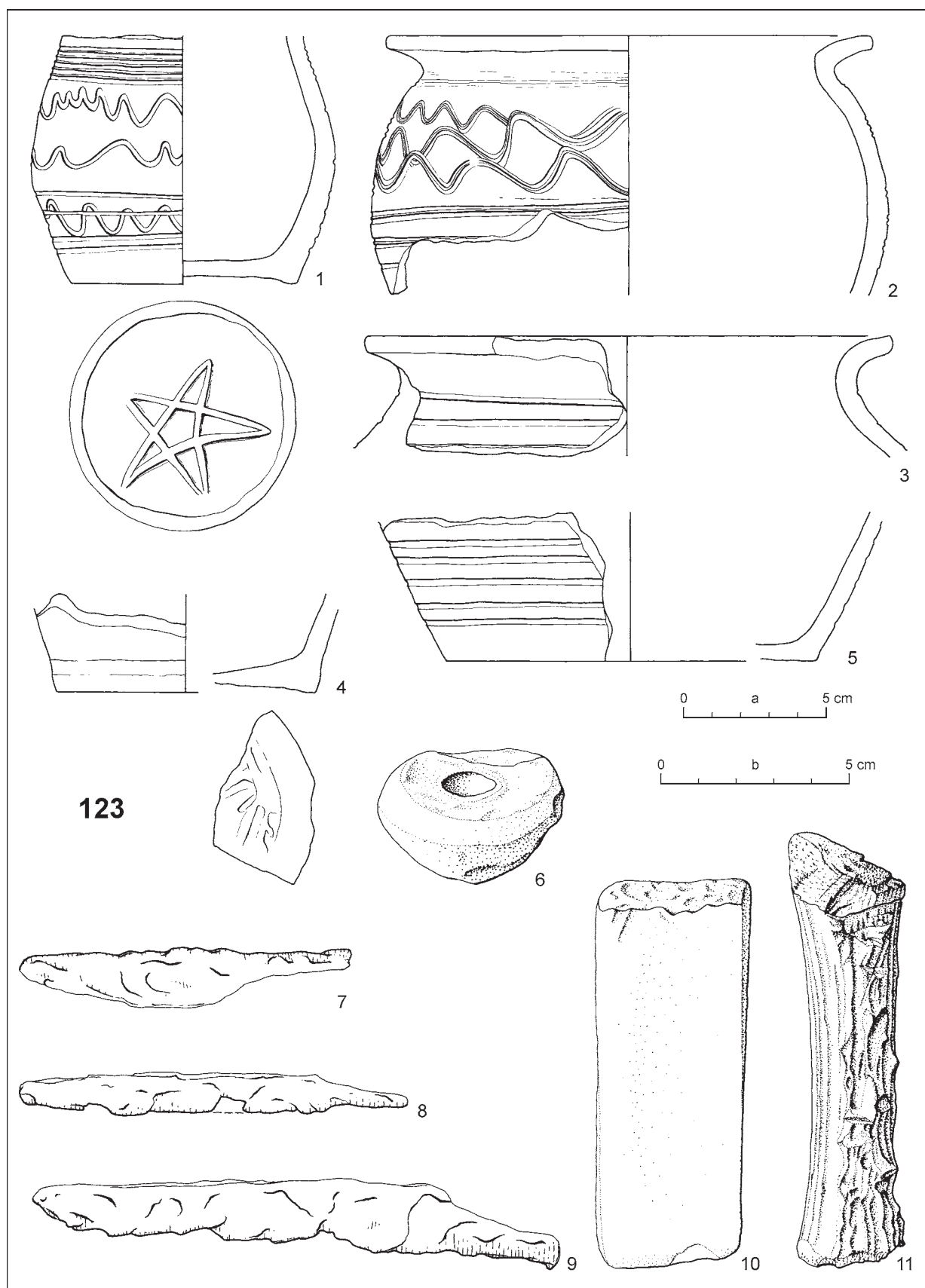
Tab. XI. Chľaba. Objekt 106, nálezy; objekt 108, plán a nálezy.

Tab. XII. Chľaba. Objekty 115, 121 a 122, plány a nálezy.

Tab. XIII. Chľaba. Objekt 123, plán a nálezy.

Tab. XIV. Chľaba. Objekt 123, nálezy. Mierky: a – 1–5; b – 6–11.

LITERATÚRA

- Atlas krajiny 2002* – Atlas krajiny Slovenskej republiky. Bratislava 2002.
- Balcárková 2010* – A. Balcárková: Raněstředověké osídlení na lokalitě Olomouc-Slavonín, „Horní Lán“. Přehled Výzkumů 51, 2010, 157–196.
- Bartošková 1995* – A. Bartošková: Die Knochen- und Geweih-industrie aus der Vorburg des frühmittelalterlichen Budeč – Lage na Kašně. Pam. Arch. 86, 1995, 21–62.
- Bazovský/Elschek 1997* – I. Bazovský/K. Elschek: Osídlenie v Bratislave-Dúbravke v 9.–13. storočí. I. Sídliisko z 9.–10. storočia. Zbor. SNM 91. Arch. 7, 1997, 31–50.
- Beranová 1980* – M. Beranová: Zemědělství starých Slovany. Praha 1980.
- Béreš/Odler 2011* – J. Béreš/M. Odler: Včasnostredoveké sídlisko Kubáňovo II. Štud. Zvesti AU SAV 50, 2011, 5–46.
- Bialeková 1958* – D. Bialeková: Záchranný výskum slovan-ských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove, okr. Šurany. Slov. Arch. 6, 1958, 388–413.
- Bialeková 1959* – D. Bialeková: Záverečná zpráva z výskumov slovanských sídlisk v Nitr. Hrádku a Bešeňove. Slov. Arch. 7, 1959, 439–459.
- Březinová 2003* – G. Březinová a kolektív: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na stavbách Shell a Baumax. Nitra 2003.
- Březinová 1997* – H. Březinová: Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska. Pam. Arch. 88, 1997, 124–179.
- Březinová 2007* – H. Březinová: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů. Praha – Brno 2007.
- Camenzind 2011* – E. Camenzind: Das Dorf Biňa im Mittelalter: unter Berücksichtigung der Ausgrabungsperioden 1989–1996. Zbor. SNM. Arch. Suppl. 5. Bratislava 2011.
- Čilinská 1973* – Z. Čilinská: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.
- Dostál 1975* – B. Dostál: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- Dostál 1987* – B. Dostál: Stavební kultura 6.–9. století v ČSSR. Arch. Hist. 12, 1987, 9–32.
- Eisner 1939–1946* – J. Eisner: Sídliště ze starší doby hradištní v slovenském Pomoraví. Pam. Arch. 42, 1939–1946, 94–105.
- Frolíková-Kaliszová 2009* – D. Frolíková-Kaliszová: Hrnce, hrnky, hrnečky. In: P. Dresler/Z. Měřinský (Ed.): Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Arch. Mediaev. Moravica et Silesiana. Suppl. 2. Brno 2009, 93–98.
- Fusek 1991* – G. Fusek: Včasnoslovanské sídlisko v Nitre na Mikovom dvore. Slov. Arch. 39, 1991, 289–327.
- Fusek 1994a* – G. Fusek: Slovensko vo včasnoslovanskom období. Nitra 1994.
- Fusek 1994b* – G. Fusek: Analyse der Formen des handgemachten Keramikgeschirrs als Beitrag zur relativen Chronologie. In: Č. Staňa (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internat. Tagungen Mikulčice I. Brno 1994, 19–27.
- Fusek 2000* – G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. Slov. Arch. 48, 2000, 101–158.
- Fusek 2006* – G. Fusek: Nitra-Šindolka: Stredoveké sídliská a pohrebiská. In: J. Gancarski (Red.): Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich. Krosno 2006, 135–150.
- Fusek 2008* – G. Fusek: Keramika predveľkomoravského horizontu z Nitry-Šindolky a otázka jej datovania. In: M. Guštin (Hrsg.): Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino. Ljubljana 2008, 21–34.
- Fusek 2009* – G. Fusek: Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke. In: P. Dresler/Z. Měřinský (Ed.): Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Arch. Mediaev. Moravica et Silesiana. Suppl. 2. Brno 2009, 99–108.
- Fusek 2013* – G. Fusek: Beitrag zu Problemen der Datierung von der Besiedlung der Westslowakei in der älteren Phase des Frühmittelalters. In: M. Dulnicz/S. Mozdioch (Ed.): The early slavic settlement in central Europe in the light of new dating evidence. Interdiscipl. Mediev. Stud. 3. Wrocław 2013, 139–150.
- Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987* – G. Fusek/M. Hanuliak/J. Zábojník: Včasnoslovanské nálezy z Chľaby. Arch. Rozhledy 39, 1987, 129–140.
- Fusek/Samuel 2013* – G. Fusek/M. Samuel: Včasnostredoveká zásobná jama z Mostnej ulice v Nitre. Štud. Zvesti AU SAV 53, 2013, 39–75.
- Fusek/Spišiak 2005* – G. Fusek/J. Spišiak: Vrcholnostredoveká keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia. Slov. Arch. 53, 2005, 265–336.
- Galuška 1989* – L. Galuška: Plastická lišta na stredohradištní keramice ze Starého Města. Čas. Moravského Muz. Brno. Vědy Spol. 74, 1989, 121–135.
- Grimm 1990* – P. Grimm: Tilleda. Eine Königspfalz am Kyffhäuser: Die Vorburg und Zusammenfassung II. Berlin 1990.
- Habovštiak 1985* – A. Habovštiak: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.
- Hajnal 2009* – Zs. Hajnal: Házak a kölked-feketekapui avar kori telep. Arch. Ért. 134, 2009, 91–116.
- Hanuliak 1989* – M. Hanuliak: Praveké, včasnodejinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. Slov. Arch. 37, 1997, 151–212.
- Hanuliak 1992* – M. Hanuliak: Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.–12. storočia v Chľabe a ich význam. Arch. Hist. 17, 1992, 337–347.
- Hanuliak 2004* – M. Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004.
- Hanuliak 2008* – M. Hanuliak: Stredoveké sídlisko v Senci-Svätom Martine. Slov. Arch. 56, 2008, 293–399.
- Hanuliak 2015* – M. Hanuliak: Včasnostredoveké osídlenie v Beckove. Slov. Arch. 63, 2015, 115–149.
- Hanuliak/Kuzma 2011* – M. Hanuliak/I. Kuzma: Doklady včasnostredovekej tkáčskej výroby z Mužle-Čenkova. In: V. Turčan (Zost.): Karolínska doba a Slovensko. Zbor. SNM. Arch. Suppl. 4. Bratislava 2011, 39–46.
- Hanuliak/Kuzma 2012* – M. Hanuliak/I. Kuzma: Polozemnice hospodárskeho využitia z Mužle-Čenkova. In: J. Doležel/M. Wihoda (Ed.): Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým

- narozeninám přátelé, kolegové a žáci. Brno 2012, 185–195.
- Hanuliak/Kuzma 2015* – M. Hanuliak/I. Kuzma: Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9.–13. storočia. Nitra 2015.
- Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993* – M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia. Nitra 1993.
- Hanuliak/Mináč/Pavúk 2008* – M. Hanuliak/V. Mináč/J. Pavúk: Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča. *Slov. Arch.* 56, 2008, 103–146.
- Hanuliak/Vladár 2008* – M. Hanuliak/J. Vladár: Veľkomoravské sídlisko z Branča. *Slov. Arch.* 56, 2008, 81–102.
- Hanuliak/Zábojník 1981* – M. Hanuliak/J. Zábojník: Najnovšie výsledky výskumu v Chľabe. *Arch. Hist.* 6, 1981, 505–512.
- Hanuliak/Zábojník 1982* – M. Hanuliak/J. Zábojník: Stredoveké hospodárske objekty z výskumu v Chľabe. *Arch. Hist.* 7, 1982, 103–112.
- Hensel 1975* – W. Hensel: Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Warszawa 1975.
- Hrubý 1957* – V. Hrubý: Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě. *Pam. Arch.* 48, 1957, 118–217.
- Hunka 2013* – J. Hunka: Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska. Nitra 2013.
- Illášová 1993* – L. Illášová: Žarnovy a brúsiky (typológia a petrografické zloženie). In: *Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993*, 95–99.
- Ivanič 2011* – P. Ivanič: Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poiplí. Nitra 2011.
- Kavánová 1995* – B. Kavánová: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: F. Daim/L. Poláček (Hrsg.): Studien zum Burgwall von Mikulčice I. Brno 1995, 113–378.
- Kliský 1978* – M. Kliský: Zisťovací výskum na Mačacom zámku v Nitre-Chrenovej. *AVANS* 1977, 1978, 121–137.
- Knauz 1874* – E. Knauz: Monumenta ecclesiae Strigoniensis I. Strigonii 1874.
- Kraskovská 1961* – L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere. *Slov. Arch.* 9, 1961, 133–142.
- Kraskovská 1966* – L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere (výskumy v rokoch 1960, 1962 a 1963). *Zbor. SNM.* 60. Hist. 6, 1966, 73–94.
- Kraskovská 1983* – L. Kraskovská: Značky na nádobách z doby veľkomoravskej. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 20, 1983, 193–206.
- Kraskovská/Paulík 1978* – L. Kraskovská/J. Paulík: Veľkomoravské pohrebisko v Tvrdošovciach. *Zbor. SNM.* 72. Hist. 18, 1978, 83–119.
- Kudrnáč 1958* – J. Kudrnáč: Sklady obilí v jamách-obilnicích. *Vznik a Počátky Slovanů* 2, 1958, 233–252.
- Kudrnáč 1962* – J. Kudrnáč: Otázka velikosti zázemí k výživě člověka v době hradištní. *Arch. Rozhledy* 14, 1962, 633–697.
- Kudrnáč 1970* – J. Kudrnáč: Klučov. Staroslovanské hradíště ve středních Čechách. Praha 1970.
- Kudrnáč 1981* – J. Kudrnáč: Několik upozornění k tzv. pražnicím. *Arch. Rozhledy* 33, 1981, 209–211.
- Kuna 2005* – M. Kuna: Objekty a struktura obytného areálu. In: M. Kuna/N. Profantová a kolektiv: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005, 103–138.
- Madaras 1991* – L. Madaras: Az avar falu. Régészeti ásatások Tiszafüred-Marotvaparton. Szolnok Megyei Múz. Adattár 32. Szolnok 1991, 227–316.
- Marek/Kostelníková 1998* – O. Marek/M. Kostelníková: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: L. Poláček (Hrsg.): Studien zum Burgwall von Mikulčice III. Brno 1998, 171–325.
- Marková/Elschek 2002* – K. Marková/K. Elschek: Keramika z dendrologicky datovanej studne v Malackách. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 35, 2002, 213–220.
- Nekuda 2000* – V. Nekuda: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raněstředověké sídliště. Brno 2000.
- Nevizánsky 1982* – G. Nevizánsky: Příbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. *Castrum Novum* 1, 1982, 63–75.
- Nevizánsky 2006* – G. Nevizánsky: Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni. *Slov. Arch.* 54, 2006, 285–328.
- Odler/Kolník 2011* – M. Odler/T. Kolník: Včasnostredoveké sídlisko Cífer-Pác. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 50, 2011, 5–46.
- Odler/Zábojník 2011* – M. Odler/J. Zábojník: Sídlišká z 8. storočia na juhozápadnom Slovensku. Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 50, 2011, 101–220.
- Pleinerová 1975* – I. Pleinerová: Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách. Praha 1975.
- Pleinerová 1986* – I. Pleinerová: Březno: Experiment with building Old Slavic houses and living in them. *Pam. Arch.* 77, 1986, 104–176.
- Pleinerová 2000* – I. Pleinerová: Die alt slawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha – Louny 2000.
- Rauhutowa 1976* – V. Rauhutowa: Cztersk we wczesnym średniowieczu. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976.
- Rejholcová 1977* – M. Rejholcová: Slovanské sídliskové objekty z Hurbanova-Bohatej. *Arch. Rozhledy* 29, 1977, 646–656.
- Ruttikay 1997* – M. Ruttikay: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám L. Nekudu*. Brno 1997, 237–249.
- Ruttikay 1998* – M. Ruttikay: Dedina a dom vo vrcholnom a neskorom stredoveku. In: J. Botík /M. Ruttikay/P. Šalkovský: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 37–66.
- Ruttikay 2002a* – M. Ruttikay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). *Slov. Arch.* 50, 2002, 245–322.
- Ruttikay 2002b* – M. Ruttikay: Premeny agrárnej osady na strednom Dunaji. In: A. Ruttikay/M. Ruttikay/P. Šalkovský (Ed.): Slovensko vo včasnóm stredoveku. Nitra 2002, 69–80.
- Ruttikayová/Ruttikay 2004* – J. Ruttikayová/M. Ruttikay: Včasnostredoveký objekt v Čeladiciach. In: G. Fusek (Zost.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004, 319–328.
- Šalkovský 2001* – P. Šalkovský: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001.

- Šalkovský 2006 – P. Šalkovský: Dom a dedina stredného Podunajska vo včasnóm stredoveku. In: J. Zábojník (Red.): *Aevum Medium*. Zborník na počesť Jozefa Hošša. Bratislava 2006, 107–128.
- Šalkovský 2007 – P. Šalkovský: Stredoeneolitické a včasnostredoveké sídlisko v Čataji. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 42, 2007, 263–276.
- Šalkovský/Vlkolinská 1987 – P. Šalkovský/I. Vlkolinská: Včasnostredoveké a vrcholnostredoveké sídlisko v Komjaticiach. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 23, 1987, 127–172.
- Švecová 2000 – R. Švecová: Nálezy kostenej a parohovej industrie z predveľkomoravských a veľkomoravských sídlisk na Pohansku pri Břeclavi do roku 1995. *Sbor. Prací Fil. Fak. Brno M* 5, 2000, 61–95.
- Török 1962 – Gy. Török: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Budapest 1962.
- Unger 1981 – J. Unger: Hradištní a středověká osada u Šakvic, okr. Břeclav. *Arch. Rozhledy* 33, 1981, 55–87.
- Vangľová 2012 – T. Vangľová: Nádob s plastickou lištou z včasnostredovekého hradiska Bojná. In: G. Březinová/V. Varsik (Ed.): *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra 2012, 435–438.
- Váňa 1973 – Značky na keramice ze slovanských hradišť v Zabrušanech a v Bílině, okr. Teplice. *Arch. Rozhledy* 25, 1973, 196–217.
- Varadzin 2007 – L. Varadzin: Značky na dnech keramických nádob ze Staré Boleslavi. *Arch. Rozhledy* 59, 2007, 53–79.
- Vignatiová 1992 – J. Vignatiová: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí. Brno 1992.
- Vlkolinská 2004 – I. Vlkolinská: Príspevok k problematike značiek na dnách nádob z pohrebísk 9.–10. storočia na juhozápadnom Slovensku. In: G. Fusek (Zost.): *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*. Nitra 2004, 443–450.
- Zimmermann 1982 – H. W. Zimmermann: Archäologische Befunde frühmittelalterlicher Webhäuser. *Jahrb. Männer Morgenstern* 61, 1982, 111–141.
- Zimmermann 1991 – H. W. Zimmermann: Die früh- bis hochmittelalterliche Wüstung Dalem, Gem. Lengen-Neuenwalde, Kr. Cuxhaven. Archäologische Untersuchungen in einem Dorf des 7.–14. Jahrhunderts. In: H. W. Böhme (Hrsg.): *Siedlungen und Landesausbau zur Salierzeit I. In den nördlichen Landschaften des Reiches*. Monogr. RGZM Mainz 27. Sigmaringen, 1991, 37–46.
- Zábojník 1978 – J. Zábojník: K výskytu predmetov západného pôvodu na pohrebiskách z obdobia avarskej ríše v Dunajskej kotline. *Slov. Arch.* 26, 1978, 193–214.
- Zábojník 1988 – J. Zábojník: On the Problems of Settlements of the Avar Khaganate Period in Slovakia. *Arch. Rozhledy* 40, 1988, 401–437.
- Zábojník 2009 – J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. Bratislava 2009.
- Zábojník/Fusek 2013 – J. Zábojník/G. Fusek: Obydlie na sídlisku z obdobia avarského kaganátu v Nových Zámkoch. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 53, 2013, 5–21.

Rukopis prijatý 31. 3. 2016

Abstract translated by Ludmila Hanuliaková
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
 Archeologický ústav SAV
 Akademická 2
 SK – 949 21 Nitra
 milan.hanuliak@savba.sk

Siedlungen aus dem 8.–10. Jahrhundert in Chľaba

M i l a n H a n u l i a k

ZUSAMMENFASSUNG

Der bearbeitende Fundort ist von dem mittleren Teil der Ortschaft Chľaba (Bez. Nové Zámky) fast 1300 m entfernt. Er erstreckt sich auf einer niedrigen Bodenerhöhung von dem linken Ufer des Flusses Dunaj (Donau; Abb. 1). In den Jahren 1977–1981 wurde durch die archäologische Ausgrabung ein Teil mit Ausmaß von 0,26 ha freigelegt. Auf der Fläche hat man 131 Siedlungsobjekte aus der Urzeit, der frugeschichtlichen Zeit und des Mittelalters freigelegt.

In das 8.–10. Jh. gehören 20 Repräsentanten von sechs Grundtypen (Abb. 3; 4). Die wichtigsten sind die Wohngrubenhäuser einer quadratischen und rechteckigen Form. Angaben über ihre Ausmaße, Form und weitere Informationen sind in der Tab. 1 eingeführt. In der Ecke jeder Wohnstätte befinden sich gewölbte Öfen. Nur in den Objekten 81 und 108 (Taf. VI; XI) liegt der Körper der Öfen auf einer Tonstufe, in den restlichen Fällen befindet sich die Heizstätte auf der Ebene des geraden Fußbodens.

Die ursprüngliche Größe der Öfen ist nicht bekannt, weil ihre Körper später zerlegt und die größeren Steine für andere Zwecke benutzt wurden. Über dem Ofen aus dem Objekt 106 (Taf. X) war ein Rauchabzug erbaut. Einen Eingang ins Interieur hat nur das Objekt 123 (Taf. XIII), das am meisten im Terrain vertieft war. Im Objekt 43 (Taf. I) fand man zwei Vorratsgruben mit kleinem Umfang. Die Vorstellung über Wände und den Dach kann anhand der Lage der Pfahlgruben auf dem Fußboden rekonstruiert werden (Abb. 5). Zwei wirtschaftliche Grubenhäuser haben kleinere Ausmaße als die Wohnstätten (Tab. 1). Anhand des einzigen Pfahles war ihre Baukonstruktion einfacher. Es fehlen die Öfen. Laut dieser Angaben waren die wirtschaftliche Grubenhäuser für Herstellungstätigkeit und fürs Wohnen mit niedrigem Standard benutzt. Auf der Siedlung wurde nur ein einziges Getreidevorratsgrube (Taf. V) benutzt. Er hat eine beutelartige Form und Volumen $3,3 \text{ m}^3$ (Tab. 2). In ihrer Ausfüllung konnten Zerealien-Vorräte für alle Bewohner der Siedlung gelagert werden. Die Vorratsgruben mit einem Volumen von $0,3 \text{ m}^3$ und $0,6 \text{ m}^3$ kamen nur in zwei Fällen vor (Taf. VII; VIII), es gibt nur einen Exterieuröfen (Taf. XII). Ovale Gruben mit durchgebrannten Wänden, belegt in sechs Fällen (Tab. 2), wurden bei herstellungs-verarbeitender Tätigkeit verwendet.

Den Hauptanteil der materiellen Kultur bilden Teile von keramischen Gefäßen (85,9%), vollständige Gefäße blieben nicht erhalten (Tab. 3; 4). Bei ihrer Analyse hat sich gezeigt, dass die Kollektion zwei Sätze aus verschiedenen Perioden bilden. In die jüngere keramische Kollektion gehören Artefakte mit Stärke der Wände $0,4\text{--}0,6 \text{ cm}$ mit qualitätsmäßig durchgemischter keramischer Masse, beinhaltend feinen Sand, mit unterschiedlich formierter Mündung (Abb. 11) und Verzierung (Abb. 13). Für die chronologische Einreihung dieser Kollektion sind zwei Typen der plastischen Leisten (Abb. 18: 2–4), plastische Zeichen auf den Böden und Motive der geritzten Verzierung wichtig. Die Scherben, verziert mit Wellenlinien und waagerechten Streifen (Typ P), gemacht mit einem Kamm, bilden nur ein Fünftel (Abb. 14). Häufiger sind die Wellenlinien und die geraden Linien (Typ R), gemacht mit einem Werkzeug mit einer Spitze. Die Linien der Spiralwindung (Typ S) sind die häufigsten. Diese charakteristischen Äußerungen sind in der Slowakei im Abschnitt seit dem Ende des 9.–10. Jh. typisch. Für die ältere keramische Kollektion sind typisch Gefäße mit Stärke der Wände $0,8\text{--}1,1 \text{ cm}$, hergestellt aus grobkörniger, nicht qualitätsmäßig durchgemischter keramischer Masse mit größeren Steinchen, mit unterschiedlich formierten

Mündung (Abb. 15) und Motiven geritzter Verzierung (Abb. 16). Die Wellenlinien und gerade Streifen, gemacht mit einem Kamm (Typ P), kommen am häufigsten (Abb. 14). Diese charakteristischen Äußerungen sind in der Slowakei im 8. Jh. typisch.

Wohnobjekte aus dem Ende des 9.–10. Jh. bildeten auf der Siedlungsfläche eine sophistische Struktur. Ihr Bestandteil sind zwei diagonale Linien, die einen freien Raum trapezartiger Form mit einem Ausmaß von 210 m^2 umgrenzen. Die wirtschaftlichen Objekte sind unregelmäßig auf einer Fläche, die westlich der Wohnzone liegt, zerstreut. In dem jüngeren Abschnitt dieses Horizontes waren in gegebenem Raum die Wohnobjekte 104 und 128 (Taf. IX; XIII) nachträglich platziert. Anhand der Bebauung der Wohnzone und Verteilung der Objekte unterschiedlicher Funktion in zwei getrennten Räumen gehört die Gemeinde den entwickelten Siedlungseinheiten eines Dorfplatztyps, die in dieser Periode in der Slowakei nur sehr sporadisch vorkommen. Die Gegenstände des täglichen Bedarfs und Werkzeuge unterschiedlicher Nutzung (Taf. IX: 4; X: 13, 14; XI: 1–4; XIV: 6–11) haben eine beständige Form und wurden ohne größere Änderungen während des 9.–10. Jh. verwendet. Wichtig ist, dass sie in fast unbeschädigtem Stand erhalten geblieben sind. Ihre Anwesenheit, ergänzt durch höhere Zahl unterschiedlicher Typen wirtschaftlicher Objekte, Herstellung von gewebten Stoffen auf vertikalem Webstuhl aus dem Objekt 123 (Taf. XIII) überzeugen darüber, dass diese Dorfsiedlung in der Region die wichtigste Stellung hatte. Den Grundbestandteil des Unterhaltes der lokalen Einwohner bildete die landwirtschaftliche Tätigkeit. Außer ihr konnten in der Siedlung jedoch auch einige mehr spezielle Leistungen einer Herstellungstätigkeit ausgeübt werden. Zur Beibringung der sozialen Stellung der lokalen Kommunität und ihrer demographischen Zusammensetzung fehlt das Gräberfeld, derer Lage trotz Rekognoszierungsstätigkeit im Terrain nicht lokalisiert werden konnte. Die Besiedlung aus dem 8. Jh. repräsentiert nur ein einziges Grubenhaus (Taf. II). Ihren wesentlichen Teil zerstörte ein Objekt aus dem späten Mittelalter. Aus ähnlichen Gründen blieben auch keine weiteren Siedlungsobjekte erhalten. Zeugnis darüber gewähren keramische Bruchstücke, gefunden in der Ausfüllung der Siedlungsobjekte eines jüngeren Horizontes (Tab. 4). Auch aus diesem Grund kann über die Besiedlung der Fundstelle im 8. Jh. kein reales Bild geschaffen werden. Sicher ist jedoch, dass diese Besiedlung mit den Siedlungsobjekten aus der zweiten Hälfte des 7. Jh. nicht zusammenhängt.

Abb. 1. Chľaba. Ausschnitt aus dem Kataster der Gemeinde mit markierter Lage der Fundstelle.

Abb. 2. Chľaba. Gesamtplan der Fundstelle mit Siedlungsobjekten aus dem 8.–10. Jh.

Abb. 3. Chľaba. Vorkommen der Haupttypen der Siedlungsobjekte: 1 – Wohngrubenhaus; 2 – wirtschaftliches Grubenhaus; 3 – Getreidevorratsgrube; 4 – Vorratsgrube; 5 – Feuerstellegrube; 6 – Exterieuröfen.

Abb. 4. Chľaba. Vorkommen der Hauptgruppen der Siedlungsobjekte: 1 – Grubenhaus; 2 – grubenförmiges Objekt; 3 – heizstätteartiges Objekt.

Abb. 5. Chľaba. Typen der Baukonstruktion der Wohn- und Wirtschaftsobjekte.

Abb. 6. Chľaba. Durchschnittszahl der keramischen Repräsentanten in Haupttypen der Siedlungsobjekte. Nach Abb. 3.

Abb. 7. Chľaba. Proportionale Vertretung der Hauptkategorien von Teilen der keramischen Gefäße. 1 – unvollständiges Gefäß; 2 – Scherbe von der Mündung und Unterhals; 3 – Scherbe von der Mündung; 4 – Scherbe vom Körper, verziert; 5 – Scherbe vom Körper, unverziert; 6 – Scherbe vom Boden mit Wänden; 7 – Scherbe vom Boden.

- Abb. 8. Chľaba. Vergleich des Vorkommens der Hauptkategorien von Teilen der keramischen Gefäße in den Feuerstellegruben (a) und in anderen Typen der Siedlungsobjekte (b). Nach Abb. 7.
- Abb. 9. Chľaba. Vergleich des Vorkommens der Hauptkategorien von Teilen der keramischen Gefäße in Wohnobjekten (a) und in anderen Typen der Siedlungsobjekte (b). Nach Abb. 7.
- Abb. 10. Chľaba. Vergleich des Durchmessers der Gefäßmündungen in der jüngeren (a) und älteren (b) keramischen Kollektion. 1 – 11 cm; 2 – 12 cm; 3 – 13 cm; 4 – 14 cm; 5 – 15 cm; 6 – 16 cm; 7 – 17 cm; 8 – 18 cm; 9 – 19 cm; 10 – 20 cm.
- Abb. 11. Chľaba. Vertreter der Haupttypen der Mündung der keramischen Gefäße mit unterschiedlich ausgeführtem Rand in Gruppen aus der jüngeren keramischen Kollektion. A – gerundeter Rand; B – vertikal abgeschnittener Rand; C – kegelförmig abgeschnittener Rand; D – trichterförmig abgeschnittener Rand; E – horizontal abgeschnittener Rand.
- Abb. 12. Chľaba. Vergleich des Vorkommens der Haupttypen der Mündung der keramischen Gefäße mit unterschiedlich ausgeführtem Rand in Gruppen in jüngerer (a) und älterer (b) keramischer Kollektion. 1 – Gruppe A; 2 – Gruppe B; 3 – Gruppe C; 4 – Gruppe D; 5 – Gruppe E.
- Abb. 13. Chľaba. Vertreter der Haupttypen der Verzierungs-motive der keramischen Gefäße in Gruppen aus der jüngeren keramischen Kollektion.
- Abb. 14. Vorkommen der Haupttypen der Verzierungs-motive der keramischen Gefäße in Gruppen aus der jüngeren (a) und der älteren (b) keramischen Kollektion. 1 – Gruppe P; 2 – Gruppe R; 3 – Gruppe S; 4 – Gruppe T.
- Abb. 15. Chľaba. Vertreter der Haupttypen der Mündung der keramischen Gefäße mit unterschiedlich ausgeführtem Rand in Gruppen aus der älteren keramischen Kollektion. A – gerundeter Rand; B – vertikal abgeschnittener Rand; C – kegelförmig abgeschnittener Rand; D – horizontal abgeschnittener Rand.
- Abb. 16. Chľaba. Vertreter der Haupttypen der Verzierungs-motive der keramischen Gefäße in Gruppen aus der älteren keramischen Kollektion.
- Abb. 17. Mužla-Čenkov-Vilmakert. Auswahl der Vertreter aus den keramischen Gruppen. 1, 5 – IV. Gruppe (1 – Objekt 732; 5 – Objekt 534); 2, 3, 7 – Untergruppe Vb (2 – Objekt 413; 3 – Objekt 2; 7 – Objekt 328); 4, 6 – Untergruppe Va (4 – Objekt 224; 6 – Objekt 413).
- Abb. 18. Mužla-Čenkov-Vilmakert. Auswahl der Vertreter aus den keramischen Gruppen. 1, 7 – VII. Gruppe (Objekt 413); 2 – plastische Leiste B (Objekt 103); 3, 4 – plastische Leiste A (3 – Objekt 385; 4 – Objekt 348); 5, 6 – VI. Gruppe (5 – Objekt 413; 6 – Objekt 312).
- Abb. 19. Chľaba. Vorkommen der Haupttypen der Verzierungs-motive der keramischen Gefäße in Gruppen aus der jüngeren keramischen Kollektion. 1 – Gruppe P; 2 – Gruppe R; 3 – Gruppe S; 4 – Gruppe T.
- Abb. 20. Mužla-Čenkov-Vilmakert. Vorkommen der Haupttypen der Verzierungs-motive der keramischen Gefäße im südwestlichen (a) und nordwestlichen Teil der Fundstelle (b). 1 – Gruppe P; 2 – Gruppe R; 3 – Gruppe S; 4 – Gruppe T.
- Tab. 1. Chľaba. Grubenhauser – Grundinformationen. Typ: A – Wohngrubenhaus; B – wirtschaftliche Grubenhaus. Grundriss: 1 – quadratisch; 2 – rechteckig; 3 – viereckig. Konstruktion nach Abb. 5.
- Tab. 2. Chľaba. Vorrats- und heizstättenartiges Objekt – Grundinformationen. Typ: C – Getreidevorratsgrube; D – Vorratsgrube; E – Feuerstellegrube. Profil: 1 – beultelförmig; 2 – kegelförmig ausgeweitet.
- Tab. 3. Chľaba. Vorkommen der Haupttypen der Teile der Gefäße aus der jüngeren keramischen Kollektion. Typ des Siedlungsobjektes: A – Wohngrubenhaus; B – wirtschaftliche Grubenhaus; C – Getreidevorratsgrube; D – Vorratsgrube; E – Feuerstellegrube; F – Exterieuröfen. Teile der Gefäße: 1 – unvollständiges Gefäß; 2 – Mündung und Unterhals; 3 – Mündung; 4 – verzierter Körper; 5 – unverzierter Körper; 6 – Boden und Wände; 7 – Boden.
- Tab. 4. Chľaba. Vorkommen der Hauptteile der Gefäße aus der älteren keramischen Kollektion. Typ des Siedlungsobjektes: A – Wohngrubenhaus; B – wirtschaftliche Grubenhaus; E – Feuerstellegrube. Teile der Gefäße: 1 – unvollständiges Gefäß; 2 – Mündung und Unterhals; 3 – Mündung; 4 – verzierter Körper; 5 – unverzierter Körper; 6 – Boden und Wände; 7 – Boden.
- Taf. I. Chľaba. Objekte 8 und 43, Pläne und Funde.
- Taf. II. Chľaba. Objekte 43, 46 und 48a, Pläne und Funde.
- Taf. III. Chľaba. Objekt 48a, Funde.
- Taf. IV. Chľaba. Objekte 56 und 58, Pläne und Funde.
- Taf. V. Chľaba. Objekte 79 und 80, Pläne und Funde.
- Taf. VI. Chľaba. Objekt 81, Plan und Funde.
- Taf. VII. Chľaba. Objekt 81, Fund; Objekt 82, Plan und Funde.
- Taf. VIII. Chľaba. Objekte 85 und 88, Pläne und Funde.
- Taf. IX. Chľaba. Objekt 88, Funde; Objekt 104, Plan und Funde. Maßstäbe: a – 5–13; b – 4.
- Taf. X. Chľaba. Objekt 106, Plan und Funde. Maßstäbe: a – 1–12; b – 13, 14.
- Taf. XI. Chľaba. Objekt 106, Funde; Objekt 108, Plan und Funde.
- Taf. XII. Chľaba. Objekte 115, 121 und 122, Pläne und Funde.
- Taf. XIII. Chľaba. Objekt 123, Plan und Funde.
- Taf. XIV. Chľaba. Objekt 123, Funde. Maßstäbe: a – 1–5; b – 6–11.

K PATROCÍNIU KOSTOLA SV. MARGITY ANTIOCHISKEJ V KOPČANOCH

Príspevok venovaný pamiatke 1130. výročia úmrtia sv. Metoda

ROBERT BAČA

To the Churchpatron St. Margaret of Antioch in Kopčany. The study is dedicated to one of the two apostles of the Christian faith amongst the Slavs – St. Methodius (813/815–885). Its subject is a detailed examination of St. Margaret of Antioch's church (in Kopčany) protectorate located in the region of Skalica; neighbour to Morava county, Czech Republic. This religious architecture is dated, on the basis of the archeological finds and artistic analysis, to the second half of the 9th cent. The analogical age of the earliest church with the same sanctification is confirmed in Transdanubia's historical documentation (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*) – near Balaton lake – on the territory of contemporary Hungary. A massive spread of St. Margaret's cult took place in Slovakia during the 13th–14th cent.

Key words: Slovakia, Záhorie region, Transdanubia, women patronages, Blessed Virgin Mary, St. Margaret the Virgin of Antioch, St. Methodius, toponymia, Slavs, Great Moravia.

V posledných rokoch sa začal zrak odbornej i laickej verejnosti v čoraz zvýšenej miere upriamovať na Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch (okr. Skalica). Najnovšie archeologické a umenovedné výskumy ho napomohli predatovať zo 14. stor. do 9. stor. až prvej polovice 10. stor. (Baxa et al. 2005; Botek 2013a, 2; 2013b, 147; 2014, 111, 113; Botek/Erdélyi/Vachová 2013, 38, 40; Illáš 2013, 104; Kučera 2012, 191, pozn. 35; 2013, 25, 26; Lukačka 2013, 166; Měřínský 2011b, 36; Podolinský 2009, 8–10; Ruttkay 2013, 47).

Na predpokladaný veľkomoravský pôvod kopčianskeho kostolíka stojaceho na dune orientovanej v smere severovýchod–juhozápad a v nadmorskej výške 162 m (obr. 1–3) poukazoval pritom už pred vyše dvoma desaťročiami cirkevný historik A. Bagin (1992, 13). Pokusy stlačiť jeho počiatky do 8. stor. (Lacika 2012, 139) nenachádzajú zatiaľ v archeologickom či architektonickom materiáli oporu. Je pritom zaujímavé, že už v 19. stor. sa v monografii Nitrianskej župy poukazovalo na jeho starobyľ

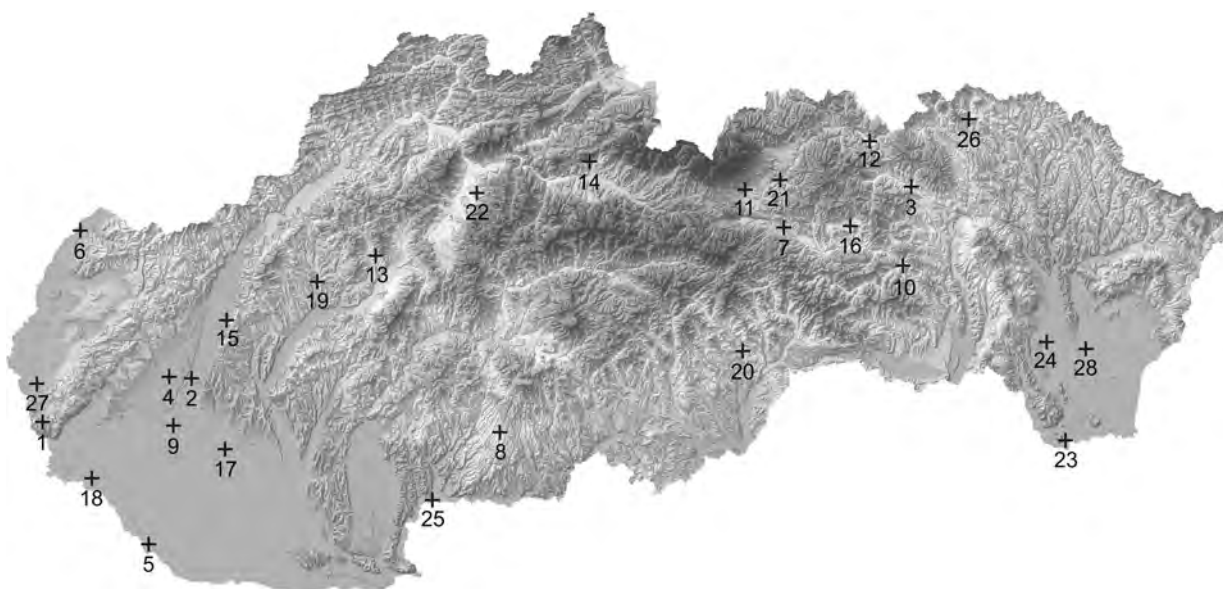
Obr. 1. Kostol sv. Margity v Kopčanoch.

Obr. 2. Presbytérium Kostola sv. Margity v Kopčanoch.

Obr. 3. Bočný pohľad na Kostol sv. Margity v Kopčanoch.

Obr. 4. Mapa s historickými kostolmi sv. Margity Antiochijskej na Slovensku. 1 – Bratislava, časť Lamač (okr. Bratislava); 2 – Bučany (okr. Trnava); 3 – Červenica (okr. Sabinov); 4 – Dlhá (okr. Trnava); 5 – Gabčíkovo (okr. Dunajská Streda); 6 – Kopčany (okr. Skalica); 7 – Letanovce (okr. Spišská Nová Ves); 8 – Litava (okr. Krupina); 9 – Malá Mača (okr. Galanta); 10 – Margecany (okr. Gelnica); 11 – Mlynica (okr. Poprad); 12 – Plaveč (okr. Stará Ľubovňa); 13 – Podhradie (okr. Prievidza); 14 – Prosiek (okr. Liptovský Mikuláš); 15 – Ratnovce (okr. Piešťany); 16 – Spišské Podhradie, časť Studenec (okr. Levoča); 17 – Šaľa (okr. Šaľa); 18 – Šamorín (okr. Dunajská Streda); 19 – Šišov (okr. Bánovce nad Bebravou); 20 – Šivetice (okr. Revúca); 21 – Toporec (okr. Kežmarok); 22 – Turčianske Jaseno, časť Horné Jaseno (okr. Martin); 23 – Veľký Kamenec (okr. Trebišov); 24 – Višňov (okr. Trebišov); 25 – Vyškovce nad Ipľom (okr. Levice); 26 – Zborov (okr. Bardejov); 27 – Zohor (okr. Malacky); 28 – Žbince (okr. Michalovce).

pôvod. Cirkevná stavba však bola v nej nesprávne definovaná ako Kaplnka sv. Márie (*Magyarország vármegyéi* 1899, 141). Relevantná je pritom informácia, že v okolí kostolíka sa nachádzali v tom čase ešte zreteľné, umelo navrhnuté kopce a priekopy, a že sa počas poľnohospodárskych prác vyorávali ľudské kosti a fragmenty zbraní. Neprekvapuje pritom interpretácia, že sa uvedené stopy po ľudskej činnosti a pozostatky kostier dávali do spojitosti s udalosťami počas tatárskeho vpádu. O prítomnosti tzv. pohanského hradu tu uvažoval maďarský bádateľ J. Könyöki (*Janšák* 1930, 4). Zostáva záhadou, prečo sa tento nenápadný kostolík vybudovaný z pieskovca (*Pivko* 2012, 613), ležiaci v extraviláne severne od Kopčian, neuvádza v Súpise pamiatok Slovenska z roku 1968. Spomína sa iba rímskokatolícky kostol sv. Štefana Kráľa z rokov 1862–1863 v intraviláne obce (*Súpis* 1968, 72, 73).

Datovaniu pojednávaného kopčianskeho kostolíka sa naposledy venovala skupina bádateľov, ktorá pomocou dendrochronológie stanovila začiatok jeho výstavby k roku 951 (*Bahýl et al.* 2013a, 7–10; 2013b, 157). Uvedená odobratá vzorka však vyvoláva u časti odbornej verejnosti isté pochybnosti a určite sa stane predmetom ďalšej akademickej diskusie. Z uvedeného dôvodu sa nebudeme k tejto dendrochronologickej analýze ďalej vyjadrovať. Sami

sa prikláňame k dobe výstavby (nie prestavby) kostolíka pomocou rádiouhlíkovej metódy stanovenej k záveru 9. stor. (analýza A. Šiva, PFUK Bratislava; *Bahýl et al.* 2013b, 158).

Predmetom našej štúdie je rozbor patrocínia kostolov sv. Margity Antiochijskej (obr. 4), ktoré z hľadiska cirkevnej hierarchizácie zaraďujeme do III. skupiny, tzv. gynekonymných patrocínií (*Kolařík* 1998, 18).

Historici venovali iba minimálnu pozornosť kultu svätice, ktorý sa začal pestovať od 4. stor. Legenda hovorí o tom, že Margita (Margaréta, Marjeta, Marina, Marína, v Čechách Markéta; pozri *Ottův slovník* 1901, 861; pozri aj *Dian/Judák* 2007, 175; *Profous* 1951, 25) pochádzala z písidskej Antiochie (často zamieňanej so sýrskou Antiochiou), ležiacej na území dnešného juhu maloázijského Turecka (*MKL* 2015, heslo Antiochiai Szent Margit). V sýrskej Antiochii sa totiž narodila iná svätica – Sv. Pelagia (296–311), ktorá bola nazývaná Margarita, čiže „Perla“ (*Vondruška, I.* 1931, 101). Na rozdiel od Margity bola jej reálna existencia potvrdená niekoľkými katolíckymi osobnosťami, medziiným i sv. Ambrózom. Písidia (Pizídia) sa stala jedným z prvých území, na ktorých sa začalo so šírením kresťanstva medzi pohanmi. Udialo sa tak už v rokoch 47–48 zásluhou sv. Pavla (prv Šavla) a Barnabáša, počas ich

Obr. 5. Sv. Margita z pannonthalmskej Legendy Aurea, 13. stor., archív autora.

Obr. 6. Sv. Margita na oltári kostola Vilaseca, Katalánsko, 12. stor., archív autora.

Obr. 7. Kostol sv. Margity v Zohore, okr. Malacky.

Obr. 8. Erb obce Kopčany.

Obr. 9. Erb obce Zohor.

spoločnej misijnej cesty (Heriban 1989, 49, 52; Judák/Liba 2012, 93; Ondruš 1991, 242; Porúbčan 1983, 352).

Margita mala byť dcérou pohanského kňaza Aedisia a kresťankou sa stala len vďaka svojej pestúnke. Budúceho ženícha Olibria (Olybria), rímskeho miestodržiteľa ázijskej provincie Antiochie, ako pohana odmietla. Prežila mučenie, aby napokon bola za panovania rímskeho cisára Diokleciána medzi rokmi 300–305 sťatá (obr. 5), alebo iným spôsobom popravená (obr. 6; Florentová/Kopecký 1995, 45; Judák/Čekovská 1996, 31; Lexikon des Mittelalters 1992, 231, 232; MKL 2015, heslo Antiochiai Szent Margit; Rusina/Zervan 1994, 141). Autorom uvedenej legendy mal byť Margitin sprievodca a očitý svedok jej smrti Theotimus. Pápež afrického pôvodu Gelasius I. (v úrade od 1. marca 492 do 21. novembra 496) však zaradil v roku 494 legendu o Margite medzi apokryfické spisy, keďže sa jej existencia ako historickej osoby spochybnila (Hallamová 1996, 45, 46; McBrien 2006, 65, 66; Ravik 2006, 397). Napriek tomu sa majú nachádzať isté Margitine relikvie v mariánskom sanktuáriu Il Sacro Monte di Crea v Taliansku, kde je kaplnka zasvätená panne a mučeníci sv. Margite Antiochijskej. Časť týchto relikvií odovzdal 28. júna 2011 diecézny biskup J. Ex. Mons. Alcestes Catella zohorskej farnosti (okr. Malacky), kde sa rovnako nachádza pôvodný kostol (obr. 7) s patrocíniom sv. Margity Antiochijskej (novopostavený, resp. prestavaný v roku 1898 na starších základoch s nejasným datovaním; Súpis 1969, 473). Zatiaľ sa uvažuje o dolnej hranici výstavby v 16. stor. (Mackovičová/Prociková 2014, 64 nn.). Jeho starobylosť podčiarkuje zachované pečatidlo z 18. stor., na

ktorom je vygravírovaná svätica s drakom (Novák 1972, 393; 2008b, 533). Z pôvodných pečatí a pečatidiel sa dostali motívy sv. Margity Antiochijskej do terajších erbov obcí Kopčany, Zohor, Bratislava, časť Lamač (obr. 8–10) a Púchov. V poslednom menovanom prípade sa však vychádzalo z pečatidla z roku 1670, pretože dovtedy sa používalo iné – s motívom sv. Juraja zabíjajúceho draka. Na pečatidle zo 17. stor. je vyobrazená sv. Margita stojaca pred ležiacim drakom, v ľavej ruke s palmovou ratolestou a v pravej s mečom. Je pritom zarážajúce,

Obr. 10. Erb bratislavskej mestskej časti Lamač.

že v Púchove sa ani kostol, ani kaplnka zasvätená sv. Margite (Margaréte) nenachádza (Novák 2008b, 162). S podobným javom sa stretávame na pečatidle obce Liesek (okr. Tvrdošín), kde sa stala v polovici 18. stor. patrónom obce. Tamojší kostol však nie je zasvätený sv. Margite, ale sv. Michalovi. Na liebeckom pečatidle je svätica vyobrazená s krížom umiestneným v pravej ruke, v ľavej drží na reťazi priviazaného draka (Novák 2008a, 544).

V gréckej cirkvi patrila sv. Margita, uctievaná ako sv. Marina, dlhodobo k najpopulárnejším sväticiam. Hoci jej kult sa šíril v západnej Európe v priebehu 7. stor. (Lexikon 2003, 1009–1011), vrchol dosiahol v 9. stor. Na západe Európy sa objavila v písomných prameňoch po prvýkrát v 9. stor. v martyrológiu Hrabana (Rabana) Maura (780–856), mnícha, básnika, učiteľa a opáta vo Fulde, neskoršieho arcibiskupa v Mainzi (Farmer 1996, 344; Kniha svätých 2011, 40; Lexikon des Mittelalters 2000). Maurus, pôvodom Alaman, patrili k najväčším tzv. karolínskym vzdelancom v období panovania Ľudovíta Pobožného (Raně středověký svět 1998, 688). Zhodou okolností práve v spomínanej Fulde sa zrodil jeden z najstarších obrazov týrania sv. Margity, datovaný okolo roku 970 (Gerát 2011, 169). Meno Margity sa objavuje i v dielach franského diakona Wandalberta z Prümu (813–848) či benediktínskeho mnícha Notkera (840–912) zo St. Gallenu (Lexikon des Mittelalters 2000, heslo Wandalbert; Orbán 2001, 70).

Margita sa stala patrónkou tehotných žien, ochrankyňou pri pôrodoch (Encyclopaedia Britannica 1993, 835; NCE 2003, 141), ale aj patrónkou roľníkov – žencov, rovnako ľudí trpiacich a zomierajúcich. Ženám sa zvykol ešte v nedávnej minulosti dávať na uľahčenie pôrodu tzv. „Margitin pás“ (Vondruška, V. 2005, 69). V Grécku jestvovala úcta k ženským ochranným božstvám už v predkresťanskom období. V Boiótii sa ním stala Artemis, uctievaná ako Soodina, zmiernovateľka pôrodných bolestí, v Tesálii zasa Artemis Soteira, záchrankyňa (Komorovský 1983, 20).

Vo východnej i západnej cirkvi sa Margita svätila pôvodne v čase žatvy spoločne 13. júla, a to až do 12. stor. (Bagin 1992, 13). Po tomto storočí sa v západnej cirkvi presunul jej sviatok až na 20. júl. Vo východnej cirkvi sa ponechal pôvodný dátum 13. júl, i keď v niektorých regionálnych cirkvách sa slávi dátum 17. júl (Encyclopaedia Britannica 1946, 100; 1993, heslo Saint Margaret of Antioch, 835; Hallamová 1996, 46; Lexikon 2003, 1010; Lexikon des Mittelalters 1992, 232; MKL 2015, heslo Antiochiai Szent Margit; Orbán 2001, 103; Ottův slovník 1901, 861; Rusina/Zervan 1994, 141; Vondruška, V. 2005, 24, 41, 69). Na území bývalého Uhorska sa slávil sviatok sv. Margity 13. júla. Pravdepodobne toto bol hlavný dôvod, prečo sa maďarský historik I. Orbán vyslovil

v prospech tézy, že do Karpatskej kotliny sa sviatok sv. Margity šíril z prostredia východnej a nie západnej cirkvi (Orbán 2001, 103). Tento trend zrejme pokračoval aj v ďalších storočiach. V Benátkach je uchovávaný relikviár sv. Margity zo striebreného zlata datovaný pred rok 1213, pričom jeho pôvod je kladený do Konštantínopolu (Treasures of Heaven 2011, 50).

Dátum slávania kultu sv. Margity bol stanovený v súvislosti s predpokladaným dňom jej úmrtia. Jej hlavnými atribútmi sa stal útočiaci či zabitý drak a kríž (obr. 11–17), perlový veniec alebo náhrdelník, hrebeň, pochodeň, meč, kosák, klasy a i. (Dvořák/Dvořák 2003, 259–260; Chmelár 1996, 206; MKL 2015, heslo Antiochiai Szent Margit; Pfeiderer 1998, 22; Remešová 1991, 44; Skružný 1996, 269; Sopusková/Trebatický 1996, 88). Na rozdiel od svojho mužského náprotivku – sv. Juraja – nepremohla svätica draka zbraňou, ale krucifixom, a teda bez boja (Eliade 1993, 33; Puškárová 1997, príl. Svätá Margaréta). Je uznávaná ako jedna zo štrnástich svätých pomocníčok, vzývaných v západnej Európe od rokov 1445–1448 (Ohler 2002, 26). Spolu so sv. Barborou a sv. Katarínou sa radí medzi tri sväte panny. Zvláštnej popularite sa od 12. stor. tešila na britských ostrovoch, kde je jej zasvätených 250 kostolov.

Meno Margita sa zvyklo používať aj ako svetské vlastné meno. V roku 1070, tesne po sobáš s kráľom Malcolmom III., uskutočnila škótska kráľovná menom Margita náboženskú reformu (Vopatrný 2010, 113). V 13. stor. žila talianska mystička Sv. Margita Kortonská (1247–1297), panna a rehoľníčka Sv. Margita Uhorská (1242–1270) a v 14. stor. talianska rehoľníčka Sv. Margherita (Rita) z Kassie (1380–1457; Dian/Judák 2006, 23 nn.). Nie je bez zaujímavosti, že Margite Uhorskej dala krstné meno jej matka Mária, ktorá pochádzala z Byzancie (Ondruš 1991, 34). Meno Margita niesli v stredoveku manželky popredných svetských feudálov (Ennenová 2001, 331; Kučera 1981, príl. Rodokmeň posledných Přemyslovcov a prvých Luxemburgovcov; Perniš 2003, 111). V arpádovskej dynastii sa meno Margaréta/Margita objavilo po prvýkrát v roku 1175 vďaka uhorskému kráľovi Belovi III., ktorý dal spolu s manželkou Annou Agnesou de Chatillon takéto meno svojej dcére. V roku 1186 sa druhou manželkou Bela III. stala Margaréta Capetová. Vnuk Bela III., Belo IV. dal svojej druhorodenej dcére meno Margita (1225–1241), pričom po jej smrti druhou Margitou (1242–1270) sa v tomže manželstve stala legendárna a blahoslavená Margita, tzv. Uhorská, najskôr dominikánka vo Veszpréme, potom na budapeštianskom Zajačom ostrove (Marsina 2013, 262, 263). Ešte na prahu novoveku stála sv. Margita v myšliach kresťanských žien na poprednom mieste. Pripomeňme si napríklad vyznanie Jany (Johany)

Obr. 11. Sv. Margita ako víťaz v boji s drakom. Iluminovaný rukopis, južné Holandsko, okolo roku 1460, archív autora.

Obr. 12. Sv. Margita. Iluminovaný rukopis, Francúzsko, okolo rokov 1490 až 1500, archív autora.

z Arcu (1412–1431), ktorá údajne začula hlas Margity Antiochijskej, po ktorom posmelená pokračovala vo svojej misii k francúzskemu kráľovi (Farmer 1996, 345). Zmienku o sv. Margite-panne nachádzame tiež v kódexe zo 14. stor., známom ako Obrázková kronika. Pojednáva sa v nej okrem iného o lebke sv. Margity-mučenice, ktorú údajne priniesol v prvej tretine 13. stor. zo Svätej zeme uhorský kráľ Ondrej II. Malo sa tak udiť po výzve pápeža, po ktorej sa Ondrej II. postavil na čelo kresťanského vojska (Slivka 2010, 175, 177; Sopko 1995, 60). Margita sa stala vítaným námetom výtvarných diel takých maliarov, akými bol Raffael (1518), Tizian (1565), Carracci (1616) či Zurbarán (1631). Raffaelovu sväticu dnes uchováva Kunsthistorisches Museum vo Viedni, Tizianovu Museo Nacional del Prado v Madride, Carracciho Margitu Kostol sv. Mauricia v Mantove a Zurbaránovu National Gallery v Londýne. Kult sv. Margity zrušila Sv. Stolica definitívne v roku 1969. Udialo sa tak po tom, čo pápež Pavol VI. v tzv. Mysterii paschalis zo 14. februára 1969 vydal nové predpisy o liturgickom roku a zároveň schválil nový, zreformovaný liturgický kalendár pre celú

Cirkev. Bol uverejnený 21. marca 1969 Kongregáciou rítov. Uvedený kalendár zaznamenal prevratné zmeny v slávení sviatkov svätých (Adam 1998, 199; Kumor/Dlugoš 2004, 198, 199).

Na území západného Slovenska sa Margitin kult udržal v národopisných tradíciách až do nedávna (Golema 2009, 133–137; Pišútová 2010, 116, nn.). Ako sme uviedli už vyššie, deň zasvätený Margite (13. júl) mal obzvlášť veľký význam nielen pre roľníkov, ale tiež pre vinohradníkov. Obávaným dňom sa stal kvôli intenzívnym dažďom, o čom svedčí zachovaná pranostika: „Kedz na Margitu dižd' pada, ceška je gazdovi rada“ alebo „Čakaj z hrozna dobrý ocot miesto vína, ak klen o Margite zakvitať začína“ (Drábiková 1989, 107, 194) a v českých krajinách zasa: „Sv. Margita, vodi žencov do žita“ (Ottův slovník 1901, 861), „Zapláče-li Markyta, bude dešťů do syta“ a „Na Markétu-li prší, ořechy se stromu srší“ (Vondruška, V. 2005, 41). Nemožno tiež opomenúť nábožné spevy „O sv. Markytě, panně a mučennici“, ktoré sa uchovávali v rôznych kancionáloch (Kancionál 1864, 118).

Veľmi dôležitý údaj, ktorý hovorí o najstaršej existencii patrocínia sv. Margity Antiochijskej

Obr. 13. Sv. Margita. Iluminovaný rukopis z Knihy hodín, Walters Museum, Baltimore, 15. stor., archív autora.

v Zadunajsku, sa viaže k druhej polovici 9. stor. V Salzburskom letopise „O obrátení Bavorov a Korutáncov na vieru“ sa k dátumu 14. január 865 uvádza, že salzburský arcibiskup Adalwin (zomrel v roku 873) niekde na území kniežata Kocela (syna nitrianskeho Pribinu) konsekroval Kostol sv. Margity-panny v Spizzune (Rábik/Labanc/Tibenský 2013, 25; Ratkoš 1964, 91; 1968, 85; Steinhübel 2004, 389, pozn. 535; Segeš/Šed'ová 2010, 250; Wolfram 2012, 79). Spizzun býva historikmi najčastejšie stotožňovaný s maďarskou obcou Tihany či Szigliget pri Blatenskom jazere, menej so slavónskou lokalitou Puževci (staršie názory E. Klebla a F. Zimmermanna pozri súhrnne: Bogyay 1960, 59–61; Havlík 1964, 205; 1987a, 116; MMFH 1969, 319, 320). Zasvätenie kostola k roku 865 má obzvlášť dôležitý význam vzhľadom na niekoľko závažných skutočností. Z uvedeného totiž vyplýva, že príchod byzantskej misie Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu na prelome rokov 863/864 nemožno spájať s vysvätením Kostola sv. Margity v Spizzune. Bavorský duchovný Adalwin dozaista nemal najmenší dôvod na to, aby – a ďalší historický vývoj to potvrdil – spolupracoval s byzantskými misionármi. Uvedená skutočnosť svedčí skôr o tom, že panna-mučenica sa tešila obľube u západného latinského duchovenstva omnoho skôr, ako v druhej polovici 9. stor. Do Panónie sa mohli šíriť východné kultúry s požehnaním benátskych a akvilejských patriarchov, ktorí hájili záujmy Byzancie. V rokoch 854–873 napríklad patrila k takýmto významným protagonistom politiky konštantínopolského patriarchátu gradský (akvilejský, neskôr benátsky) patriarcha Vital I., a to i napriek tomu, že

bol do funkcie vymenovaný Rímom (Marsina 1985, 48; Měřínský 2011a, 267). Benátky v tom čase uznávali zvrchovanosť Byzancie, i keď duchovné obrady boli latinské (Vavřínek 2013, 34). Ako najpravdepodobnejšia sa nám javí hypotéza, že kult sv. Margity sa šíril priamo – bez sprostredkovania – na sever od dalmátskeho pobrežia. Jeho šíriteľmi mohli byť duchovní z byzantskej sféry, ktorí nepotrebovali na svoje trojmesačné pôsobenia v Zadunajsku a v Podunajsku zvláštne povolenia. Dlhšie pritom mohli pôsobiť v tom teritóriu, ktoré nepatrilo do sféry salzburského arcibiskupstva a akvilejského patriarchátu (Dvorník 1970, 97). Gréci dušpastieri boli navyše vybavení veľmi dobrou znalosťou slovanského jazyka, o čom svedčí aj neskoršia úspešná misia solúnskych bratov Konštantína a Metoda a ich sprievodu.

Je známe, že christianizácia časti južných Slovanov spadala pod právomoc salzburskej diecézy (neskôr arcidiecézy), a teda franských kňazov (Chropovský 1989, 293). Kocel mal ale čulé styky aj s akvilejským patriarchátom, keďže jeho panónske panstvo s ním susedilo na rieke Dráve (Vavřínek 1963, 38, 39). Slovanské kniežatá napokon častokrát putovali do kláštora v Cividale neďaleko Benátok, prípadne sa nechali zapísať do evanjeliárov, aby bol za nich, resp. ich duše vykonaný kláštornými

Obr. 14. Sv. Margita. Iluminovaný rukopis z Francúzska, okolo roku 1490, archív autora.

Obr. 15. Sv. Margita. Iluminovaný rukopis z južného Holandska, okolo rokov 1500 až 1525, archív autora.

Obr. 16. Sv. Margita zo zbierok Magyar szépművészeti múzeja v Budapešti (podľa Florentová/Kopecký 1995, 45).

bratmi istý náboženský úkon (Medek 1982, 18; Žigo/Kučera 2012, 36). V Benátkach zvädzal Konštantín v lete roku 867 náboženské dišputy s trojjazyčníkmi. Nemožno opomenúť ani skutočnosť, že biskup Ján z Benátok patrilo v rokoch 874–880 k stálym a hlavným poradcom a diplomatom na Svätoplukovom dvore (Grívec 1928, 92). Do Benátok násilne putovali zrejme po tej istej trase aj niekoľkí mladší slovienski kňazi, ktorí po Metodovej smrti boli zajatí franskými vojakmi a deportovaní k židovským obchodníkom na trh s otrokmi.

Na území Slovenska sa s najstarším patrocíniom sv. Margity Antiochijskej, ako sme spomenuli v úvode nášho príspevku, stretávame na Záhorí, konkrétne v obci Kopčany v okrese Skalica. Maďarské obce Tihany a Szigliget, kam sa lokalizuje predpokladaný Kostol sv. Margity v Spizzzone, sú od slovenských Kopčian vzdialené vzdušnou čiarou 264 km a táto vzdialenosť autom sa dá dnes pri prikázanej rýchlosti prekonať približne za 3 hodiny a 30 minút. V uvedenom období (9. stor.) dokázal špičkový jazdec na koni uraziť vzdialenosť 300 km v priebehu jedného jediného dňa (Kučera 2010, 59). Treba však predpokladať, že takýto výkon nebol bežný, ale mohol byť zrealizovaný iba profesionálnym jazdcom za všeobecne priaznivých geografických, poveternostných a politických podmienok, s možnosťou využitia prepriahania. Preto by sa dolná norma v 9. stor. mohla rovnať výkonu 40 km za deň (Kútnik Šmálov 1999, 114). Pre 13. stor. sa napríklad uvádza, že anglický posol prešiel trasu 250 km na koni za štyri až päť dní, čo zodpovedá priemernému dennému výkonu 50 až 60 km (Slivka 2005, 282). Iný údaj nachádzame u N. Ohlera (2002b, 117), ktorý predpokladal denný výkon u stredovekého posla na koni v rozpätí 130–135 km, u rýchlych poslov 14. stor. vo Francúzsku a Španielsku 150–200 km, u výnimočne rýchlych poslov druhej polovice 16. stor. 250–300 km (Ohler 2003, 159, 161). Dobrú organizáciu pri dopravovaní správ vykazovali kláštorne komunity, ktoré mali zriaďované zvláštne stanice pre odpočinok a občerstvenie kláštorňých poslov (Hudec 1973, 16; na Slovensku napríklad opátstvo kláštora v Hronskom Beňadiku na prelome 12./13. stor., pozri Janšák 1964, 27). V každom prípade je reálne, že znalosť patrocínia sv. Margity v okolí Blatnohradu vzhľadom na relatívnu blízkosť mohla pomerne skoro zarezonovať tiež v prostredí mocnára sídliaceho v Mikulčiciach, do areálu ktorého Kopčany nepochybne spadali.

Sv. Margita získala v Zadunajsku čestné miesto popri sv. Panne Márii-Bohorodičke, ktorej už 24. januára 850 zasvätil salzburský arcibiskup Liupram (zomrel v roku 859) jeden z blatnohradských kostolov kniežaťa Pribinu (Bagin 1985, 4; Havlík 1987a,

Obr. 17. Sv. Margita na sklenenej podmaľbe okolo roku 1870. SNM Spišské múzeum Levoča.

81). Ďalší zo zalavárskych kostolov bol postavený za kniežaťa Pribinu ku cti sv. Hadriána (Adriána) v roku 852–853, ktorý zomrel okolo roku 304 v tureckej Nikomédii (dnešnom tureckom Izmite) mučeníckou smrťou (*Attwater* 1993, 30; *Havlík* 1987a, 83). Patril k patrónom vojakov, kováčov, poslov, ale tiež k pomocníkom proti manželskej neplodnosti a ochrancom proti náhlej smrti (*Ravík* 2006, 257). Nás v tejto súvislosti zaujíma najmä fakt, že ide rovnako o svätca východného pôvodu, ktorý sa v Panónii uplatnil práve tak ako sv. Margita Antiochijská. Podľa tradície mala vplyv na obrátenie Hadriána, dôstojníka slúžiaceho v rímskej armáde, jeho mladá kresťanská manželka Natália. Mnohé ženy – kresťanky bývali počas Diokleciánovho prenasledovania zadržané do nevestincov. Pojednáva o nich medziiným tiež spis sv. otca Ambrózia „O pannách“, v ktorom opisuje tragický príbeh kresťanskej panny Pelagie zo sýrskej Antiochie (*Neumann* 1971, 18). Podobný osud niesla Afra, prvá bavorská mučeníčka, pôvodom z Cypru. Zdá sa, že na rozdiel od Margity bola historicky žijúcou osobnosťou. Z pôvodnej prostitútky sa mala stať kresťankou, upálenou v čase známeho Diokleciánovho prenasledovania v roku 304 v Augsburgu, na malom ostrovčeku

na rieke Lech (*Ravík* 2006, 121). V niektorých krajinách Európy sa jej sviatok svätí 5. augusta, v iných 7. augusta – v deň jej údajného úmrtia. Ako patrónka Augsburgu (v súčasnosti spolu so sv. Ulrichom) sa oslavuje už od prelomu 8. a 9. stor., pričom sa uctieva okrem ďalších nemeckých miest tiež vo Francúzsku (napríklad v Le Mans od roku 834) a Dánsku. Na území bývalého Rakúsko-Uhorska sa s Afriným patrocíniom nestretávame. Výnimku tvorí iba jej oltár v Hronskom Beňadiku. K atribútom sv. Afry patrí horiaca hranica, plamene, strom či kôl (o ktorý bola pripútaná), martýrska palma a šiška (*Attwater* 1993, 32; *Lexikon des Mittelalters* 2000; *Mező* 2003, 32; *Ottův slovník* 1888, 343; *Skružný* 1996, 65 nn).

Z patrocínií, ktoré boli v rokoch 864–865 udeľované na majetkoch Pribinu v Zadunajsku, evidentne vidieť, že medzi nimi definovali martýri tak z „byzantského“ (Margita, Hadrián), ako aj z „rímskeho“ prostredia (Laurentius/Vavrinec, Štefan), a to popri svätcoch „univerzálnych“ (apoštol Pavol, evanjelista Ján či archanjel Michael).

V rokoch 852–853 došlo k vysväteniu ďalších kostolov medzi Zadunajskom a Jadranom. Pri nich sa spomína tiež neznáma lokalita Businiza v okolí rieky Pesnica, stotožňovaná so sv. Marjetou (*Havlík* 1987a, 83, 84; *Kos* 1934, 45, 95; *MMFH* 1969, 315, pozn. 27). Údaje o konsekrácii zadunajských kostolov v rokoch 850 a 867 hovoria jasne o tom, že sa tak stalo počas najstudenších dní roka, v mesiacoch december a január (*Lukačka* 1999, 142–144). Dôvody boli jednak cirkevné (sviatky), pričom posvätenie sa muselo uskutočniť ešte pred začatím 40-dňového pôstu (ten kolísal a začínal asi v polovici februára až k polovici marca). Nemožno však zabudnúť ani na dôvody svetské. Keďže väčšina územia bola pravdepodobne pokrytá snehom, jazerá a tečúce vodné toky zasa ľadom, na dopravu cirkevných otcov, arcibiskupov či svätiacich biskupov, sa mohli použiť sane so zapriahnutými koňmi. Tým bolo umožnené za pomerne krátky čas vysvätiť viacero kostolov. Samotný akt svätenia sa pohyboval približne v rozpätí 1,5 až 2,5 hodiny (*Bogyay* 1960, 60).

Pre datovanie kopčianskeho kostolíka má obrovský význam najnovší výskum Rotundy sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici v okrese Topoľčany, v pohorí Považského Inovca. Architektonická a umelecko-historická analýza muriva pomohla rotundu datovať jednoznačne do predrománskeho obdobia, priamo do 9. stor. Čo je však najpodstatnejšie, niektoré detaily, napríklad okno rotundy, je tvarom a rozmermi totožné s oknami kostolíkovo sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch a sv. Juraja v Kostolánach pod Tribečom v okrese Zlaté Moravce (*Dorica* 2013a, 29; 2013b, 31; 2013c, 67; *Ruttkay* 2012, 509). V blízkosti kopčianskeho kostolíka sa uskutočnil v roku 1994 archeologický výskum pred-

Obr. 18. Kopčany, okr. Skalica, poloha Dušnica. Výrez z mapy 1 : 4 000 z roku 1898.

síene kostola a prikostolného pohrebiska, pričom v zásypových vrstvách sa nachádzala najstaršia slovanská keramika už z 9. stor. (Bačal/Kolník 2011, tu i ďalšia literatúra; Drahošová/Vančo 1996, 42; posledné výskumy realizuje P. Baxa). Táto skutočnosť bola známa už Š. Janšákovi, ktorý na uvedenej dune Hrúd s Kostolom sv. Margity (použil označenie kaplnka) zbieral slovanskú keramiku od júna 1929 (Janšák 1930, 4 nn.; 1944, 22, 25; 1986, 50; Archív SNM Martin). V roku 2004 sa podarilo slovenským archeológom preskúmať tri hroby, ktorých inventár (dva pozlátané bronzové gombíky, zlatá náušnica s očkom a strieborná bubienková náušnica) pomohol ich datovaniu do 9.–10. stor., pričom svojim umiestnením rešpektovali polohu kostola (Baxa et al. 2005, 49). V neďalekej polohe Kačenáreň bolo preskúmané sídlisko i pohrebisko z 9. stor. (Chropovský 1978, 103, 104; Kraskovská 1965).

Zdá sa, že pri datovaní Kostola sv. Margity v Kopčanoch sa budú musieť archeológovia obrátiť o poznatky z ďalších vedných disciplín, najmä jazykovedy a histórie. K využitiu toponým v okolí veľkomoravských centier panuje skepsa (Štefan 2014, 166), preto aj to malé množstvo chotárnych názvov je nevyhnutné vziať na zreteľ. V roku 1984

vyšla dôležitá štúdia historika P. Ratkoša (1984, 28), ktorá, žiaľ, zostala zo strany odbornej verejnosti nepovšimnutá. Spomenutý bádateľ v nej upozornil na starý chotárny názov *Dušnica* v katastri Kopčian pri Morave (obr. 18; 19). Jeho pôvod položil do obdobia pôsobenia cyrilo-metodskej misie na Morave a vnímal ho ako výsledok vyvinutého byzantského kresťanského systému. O niekoľko rokov skôr vyšiel s touto tézou moravský bádateľ L. E. Havlík (1978, 61), ktorý existenciu dušníkov na Morave predpokladal už v 9. stor. Dušníkmí (*animatores*) sa označovali nevoľníci či otroci – sluhovia, prepustení od svojho pôvodného svetského pána, darovaní novému zemepánovi, cirkvi. Po obdržaní pôdy a pluhu im boli určené naturálne dávky, ktoré odvádzali cirkevnej ustanovizni spravidla v deň zádušnej omše za donátora. *Dušníky* reprezentujú podľa P. Ratkoša (1969, 12) topiká spoločné len u západných Slovanov. Prvú ucelenú štúdiu venoval dušníkom už v roku 1958 historik M. Kučera (1958, 163–178; 1974, 41 nn.; 2012, 181–189; pozri aj Machek 2010, 133 nn.), ktorý sa po rokoch k uvedenej téme vrátil. Rozdiel v terminologickom označení dušníkov medzi Ratkošom a Kučerom spočíva v tom, že kým prvý hovoril o tzv. najstaršej závislej nevoľníckej skupine obyvateľstva (Ratkoš 1984, 28), druhý ich označil za najstaršiu skupinu poddanského obyvateľstva (Kučera 2012, 195, podobne i Pauliny 1966, 5). Samotný názov *dušník* pochádza z gréckeho slova *psycharion* (duša), takže tu máme do činenia s kalkom, t. j. doslovným prekladom termínu do staroslovienčiny, v čom sa obaja historici bezvýhradne stotožnili (Kučera 2012, 187 nn.). Hoci sa v západnej Európe uvedená skupina ľudí rovnako vyskytovala, v latinskom jazyku pod uvedeným označením neboli známi (Bujnáč 1933, 388, 389). Ich výlučná spojitosť s územím Uhorska a Čiech opäť potvrdzuje priamu spojitosť dušníkov s veľkomoravským prostredím (Kučera 1974, 305, pozn. 223). Rovnako moravský historik spájal existenciu dušníkov na Morave v 9. stor. s pôsobením a činnosťou byzantskej misie (Havlík 1987b, 74).

Obce s pomenovaním *Dušníky* prevzali od Slovanov starí Maďari, a to pod názvom *Dusnok* či *Dusnak*. Na Slovensku i v Zadunajsku ich zozbieral jazykovedec J. Stanislav (2004, 145, 146), R. Krajčovič (1965, 211–213, 228, 237), historici M. Kučera (2012, 184; 2014, 59) a V. Sedlák (1987, 204, pozn. 433), v Čechách historik F. Graus (1953, 241, 242; 1957, 195, 348). Naposledy sa dušníkmí v Čechách zaoberal cirkevný historik T. Petráček (2003; 2013). Od prelomu 12./13. stor. uvedené obce zanikali, čo súviselo s reorganizáciou cirkevnej správy. Výnimku tvoria dve obce. Prvou je na Dunaji ležiaca obec *Dusnok* v župe Bács-Kiskun na juhu Maďarska. Kým v roku 1960 tu žilo okolo 3800 obyvateľov (*Új magyar lexikon* 1960, 112), v roku 2015 je ich evidovaných už len

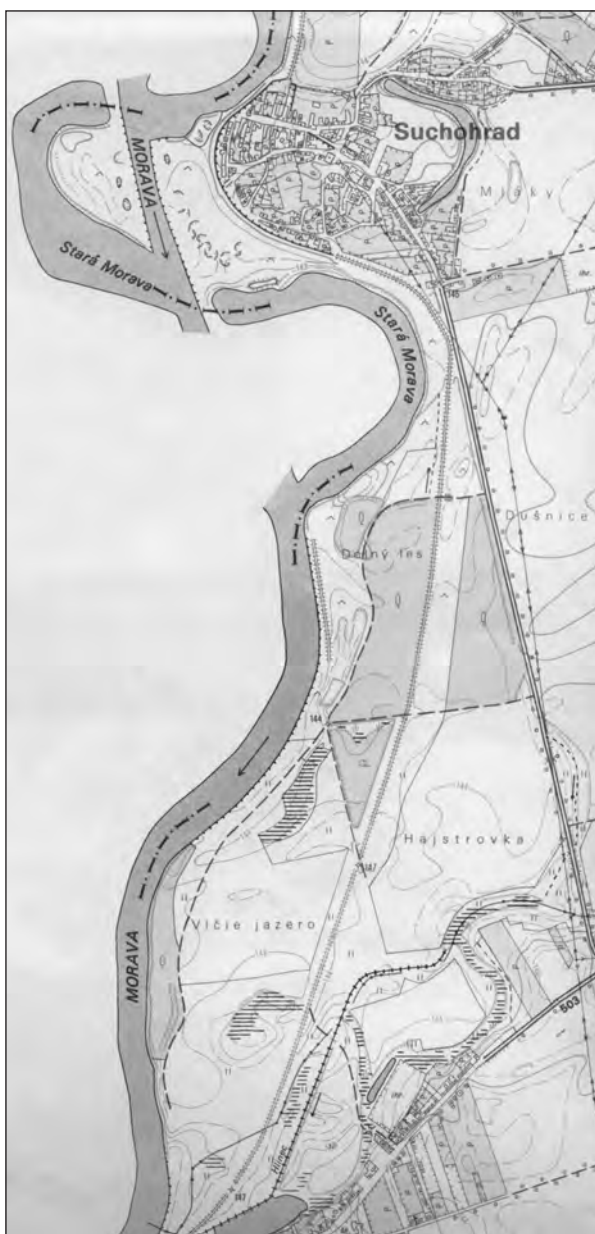
Obr. 19. Kopčany, okr. Skalica, dve polohy Dušnice. Výrez z mapy 1 : 10 000, 34-24-12.

3163. I dnes tu žije časť obyvateľstva chorvátskeho pôvodu, preto neprekvapuje názov *dušníci* v srbochorvátčine (Stanislav 2004, 145). Druhou výnimkou je bývalá obec Dušníky, dnes miestna časť mesta Vráble, pôvodne patriaca ostrihomskému arcibiskupstvu (Dusnuk 1319; Krajčovič 2005, 167). Kým maďarskí historici uznávajú pôvod obcí *Dusnok* v spojitosti s vrstvou obyvateľstva slúžiaceho cirkvi (Györffy 1972, 289 nn.), ich veľkomoravský pôvod kategoricky odmietajú.

Chotárna poloha Dušnica v katastri Kopčian sa nachádza 1400 m na juh až juhovýchod vzdušnou čiarou od Kostola sv. Margity a ďalšia, Dušnica II, v smere na juhozápad, vzdialená od Dušnice I ďalších 200 metrov. Osady dušníkov tu existovali v nevelkej vzdialenosti od kostola či kláštorného komplexu. Medzi touto sakrálnou stavbou a osadou s názvom Dušnica musela jestvovať istá dejinná súvislosť. Aby mohla takáto dedina vzniknúť, musela jej zákonite predchádzať výstavba kostola. Ak prijmeme tézu jazykovedcov a historikov o gréckom pôvode mena *dušník* z termínu *psycharion*, mohlo sa tak udiť výlučne počas pobytu solúnskych bratov Konštantína a Metoda na Veľkej Morave. Keďže Metod mal vyštudované právo a istý čas pôsobil aj vo funkcii správcu istého politického okrsku v južnej Macedónii, ktorého osou bola rieka Struma či Strymon (Marsina 1985, 41; Pastrnek 1900, 6), predpokladáme, že práve jemu bola zverená úloha or-

ganizačného vybudovania cirkevnej správy, a teda i tvorba právnych noriem pre vznik dedín typu *Dušníky*. Najpravdepodobnejšie sa tak mohlo stať v rokoch 867–885/900. Dolnou hranicou by bol rok odchodu byzantských vierozvestcov do Ríma, kedy obaja bratia považovali svoju misiu za ukončenú, hornou hranicou rok úmrtia arcibiskupa Metoda, s možným presahom do roku 900. To však už nové úlohy spočívali na pleciah Metodových žiakov. Nemožno to považovať za nereálne, ak vezmeme do úvahy analógiu k udalostiam rokov 899–900, kedy došlo k najvyššiemu stupňu rozvoja a dobudovania cirkevnej organizácie na Morave – za pápeža Jána IX. – v čase, keď najväčšie osobnosti svetského a cirkevného života, Svätopluk a Metod, už neboli medzi živými. Po roku 907 museli byť aktivity cirkevných inštitúcií a „neposlušných kňazov“ v súvislosti so známymi politickými udalosťami utlmené.

Hoci sa M. Kučera vyjadril, že na územiach kontrolovaných Moravanmi, ako aj na vlastnej Morave sa s osadami typu *Dušníky* nestretávame, nevylučoval, že tu pôvodne jestvovali, no v priebehu doby postupne zanikali (Kučera 2012, 192, pozn. 39). Záhorie, ktoré patrilo k samotnému geografickému ústrediu Veľkej Moravy vydalo svedectvo, okrem už spomínaných Kopčian, o ďalších dokladoch chotárnych názvov typu *Dušnice*, čo už nemožno považovať za náhodu. V Záhorskej Vsi (bývalej Uhorskej Vsi v okr. Malacky a istý čas

Obr. 20. Suchohrad, okr. Malacky, poloha Dušnice. Výrez z mapy 1 : 10 000, 34-43-18.

Bratislava-vidiek) evidujeme na historických i súčasných mapách (pozemkový kataster 1889–1964, premenovaný na Mapy katastra nehnuteľností, pozri Koláriková/Majtán 1983, 51) štyri takéto polohy, ktoré poskytli keramický materiál hlavne z obdobia laténu, doby rímskej a veľkomoravskej. Zaslúžil sa o to amatérsky archeológ a externý spolupracovník AÚ SAV v Nitre D. Tomeček. Ten výsledky svojich prieskumov a zberov podrobne publikoval (Tomeček

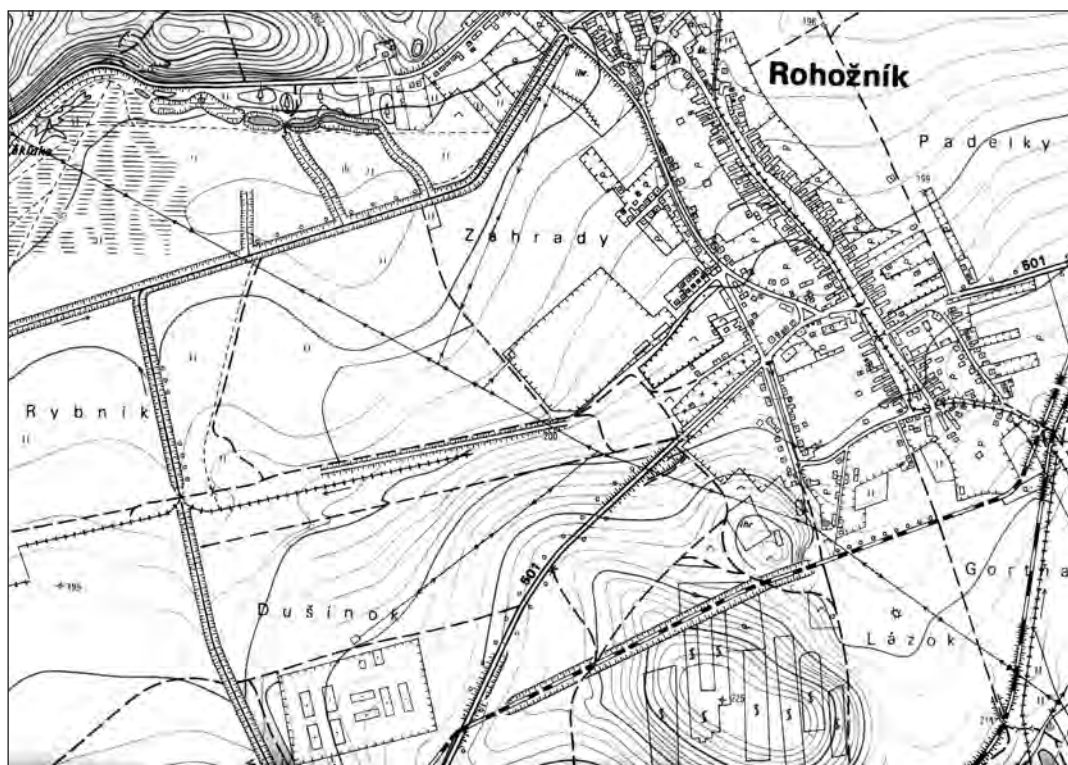
1944–1948, 291, 293). Polohu Dušnice I fixoval pod 48°22.79' s. š., 34°32.08' v. d., Dušnice II (bez udania súradníc), Dušnice III 48°22.57' s. š., 34°31.55' v. d. a Dušnice IV 48°22.50' s. š., 34°31.75' v. d. Uvedené polohy by mohli dobre reprezentovať jednotlivé čelade, tzv. *mansie*. Z písomných prameňov poznáme takéto topiká napríklad zo zakladacej listiny opátstva Zasty (dnešný Százsd) v severovýchodnom Maďarsku, ktorého majetky sa nachádzali okolo roku 1067 i na území Slovenska. *Villa Dusnuky* mala takýchto čeladi šesť (Kučera 2012, 183). M. Kučera (2012, 186) sa domnieva, že pôvodné označenie obcí Dušníky znelo *Dušnice*. Kvôli lepšiemu prehľadu je možné polohy Dušnice podrobne preštudovať v internetovej podobe na katastrálnej mape Záhorskej Vsi (Magyarfalvu) z roku 1915 v mierke 1 : 2 880 na mapových listoch 6 a 7,¹ ako aj na katastrálnej mape Kopčian z roku 1905 v mierke 1 : 2 880 na mapových listoch 5, 6, 8, 12, 13,² podobne aj na mape Slovenského úradu geodézie a kartografie z roku 1973 (1 : 10 000, 34-43-19). Severne od obce Záhorská Ves leží obec Suchohrad (okr. Malacky). V južnej časti jej katastra sa rovnako nachádza chotárny názov Dušnica (obr. 20). Kompletizáciu záhorských názvov Dušnica/Dušnice uzatvoríme obcou Rohožník v okrese Malacky. V jej juhozápadnom extraviláne na pravobrežnej terase Vývratského potoka sa nachádza poloha, ktorá je na katastrálnej mape z roku 1908 v mierke 1 : 2 880 na mapových listoch 11 a 15 zaznačená ako *Dusnicza*.³ Na mape Slovenskej správy geodézie a kartografie z roku 1972 (1 : 10 000, 34-44-08) sa uvádza pod názvom *Dušínok* (obr. 21), ktorý napovedá nasledovnému vývinu slova Dušník – Dusnok – Dušínok, a teda slovensko-maďarsko-slovenskej transformácii. Na najstaršej katastrálnej mape Rohožníka z roku 1767 je vyznačená poloha Dušnica v juhozápadnej časti obce, na južnej strane miestneho rybníka. V súčasnosti sa tu nachádza záhradkárska osada a objekt drevoskladu (Kotesová 1997, 13, 20).

Z aplikácie uvedených jazykovedných a historických poznatkov vyplýva, že v katastri dnešných obcí Kopčany, Záhorská Ves, Suchohrad a Rohožník jestvovali prvé typy ranofeudálnych osád. Na území Záhoria sa pritom dodnes zachovali názvy obcí, ktoré reprezentujú najstarší typ služobných feudálnych osád, ako napríklad Kováče, a to vo svojej pôvodnej forme ako Koválov v okrese Senica, či Koválovec v okrese Skalica (Ratkoš 1984, 28). V súvislosti s analýzou osád typu *Dušníky* bude zrejmé potrebné prehodnotiť názor časti archeológov a historikov, podľa ktorého Slováci nie sú dedičmi diela

¹ <http://maps.hungaricana.hu/en/21188/?query=SZO%3D%28z%C3%A1horsk%C3%A1%29> [16-11-2015]

² <http://maps.hungaricana.hu/en/20961/?query=SZO%3D%28kopcan%C3%A1%29> [16-11-2015]

³ <http://maps.hungaricana.hu/en/21382/?query=SZO%3D%28rohoznik%C3%A1%29> [16-11-2015]

Obr. 21. Rohožník, okr. Malacky, poloha Dušínok. Výrez z mapy 1 : 10 000, 34-44-08.

sv. Cyrila a Metoda (Turčan 2006, 41). Je potrebné mať pritom stále na pamäti, že hoci obaja bratia prišli z Byzancie, liturgické úkony (liturgia sv. Petra, hoci celebrowaná v staroslovienčine, ale podľa latinských prekladov, podobne spovedné modlitby, penitenciály a iné) a pedagogickú činnosť vykonávali na Veľkej Morave okrem staroslovienčiny aj po latinsky, a to v súlade s pokynmi pápežskej kúrie (Havlík 1987b, 65; Tomko 1984, 23). Vychovali mnoho žiakov, medziiným i rýchlupiscov, vďaka ktorým vzdelanosť napredovala rýchlejšie, než tomu bolo prv.

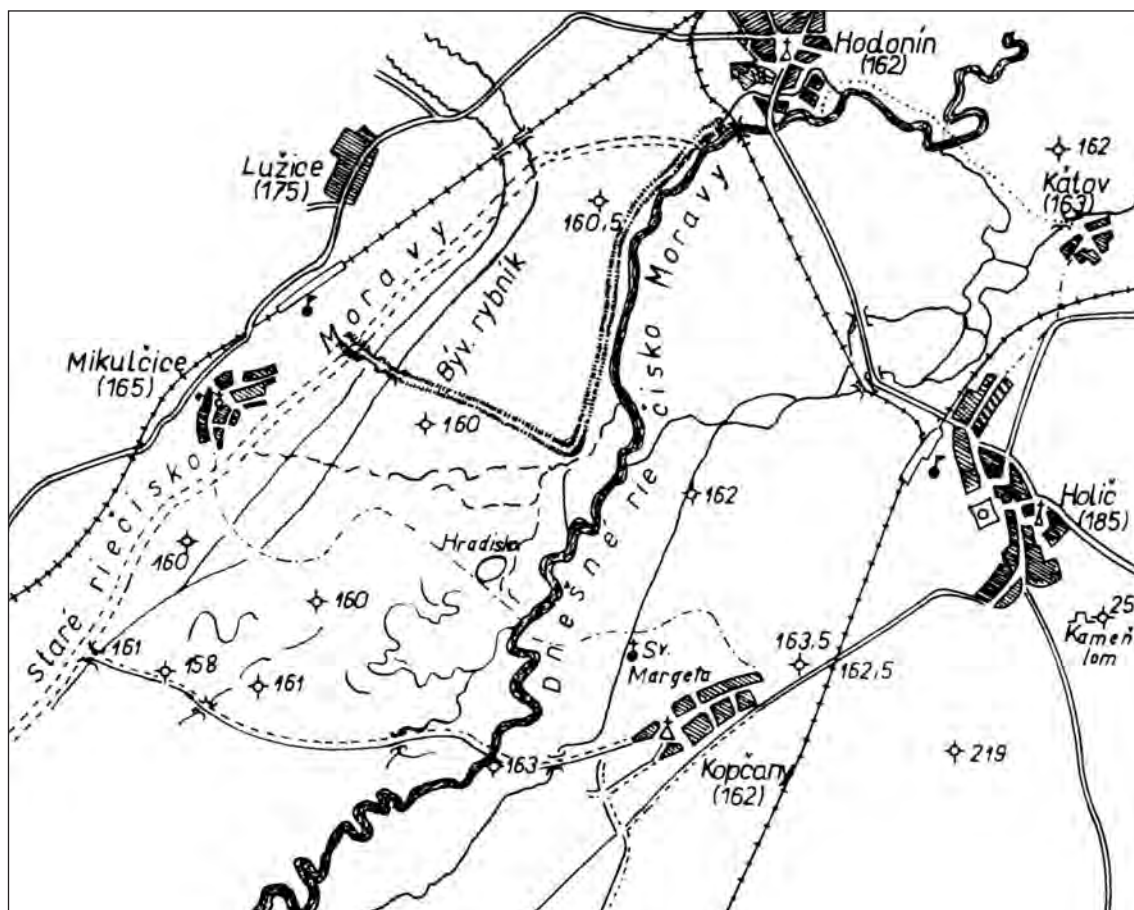
V archeologickom materiáli sa na Slovensku stretávame s motívom sv. Margity v poslednej štvrtine 15. stor., a to na kachliciach bansko-bystrickej peciarskej produkcie. Analogický exemplár gotickej kachlice sa našiel tiež počas výskumu na Bratislavskom hrade (Mácelová 2006, 373 nn., obr. 10).

Kostol sv. Margity v Kopčanoch stojí len na veľmi miernej vyvýšenine, na poľnohospodársky obrábaných poliach, obtekaných miestnym potokom zvaným Struha. Podľa výkladu jazykovedcov sa struhou pomenúvali v staroslovienčine umelé vodné korytá, vodné priekopy či jarky – stoky (HSSJ 2000, 525), alebo vedľajšie ramená riek, prípadne kaluže po vyschnutej rieke (Machek 2010, 583). Na území Maďarska ich registroval profesor J. Stanislav (2004, 425), predpokladajúc ich znenie ako *Struga*. Známa je pod týmto názvom i jedna menšia rieka v Poľsku (Machek 2010, 583). V minulosti bolo

územie v Kopčanoch určite viac zalesnené ako je tomu v súčasnosti. Nie je preto bez zaujímavosti, že v záhoráckom nárečí termín *struha* definuje lesný potok (Palkovič 1997, 118). Pôvodný dubovo-hrbový porast v oblasti Kopčian, Kútov a Gajár si udržal svoje identické drevinové zloženie dodnes (Kubíček/Kanka 2003, 23).

Samotný názov obce Kopčany označuje obyvateľov osídlených v kopcovitom teréne, prípadne pri valoch, chrániacich chotár pred záplavami (HSSJ 1992, 99; Janšák 1986, 26; Krajčovič 2010, 276, 277).

Dlhoročný autor archeologických výskumov v Mikulčiciach J. Poulík nazval hradisko v Mikulčiciach priliehavým názvom „pevnosť v lužnom lese“ (Poulík 1967). Kopčiansky kostolík bol v dobe veľkomoravskej nepochybne súčasťou mikulčicko-kopčianskej sídliskovej aglomerácie (obr. 22; 23), od mikulčického centra vzdialený 1,5–2 km (Hladík 2012, 125; Kraskovská 1965, 47; Květ 1999, 225; Kučová/Vlčková 2011, 12; Měřinský 2011b, 35; Poláček 2001, 367; 2010, 42–44; 2014, 34; k povodiu Moravy pozri Opravil 1983, 8–11). Azda sa nebudeme príliš myliť, ak ho priradíme k typu vlastníckeho kostola tamojšieho mocnára či niektorého z jeho veľmožov. Nie náhodou sa zvykne označovať ako XIII. mikulčický kostol (Baxa et al. 2005, 50). Š. Janšák (1962, 109) vypočítal, že v dobe príchodu Maďarov tu rieka Morava tiekla o 3,5 km západnejšie, ako je tomu v súčasnosti, podľa J. Kútnika Šmálova (1999, 89) asi

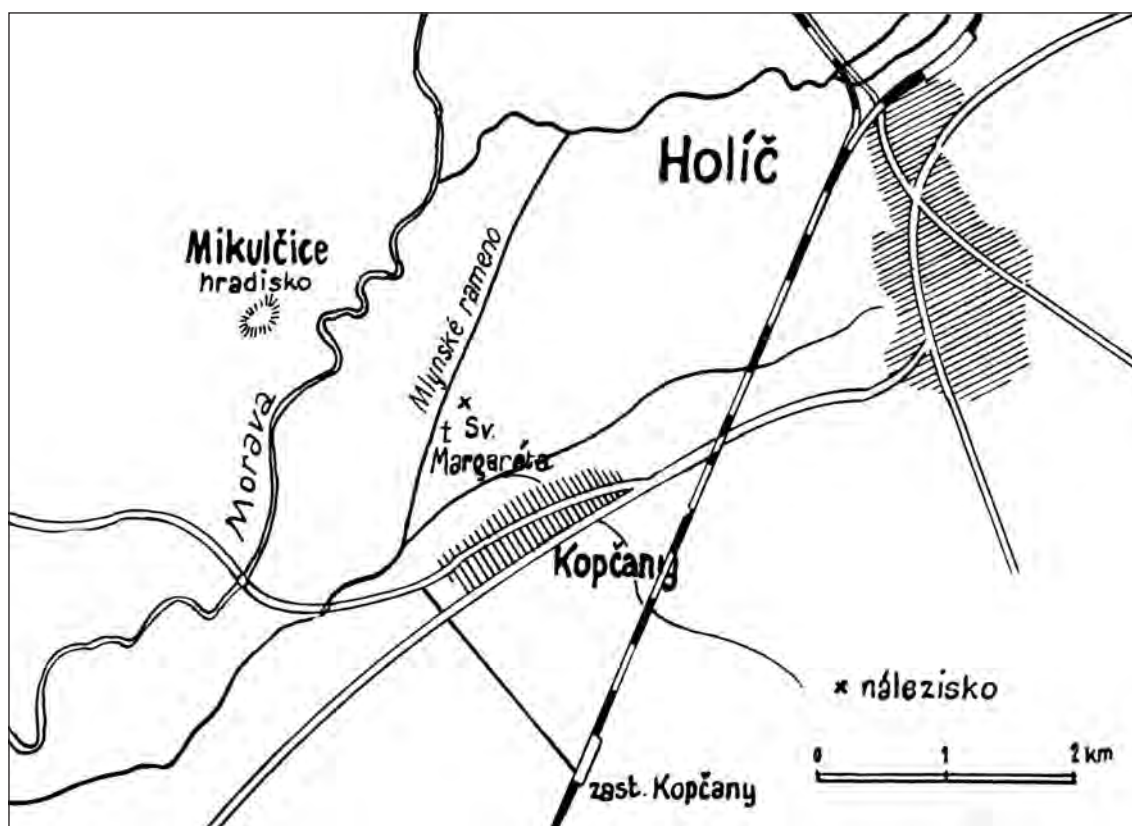

Obr. 22. Situačný plán mikulčicko-kopčianskej aglomerácie (podľa Janšák 1962, 111).

300 m na západ od mikulčického hradiska. Uvedené hradisko, ktoré sa dnes nachádza na pravobreží Moravy, tak v čase príchodu Maďarov ležalo pravdepodobne na jej riečnom ľavobreží, a teda na slovenskej strane (Janšák 1962, 109). Samotná stavba kostolíka je natoľko subtilná, že bola schopná pojať iba minimálny počet osôb. I vzhľadom na ženské patrocínium je preto možné vysloviť hypotézu, že Kostol sv. Margity mohol slúžiť na odbavovanie omší pre samotnú manželku mikulčického vládkara, alebo manželku príslušníka jeho vojenskej elity. To, že kostolík mohol patriť i niektorému z okruhu veľmožov mikulčického panovníka by sa javilo reálne vtedy, ak by sa doložila synchronnosť doposiaľ iba letecky zdokumentovaného dvorca a Margitinho kostolíka v Kopčanoch. Veľkú výpovednú hodnotu majú pre túto problematiku listiny zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 9. stor., týkajúce sa územia Korutánska. Z nich sa napríklad dozvedáme o daroch kostolov, kaplniek i pozemkov cirkevným inštitúciám, ale aj o kráľovských donáciách dvorcov veľmožom (písomnosti z rokov 860 až 895), ktoré boli prv iba ich benefíciami (Havlík 1987b, 86, 87). Podobne Pribina

s Kocelom udeľovali takéto nehnuteľnosti cirkvi i veľmožom (Havlík 1987b, 92).

Šírenie iného ženského – mariánskeho – kultu v našich národných dejinách bolo častokrát spojené s menami popredných šľachtických, napríklad Angely Czoborovej, rod. Bakičovej (16. stor.), Barbory Erdődyovej, Márie Terézie (18. stor.) a mnohých ďalších, pretože sv. Bohorodička „najlepšie pozná najmä želania a potreby žien, a to ako orodovníčka a prosebníčka pred Bohom“ (Ateistický slovník 1984, 88, 540; Hoferka 2014, 2–6; k mariánskej úcte pozri podrobne Slička 2013, 98–102). V západnej Európe sa zakladali ženské kláštory s kostolmi Panny Márie v priebehu 8. stor., napríklad v Pasove a Salzburgu (Šolle 1990, 403). V stredoeurópskom priestore máme bezpečne doloženú úctu k sv. Panne Márii ženskými spolupanovníčkami minimálne od šesťdesiatych rokov 10. stor. Tak napríklad dcéra českého panovníka Boleslava I. Doubravka (tiež Dúbravka), ktorá sa stala manželkou českého kniežaťa Mieszka I. (vládnuceho v rokoch 960–992), mala rozhodujúci vplyv nielen na prijatie krstu svojho manžela okolo roku 966 (Franzen 1995, 296; Judák/Liba 2012, 152), ale aj na výstavbu kostola zasväteného Panne Márii na

Obr. 23. Situačný plán mikulčicko-kopčianskej aglomerácie (podľa Kraskovská 1965, 19).

Tumskom ostrove v Poznani (Sedlák, P. 1999, 197, 198). České knieža Bořivoj však zasvätil kostol Panny Márie v Prahe niekedy po roku 880 (Havlík 1993, 191). Ako prvý venoval obzvlášť veľkú pozornosť Ježišovej matke Márii evanjelista Lukáš. Oprávnené sa preto považuje „za svedka prvokresťanskej mariológie“ (Heriban 1989, 39). Mnohé pramene vody, ktoré mali spôsobovať zázračné uzdravenia, sa spájajú s menom Panny Márie, ako napríklad rakúsky Mariazell či slovenská Mariánka/Mariatál (Holčík 2013, 21). Nemožno pritom vylúčiť, že sa im takýto účinok mohol pripisovať už v predkresťanskom období. O mariánskej účte sa konštatuje, že mala v Byzancii hlbšie korene ako v západnej Európe a ako Bohorodička a Bolestná Matka sa tam pevne presadila už v 4. stor. (Repko 2013, 28). Mariánska účta však ešte v 3. stor. nasledovala v chronologickom poradí až za účtou prejavovanou mučeníkom a apoštolom (Marsina 2006, 178). Prítomnosť motívu Panny Márie pomáha dokladovať tiež numizmatika. Panna Mária, ktorá žehná svetu, sa objavila na byzantských minciach za cisára Lea VI. (886–912) ako tzv. Marie Orans (Hunka 2001, 205). Počet ženských svätíc sa výrazne zvýšil až v 13. stor., v období, kedy vzniklo množstvo ženských rádov. Vtedy už počet dobových svätcov tvorili z jednej štvrtiny ženy (Goodich 1981, 20). Podľa tradície uchovávané v koptskej cirkvi

malo byť sväté telo Margity pochované v ktoromkoľvek kostole sv. Panny Márie (Orbán 2001, 66). Ak sme sa v našej štúdii venovali príklonu a priazni šľachtických ku kostolom nesúcim ženské patrocinia, uvedieme ešte ďalší relevantný historický doklad z roku 1235. Istá vdova z rodu Boržovcov (Borsa) vykonala donáciu kostola v Ugře, ležiacej na území maďarskej stolice Bihar, a to za spásu svojej duše. Kostol sv. Panny Márie (na základe dokladu o oltári Panny Márie, podobne ako v prípade Kostola sv. Panny Márie v Uherskom Hradišti) venovala uvedenému kostolu svoju služku a dvoch synov (CDH 1831, 28, 249 n.; Kučera 2012, 197). Zaujímavý je údaj týkajúci sa Čiech, ktorý hovorí o tom, že do roku 1200 sa nepodarilo doložiť ženu ako nezávislú donátorku cirkevnej inštitúcie (Petráček 2013, 50). Je otázne, do akej miery to súvisí s nedostatkom zachovaných písomných prameňov.

V roku 2008 sa na základe leteckej prospekcie podarilo v areáli južne od Kostola sv. Margity v Kopčanoch zachytiť sídliskové objekty, ktoré boli zadefinované ako dvorec. Povrchovým zberom sa z uvedeného dvorca získal keramický materiál datovaný do 9.–10. stor. P. Baxa uvažoval o dvoch stavebných horizontoch v rámci kopčianskeho mikroareálu „Za jazerom pri sv. Margite“. Starší by mal predchádzať výstavbe kostola a dvorca, pričom

mladší by reprezentoval práve zdokumentovaný dvorec (Baxa 2010, 141; 2011, 50). Zdá sa síce ešte priskoro robiť celkové závery, avšak je potrebné stanoviť konkrétnejšie pracovné hypotézy. Je nutné sa zamyslieť, prečo vlastník nehnuteľnosti a sakrálnej architektúry udelil kostolíku využívanému pre svoje duchovné potreby ženské patrocinium tzv. nižšieho rangu, t. j. sv. Margity. Na základe zadunajských analógií by knieža zrejme skôr preferoval patrocinium sv. Panny Márie-Bohorodičky, ktorá v 9. stor. bola už „v plnom kurze“ (na Morave s najväčšou pravdepodobnosťou kostol v Uherskom Hradišti-Sadoch). Dalším príkladom by mohol byť ešte starší privátny Kostol cisára Karola Veľkého v Aachene, zasvätený rovnako Panne Márii (Botek 2014, 37). V Korutánsku sa napríklad patrocinium sv. Panny Márie radí na prvé miesto najpreferovanejších pre obdobie včasného stredoveku (Eichert 2010, 224, 230).

Kult ženských bohýň sa tešil veľkej obľube už v predkresťanskom období. V Itálii to bola úcta k bohyni Cerere, stotožnenej na začiatku 5. stor. pred n. l. s gréckou bohyniou Demeter. Ceres sa pritom nestala len symbolom roľníctva, ale i plodnosti a hojnosti vôbec, so zdôraznením črt materstva. Potrebné je tiež zmieniť i bohyniu domáceho krbu, Vestu (Kolník/Veliačik 1983, 34–36). O ženských božstvách u Slovanov v predkresťanskom období sa všeobecne konštatuje, že sú v písomných prameňoch pomerne neobvyklé (Barlett 2013, 64). Menovite sa uvádzajú napríklad Lada, Morena a Vesna (Kačala/Krajčovič 2005, 9; Sedlák, P. 1999, 23). Sv. Margita si nevydobyла svoje kultové postavenie u kresťanov náhodou. Popri plejáde mužských svätcov bolo nevyhnutné nájsť tiež patrónky, ktoré by naviazali na seba najmä ženskú časť kresťanskej populácie. Margita ako ochrankyňa manželiek, tehotných, kojacich alebo neplodných žien a zároveň ako pomocníčka pri ťažkých pôrodoch si iste získala priazeň na feudálnych dvoroch u tých, ktorí jej mali stavať kostoly a zapalovať za ňu sviečky. Veď privedenie na svet zdravého mužského potomka – nastávajúceho vladky – určovalo osudy veľkých ríš, či kniežatstiev. A v neposlednom rade tiež ich poddaných. Už v predveľkomoravskom období jestvovali ustálené formulky, tzv. prehovory pri prosebných obradoch za matku a dieťa proti pôsobeniu zlých bytostí, prehovory pri prosebných a očistných obradoch po narodení dieťaťa a ďalšie (Habovštiaková/Krošláková 1993, 10).

Zostáva otázne, akou cestou sa kult sv. Margity Antiochijskej rozšíril z Turecka cez dnešné Grécko (s početnými kostolmi sv. Mariny) do Podunajska a Zadunajska. Odpoveď by možno mohlo poskytnúť

dalmátske pobrežie, kde sa rovnako stretávame s patrocinom sv. Margity panny, napríklad na ostrove Krk. Tamojšia kaplnka je považovaná za najstaršiu časť rozľahlého cirkevného komplexu, avšak dlhodobo pretrvávajú problémy s jej presným datovaním.⁴

Ak sme v úvode príspevku prezentovali možnosť priamej účasti gréckych duchovných na christianizácii v Podunajsku priamo z Dalmácie, je potrebné uviesť i ďalšie varianty smeru. Jedným z nich je šírenie kultu popri Jadrane do prostredia Akvileje a Benátok a odtiaľ Jantárovou cestou severovýchodným smerom ku Carnuntu v dnešnom Rakúsku a Dunaju. Uvedenú trasu s najväčšou pravdepodobnosťou poznali a využili už bratia Konštantín a Metod pri príchode na Veľkú Moravu. Zrejme ju plánovali použiť i pri svojom odchode z Veľkej Moravy. Ak by sme prijali tézu, že v roku 867 putovali obaja budúci svätci so svojimi učeníkmi do Benátok a už sa nemienili vrátiť na Veľkú Moravu, tak potom sa nepochybne rozhodli použiť cestu, ktorá bola najrýchlejšia a relatívne najbezpečnejšia. Najmenej problematický úsek tvorila rímska cesta Via Egnatia, vybudovaná v 2. stor. pred n. l. Vychádzala z tureckého Istanbulu a cez tráčku časť Grécka a popri egejskom pobreží viedla do Solúna. Odtiaľ pokračovala k Ochridskému jazeru v dnešnej Macedónii a popri rieke Shkumbin do ilýrskeho Dyrrachia – albánskeho mesta Drač (Durrës, Durrazzo, Dyrrhachion) na pobreží Jadrana. Potom už nič nebránilo využiť morskú trasu s využitím lodnej dopravy, sledujúc brehy Dalmácie (Dvorník 1970, 300; Kučera 2010, 49). O správnosti uprednostnenia morskej cesty pred „kontinentálnou“ potvrdzuje i neskorší Metodov odchod do Konštantínopolu a jeho spätný príchod na Moravu v rokoch 881–882 (Vavřínek 2013, 48). Metod určite neexperimentoval a spoľahol sa na to, čo už bolo dlhodobo overené a dostatočne otestované. Nezanedbateľný je ešte jeden moment – citový. Metod pri odchode do Konštantínopolu mal možnosť – po jedenástich rokoch – si „odskočiť“ pred nalodením sa v Benátkach do Ríma a pokloniť sa tak pamiatke svojho mladšieho brata a dlhoročného súputníka. Na tomto mieste je potrebné uviesť hypotézu švédskych a anglických bádateľov, ktorí územiu severnej Adrie pripisujú významnú sprostredkujúcu úlohu napríklad pri spojení Stredomoria (Mykén) s dnešným južným Nemeckom, južnou Škandináviou a dokonca britskými ostrovmi už v staršej a strednej dobe bronzovej (Cowen 1966, 289; podobne S. Foltiny či V. Bianco-Peroni). V uvedenom časovom úseku Jadrán tvoril východiskové teritórium pri priamych osobných kontaktoch náčelníckych elít, so

⁴ Za ústnu informáciu ďakujem prof. PhDr. M. Kučerovi, DrSc.

Obr. 24. Kostol sv. Margity v Malej Mači, okr. Galanta.

sprievodnými presunmi remeselníkov a umelcov (Kristiansen/Larsson 2005, 236). Obchodné spojenie Ilýrie s územím Slovenska veľmi dobre potvrdzujú nedávne nálezy mincí, drachiem ilýrskeho mesta Dyrrhachium, získané na dvoch lokalitách. Prvou je severná terasa bratislavského hradného kopca v časti bývalej barokovej záhrady, druhou keltské hradisko v Trenčianskych Bohuslaviciach, v polohe Malovecká. Drachmy okrem Dyrrhachia razilo i ďalšie východojadranské mesto Appolonia, a to v rokoch 270/260–85/83 pred n. l. Vyskytujú sa okrem domovskej oblasti v povodí Drávy a Dunaja, teda na území ovládanom keltským kmeňom Skordiskov. Podľa E. Kolníkovej (2014, 129) mince z Bratislavy a Trenčianskych Bohuslavíc jednoznačne dokladajú obchodné kontakty s ilýrskou oblasťou na východnom pobreží Jadranu počas druhej tretiny 1. stor. pred n. l. Dialo sa tak za účasti Skordiskov, pretože v areáli severnej terasy bratislavského hradu sa našla aj skordiská tetradrachma.

Dalmátsko-istrijská oblasť a časť Dolnej Panónie podliehali v 9. stor. – ako sme už uviedli vyššie – pod cirkevnú jurisdikciu akvilejského patriarchátu (Ratkoš 1968, 75; 1990, 48, 155; Vavřínek 1963, 37, 49; 1965, 123). Odtiaľ prenikali na Veľkú Moravu stavitelia i vzory veľkomoravských cirkevných pamiatok (Chropovský 1972, 196; Poulik 1972, 34; Ruttkay 2002, 160). Niektorí bádatelia mu preto pripisujú primát pri christianizácii zadunajských Slovanov (Pojsl

2011, 73; 2014, 11). Akvilejský patriarchát konkuroval v uvedenom období Benátkam nielen ako obchodnému, ale i kresťanskému centru. Niet preto divu, že si robil nároky na funkciu duchovného ústredia v oblasti stredného Dunaja, a to na sever od Akvileje (Fletcher 2011, 49). Byzantské vplyvy tu boli veľmi silné, ba dokonca prejavy pôsobenia východnej cirkvi sú evidované ešte i v 11. stor. na území samotného Talianska, napríklad v Ravenne (Múcska 2004, 20), ktorá mala povest' polovičného gréckeho mesta (Grívec 1928, 52). Je známou skutočnosťou, že aj v Benátkach žila početná komunita Grékov (Grívec 1928, 51). Sprostredkujúcu úlohu šírenia kultu sv. Margity mohli z Jadranu prevziať územia, ktoré sa nachádzali v neskorších župách Požega (slavónske Chorvátsko, podrobne pozri Kučerová 2005, index na str. 251), Körös, Somogy a Zala (pozri súpis patrocínií nižšie), ako i dnešný slovinský samosprávny územný celok Puconci (sem rovnako spadá Puzavci/Puzevci). L. Havlík preferoval pre priame spojenie Moravy s adriatickou oblasťou skôr úlohu gradského patriarchátu ako profransky orientovanej Akvileje (kam patrilo i Cividale). Gradskí patriarchovia boli totiž benátskymi arcibiskupmi, pričom k ich misijnej oblasti patrila tiež juhozápadná Panónia a s veľkou pravdepodobnosťou i severná Dalmácia (Havlík 1970, 118).

Ďalšie starobylé kostoly s patrocíniom sv. Margity Antiochijskej zo západného Slovenska poznáme

Obr. 25. Kostol sv. Margity v Šamoríne, časti Šámot, okr. Dunajská Streda.

z extravilánov obcí, napríklad kostol v Malej Mači pri Sládkovičove (okr. Galanta), ktorý spája s kopčianskym kostolíkom viacero spoločných prvkov (obr. 24). Jeho datovanie do 13. stor. (Zavarský 1943, 42) sa však vďaka svojej stavebnej dispozícii zdá byť privysoké. Jednoduchý kostolík s prístavbami v Malej Mači je situovaný na výraznej terénnej vyvýšenine uprostred obrábaných polí. Evidentne bol v minulosti obmývaný meandrami neďaleko tečúceho Dudváhu, podobne ako kopčiansky kostolík ramenami rieky Moravy. Veľmi starobylo pôsobí jednoduchý kostol s polkruhovou apsidou sv. Margity v Šamoríne, v časti Šámot (obr. 25). Stojí osamotene v poli na okraji bývalého majera vzdialeného od mesta asi 3 km smerom na severovýchod (Podolinský 2009, 24). Predchádza mu majer v polohe Búcsúháza a jemu zasa šamorínska časť Mliečno. Ide síce o tehlovú architektúru datovanú do 13. stor. (Súpis 1968, 323, 324; Zavarský 1943, 42), ale nemožno vylúčiť, že pôvodná, staršia stavba, bola kamenná. Dĺžka kostolíka v Kopčanoch (12 m) je analogická dĺžke kostolíka v Šamoríne, časti Šámot (12,80 m), ku ktorému je však pristavaná ešte polkruhová apside. Celková dĺžka kostola v Malej Mači je 19,60 m ak neberieme do úvahy ešte mladšiu, na západe pristavanú vežu s rozmermi 3,80 x 3,35 m. Kým kostolíky v Kopčanoch a Malej Mači slúžia bohoslužobným účelom dodnes, kostolík v Šámote beznádejne chátra. Prvé písomné správy k dedine

Šámot pochádzajú z 13. stor. (Varsík 1984, 126). Na jej staršie okolité osídlenie z 12. stor. upozornil V. Rábik (2010, 105). Uhorská monografia o Bratislavskej župe iba stroho konštatuje starobylosť oboch kostolov (Magyarország vármegyéi 1904, 80, 110). Kostoly, ktoré ležia v súčasnosti v extravilánoch obcí (Malá Mača, Šamorín/Šámot), pravdepodobne plnili svoj účel minimálne pre dve osady či obce. Ako analogický príklad možno uviesť už nejestvujúce bratislavské osady Blumenau a Sellendorf, ktoré existovali neďaleko súčasného mestského obvodu Bratislava IV-Lamač. A. Húščava sa domnieval, že obom obciam slúžil na náboženské účely dávno zaniknutý Kostol sv. Margity Antiochijskej v polohe nazvanej Pustý kostelíček (Húščava 1948, 102; Lehotská 1955, 71). Kanonická vizitácia uvádza v roku 1561 jeho úplné spustnutie, hoci ruiny kostola mali byť viditeľné ešte v druhej polovici 18. stor. (Húščava 1948, 27, 106). Nový Kostol sv. Margity Antiochijskej (obr. 26) postavili v Lamači v rokoch 1947–1949 (Súpis 1967, 207). I tomuto však predchádzala ešte staršia drevená stavba kaplnky s rovnakým patrocíniom z rokov 1552–1553, ktorá v roku 1562 zhorela (Húščava 1948, 106).

Kým tri spomenuté kostoly (Kopčany, Malá Mača, Šamorín/Šámot) sa týčia ako solitéry na opustených rovinatých poliach, Kostol sv. Margity Antiochijskej s blízkym cintorínom v Ratnovciach (okr. Piešťany) sa vypína na najvyššie položenom kopci tejto

Obr. 26. Moderný Kostol sv. Margity v Bratislave IV, v časti Lamač.

Obr. 27. Kostol sv. Margity v Ratnovciach, okr. Piešťany.

Obr. 28. Rotunda sv. Margity v Šiveticiach, okr. Revúca.

potočnej dediny (obr. 27). Pomerne jednoduchý jednolodový kostol s vežou je v odbornej literatúre definovaný ako ranogotický kostol z 13. stor. (*Súpis* 1969, 21). Nie je bez zaujímavosti, že južným smerom od kostola v polohe Švíkove žely sa pri likvidácii vinohradov v rokoch 1934–1935 podarilo profesovi J. Eisnerovi zdokladovať slovanské kostrové pohrebisko z konca 9. a prvej polovice 10. stor. (*Bača* 1987, 27; *Dekan* 1949, 79; *Eisner* 1935, 79). Prvá písomná zmienka k tejto ľavobrežnej obci na Váhu sa vzťahuje k roku 1240. V roku 1372 sa však popri Ratnovciach pri Váhu spomína tiež existencia Kostolných Ratnovciach situovaných práve pri Kostole sv. Margity (*Marek* 2010, 158). Hoci pôvodné pečatidlo muselo existovať už v čase gotiky, zatiaľ je známe iba to z roku 1719. Sv. Margita má na ňom pravú ruku na hlave, ľavú položenú vbok. Po stranách sú písmená MA (*Novák* 2008b, 183).

K ďalším kostolom z územia Slovenska spolu s nami sledovaným patrocíniom možno zaradiť románsku tehlovú rotundu v Šiveticiach, v okrese Revúca (obr. 28). Ani ona sa nevyhla neskoršej prestavbe, a to v 18. stor. Najstaršia časť stavby je datovaná do prvej polovice 13. stor. (*Gerát* 2011, 163, 168 n.; *Lorad* 1957, 16; *Pamiatky* 1978, 60; *Skalská* 2005, 23; *Súpis* 1969, 248; *Togner* 1989, 185; *Vančo* 2000, 145–147, tu i ďalšia literatúra; *VSOS* 1978, 132; k maľbe sv. Margity pozri *Bálint* 1972, 332; *Ciulisová*

Obr. 29. Kostol sv. Margity v Plavči, okr. Stará Ľubovňa.

Obr. 30. Kostol sv. Margity v Mlynici, okr. Poprad.

2011, 162; *Gerát 2002a*, 92, 103–106; *2002b*, 43–45; *Togner 2002*, 68). Nevylučuje sa však ani koniec 12. stor. (*Gervors-Molnár 1972*, 39 nn.; *MKL 2015*, heslo Antiochiai Szent Margit). Najmladšie datovanie – 14. stor. – preferoval historik *L. Šášky* (1988, 341, 360). Zároveň prezentoval názor, že sv. Margita sa tešila na Slovensku obľube u nemeckých kolonistov (*Šášky 1988*, 349). S uvedenou hypotézou by bolo možné polemizovať, keďže aktivita nemeckých kolonistov v gemerskom regióne bola zameraná skôr na banskú činnosť, pričom sv. Margita Antiochijská patrila k obľúbeným patrocíniám, ako sme uviedli už v úvode príspevku, skôr u roľníkov a vinohradníkov.

Najsevernejšie ležiace kostoly sv. Margity Antiochijskej na Slovensku boli postavené v 13. stor. v Plavči (obr. 29), v okrese Stará Ľubovňa (*Lacika 2012*, 228, 229; *Súpis 1968*, 472) a v Mlynici (obr. 30), v okrese Poprad (*Lacika 2012*, 188, 189; *Súpis 1968*, 324, k maľbám pozri *Gerát 2011*, 168 nn.). Na pečatidle Plavče zo 16. stor. je patrónka obce vyobrazená s mečom v pravej pozdvihnutej ruke a s drakom pod nohami (*Novák 2008b*, 111). Obvodové múry lode a vežu v Mlynici datovali historici umenia do polovice 13. stor., a teda do románskeho obdobia (*Lorad 1957*, 16; *Súpis 1968*, 324). Pečatidlo Mlynice pochádza zo začiatku 16. stor. a je na ňom

korunovaná sv. Margita – patrónka obce – stojaca na drakovi, v pozdvihnutej pravici s latinským krížom (*Novák 2008a*, 651). Poznáme i chotárne názvy, ktoré patrocínium panny-mučenice podčiarkujú ešte výraznejšie. Ako príklad možno uviesť cirkevné topikum *Margecanka* v katastri obce Spišské Podhradie-Studenec. Kostol sv. Margity je tu doložený od roku 1249 (*Judák/Poláčik 2009*, 188; *Slivka 2004*, 28). Do 14. stor. sa hlási Kostol sv. Margity v Zborove (okr. Bardejov). Vznik pečatidla s motívom sv. Margity sa kladie do 16. stor. (*Novák 2008b*, 518). K pozoruhodným kostolom sv. Margity Antiochijskej je potrebné priradiť i jednolodový gotický kostol s polygonálnym uzáverom presbytéria s pristavanou sakristiou a barokovou kaplnkou v Bučanoch (okr. Trnava). Aj na základe písomných správ sa datuje k roku 1440 (*Súpis 1967*, 231; *VSOS 1977*, 252). Postavili ho na mieste staršieho kostola s rovnakým patrocíniom, spomínaným už v roku 1307 (*Novák 2008a*, 116). Uvedený kostol sa nachádza v intraviláne obce a dominuje svojmu širokému okoliu, keďže ho postavili na najvyššom možnom terénnom bode (obr. 31). Postrádame tu prítomnosť cintorína. K fascinujúcim kostolíkmi sv. Margity Antiochijskej radíme kostol v obci Dlhá (obr. 32), rovnako v okrese Trnava. Kým rímskokatolícky

Obr. 31. Kostol sv. Margity v Bučanoch, okr. Trnava.

Kostol sv. Antona Paduánskeho (20. stor.) sa nachádza v intraviláne, v strede obce Dlhá, Kostol sv. Margity v extraviláne sa majestátne vypína nad rozľahlou nivou. Na severozápadnej a severovýchodnej strane je obklopený cintorínom. Ide o jednolodovú stavbu s presbytériom s celkovou dĺžkou 18,40 m a šírkou 9,20 m. Na jej západnej strane je mladšia pristavaná veža s rozmermi 6 x 4 m. Sakrálny objekt je evidovaný ako gotická stavba z 15. stor. (*Súpis* 1967, 300, 301, *VSOS* 1977, 319). Vznik pečatidla s motívom sv. Margity sa kladie do prelomu 15./16. stor. (*Novák* 2008a, 180). Ešte o jedno storočie starší ako kostol v Dlhej sa uvádza kostolík zasvätený sv. Margite Antiochijskej v Gabčíkove (obr. 33), v okrese Dunajská Streda (*Súpis* 1967, 364). Jednolodový kostol s polygonálnym uzáverom presbytéria bol v období baroka ďalej upravovaný. Táto sakrálna stavba stojí v strede obce (bez cintorína), obklopená rušnými cestnými komunikáciami. Zo 17. stor. pochádza Farský kostol sv. Margity v Podhradí, v okrese Prievidza. Na pečatidle je sv. Margita vyobrazená od kolien. V pravej ruke drží palmovú ratolesť a v ľavej na reťazi priviazaného draka s niekoľkonásobne stočeným chvostom. Nad ratolesťou sa vznáša ružička (*Novák* 2008b, 120). Z roku 1825 pochádza Kostol sv. Margity v Margecanoch (okr. Gelnica). Pôvodný názov obce pochádza z maďarčiny, z roku

Obr. 32. Kostol sv. Margity v Dlhej, okr. Trnava.

Obr. 33. Kostol sv. Margity v Gabčíkove, okr. Dunajská Streda.

1338. Zobrazenie svätice na pečatidle sa prvýkrát objavilo v roku 1789 (*Novák 2008a*, 628). Najmladší z kostolov sv. Margity Antiochijskej je v Šali, postavený bol v klasicistickom štýle v rokoch 1828–1837 (*Súpis 1969*, 231). Podľa štúdie K. Horvátha (1963, 148) sa tento kostol nachádza na mieste, kde prv stála Kaplnka sv. Margity s majerom patriacim benediktínom z neďalekých Diakoviec.

Kým v roku 1984 bolo na Slovensku evidovaných 22 kostolov so zasvätením sv. Margite (*Hudák 1984*, 162, 163; *Vančo 1998*, 131, pozn. 6 – tu je mylne priradený kostolík s patrocíniom sv. Margity Antiochijskej v Modrovej, v okrese Nové Mesto nad Váhom. V skutočnosti ide o rímskokatolícky Kostol sv. Michala Archanjela. K nemu príslušnú literatúru pozri *Karlík et al. 2007*, 171; *Ruttkay 2012*, 496, 497; *Súpis 1968*, 330), v roku 2009 ich už bolo 33, jednak kvôli postaveniu nových kostolov, ale tiež vďaka podrobnejšiemu štúdiu starších písomných prameňov (*Judák/Poláčik 2009*, 188, 189). Nemožno zabudnúť ani na vklad archeologicko-historického výskumu (*Farkaš/Samuel 2000*, 164). Kvôli lepšiemu prehľadu a pochopeniu dejinných súvislostí je vhodné uviesť patrocíniá sakrálnych stavieb (kostoly, kláštory, kaplnky) a názvy obcí spojených s menom sv. Margity Antiochijskej, zdokladované na území žúp bývalého Uhorska (*Mező 2003*, 236–246):

ARAD (Paulis, Negyed-Paulülése, 13. stor.)
 BÁCŠ (Acsa, 14. stor.)
 BARANYA (Kéthely, 14. stor.; Nyerges, 14. stor.; Széplak-Mecseknádasd, 14. stor.; Ug-Belvárd, 13. stor.)
 BÉKÉS (Csapegyház, 14. stor.; Gyomaendrőd, 15. stor.)
 BIHAR (Margitta, 14. stor.)
 BORSOD (Mezőcsát, 15. stor.; Szalonna, 14. stor.)
 BRATISLAVSKÁ (Bratislava, časť Lamač, 13./14. stor.; Dlhá, okr. Trnava, 15. stor.; Gabčíkovo, okr. Dunajská Streda, 14. stor.; Malá Mača, okr. Galanta, 13. stor.; Šaľa, okr. Šaľa, 19. stor.; Šamorín, časť Šámot, okr. Dunajská Streda, 13. stor.; Zohor, okr. Malacky, 16. stor.?)
 CLUJ-KOLOZS (Gyerővásárhely-Dumbrava, 15. stor.; Suceagu, 15. stor.)
 CSANÁD (Margitta, 13. stor.)
 FEJÉR (Székesfehérvár, 13. stor.)
 GEMERSKÁ (Šivetice, okr. Revúca, 13. stor.)
 HEVES (Hatvan, 13. stor.; Heves, 13. stor.; Kisköre, 14. stor.; Kompolt, 15. stor.)
 HONT (Litava, okr. Krupina, 12. stor.; Vyškovce nad Ipľom, okr. Levice, 14. stor.)
 KOMÁRŇANSKÁ (Lék, 14. stor.)
 KÖRÖS (Dombró-Dobrava, 13. stor.; Dubovec, 14. stor.; Rača-Sz. Margit, 14. stor.; Pavlin Kloštar-Sztreza, 15. stor.)
 KÜKÖLLŐ (Medgyes-Medias, 14. stor.)
 LIPTOVSKÁ (Prosiek, okr. Liptovský Mikuláš, 14. stor.)
 MOSON (Lébény, 13. stor.)

NITRIANSKA (Bučany, okr. Trnava, 14. stor.; Kopčany, okr. Skalica, 9. stor.; Podhradie, okr. Prievidza, 17. stor.; Ratnovce, okr. Piešťany, 13. stor.; Šaľa, 13. stor.; Šišov, okr. Bánovce nad Bebravou, 14. stor.)

NOVOHRAD (Csécsé, 13. stor.; Vác, 14. stor.)

OSTRIHOM (Bille, 12. stor.)

PÉCS (Taba, 15. stor.)

PEST (Irsa, 14. stor.; Tete-Gomba, 15. stor.)

PILIS (Dömös, 12. stor.; Óbuda, 13. stor.)

POŽEGA (Béla, 14. stor.; Dobra Kuća, 15. stor.; Krajčina-Brestovac, 14. stor.)

SATU MARE (Csengerjányosi, 14. stor.; Peles, 13. stor.; Resighe/Reszege, 14. stor.)

SOMOGY (Csurgó, 13. stor.; Nagygomba, 14. stor.; Szentmargita, 14. stor.)

SOPRON (Csapod, 14. stor.; Sankt Margarethen-Szent Margit, 14. stor.)

SPIŠSKÁ (Letanovce, okr. Spišská Nová Ves, 14. stor.; Margecany, okr. Gelnica, 13. stor.; Mlynica, okr. Poprad, 13. stor.; Spišské Podhradie, okr. Levoča, 13. stor.; Toporec, okr. Kežmarok, 13. stor.)

SZABOLCS (Endes-Mezőladány, 14. stor.; Harangod-Nagykálló, 14. stor.; Ófehértó, 14. stor.; Taktabáj, 14. stor.; Újszentmargita, 13. stor.)

SZERÉM (Garáb/Grabovo, 13. stor.; Szentmargitaasszonyfalva, 14. stor.)

SZOLNOK (Kecséd-Aluniş, 14. stor.; Meszes-Moigrád, 12. stor.; Sinmargitha-Szentmargita, 14. stor.)

ŠARIŠSKÁ (Plaveč, okr. Stará Ľubovňa, 14. stor.; Červenica, okr. Sabinov, 13./14. stor.; Zborov, 14. stor.)

TOLNA (Báta, 15. stor.; Györgyi-Mágocs, 15. stor.; Máré, 14. stor.; Ozora, 15. stor.; Tamási, 15. stor.)

TORDA (Urca-Mezőörke, 14. stor.; Sinmarghita-Mezőszentmargita, 15. stor.)

TURČIANSKA (Turčianske Jaseno, časť Horné Jaseno, okr. Martin, 13. stor.)

VALKÓ (Boró/Borovo, 14. stor.; Gara, 14. stor.; Hejdreh, 14. stor.; Ljuba, 14. stor.; Kukujevci-Szentmargita, 14. stor.)

VARAŽD (Subotica Podravska, 14. stor.)

VAS (Mikosszéplak, 14. stor.; Pornóapáti, 13. stor.; Vasvár, 15. stor.)

VESZPRÉM (Apácatorna, 14. stor.; Jutas, 13. stor.; Noszlop, 14. stor.; Somlóvásárhely, 16. stor.; Szentmargit (neznáma), 13. stor.; Veszprém, 14. stor.)

ZÁGREB (Zágreb, 14. stor.)

ZALA (Alsópáhok, 14. stor.; Balatonfüred, 14. stor.; Balatonhenye, 14. stor.; Bocfölde, 13. stor.; Hahót, 13. stor.; Nagygörbő, 15. stor.; Nagykanizsa, 13. stor.; Nagykapornak, 14. stor.; Pakod, 19. stor.; Szentmargita, 14. stor.; Tihany-Újlak, 13. stor.)

ZEMPLÍNSKA (Veľký Kamenec-Karča (?), okr. Trebišov, 12. stor.; Žbince, okr. Michalovce, 14. stor.; Semjén, 14. stor.; Višňov, okr. Trebišov, 15. stor.)

Z uvedeného súpisu je zjavné, že ich maximálna koncentrácia je sledovateľná v Zadunajsku, konkrétne v župe Zala. Je preto veľmi pravdepodobné,

že práve tu veľmi silno pôsobila staršia kultová tradícia sv. Margity. Obce Szentmargita (Sanmargita) v župe Szolnok, Szentmargitbánya, dnes Sankt Margarethen v Burgenlande (župa Sopron) či Szentmargitfalus v župe Zala (*Új idők lexikona* 1941, 5644) nepochybne mali tiež kostol s patrocíniom pertraktovanej svätice. Je pravdou, že väčšina sakrálnych stavieb s uvedeným patrocíniom je datovaná od 12. stor., s prevahou v 13.–14. stor., ale niektoré z nich môžu stať na základoch pôvodne starších. Za súčasného stavu bádania sa zdá, že prvý (masovejší) horizont uplatnenia patrocínia sv. Margity Antiochijskej v Zadunajsku a strednom Podunajsku sa mohol udiať v 9. stor. Platí to tiež o používaní vlastného mena Margita v svetskom prostredí. Po násilných nájazdoch spojených so staromaďarským etnikom došlo k jeho oživeniu zrejme až v priebehu 12. stor.

Pokiaľ ide o zasadenie kostolíka v Spizzune do konkrétnejšieho geografického prostredia, sami sa prikláňame k téze, že dosiaľ presne nelokalizovaný kostol z druhej polovice 9. stor. v Spizzune treba lokalizovať niekde do okolia Tihanye pri Blatenskom jazere v župe Veszprém. Ide totiž o významnú oblasť s početnými prameňmi termálnych vôd (*Új magyar lexikon* 1962, 442). V totožnom čase, v akom sa svätiteľ Kostol sv. Margity v Spizzune (t. j. 14. januára 865), došlo k posväteniu Kostola sv. Laurencia v Termperhc, naposledy L. E. Havlíkom (1993, 134; pozri aj *MMFH* 1969, 320) lokalizovanom do Baranya Szent Lőrincz, spájaného s účinkovaním kňaza Ermperthus (Tönsmeier 2013, 52). Samotné topikum môže podľa nášho názoru rovnako dobre napovedať nielen o lokalizácii Term-bergu (Teplý vrch), ale aj Spizzunu, ktorý sa musel nachádzať v nevelkej vzdialenosti od neho. Meno svätca Laurencia/Vavrinca umučeného v 3. stor. (10. augusta 258 v Ríme) môže byť svedectvom pretrvávania kresťanských komunit z rímskych čias a ich úcty k nemu. Naposledy umiestnil Spizzun do Tihanye H. Wolfram (2012, 207). Vychádzal z jazykovedného rozboru názvu, ktorý mal označovať „špicu“ na súši, čo najlepšie zodpovedá výbežku pri Blatenskom jazere v oblasti Tihanye. Predmetný polostrov má rozlohu 12 km², je dlhý 5 km, široký 3,5 km, s najvyšším bodom 235 m n. m. v Csúcshegy (*Új magyar lexikon* 1962, 442). Slovenský historik P. Ratkoš (1984, 20) zaradil Termperhc a Spizzun (ním prepisovaný ako Spirizum) medzi bezpečne nezistené lokality, resp. s možnou prerušenou kontinuitou. V uvedenej oblasti Zadunajska kontinuitne prežívali početné zložky romanizovaného obyvateľstva. Nie je preto náhoda, že približne štvrtina tamojších doposiaľ stojacich kostolov má základy stavieb z doby rímskej (Kolník 2001, 78). O opátstve s kostolom a mníšskymi celami vytesanými do skaly v Tihanyi

vieme, že boli postavené až v priebehu 11. stor. mníchmi východného obradu z Kyjeva (*Filip* 1969, 1463; *Habovštiaková/Krošláková* 1993, 141). Či príchod mníchov do tejto oblasti nadväzoval na možné staršie tradície je otázkou, v súčasnosti faktograficky nedoložiteľnou.

Záverom je potrebné zmieniť sa ešte o používaní vlastného mena Margita (Margaréta) v svetskom živote v 9. stor. K tomu nám poskytuje neoceniteľné služby Cividalský evanjeliár. Meno Margaréty sa v ňom uvádza na treťom mieste v zoskupení mien spolu s Kocelom (Chozil), Unzatom a Želislavou, v tomto spojení dokonca dvakrát po sebe. Nemožno preto vylúčiť tézu, že Margaréta mohla byť buď Kocelovou manželkou alebo jeho blízkou príbuznou a Želislava Unzátovou manželkou (*Wolfram* 2012, 189, 290; *Tönsmeier* 2013, 38, 64, 114). Jazykovedci vylúčili nemecký či slovanský pôvod mena Unzat/Uzant, preto údajnej druhej Pribinovej manželke prisúdili avarské, prípadne bulharské korene (*Wolfram* 2012, 188). Profesor *H. D. Tönsmeier* (2013, 55) však poukázal na fakt, že použitie vlastného mena avarského pôvodu ešte nemusí zaručovať avarskú etnicitu. V Cividalskom evanjeliári nasleduje po zápise Margarétinho mena – teda na štvrtom mieste – ženské meno Želislava/(Z)elislava,

ktorá mohla byť prípadnou Margarétinou príbuznou (*Wolfram* 2012, 207).

Uvedená problematika patrocínií si zasluhuje oveľa viac priestoru, než sme mu poskytli v našom krátkom príspevku. Pevne však veríme, že ďalšie seriózne a skutočne interdisciplinárne výskumy kostolov s patrocíniom sv. Margity Antiochijskej a ich najbližšieho okolia prinesú pri ich datovaní ešte nejedno prekvapenie. Popri archeológii a písomných pamiatkach tu bude mať nezastupiteľné miesto štúdium patrocínií, toponymie a cirkevných a ľudových tradícií (*Kútnik Šmálov* 2005, 14, 18). Dokonca i taký skeptik voči pôsobeniu sv. Cyrila a Metoda na našom území, akým bol český historik *V. Chaloupecký* (1928, 264), prikladal toponymii obzvlášť veľkú faktografickú váhu. V západnej Európe a USA má už archeolingvistika (J. Stanislav používal termín „lingvistická archeológia“, pozri *Stanislav* 1950, 3) niekoľko desaťročí svoje nezastupiteľné miesto.

V úplnom závere štúdie úprimne ďakujem môjmu profesorovi PhDr. M. Kučerovi, DrSc., a doc. PhDr. M. Slivkovi, CSc., za konzultácie, podnetné rady, pripomienky a v neposlednom rade za nezištné zapožičanie niektorých, mne nedostupných titulov, ako aj kolegovi PhDr. J. Bartíkovi, PhD., pri grafickej úprave máp.

LITERATÚRA

- Adam* 1998 – A. Adam: Liturgický rok. Historický vývoj a súčasná praxe. Praha 1998.
- Ateistický slovník* 1984 – Ateistický slovník. Bratislava 1984.
- Attwater* 1993 – D. Attwater: Slovník svatých. Rudná u Prahy 1993.
- Bača* 1987 – R. Bača: Prieskum regiónu Piešťan. AVANS 1986, 1987, 27.
- Bača/Kolník* 2011 – R. Bača/T. Kolník: Olovený krížik z Dojča (okr. Senica) a jeho geograficko-historický kontext. Slovácko 2010, 2011, 111–120.
- Bagin* 1985 – A. Bagin: Začiatky mariánskeho kultu u Slovanov. Katolícke Noviny 100(136)/43, 27. október 1985, 4.
- Bagin* 1992 – A. Bagin: Kopčany pri Holíči iba 600-ročné? Katolícke Noviny 107(143)/33, 16. august 1992, 13.
- Bahýl et al.* 2013a – V. Bahýl/P. Fleischer/L. Krišťák/T. Mészáros/M. Pastierovič/A. Šťafura: Je kostolík v Kopčanoch z obdobia Veľkej Moravy? Čo o tom hovorí dendrochronológia. Záhorie 22/5, 2013, 7–10.
- Bahýl et al.* 2013b – V. Bahýl/P. Fleischer/L. Krišťák/T. Mészáros/M. Pastierovič/A. Šťafura: Je kostolík v Kopčanoch skutočne z obdobia Veľkej Moravy a organ v Štítniku zo štrnásteho storočia? Čo o tom hovorí dendrochronológia. In: Zborník príspevkov konferencie CSTI. Conservation science, technology and industry. Bratislava 2013, 151–162.
- Bálint* 1972 – S. Bálint: Die altungarische Verehrung der heiligen Margarete von Antiochien. In: Festschrift Matthias Zender. Studien zur Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte. Bonn 1972, 331–335.
- Barlett* 2013 – R. Barlett: In: N. Berendová (Ed.): Od pohanství ke křesťanství ve středověké Evropě. Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Praha 2013, 57–83.
- Baxa* 2010 – P. Baxa: Die Kirche St. Margarethen und andere Fundplätze des 9.–10. Jahrhunderts auf der Flur „Za jazerom pri sv. Margite“ von Kopčany. In: L. Poláček/J. Maříková-Kubková (Hrsg.): Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische Quelle. Internat. Tagungen Mikulčice VIII. Brno 2010, 139–147.
- Baxa* 2011 – P. Baxa: Vývoj sídelných štruktúr polohy Za jazerom pri sv. Margite v 9.–10. storočí (k organizácii zázemia mikulčického hradiska). In: E. Doležalová/P. Meduna (Ed.): Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha 2011, 46–59.
- Baxa et al.* 2005 – P. Baxa/V. Ferus/R. Glaser-Opitková/J. Katkinová: Velkomoravské hroby pri kostole sv. Margity v Kopčanoch. Pam. a Múz. 3, 2005, 48–50.
- Bogyay* 1960 – T. von Bogyay: Die Kirchenorte der Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Methoden und Möglichkeiten ihrer Lokalisierung. Südost-Forsch. 1960, 52–70.
- Botek* 2013a – A. Botek: Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. Záhorie 22/5, 2013, 7–10.
- Botek* 2013b – A. Botek: Velkomoravská architektúra na Slovensku, najnovšie poznatky a stopy jej kontinuity

- v neskoršom vývoji. In: *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra 2013, 142–162.
- Botek 2014* – A. Botek: Veľkomoravské kostoly na Slovensku a odraz ich tradície v neskoršom období. Bratislava 2014.
- Botek/Erdélyi/Vachová 2013* – A. Botek/R. Erdélyi/B. Vachová: Nálezy zvyškov zaklenutia lode kostola v Kopčanoch. Pam. a Múz. 2, 2013, 38–41.
- Bujnák 1933* – P. Bujnák: Obrátenie Maďarov na vieru kresťanskú. In: J. Stanislav (Zost.): Ríša veľkomoravská. Sborník vedeckých prác. Praha – Bratislava 1933, 369–409.
- CDH 1831* – G. Fejér (Ed.): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis 1. Budae 1831.
- Ciulisová 2011* – I. Ciulisová: Dejepis umenia na Slovensku. Vybrané kapitoly. Bratislava 2011.
- Cowen 1966* – J. D. Cowen: The Origins of the Flange-hilted Sword of Bronze in Continental Europe. Proc. Prehist. Soc. 32, 1966, 262–309.
- Dekan 1949* – J. Dekan: K problémom slovanského osídlenia na Slovensku. Hist. Slovaca 6–7, 1949, 55–82.
- Dian/Judák 2006* – D. Dian/V. Judák: Každý deň so svätými 1. Trnava 2006.
- Dian/Judák 2007* – D. Dian/V. Judák: Každý deň so svätými 2. Trnava 2007.
- Dorica 2013a* – J. Dorica: Objavy na rotunde Jurko. I. časť. Revue Piešťany 49, jar, 2013, 28–31.
- Dorica 2013b* – J. Dorica: Objavy na rotunde Jurko. II. časť. Revue Piešťany 49, leto, 2013, 30–33.
- Dorica 2013c* – J. Dorica: Rotunda sv. Juraja pri Nitrianskej Blatnici. Hist. Revue Špeciál, 2013, 62–67.
- Drábiková 1989* – E. Drábiková: Človek vo vinici. Bratislava 1989.
- Drahošová/Vančo 1996* – V. Drahošová/M. Vančo: Výskum kaplnky Svätej Margity v Kopčanoch. AVANS 1994, 1996, 42.
- Dvorník 1970* – F. Dvorník: Byzantské misie u Slovanů. Praha 1970.
- Dvořáková/Dvořák 2003* – D. Dvořáková/P. Dvořák: Kalendárium. Svátky, světci, pranostiky, pověry, zvyky, tradice a historické události pro každý den. Praha 2003.
- Eichert 2010* – S. Eichert: Kirchen des 8. bis 10. Jahrhunderts in Kärnten und ihre Bedeutung für die Archäologie der Karantanen. In: L. Poláček/J. Maříková-Kubková (Hrsg.): Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische Quelle. Internat. Tagungen Mikulčice VIII. Brno 2010, 219–232.
- Eisner 1935* – J. Eisner: Prehistorický výzkum na Slovensku a Podkarpatskej Rusi roku 1934. Sbor. MSS 29, 1935, 120–158.
- Eliade 1993* – M. Eliade: Mýtus o věčném návratu (Archeotypy a opakování). Praha 1993.
- Encyclopaedia Britannica 1946* – Encyclopaedia Britannica. A New Survey of Universal Knowledge 2. Chicago – London – Toronto 1946.
- Encyclopaedia Britannica 1993* – The New Encyclopaedia Britannica 7. Chicago 1993.
- Ennenová 2001* – E. Ennenová: Ženy ve středověku. Praha 2001.
- Farkaš/Samuel 2000* – Z. Farkaš/M. Samuel: Valové opevnenie v Bratislave na Poliankach a otázka zaniknutého kostola sv. Margity. Zbor. SNM 94. Arch. 10, 2000, 149–165.
- Farmer 1996* – D. H. Farmer: Oxfordský lexikon světcov. Bratislava 1996.
- Filip 1969* – J. Filip: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas 2 (L–Z). Praha 1969.
- Fletcher 2011* – R. Fletcher: Jistý Řek jménem Metoděj. Církevní Dějiny 5/8, podzim, 2011, 33–63.
- Florentová/Kopecký 1995* – H. Florentová/V. Kopecký: Křesťanské nebo. Světci v umění a v legendách. Bratislava 1995.
- Franzen 1995* – A. Franzen: Malé církevní dějiny. Praha 1995.
- Gerát 2002a* – I. Gerát: Konvencie obrazovej hagiografie. Klúčové scény hagiografických obrazových cyklov: otázka stereotypov. In: Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska. Bratislava 2002, 79–119.
- Gerát 2002b* – I. Gerát: Život svätej Margity v stredovekej maľbe na Slovensku. Pam. a Múz. 3, 2002, 43–47.
- Gerát 2011* – I. Gerát: Poznámky k vizuálnej topike stredovekých obrazov martýrií na Slovensku. Ars 44, 2011, 159–179.
- Gervers-Molnár 1972* – V. Gervers-Molnár: A középkori Magyarország rotundái. Művészeti füzetek 4. Budapest 1972.
- Goodich 1981* – M. Goodich: The contours of female piety in later medieval hagiography. Church Hist. 50, 1981, 20–32.
- Golema 2009* – M. Golema: „Vlčí pastieri“ a kňažná Margita. Lúbostný trojuholník praslovanského mýtu v kresťanskej interpretácii. In: R. Kožiak/J. Nemeš (Ed.): Kresťanstvo v časoch sv. Vojtecha. Kraków 2009, 119–138.
- Graus 1953* – F. Graus: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I. Praha 1953.
- Graus 1957* – F. Graus: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Praha 1957.
- Grivec 1928* – F. Grivec: Slovanskí apoštolovia Sv. Cyril a Metod. Bratislava 1928.
- Györffy 1972* – G. Györffy: Az Árpád-kori szolgálnépek kérdésehez. Történelmi Szemle 15, 1972, 261–320.
- Habovštiaková/Krošlák 1993* – K. Habovštiaková/E. Krošlák: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Trnava 1993.
- Hallamová 1996* – E. Hallamová: Světci. Kdo jsou a jak nám pomáhají. Praha 1996.
- Havlík 1964* – L. Havlík: Velká Morava a středoevropští Slované. Praha 1964.
- Havlík 1970* – L. E. Havlík: Učitelé-křesťané z Vlach i z Řecka a z Němec. In: Sborník Jozefu Poulikovi k šedesátinám. Brno 1970, 117–120.
- Havlík 1978* – L. E. Havlík: Morava v 9.–10. století. Praha 1978.
- Havlík 1987a* – L. E. Havlík: Kronika o Velké Moravě. Brno 1987.
- Havlík 1987b* – L. E. Havlík: Slovanské státní útvary raného středověku. Praha 1987.
- Havlík 1993* – L. E. Havlík: Kronika o Velké Moravě. Brno 1993.
- Heriban 1989* – J. Heriban: Úvodné poznámky k spisom Nového zákona. Rím 1989.
- Hladík 2012* – M. Hladík: Výskum sídelných štruktúr v zázemí včasnostredovekého hradu v Mikulčiciach. In: J. Doležel/M. Wihoda (Ed.): Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kourilovi k šedesátým narozeninám přátel, kolegové a žáci. Brno 2012, 111–134.
- Hoferka 2014* – M. Hoferka: Sedembolestná a Záhorie. Záhorie 23/6, 2014, 2–6.
- Holčík 2013* – Š. Holčík: Nad Hlbokou cestou stál kúpeľný dom Marienbad, dávno však zanikol. Bratislavské Noviny 16/19, 10. október 2013, 21.
- Horváth 1963* – K. Horváth: Svätý Metod ako právnik. Duchovný Pastier, 38/6–8, 1963, 146–148.

- HSSJ 1992* – Historický slovník slovenského jazyka II. Bratislava 1992.
- HSSJ 2000* – Historický slovník slovenského jazyka V. Bratislava 2000.
- Hudák 1984* – J. Hudák: Patrocíniá na Slovensku. Súpis a historický vývin. Bratislava 1984.
- Hudec 1973* – A. Hudec: Spoje slovom i obrazem. Kapitoly z histórie pošty a telekomunikácií. Praha 1973.
- Hunka 2000–2001* – J. Hunka: Cirkevné námety na európskych minciach 3.–11. storočia. Stud. Arch. Slovaca Mediaev. 3–4, 2000–2001, 203–214.
- Húščava 1948* – A. Húščava: Dejiny Lamača. Príspevok k dejinám Veľkej Bratislavy. Bratislava 1948.
- Chaloupecký 1928* – V. Chaloupecký: Naše národní tradice a Slovensko (tradice cyrilometodějské a svatováclavské). Bratislava 2, 1928, 263–268.
- Chmelár 1996* – L. Chmelár: Slovenská ikonografia. Patronáty a atribúty v posvätnom umení. Balneol. Sprav. 34, 1996, 205–239.
- Chropovský 1972* – B. Chropovský: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. Monumentorum Tutela 8, 1972, 173–199.
- Chropovský 1978* – B. Chropovský (Ed.): Významné slovenské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978.
- Chropovský 1989* – B. Chropovský: Slované. Historický, politický a kultúrny vývoj a význam. Praha 1989.
- Illáš 2013* – M. Illáš: K typu predrománskych okien v kaplnke sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. Ars 46, 2013, 104–120.
- Janšák 1930* – Š. Janšák: Staré osídlenie Slovenska. Sídlište „Hrudý“ v Kopčanoch. Sbor. MSS 24, 1930, 1–64.
- Janšák 1944* – Š. Janšák: Lovci hlinených perál. Pätnásť essayí z potuliek za archeologiu. Liptovský Sv. Mikuláš 1944.
- Janšák 1962* – Š. Janšák: K otázke lokalizácie veľkomoravského hradu v Mikulčiciach. Geogr. Čas. 14, 1962, 105–113.
- Janšák 1964* – Š. Janšák: Z minulosti dopravných spojov na Slovensku. Geogr. Čas. 16, 1964, 13–30.
- Janšák 1986* – Š. Janšák: Brány do dávnehoku. Bratislava 1986.
- Judák/Čekovská 1996* – V. Judák/E. Čekovská: Prehľadné cirkevné dejiny. Bratislava 1996.
- Judák/Liba 2012* – V. Judák/P. Liba: Od Petrovho stolca k Veľkej Morave. Trnava 2012.
- Judák/Poláčik 2009* – V. Judák/V. Poláčik: Katalóg patrocínií na Slovensku. Bratislava 2009.
- Kačala/Krajčovič 2005* – J. Kačala/R. Krajčovič: Náčrt dejín spisovnej slovenčiny. Bratislava 2005.
- Kancionál 1864* – Kancionál: Kancionál čili kniha duchovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost II. Praha 1864.
- Karlík et al. 2007* – J. Karlík/M. Lacko/M. Marek/I. Mrva/J. Tatík: Modrová 1157–2007. Modrová 2007.
- Kniha svätých 2011* – Kniha svätých. Ilustrovaná encyklopédia kresťanských svätcov. Bratislava 2011.
- Koláriková/Majtán 1983* – Z. Koláriková/M. Majtán: Geografické názvy okresu Bratislava-vidiek. Bratislava 1983.
- Kolařík 1998* – J. Kolařík: Ke zkoumání patrocínií v Olomoucké arcidiecézi. In: J. Kolařík (Ed.): Acta Univ. Palacianae Olomucensis 18. Stud. Phililolog. 8. Olomouc 1998, 15–20.
- Kolník 2000–2001* – T. Kolník: Kontakty raného kresťanstva s územiami strednej Európy vo svetle archeologických a historických prameňov. Stud. Arch. Slovaca Mediaev. 3–4, 2000–2001, 51–90.
- Kolník/Veliačik 1983* – T. Kolník/L. Veliačik: Neskorooantická pyxida z Čiernych Kľačian (ikonografia, datovanie a vzťahy k Veľkej Morave). Slov. Arch. 31, 1983, 17–70.
- Kolníková 2014* – E. Kolníková: Akropola Bratislavského keltského oppida – výpoveď nálezov mincí. In: M. Musilová/P. Barta/A. Herucová (Ed.): Bratislavský hrad, dejiny, výskum a obnova. Bratislava, 2014, 121–134.
- Komorovský 1983* – J. Komorovský: Amazonská mytológia. In: J. Komorovský (Zost.): Amazonky. Mýty a legendy o vláde žien a bojovných ženách a o krajinách žien. Bratislava 1983, 13–26.
- Kos 1934* – M. Kos: Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Rozprave znanstvenega društva v Ljubljani. Hist. Odsek 3. Ljubljana 1934.
- Kotesová 1997* – L. Kotesová: Rohožník 1397–1997. Rohožník 1997.
- Krajčovič 1965* – R. Krajčovič: Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava 1965, 205–250.
- Krajčovič 2005* – R. Krajčovič: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava 2005.
- Krajčovič 2010* – R. Krajčovič: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (23). Kultúra slova 44/5, 2010, 272–280.
- Kraskovská 1965* – L. Kraskovská: Slovanské pohrebisko v Kopčanoch. Sbor. SNM 59. Hist. 5, 1965, 19–48.
- Kristiansen/Larsson 2005* – K. Kristiansen/T. B. Larsson: The rise of Bronze age society. Travels, transmissions and transformations. New York 2005.
- Kubiček/Kanka 2003* – F. Kubiček/R. Kanka: Lesy na viatych pieskoch Borskej nížiny. Záhorie 12/2, 2003, 19–25.
- Kučera 1958* – M. Kučera: „Dušníci“, najstaršia skupina poddanského obyvateľstva. Zbor. FF UK 9. Bratislava 1958, 163–178.
- Kučera 1974* – M. Kučera: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava 1974.
- Kučera 1981* – M. Kučera: Pater Patriae. Bratislava 1981.
- Kučera 2010* – M. Kučera: Kráľ Svätopluk. Martin 2010.
- Kučera 2012* – M. Kučera: Dušníci – najstaršia skupina poddanského obyvateľstva na našom území. In: M. Kučera: State a články k slovenskému stredoveku. Bratislava 2012, 181–199.
- Kučera 2013* – M. Kučera: Slováci a Chorváti. Historické a kultúrne vzťahy. Bratislava 2013.
- Kučera 2014* – M. Kučera: Dejiny sa píšú pre jestvujúcu generáciu. Bratislava 2014.
- Kučerová 2005* – M. Kučerová: Slováci v Chorvátsku. Od začiatku osídľovania. Martin 2005.
- Kučová/Vlčková 2011* – V. Kučová/J. Vlčková: Památky Velké Moravy. Slovanské hradiště v Mikulčicích a kostel sv. Markéty Antiochijské v Kopčanech. In: Národní kulturní památka slovanské hradiště v Mikulčicích a kostel sv. Markéty Antiochijské v Kopčanech. Památka světové hodnoty na seznam světového kulturního dědictví Unesco. Mezinárodní odborné symposium. Hodonín 2011, 12–16.
- Kumor/Dlugoš 2004* – B. Kumor/F. Dlugoš: Cirkevné dejiny. Súčasné obdobie (1914–2000). Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojašáka Spišská Kapitula. Spišské Podhradie 2004.
- Kútnik Šmálov 1999* – J. Kútnik Šmálov: Prvý učiteľ slovenskeho národa. Život Konštantína Filozofa, rehoľným menom Cyrila. Bratislava 1999.

- Kútnik Šmálov 2005* – J. Kútnik Šmálov: Kresťanský stredovek Slovenska. Bratislava 2005.
- Květ 1999* – R. Květ: Alte Wege im Marchtal von dem Engpass bei Napajedla bis zum Zusammenfluss mit der Thaya. In: L. Poláček/J. Dvorská (Hrsg.): Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March. Internat. Tagungen Mikulčice V. Brno 1999, 223–226.
- Lacika 2012* – J. Lacika: 1000 cirkevných pamiatok Slovenska. Najkrajšie sakrálné stavby. Bratislava 2012.
- Lehotská 1955* – D. Lehotská (Zost.): Archív mesta Bratislavy. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Praha 1955.
- Lexikon 2003* – Lexikon der Heiligen und der Heiligenverehrung 2. Freiburg – Basel – Wien 2003.
- Lexikon des Mittelalters 1992* – Lexikon des Mittelalters 6. München – Zürich 1992.
- Lexikon des Mittelalters 2000* – Lexikon des Mittelalters: LexMa. CD-Rom-Ausgabe. Stuttgart – Weimar 2000.
- Lorad 1957* – E. Lorad: Umelecko-historické pamätné kostoly na Slovensku. Trnava 1957.
- Lukačka 1999* – J. Lukačka: O obrátení Bavorov a Korutánov na vieru. In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov III/2. Bratislava 1999, 139–144.
- Lukačka 2013* – J. Lukačka: Čo zostalo z cyrilo-metodského dedičstva a veľkomoravského kresťanstva v 10. storočí? In: Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra 2013, 163–168.
- Mácelová 2006* – M. Mácelová: Atribúty svätca na gotických kachliciach stredoslovenskej banskej oblasti. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I. Stud. Christiana 1. Bratislava 2006, 369–381.
- Mackovičová/Prociková 2014* – M. Mackovičová/A. Prociková (Ed.): Zohor. Zohor 2014.
- Magyarország vármegyéi 1899* – Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vármegye. Budapest 1899.
- Magyarország vármegyéi 1904* – Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Budapest.
- Machek 2010* – V. Machek: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 2010.
- MKL 2015* – Magyar katolikus lexikon [online]. Budapest 2015. Dostupné na: www.lexikon.katolikus.hu [cit. 16-11-2015].
- Marek 2010* – M. Marek: Formovanie farskej siete na území Nitrianskej župy v stredoveku. In: V. Rábik (Ed.): Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Trnava – Kraków 2010, 132–215.
- Marsina 1985* – R. Marsina: Metodov boj. Bratislava 1985.
- Marsina 2006* – R. Marsina: Vývoj ideálov svätosti a ich typy. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I. Stud. Christiana 1. Bratislava 2006, 175–185.
- Marsina 2013* – R. Marsina: Život Blahoslavennej Margity Uhorskej. In: Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie. Bratislava 2013, 262–265.
- McBrien 2006* – R. P. McBrien: The pocket guide to the popes. Pymble – Toronto – Auckland – London – New York 2006.
- Medek 1982* – V. Medek: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982.
- Měřinský 2011a* – Z. Měřinský: Morava na úsvitě dějin. Brno 2011.
- Měřinský 2011b* – Z. Měřinský: Slovanská sídelní aglomerace Mikulčice-Kopčany jako vynikající příklad rozvoje nejstarších prvotních městských aglomerací ve slovanském světě. In: Národní kulturní památka slovanské hradiště v Mikulčicích a kostel sv. Markéty Antiochijské v Kopčanech. Památka světové hodnoty na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Mezinárodní odborné symposium. Hodonín 2011, 17–61.
- Mező 2003* – A. Mező: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Budapest 2003.
- MMFH 1969* – Magnae Moraviae fontes historici III. Brno 1969.
- Múcska 2004* – V. Múcska: Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Acta Hist. Posoniensia IV. Bratislava 2004.
- Neumann 1971* – S. K. Neumann: Dejiny ženy. Zväzok tretí. Bratislava 1971.
- NCE 2003* – New catholic encyclopedia. Second edition 10. Detroit – Washington, D. C. 2003.
- Novák 1972* – J. Novák: Slovenské a mestské obecné erby. Martin 1972.
- Novák 2008a* – J. Novák: Pečate miest a obcí na Slovensku I. (A–M). Bratislava 2008.
- Novák 2008b* – J. Novák: Pečate miest a obcí na Slovensku II. (N–Ž). Bratislava 2008.
- Ohler 2002* – N. Ohler: Náboženské poutě ve středověku a novověku. Praha 2002.
- Ohler 2003* – N. Ohler: Cestování ve středověku. Jinočany 2002.
- Ondruš 1991* – R. Ondruš: Blízki Bohu i ľuďom. Trnava – Bratislava 1991.
- Opravil 1983* – E. Opravil: Údolní niva v době hradištní (ČSSR – Povodí Moravy a Poodří). Praha 1983.
- Orbán 2001* – I. Orbán: „Ecce, iam vici mundum“. Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon. Budapest 2001.
- Ottův slovník 1888* – Ottův slovník naučný: Díl 1: A – Alpy. Praha 1888.
- Ottův slovník 1901* – Ottův slovník naučný. Díl 17: Median – Navarrete. Praha 1901.
- Palkovič 1997* – K. Palkovič: Záhorácky slovník. Bratislava 1997.
- Pamiatky 1978* – Pamiatky na Slovensku 4. Bratislava 1978.
- Pastrnek 1900* – F. Pastrnek: Apoštolé slovanští Cyrill a Method. Praha-Karlín 1900.
- Pauliny 1966* – E. Pauliny: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava 1966.
- Perniš 2003* – J. Perniš: Vznešená žena stredoveku. Princezné v dynastickej politike Anjouovcov. Budmerice 2003.
- Petráček 2003* – T. Petráček: Hlídači kostela, zvoníci a dušníci v českých zemích 11.–12. století. Kuděj 5/1, 2003, 3–11.
- Petráček 2013* – T. Petráček: Nevolníci a svobodníci, kníže a velkostatek. Praha 2013.
- Pfleiderer 1998* – R. Pfeleiderer: Atributy světců. Praha 1998.
- Pišútová 2010* – I. Pišútová: Maľby na skle. Bratislava 2010.
- Pivko 2012* – D. Pivko: Stavebný a dekoračný kameň a jeho opracovanie na stredovekom Slovensku. Arch. Hist. 37, 2012, 609–628.
- Podolinský 2009* – Š. Podolinský: Románske kostoly. Kultúrne krásy Slovenska. Bratislava 2009, 8–10.
- Pojsl 2011* – M. Pojsl: Christianizace moravského knížectví. In: J. Hanuš (Ed.): Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě. Brno 2011, 72–99.
- Pojsl 2014* – M. Pojsl: Velkomoravské otazníky. Historická společnost Starý Velehrad. Uherské Hradiště 2014.
- Poláček 2001* – L. Poláček: Mikulčice a mikulčický výzkum v roce 2001. Arch. Rozhledy 53, 361–370.
- Poláček 2010* – L. Poláček: Die Kirchen von Mikulčice als archäologische und historische Quelle. In: L. Poláček/

- J. Maříková-Kubková (Hrsg.): Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische Quelle. Internat. Tagungen Mikulčice VIII. Brno 2010, 31–55.
- Poláček 2014 – L. Poláček: Mikulčice 60 rokov po svojom objave. *Hist. Revue* 26/12, 2014, 32–38.
- Porúbčan 1983 – Š. Porúbčan: Nový zákon a žalmy. Rím 1983.
- Poulík 1967 – J. Poulík: Pevnosť v lužní lese. Praha 1967.
- Poulík 1972 – J. Poulík: Velkomoravské mocenské centrum v Mikulčicích. *Monumentorum Tutela* 8, 1972, 5–56.
- Profous 1951 – A. Profous: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny III. Praha 1951.
- Pušárová 1997 – M. Pušárová: Moudrý starzec. Analytická psychologie C. G. Junga v praxi. Bratislava 1997.
- Rábik 2010 – V. Rábik: Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku v stredoveku (Bratislavské prepošstvo). In: V. Rábik (Ed.): Vývoj cirkevnej správy na Slovensku, Trnava – Kraków 2010, 29–131.
- Rábik/Labanc/Tibenský 2013 – V. Rábik/P. Labanc/M. Tibenský: Pramene k slovenským dejinám. Trnava 2013.
- Raně středověký svět 1998 – Raně středověký svět od roku 732 do roku 1096. Praha 1998.
- Ratkoš 1964 – P. Ratkoš: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava 1964.
- Ratkoš 1968 – P. Ratkoš: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava 1968.
- Ratkoš 1969 – P. Ratkoš: Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku. In: Slováci a ich národný vývin. Bratislava 1969, 7–40.
- Ratkoš 1984 – P. Ratkoš: Kontinuita slovenského osídlenia v 9.–11. storočí. Slovenský ľud po rozpade Veľkomoravskej ríše. *Hist. Štúd.* 27/2, 1984, 13–36.
- Ratkoš 1990 – P. Ratkoš: Slovensko v dobe veľkomoravskej. Košice 1990.
- Ravik 2006 – S. Ravik: O světcích a patronách. Praha 2006.
- Remešová 1991 – V. Remešová: Ikonografie a atributy svätých. Praha 1991.
- Repko 2013 – P. Repko: Mariánska úcta na Slovensku od čias sv. Cyrila a Metoda. *Adsum* 25/1, december 2013, 28, 29.
- Rusina/Zervan 1994 – I. Rusina/M. Zervan: Životy svätých. Ikonografia. Bratislava 1994.
- Ruttikay 2002 – A. Ruttikay: Archeologický výskum cirkevných architektur a christianizácia. In: A. Ruttikay/M. Ruttikay/P. Šalkovský (Ed.): Slovensko vo včasnem stredoveku. Nitra 2002, 157–178.
- Ruttikay 2012 – A. T. Ruttikay: Archeologické výskumy v oblasti pohoria Považský Inovec a panstvo hradu Tematín. In: J. Doležel/M. Wihoda (Ed.): Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci. Brno 2012, 487–518.
- Ruttikay 2013 – A. T. Ruttikay: O kresťanstve na území Slovenska vo svetle hmotných prameňov spred 12. storočia. In: Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra 2013, 28–51.
- Sedlák, P. 1999 – P. Sedlák: Christianizácia západných Slovanov s osobitným zreteľom na Slovensko. Levoča 1999.
- Sedlák, V. 1987 – V. Sedlák (Ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II. Bratislava 1987.
- Segeš/Šed'ová 2010 – V. Segeš/B. Šed'ová: Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/1. Od najstarších čias do konca 10. storočia. Bratislava 2010.
- Skalská 2005 – M. Skalská: Zaniknuté stredoveké kostoly a patrocínia v juhozápadnom Gemeri. *Hist. Zbor.* MS 15/2, 2005, 23–30.
- Skrzužný 1996 – L. Skružný: Atributy vybraných biblických postáv, světců a blahoslavených. Čelákovice 1996.
- Slivka 2004 – M. Slivka: Hranice v mentálnom chápaní stredovekého človeka. *Arch. Hist.* 29, 2004, 9–36.
- Slivka 2005 – M. Slivka: Mníši na uhorských cestách v stredoveku. In: *Historia Monastica* 1 (konferencie). Praha 2005, 277–287.
- Slivka 2010 – M. Slivka: Historiografia spišskej historickej antropológie stredoveku. Reflektovanie stavu a perspektívy bádania. *Kultúrne Dejiny* 1, 2010, 44–100.
- Slivka 2013 – M. Slivka: Pohľady do stredovekých dejín Slovenska. Martin 2013.
- Sopko 1995 – J. Sopko: Kroniky stredovekého Slovenska. Budmerice 1995.
- Sopušková/Trebatický 1996 – A. Sopušková/A. Trebatický: Svätci bratislavských chrámov, domov a námestí. Bratislava 1996.
- Súpis 1967 – Súpis pamiatok na Slovensku 1. Bratislava 1967.
- Súpis 1968 – Súpis pamiatok na Slovensku 2. Bratislava 1968.
- Súpis 1969 – Súpis pamiatok na Slovensku 3. Bratislava 1969.
- Stanislav 1950 – J. Stanislav: Zo života slov a našich predkov. Bratislava 1950.
- Stanislav 2004 – J. Stanislav: Slovenský juh v stredoveku II. Bratislava 2004.
- Steinhübel 2004 – J. Steinhübel: Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Bratislava 2004.
- Šášky 1988 – L. Šášky: Umenie Slovenska. Obrazový sprievodca po pamiatkach. Bratislava 1988.
- Šolle 1990 – M. Šolle: Nejstarší mariánské svatyně. *Arch. Rozhledy* 42, 402–408.
- Štefan 2014 – I. Štefan: Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států. *Arch. Rozhledy* 66, 141–173.
- Togner 1989 – M. Togner: Stredoveká nástenná maľba v Gemeri. Bratislava 1989.
- Togner 2002 – M. Togner: Recepčia a transformácia. Slovensko a Taliansko v stredoveku. K percepcii trecentných italicizmov v stredovekej nástennej maľbe na Slovensku. In: Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska. Bratislava 2002, 54–78.
- Tomeček 1944–1948 – D. Tomeček: Archeologický výskum na dunách v okolí Uhorskej Vsi. *Sbor. MSS* 38–42, 1944–1948, 284–297.
- Tomko 1984 – J. Tomko: Význam svätého Cyrila a Metoda v slovenskom katolicizme a v slovenských dejinách. Rím 1984.
- Tönsmeier 2013 – H. D. Tönsmeier: ... In castro Chezilonisoviter Mosapurc vocato... In: Koceľ a Blatnohrad. Ordinariát Ozbroyených síl a ozbrojených zborov Slovenskej republiky. Marianka 2013, 25–65.
- Treasures of Heaven 2011 – M. Bagnoli/H. A. Klein/C. Griffith Mann/J. Robinson (Ed.): Treasures of Heaven: Saints, relics and devotion in medieval Europe. London 2011.
- Turčan 2006 – V. Turčan: Cyril a Metod – trvalé dedičstvo? In: E. Krekovič/E. Mannová/E. Krekovičová (Zost.): Mýty naše slovenské. Bratislava 2006, 36–41.
- Új idők lexikona 1941 – Új idők lexikona: Pozdorja–Szikes. 21–22. Budapest 1941.
- Új magyar lexikon 1960 – A. Berei: Új magyar lexikon 2. Budapest 1960.
- Új magyar lexikon 1962 – A. Berei: Új magyar lexikon 6. Budapest 1962.
- Vančo 1998 – M. Vančo: Kaplnka sv. Margity Antiochijskej pri Kopčanoch. Príspevok k problematike výskumu

- mu predrománskej architektúry. Slovácko 40, 1998, 123–133.
- Vančo 2000* – M. Vančo. Stredoveké rotundy na Slovensku (od 9.–13. storočia). Bratislava 2000.
- Varsík 1984* – B. Varsík: Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava 1984.
- Vavřínek 1963* – V. Vavřínek: Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje. Praha 1963.
- Vavřínek 1965* – V. Vavřínek: Učitelé křesťanství z Řecka, z Vlach, i z Němec... In: O. Bárta (Hrsg.): Almanach Velká Morava. Brno 1965, 122–124.
- Vavřínek 2013* – V. Vavřínek: Cyrilometodějská misie na Velké Moravě. In: J. Mitáček (Ed.): Cyril a Metoděj – doba, život, dílo. Brno 2013, 27–54.
- Vondruška, I. 1931* – I. Vondruška: Životopisy svatých v pořadí dějin církevních. Praha 1931.
- Vondruška, V. 2005* – V. Vondruška: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 2005.
- Vopatrný 2010* – G. J. Vopatrný: Keltské křesťanství. Červený Kostelec 2010.
- VSOS 1977* – VSOS: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1. Bratislava 1977.
- VSOS 1978* – VSOS: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 3. Bratislava 1978.
- Wolfram 2012* – H. Wolfram: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien. Ljubljana/Laibach 2012.
- Zavarský 1943* – V. A. Zavarský: Románske kostoly slovenské. Turčiansky Sv. Martin 1943.
- Žigo/Kučera 2012* – P. Žigo/M. Kučera: Na písme zostalo. Dokumenty Veľkej Moravy. Bratislava 2012.

Rukopis prijatý 7. 12. 2015

Abstract and text translated by author

PhDr. Robert Bača
Záhorské múzeum
Námestie slobody 13
SK – 909 01 Skalica
robert.baca@mail.t-com.sk

To the Church Patron St. Margaret of Antioch in Kopčany

Remembrance Article on the 1130. Anniversary of St. Methodius Death

Robert Bača

SUMMARY

The beginning of the 4th cent. witnessed the advancement of St. Margaret's cult from Byzantium (Pisid Antiochia) to Europe even though her existence as a historical figure was never confirmed. St. Margaret, alongside St. Barbara and St. Catherine, is one of three Saint Virgins. The East Church and West Church celebrates her commemoration on the 17th July, West Church on the 20th July. St. Margaret was an influential figure for the Slovak ethnographic department due to her popularity amongst peasants (during the harvest season) and winegrowers (who feared rains and storms). The church in Kopčany belonged to the Mikulčice settlement agglomeration (Hodonín distr., Czech Republic) from the Great Moravian period. We assume the church was a private property. This could be based on the fact that St. Margaret was established as a 'lower rank' patron (contrary to Blessed Virgin Mary) and also the church's capacity, as a place of worship, was limited. Furthermore we could speculate that the church was used by the wife of the ruler of Mikulčice during the second half of the 9th cent. A. D. Above all St. Margaret

was a patron of pregnant women and a guardian during childbirth. In later years the sanctuary could have been donated as a gift to the Church.

The completed research of the analogical structure elements (such as windows); pre-Roman architectures in Kostolany pod Tribečom (Zlaté Moravce distr.) and Nitrianska Blatnica-Jurko (Topoľčany distr.) Slovakia; confirmed that the Church of St. Margaret dates back to the 9th cent. Moreover we believe that even the neighbourhood near St. Margaret's Church (in Kopčany) called Dušnica (derived from the word soul) linked it to the 9th cent. People who lived in this neighbourhood were called 'dušníci' and were considered to be groups of enslaved and habitants who worked under the Clergyman after being discharged from services under the original Landlord. Slovak historians – M. Kučera and P. Ratkoš – already expressed their interest in discovering the origin of the Great Moravian 'dušníci' people. Subsequently the name of Dušníky was seized by the ancient Magyars. The 12th cent. brought changes – reorganisation of the church administration and influenced

the disappearance of many villages. As per the above statement, we connect their origin to be the activity of the Moravian Archbishop Methodius. Methodius had an extensive political and administration knowledge of south Macedonia which allowed him to expand the Church's influence and inaugurate various legal reforms/laws within the constituency. The creation of villages such as Dušníky in Kopčany, Záhorská Ves, Suchohrad and Rohožník (borough Malacky and Záhorie region) were considered to be the central parts of King Svätopluk's Empire. The bottom half (867) marked the year to be the exit of Byzantine church apostles, Constantine and Methodius, and termination of their activities in Great Moravia territory and their resulting departure to Rome. The upper half could have been

the year of St. Methodius' death (885) that potentially overlapped towards the year 900. During this time the work of both brothers was being carried forward by their scholars and especially by their leader, Gorazd. This is argued in historical paperwork as the years 899–900, during the leadership of Mojmir II and the pontificate of Pope John IX, finalised the construction of Church organisation/administration in Great Moravia. At this point both Svätopluk and Methodius were already deceased. Great Moravia tradition; which saw the folk travel to the church; also indicated that the Folk's Saint day was celebrated in Kopčany on the 13th July until the 20th cent. From the 12th cent. the Saint day was set in the West Church on the 20th July (in the East Church continued 13th and 17th July).

Fig. 1. St. Margaret's Church in Kopčany.

Fig. 2. Choir of St. Margaret's Church in Kopčany.

Fig. 3. Lateral view on the St. Margaret's Church in Kopčany.

Fig. 4. Map of the historical churches of St. Margaret of Antioch on Slovakia. 1 – Bratislava, part Lamač (Bratislava distr.); 2 – Bučany (Trnava distr.); 3 – Červenica (Sabinov distr.); 4 – Dlhá (Trnava distr.); 5 – Gabčíkovo (Dunajská Streda distr.); 6 – Kopčany (Skalica distr.); 7 – Letanovce (Spišská Nová Ves distr.); 8 – Litava (Krupina distr.); 9 – Malá Mača (Galanta distr.); 10 – Margecany (Gelnica distr.); 11 – Mlynica (Poprad distr.); 12 – Plaveč (Stará Ľubovňa distr.); 13 – Podhradie (Prievidza distr.); 14 – Prosiek (Liptovský Mikuláš distr.); 15 – Ratnovce (Piešťany distr.); 16 – Spišské Podhradie, part Studenec (Levoča distr.); 17 – Šaľa (Šaľa distr.); 18 – Šamorín (Dunajská Streda distr.); 19 – Šišov (Bánovce nad Bebravou distr.); 20 – Šivetice (Revúca distr.); 21 – Toporec (Kežmarok distr.); 22 – Turčianske Jaseno, part Horné Jaseno (Martin distr.); 23 – Veľký Kamenec (Trebišov distr.); 24 – Višňov (Trebišov distr.); 25 – Vyškovce nad Ipľom (Levice distr.); 26 – Zborov (Bardejov distr.); 27 – Zohor (Malacky distr.); 28 – Žbince (Michalovce distr.).

Fig. 5. St. Margaret from Aurea Legend in Pannonhalma, 13th cent., author's archive.

Fig. 6. Altar of St. Margaret Church in Vilaseca, Catalonia, 12th cent., author's archive.

Fig. 7. St. Margaret's Church in Zohor, Malacky distr.

Fig. 8. Kopčany, arm of coat.

Fig. 9. Zohor, arm of coat.

Fig. 10. Bratislava, city part Lamač arm of coat.

Fig. 11. St. Margaret like a winner in the battle with a dragon. Illuminated manuscript, South Netherlands, ca 1460. Author's archive.

Fig. 12. St. Margaret. Illuminated manuscript, France, ca 1490–1500. Author's archive.

Fig. 13. St. Margaret. Illuminated manuscript from Book of clocks, 15th cent., Walters Museum. Author's archive.

Fig. 14. St. Margaret. Illuminated manuscript from France, ca 1490. Author's archive.

Fig. 15. St. Margaret. Illuminated manuscript, South Netherlands, ca 1500–1525. Author's archive.

Fig. 16. St. Margaret from the Magyar Szépművészeti Museum's collections in Budapest (after *Florentová/Kopecký* 1995, 45).

Fig. 17. St. Margaret on the glass painting, ca 1870. SNM – Spišské Museum in Levoča.

Fig. 18. Kopčany (Skalica distr.), Dušnica location. Map cut 1 : 4 000, from the year 1898.

Fig. 19. Kopčany (Skalica distr.), two locations of Dušnica. Map cut 1 : 10 000, 34-24-12.

Fig. 20. Suchohrad (Malacky distr.), Dušnica location. Map cut 1 : 10 000, 34-43-18.

Fig. 21. Rohožník (Malacky distr.). Map cut 1 : 10 000, 34-44-08.

Fig. 22. Situated plan of Mikulčice – Kopčany agglomeration (after *Janšák* 1962, 111).

Fig. 23. Situated plan of Mikulčice – Kopčany agglomeration (after *Kraskovská* 1965, 19).

Fig. 24. St. Margaret's Church in Malá Mača, Galanta distr.

Fig. 25. St. Margaret's Church in Šamorín, town part Šámot, Dunajská Streda distr.

Fig. 26. Modern St. Margaret's Church in Bratislava IV, city part Lamač.

Fig. 27. St. Margaret's Church in Ratnovce, Piešťany distr.

Fig. 28. St. Margaret's Rotunda in Šivetice, Revúca distr.

Fig. 29. St. Margaret's Church in Plaveč, Stará Ľubovňa distr.

Fig. 30. St. Margaret's Church in Mlynica, Poprad distr.

Fig. 31. St. Margaret's Church in Bučany, Trnava distr.

Fig. 32. St. Margaret's Church in Dlhá, Trnava distr.

Fig. 33. St. Margaret's Church in Gabčíkovo, Dunajská Streda distr.

RECENZIA

Herwig Friesinger, Alois Stuppner (Hrsg.): Mensch und Umwelt – Ökoarchäologische Probleme in der Frühgeschichte. Materialien des 17. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“, Wien, 29. 11.–3. 12. 2004. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, Band 84. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 2015. 236 strán, obrázky v texte. ISBN 978-3-7001-7670-1, ISSN 0065-5376.

Recenzovaná publikácia, ktorá je v poradí 84. zväzkom známeho korpusu Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, prezentuje v rozšírenej podobe príspevky, ktoré odznali na prelome novembra a decembra 2004 vo Viedni na každoročne konanom medzinárodnom sympóziu zameranom na problematiku protohistórie v širšom priestore strednej Európy. Jeho nosnou témou bola otázka vzťahu klimatických podmienok a životného prostredia človeka vo včasnej dobe dejinnej vo svetle spolupráce archeológov, historikov, archeobotanikov a archeozoológov s ďalšími prírodovednými disciplínami (dendrochronológia, paleoekológia, kvartérna malakológia). Nosnú tému sympózia vsunuli organizátori a zároveň editori zborníka aj do titulu publikácie, vydananej po jedenástich rokoch od jeho konania. Kooperácia historikov a archeológov s bádateľmi prírodných vied má vo Viedni dlhoročnú tradíciu (prvýkrát sa medziodborové stretnutie uskutočnilo v roku 1990 v meste Zwettl v Dolnom Rakúsku). Konfrontácia historických, či archeologických prameňov s poznatkami, ktoré prinášajú prírodovedné metódy, reprezentuje novú perspektívu výskumu. Avšak pomerne dlhý časový interval, ktorý prešiel od doby, kedy sa konala konferencia a boli odovzdané príspevky do zborníka, poznačoval aj ich aktuálnosť. Aj keď autori viacerých štúdií prispôsobili svoje výstupy súčasnemu stavu poznania, vyše desaťročný odstup vydania publikácie je citeľný. Pozitívny dojem z publikácie tiež kalí skutočnosť, že s viacerými v zborníku zverejnenými poznatkami sa archeologická bádateľská obec mala možnosť medzičasom oboznámiť pri iných príležitostiach.

Recenzovaná práca sa začína úvodným slovom editorky korpusu, Barbary Horejs, o zameraní publikačného radu Mitteilungen der Prähistorischen Kommission po reforme Rakúskej akadémie vied a integrácii výskumu (s. 7). Naň nadväzujú úvodné poznámky od zostavovateľov zborníka, Herwiga Friesingera a Aloisa Stuppnera (s. 9–12). Načrtávajú otázky týkajúce sa vzájomných vzťahov človeka a jeho životného prostredia, ktoré zohrávajú v archeologickom výskume čoraz dôležitejšiu úlohu. V dobe železnej a rímskej došlo k zásadným zmenám vo vnímaní okolitej prírody človekom. Zmenili sa stratégie vo využívaní krajiny, v zakladaní sídlisk a exploatacii územia v ich okolí. Práve prostredníctvom spolupráce viacerých vedných disciplín je možné priniesť nové výsledky, riešenia a pohľady na problematiku klímy a životného prostredia človeka v protohistórii.

Vlastný obsah zväzku je rozdelený do troch hlavných častí, z ktorých každá pojednáva o inom špecifickom probléme. Prvá časť zborníka s podtitulom „Naturwissenschaftliche Beiträge“ pozostáva zo šiestich príspevkov zameraných na nové metódy a stratégie používané pri

rekonštrukcii historickej klímy a prostredia v súvislosti s pravekým a včasnohistorickým osídlením. Čitateľ sa oboznamuje s bežnými, zaužívanými metódami, ale aj s novými interdisciplinárnymi prístupmi.

Úvodný príspevok kolektívu autorov Michael Grabner, Rupert Wimmer a Hans Reschreiter (s. 15–22) sa zameriava na výhody, aké môže priniesť dendrochronológia pre archeologický výskum. Najčastejšie sa táto metóda spája s datovaním drevených objektov, keďže v našom prostredí neexistuje žiaden iný organizmus, ktorý by dokázal zaznamenať beh času tak dôkladne ako strom v podobe letokruhov. Autori však informujú, že dendrochronológia nie je len zdrojom k datovaniu drevených objektov, ale využitie dendrochronologických metód má v archeológii široké uplatnenie. Umožňuje rekonštruovať využívanie drevín, jeho zmeny a s tým spojené lesné hospodárstvo. Zároveň je ale možné z letokruhov vyčítať aj poznatky o zmene klímy a základné informácie o stave životného prostredia, čo má zásadnú úlohu v poznávaní predovšetkým pravekého a včasnohistorického osídlenia. Analýza vhodnej vzorky tak môže priniesť jedinečné informácie, čo je možné dosiahnuť len pri intenzívnej interdisciplinárnej spolupráci.

V druhej štúdii Burghart Schmidt a Wolfgang Gruhle (s. 23–33) prezentujú, v čase konania konferencie pomerne novú dendrochronologickú metódu založenú na analýze dlhotrvajúcich vzorov v letokruhoch, ktoré nie sú závislé na absolútnych hodnotách ich šírky. Namiesto použitia zaužívaných procedúr indexovania analyzovali kolísanie mobility rastu letokruhov. Na základe porovnávania západoeurópskych dendrochronologických kriviek s krivkou spadnutého množstva zrážok počas posledných troch storočí vytvorili tzv. *Wuchs-Homogenitätskurve* (HG-krivku), pomocou ktorej možno rekonštruovať klimatické podmienky pre staršie obdobia. Pokiaľ by bola doložená presnosť výsledkov predkladanej metódy, predstavovala by metodicky nezávislý a pomerne presný nástroj pre skúmanie dejín klímy v pravekej a včasnohistorickej Európe. Medzičasom bola táto metóda aplikovaná pri rekonštrukcii zmien klimatických podmienok vybraných období (Schmidt/Gruhle 2003a; 2003b; Schmidt/Gruhle/Rück 2004). Zdá sa tak, že táto, z dendrochronológie vychádzajúca metóda môže poskytnúť nadregionálne platné a zároveň pomerne presne datované informácie. Prinajmenšom však aplikovanie klimatológie v zornom poli pravekej a včasnohistorickej archeológie môže výrazne prispieť k diskusii v mnohých otázkach.

Na predložené poznatky výskumu o historickej klíme autorov Schmidt/Gruhle reaguje v stručnej podobe archeologicko-historickým komentárom Thomas Fischer (s. 35–38). Porovnáva vybrané včasnohistorické obdobia, ktoré sú známe predovšetkým turbulentnými časmi a presunmi veľkého počtu obyvateľov, s dramatickými výkyvmi na klimatickej krivke Schmidta a Gruhla. Väčšinou sú klimatické zmeny interpretované ako náhle zhoršenie klimatických podmienok, či už k suchšiemu alebo vlhkejšiemu podnebiu, na ktoré poľnohospodárstvo nie je schopné rýchlo reagovať. Ako príklady autor vo svojom komentári ponúkol hneď niekoľko udalostí známych z antických prameňov, ktoré vynikajú na prvý pohľad – veľké sťahovania a presuny národov (keltská

migrácia, ťaženie Kimbrov a Teutónov, nepokoje a vojenské akcie barbarov voči Rímskej ríši v 3. stor. po Kr., obdobie sťahovania národov a pod.). Ak by sa potvrdili vzťahy medzi vývojom vo včasnohistorickom období a klimatickými výkyvmi, bolo by tak možné vysvetliť rôznorodé historicko-kultúrne fenomény. Historické procesy a zvraty by tak nemali len politicko-historické dôvody, ale taktiež k možným príčinám zmien by bolo potrebné pripočítať klimatický vplyv. Mnohé historické udalosti, spoločenské, hospodárske, či politické zmeny, ktoré sa v minulosti vysvetľovali sociálnymi aspektmi, by mohli byť práve dôsledkom klimatických výkyvov. Tie v určitom časovom horizonte pôsobili ako rozhodujúci stimul v hospodárskom živote spoločnosti a sekundárne sa prejavili v podobe historických udalostí, etnických migrácií, či sociálno-politických konfliktov.

Vo štvrtom príspevku Hansjörg Küster (s. 39–44) osvetľuje „Grundzüge der Landschafts entwicklung zwischen prähistorischen „Wildnis“ und Zivilisation“ na základe peľových diagramov. Tie autor vyzdvihuje ako vynikajúci prameň k poznaniu minulosti. Neslúžia len k evidencii rozšírenia vegetácie, v ktorej sa odráža vývoj klímy, ale predovšetkým predstavujú prameň k všeobecnému priebehu vývoja osídlenia. Poznatky palynologického výskumu sa využívajú aj pri určovaní ľudského vplyvu na životné prostredie, keďže žiaden ekosystém nie je stabilný a vždy podlieha zmenám. Je ale potrebné objektívne konštatovať, že peľové stratigrafie nie sú úplným a totožným obrazom o vývoji vegetácie, keďže peľové zrná rôznych rastlín sú importované rôznorodo. Avšak je v nich možné vyčítať zmeny vo frekvenciách rôznych rastlinných druhov, ktoré môžu byť vo vzťahu s historickými a archeologickými prameňmi a možno z nich vychádzať pri vyhlásení o priebehu osídlenia a hospodárskeho rozvoja oblasti.

Günther Karl Kunst (s. 45–56) prispel do zborníka štúdiou, v ktorej sa zaoberá zvyškami divožijúcich zvierat z územia východného Rakúska. Analýza zvieracích kostí patrí k základným metódam a je zásadná pre pozorovanie kvality a vzťahu človeka k svojmu prostrediu. Kostrové pozostatky voľne žijúcich zvierat vypovedajú o minulom ekosystéme a o ich využití ľuďmi. Autor upozorňuje, že na archeologických lokalitách doložené druhy voľne žijúcich zvierat síce podliehajú rôznym selekciám ľuďmi (napr. lov určitých zvierat) a preto je ich výpovedná hodnota obmedzená, zároveň nám ale poskytujú obraz o ich prirodzenom životnom prostredí a ich využiteľnosti a dostupnosti pre človeka. Na základe prípadovej štúdie z lokalít dolného Rakúska a Burgenlandu autor diskutuje práve o dôležitosti nahliadať detailnejšie na pozostatky voľne žijúcich zvierat vo včasnohistorickej spoločnosti a vyzdvihuje ich význam ako ekologických historických prameňov.

Problemátike kvartérnej malakológie v kontexte nálezov z územia Rakúska sa v stručnej podobe venuje Christa Frank-Fellner (s. 57, 58). Mäkkýše sú druhým najrozšírenejším živočíšnym druhom, pričom príspevok publikovaný v recenzovanom zborníku sa zaoberá „pravekými“ spoločenstvami mäkkýšov, najmä malými mušľami a slimačmi ulitami, keďže niektoré spoločenstvá mäkkýšov sa objavujú len na špecifických stanovištiach. Na základe toho, aké druhy mäkkýšov sa vyskytujú v tej ktorej oblasti, je možné rekonštruovať ich životné prostredie a vegetačné, či klimatické podmienky pravekých a protohistorických období. Medzičasom sa autorke podarilo publikovať na túto tému rozsiahlu monografiu (Frank 2006).

Archeologickej tematike je venovaná druhá časť publikácie. Tvorí ju sedem štúdií zameraných na problematiku poľnohospodárstva od mladšej doby železnej po obdobie včasného stredoveku. Archeologický výskum v tejto oblasti je založený predovšetkým na nálezoch poľnohospodárskeho náradia, ktoré predstavuje jeden z najdôležitejších prameňov reflektujúcich technologické zmeny a inovácie v získavaní potravy a pestovaní plodín.

Prvú štúdiu v tejto časti napísal Maciej Karwowski (s. 61–65). Zaoberá sa v nej nálezom štyroch artefaktov z parohoviny nájdených počas výskumu v roku 2004 v menšom laténskom objekte v rakúskom Oberleiserbergu. K trom z nich sa nepodarilo autorovi nájsť vhodnú analógiu ani v prostredí laténskej kultúry, ani v iných pre- a protohistorických obdobiach. Otázka funkcie, rovnako ako predbežná rekonštrukcia je naďalej otvorená. Zdá sa však, že mohli tvoriť konštrukciu, ktorá pracovala na základe pohybov/posunov šnúr a remeňov. Stanovenie konkrétnych kritérií pre rozlíšenie, či ide o objekty praktickej funkcie alebo symbolického významu, zostáva naďalej obtiažne. Faktom však je, že predložené predmety obohacujú relatívne nepočetný fond nálezov vyrobených z parohoviny, datovaných do doby laténskej.

Doba laténska priniesla aj nebyvalý rozmach hospodárskeho života nevynímajúc sortiment poľnohospodárskeho náradia. Na našom území čerpáme poznatky o náradí slúžiacom k obrábaniu pôdy, zberu a spracovaniu plodín najmä zo sídliskových nálezov a depotov, ktoré sú tu hlavne v mladšej fáze doby laténskej hojne zastúpené. Práve tejto téme sa venuje príspevok Karola Pietu (s. 67–86). V severnej časti Karpatskej kotliny v súčasnosti disponujeme pozoruhodným počtom železného poľnohospodárskeho náradia z doby laténskej. K dovtedy známemu sortimentu pribudli nové druhy náradia, ktoré prispeli ku skvalitňovaniu prípravy pôdy a zberu úrody. Autor sa detailne zaoberá náradím, ktoré slúžilo k obrábaniu pôdy: úzke a široké radlice, krájadlo/čerieslo, motyky, rýle, brány; a zberovým náradím: kosáky, zberové nože, srpy, polokosy a kosy. Zhrňujúce poznatky k tejto téme môžeme nájsť aj v autorovej rozsiahlej monografii (Pietu 2008, 214–228; 2010, 230–244).

Andrzej Kokowski (s. 87–107) prispel do recenzovaného zborníka článkom o gótskom roľníctve v priebehu doby rímskej a na začiatku obdobia sťahovania národov, v ktorom zhrňuje prehľadne a veľmi detailne celú sledovanú problematiku. Autor prezentuje stav výskumu roľníctva a chovu zvierat naprieč štyrmi archeologickými kultúrami, ktoré sú súčasťou tzv. gótskeho okruhu (kultúra wielbarská, skupina masłomęcka, kultúra černachovská a kultúra Sântana de Mureș). Pozornosť je v príspevku sústredená najmä na analýzu chovu zvierat. Len okrajovo sa čitateľ dozvie aj o zastúpení pestovaných rastlín, čo je ale spôsobené stavom výskumu a nedostatočným publikovaním výsledkov v jednotlivých oblastiach gótskeho kultúrneho okruhu. Na príklade percentuálneho podielu pestovaných plodín a chovaných zvierat autor dokumentuje stav roľníctva a načrtáva otázku, či a akým spôsobom vplývalo rozdielne podnebie a klíma na zastúpenie druhov zvierat a plodín. Analytický text je doplnený rozsiahlym súpisom nálezísk zahŕňajúcich nálezy radlíc a krájadiel, kosákov a polokos a rotačných žarnovov. Málo modifikovanú verziu článku publikoval autor aj v poľskom jazyku (Kokowski 2005).

Príspevok Márie Hajnalovej a Vladimíra Varsika (s. 109–136) sa podrobne zaoberá výskumom germánskeho sídliska vo Veľkom Mederi, ktorý sa uskutočnil v roku 2003.

Vďaka blízkosti rímskoprovinciálneho pohraničia prúdilo do Veľkého Medera pomerne vysoké množstvo rímskych výrobkov, najmä keramiky. Z toho dôvodu si autori položili otázku, ako a či vôbec ovplyvnila Rímska ríša výrobu potravín a poľnohospodárstvo na severnom brehu Dunaja. Systematicky sa podarilo preskúmať dve zemnice z doby rímskej, na ktoré boli aplikované jednak archeologické, ako i archeobotanické výskumné metódy. Každá metóda ponúka trochu iné informácie a najlepším spôsobom pre dosiahnutie najhodnotnejších výsledkov je použitie oboch metód. Poznatky je teda možné dosiahnuť len pri úzkej spolupráci botanika a archeológa. Priamo položené otázky výskumu však nepriniesli jasné odpovede. Naďalej je tak potrebné študovať a porovnávať archeobotanické údaje z germánskych a rímskych sídlisk, aj keď získané archeobotanické údaje významným spôsobom dokresľujú obraz úrovne germánskeho hospodárstva v dobe rímskej na juhozápadnom Slovensku. Pestovanie širokého spektra plodín a použitie rozdielnych agrotechnických postupov indikuje, že poľnohospodárstvo zohrávalo dôležitú úlohu v živote germánskej spoločnosti na území severne od Dunaja. Tieto poznatky boli už medzičasom zúročené v pomerne rozsiahlej štúdii autorov o kvádskom roľníctve na Slovensku (Hajnalová/Varsík 2010).

V porovnaní s barbarikom, s poľnohospodárskou nadprodukciou v Rímskej ríši bolo disponované oveľa intenzívnejšie a špecializovanejšie. Schopnosť reagovať na zmeny podmienok životného prostredia alebo hospodárskej situácie prostredníctvom premeny pestovaných plodín alebo produkovanej tovaru bola omnoho väčšia. Medzi poľnohospodársky pomerne senzibilnejšie územia Rímskej ríše patrila Pádska nížina. Úvahu nad interakciou medzi človekom a prostredím v oblasti Pádu, ktorá má relatívne citlivý ekosystém, približuje v štúdii Salvatore Ortisi (s. 137–144). Na príklade okolia dnešnej Modeny, kde dlhoročný výskum umožnil rekonštrukciu vidieckeho osídlenia počas celej existencie Rímskej ríše, sa autor snaží osvetliť dôvody meniacej sa intenzity v rurálnych oblastiach. V strednej a neskorej dobe rímskej zjavne rastie v okolí Modeny význam pastierstva a teda s tým je spojený pokles poľnohospodárskej produkcie. Špecializácia na chov zvierat a zvýšená remeselná produkcia by mohla byť považovaná za následok meniacich sa podmienok prostredia, napr. ako zhoršujúcej sa klímy s väčším počtom zrážok. V tesnej previazanosti miest a vidieckych oblastí v antike sa v rednutí osídlenia môže odrážať aj úpadok rímskej *Mutiny* ako strediska obchodu a trhu. Je však stále nejasné, či možnou príčinou úpadku vidieckeho osídlenia regiónu sú ekologické dôvody (zhoršujúca sa klíma s povodňami a zvýšenie erózie pôdy). Ekologické faktory, ako aj umelý zásah človeka do prírody a zosilnené prírodné katastrofy ako jeho možný priamy dôsledok, sú v citlivých ekosystémoch, ako Pádska nížina, celkom pravdepodobné. Problémom je, že sú len ojedinele zistené a potvrdené aj v archeologicky relatívne dobre preskúmaných zónach ako je južné okolie Modeny.

Franz Glaser (s. 145–151) nadväzuje príspevkom o hospodárskom zázemí neskoroantických výšinných sídlisk v provincii *Noricum Mediterraneum*. Sídlna činnosť v údoliach alpskej oblasti v 5. a 6. stor. je takmer neznáma. Výnimkou sú opevnené výšinné sídliská, kde okolo roku 400 po Kr. nachádzame aj včasnokresťanské stavby. V štúdii autor predkladá ucelený prehľad na hospodárske zázemie lokality Hemmaberg bei Globasnitz, v ktorej prezentuje

výsledky archeozoologických a archeobotanických analýz. Na ich základe autor interpretuje osídlenie oblasti. Aj keď v údoliach nie sú doposiaľ evidované nížinné sídliská, ich existencia je pravdepodobná. Keďže výšinné lokality nemali vhodné podmienky na pestovanie obilnín a chov dobytka, muselo byť prítomné zázemie, ktoré bolo schopné ich zásobovať. Preto je potrebné predpokladať v údoliach zodpovedajúce hospodárske oblasti. Potvrďuje to aj častý výskyt kostrových pozostatkov mladých zvierat (najmä dobytok, menej ošípané, ovce/kozy, hydina) v blízkosti stavby kostola na Hemmabergu, ako aj vysoký podiel prosa v nálezoch (71,6%).

V poslednom príspevku „archeologickej“ časti recenzovanej publikácie sa Mária Hajnalová a Kristián Elsček (s. 153–172) venujú archeologickému a archeobotanickému vyhodnoteniu nálezu studne z Malaciek, z polohy Vinohrádok, ktorá bola dendrochronologicky datovaná na začiatok 8. stor. Z povodia Moravy poznáme relatívne veľké množstvo včasnostredovekých nálezísk, ale objekty z 7.–8. stor. sú pomerne zriedkavým objavom. Archeobotanická analýza makrozvyškov z výplne studne priniesla kvalitatívne nové informácie o včasnostredovekom sortimente pestovaných plodín (a burín). Ojedinelý nález zo studne predstavujú hroznové jadierka, ktoré by mohli indikovať začiatok regionálneho pestovania viniča vo včasnom stredoveku. Dokladom môžu byť špeciálne vinohradnícke nože odkryté v kontextoch datovaných do 6.–8. stor. Avšak archeobotanika doposiaľ neeviduje väčšie kolekcie makrozvyškov hrozna skôr ako v 13. stor., čo nepodporuje hypotézu o včasnostredovekom vinohradníctve. Jednoznačne však nález z Malaciek prispieva k diskusií o vinohradníctve vo včasnom stredoveku na juhozápadnom Slovensku.

Tretia, záverečná časť „Historische Beiträge“ prezentuje dva príspevky vychádzajúce z písomných prameňov.

Štúdia Gebharda Dobescha (s. 175–219) približuje ekonomiku a politiku v Gálii a v Rímskej ríši v období prvých desaťročí po Cézarovi. K tejto téme existuje relatívne veľa materiálu v písomných prameňoch, avšak len zriedka bola predmetom výskumu. Autor sa zameriava na obdobie po skončení galskej vojny, ale nevyhýba sa ani vybraným udalostiam pred a počas jej trvania, najmä tým, ktorých dôsledky bolo možné sledovať aj v neskoršom období. Práve v tejto dobe boli v oblasti politiky a hospodárstva vytvorené prvé predpoklady, ktoré viedli k výslednej galo-rímskej kultúre. Výpoveď antických písomných prameňov dosvedčuje, že Gália bola v druhej polovici 1. stor. pred Kr. hospodársky a kultúrne spojená so stredomorským priestorom.

V poradí posledný do zborníka zaradený text autora Karla Brunnera (s. 221–227) sa líši od väčšiny príspevkov publikovaných v recenzovanej publikácii. Jednak je to tým, že autor je historik, na druhú stranu tým, že téma tejto štúdie zasahuje do obdobia stredoveku. Autor v nej stručne prezentuje náčrt vzťahu človeka a životného prostredia na základe reálií zachytiteľných v písomných prameňoch dochovaných z obdobia včasného stredoveku. Na príklade vybraných náboženských spisov ilustruje, akým spôsobom sa pretavovali prírodné podmienky, v ktorých človek žil, do textov stredovekých učencov. Na záver príspevku tiež zdôrazňuje potrebu interdisciplinárnej spolupráce a nutnosti určenia presného kontextu písomných prameňov od historikov, keďže v tomto odbore nevzdelaný človek môže mať problém zistiť kategóriu textu, či úmysly autorov.

Závěrečná část tohto inšpiratívneho zborníka obsahuje, ako býva zvykom, zoznam skratiek citovaných časopisov, edičných rád a katalógov, doplnený o zoznam účastníkov konferencie a adresár autorov štúdií (s. 229–236).

Na záver by som chcela apelovať na zostavovateľov takýchto zborníkov ohľadom formálnych kritérií pri tvorení publikácie. Z formálneho hľadiska je trochu zarážajúca absencia inojazyčného (napr. anglického) súhrnu a prípadných dvojazyčných popiskov pri ilustráciách, keďže príspevky vychádzajú len v nemeckom jazyku (aj keď je pravdou, že nemčina patrí medzi svetové jazyky). Pozastavujem sa aj pri neprítomnosti statí Abstract a Zusammenfassung pred úvodom, resp. v závere príspevkov, ktoré na týchto miestach pri štúdiu odbornej literatúry obvykle nachádzame (a to aj vo viacerých nemeckých a rakúskych periodikách). Nepochybne tak bude ochudobnená nemalá časť špecialistov z krajín, ktoré sú situované, povedzme, mimo nemeckú jazykovú a kultúrnu sféru, hoci sú jazykovo dostupné pre radu potenciálnych záujemcov. Aj napriek uvedeným pripomienkam musím skonštatovať, že editorom sa podarilo vytvoriť zborník, v ktorom zosúladiť výsledky práce archeológov a historikov s odborníkmi z prírodovedných disciplín. Recenzované dielo zdôrazňuje dôležitosť blízkej spolupráce medzi viacerými vednými odbormi a v súčasnom stave výskumu ukazuje, že širšia medziodborová spolupráca je už nevyhnutnosťou.

LITERATÚRA

Frank 2006 – Ch. Frank: Plio-pleistozäne und holozäne Mollusken Österreichs. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 62. Wien 2006.

Hajnalová/Varsik 2010 – M. Hajnalová/V. Varsik: Kvádske roľníctvo na Slovensku z pohľadu archeológie a archeobotaniky. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (Ed.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídľiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Nitra 2010, 181–224.

Kokowski 2005 – A. Kokowski: Przyczynek do studiów nad dziejami gockiego rolnictwa w okresie rzymskim i we wczesnym okresie wędrówek ludów. In: P. Łuczkiewicz/M. Gładysz-Juścińska/M. Juściński/B. Niezabitowska/S. Sadowski (Red.): Europa Barbarica, ćwierćwieku archeologii w Masłomęczu. Mon. Stud. Gothica IV. Lublin 2005, 199–214.

Pieta 2008 – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008.

Pieta 2010 – K. Pieta: Die keltische Besiedlung in der Slowakei. Jüngere Latènezeit. Nitra 2010.

Schmidt/Grühle 2003a – B. Schmidt/W. Grühle: Niederschlagsschwankungen in Westeuropa während der letzten 8000 Jahren. Versuche einer Rekonstruktion mit Hilfe eines neuen dendrochronologischen Verfahrens (Grad der Wuchshomogenität). Arch. Korrb. 33, 2003, 281–300.

Schmidt/Grühle 2003b – B. Schmidt/W. Grühle: Klimaextreme im römischer Zeit. Eine Strukturanalyse dendrochronologischer Daten. Arch. Korrb. 33, 2003, 421–426.

Schmidt/Grühle/Rück 2004 – B. Schmidt/W. Grühle/O. Rück: Klimaextreme in bandkeramischer Zeit (5300 bis 5000 v. Chr.). Interpretation dendrochronologischer rundarchäologischer Befunde. Arch. Korrb. 33, 2004, 303–307.

Miroslava Švihurová

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK

ABKÜRZUNGEN VON ZEITSCHRIFTEN UND PERIODIKA

ABBREVIATIONS OF JOURNALS AND PERIODICALS

- Acta Arch. Carpathica = Acta Archaeologica Carpathica. Kraków
- Acta Arch. Opaviensia = Acta Archaeologica Opaviensia. Opava
- Acta Hist. et Mus. Univ. Silesianae Opaviensis = Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis. Opava
- Acta Mus. Moraviae. Scien. Soc. = Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales. Brno
- Adsum = Adsum. Časopis bohoslovcov Kňazského seminára sv. Cyrila a Metoda v Bratislave. Bratislava
- Alba Regia = Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. Székesfehérvár
- Alt-Thüringen = Alt-Thüringen. Jahresschrift des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens
- An. Praehist. Leidensia = Analecta Praehistorica Leidensia. Publications of the Institute for Prehistory of the University of Leiden. Leiden
- Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata. Budapest
- Arch. Hist. = Archaeologia historica. Brno
- Arch. Korrb. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
- Arch. Moravy a Slezska = Archeologie Moravy a Slezska. Kopřivnice – Hulín – Frýdek-Místek – Havířov
- Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
- Ars = Ars. Umeleckohistorický časopis Ústavu dejín umenia Slovenskej akadémie vied. Bratislava
- AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
- Badania Arch. Górny Śląsk i Ziemie Pograniczne = Badania Archeologiczne na Górnym Śląsku i Ziemiach Pogranicznych w roku. Katowice
- Balneol. Spraw. = Balneologický spravodajca. Balneological bulletin. Balneohistorica Slovaca. Piešťany
- Bratislava = Bratislava. Časopis Učené Spoločnosti Šafaříkovy. Bratislava
- Bratislavské Noviny = Bratislavské noviny. Bratislava
- Castrum Novum = Castrum Novum. Zborník Okresného múzea. Nové Zámky
- Církevní Dějiny = Církevní dějiny. Osobnosti, události, struktury, mentality. Brno
- Čas. Moravského Muz. Brno. Vědy Spol. = Časopis Moravského muzea v Brně. Vědy společenské. Brno
- Čas. Slezského Muz. (B) = Časopis Slezského zemského muzea v Opavě. Vědy historické (B). Opava
- Čas. Vlasteneckého Muz. Spolku Olomouc = Časopis Vlasteneckého muzejního spolku Olomouckého. Olomouc
- Duchovný Pastier = Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život. Trnava
- Geogr. Čas. = Geografický časopis. Časopis Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied. Bratislava
- Hist. Revue = Historická revue. Časopis o dejinách spoločnosti. Bratislava
- Hist. Slovaca = Historica Slovaca. Sborník Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení (Časopis Slovenskej učenej spoločnosti). Bratislava
- Hist. Štúd. = Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Bratislava
- Hist. Zbor. MS = Historický zborník Matice Slovenskej. Martin
- Church Hist. = Church History. Studies in Christianity and Culture. (Cambridge University Press)
- Inf. SAS = Informátor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV. Nitra
- Jahrb. Männer Morgenstern = Jahrbuch der Männer vom Morgenstern. Bremerhaven
- Jahrb. RGZM = Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz. Mainz am Rhein
- Katolícke Noviny = Katolícke noviny. Bratislava
- Kuděj = Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny. Praha
- Kultúra Slova = Kultúra slova. Vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Bratislava
- Kultúrne Dejiny = Kultúrne dejiny. Ružomberok
- Mat. i Spraw. (Rzeszów) = Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Rzeszów
- Mitt. Beskiden-Vereins = Mitteilungen des Beskiden-Vereins. Bielsko-Biala
- Monumentorum Tutela = Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok. Bratislava
- Noviny Slez. Univ. = Noviny Slezské univerzity. Zpravodajský portál Slezské univerzity v Opavě. Opava
- Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
- Pam. a Múz. = Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Bratislava
- Poodří = Poodří. Vlastivědný časopis obyvatel horní Odry. Ostrava
- Praehist. = Praehistorica. Praha
- Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová řada. Časopis moravských a slezských archeologů. Brno
- Preist. Alpina = Preistoria Alpina. Rendiconti delle Società di Cultura Preistorica Tridentina. Trento
- Przegląd Arch. = Przegląd Archeologiczny. Wrocław
- Přehled Výzkumů = Přehled výzkumů Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Brno
- Proc. Prehist. Soc. = Proceedings of the Prehistoric Society. Cambridge
- Revue Piešťany = Revue Piešťany. Kultúrno-spoločenský štvrťročník. Piešťany
- Sbor. MSS = Sborník Muzeální slovenskej spoločnosti. Martin
- Sbor. Národ. Muz. Praha. Hist. = Sborník Národního Muzea v Praze. Historie. Praha
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno E = Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Řada archeologicko-klassická (E). Brno
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno M = Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Řada archeologická (M). Brno
- Sbor. SNM. Hist. = Sborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

- Silesia Ant. = Silesia Antiqua. Wrocław
 Śląskie Spraw. Arch. = Śląskie Sprawozdania Archeologiczne. Wrocław
 Slezský Sbor. = Slezský sborník (Acta Silesiaca). Opava
 Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
 Slovácko = Slovácko. Národopisný sborník pro moravsko-slovenské pomezí. Uherské Hradiště
 Spraw. Arch. = Sprawozdania Archeologiczne. Kraków
 Stud. Arch. Slovaca Mediaev. = Studia archaeologica Slovaca mediaevalia. Bratislava
 Südost-Forsch. = Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas. München
 Štud. Zvesti AU SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra
 Történelmi Szemle = Történelmi Szemle. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest
 Vlast. Sbor. Okr. Nový Jičín = Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín. Nový Jičín
 Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra (Košice)
 Vznik a Počátky Slovanů = Vznik a počátky Slovanů – Origine et debuts des Slaves. Praha
 Wiadomości Arch. = Wiadomości Archeologiczne. Organ Muzealnictwa i Konserwatorstwa Archeologicznego. Warszawa
 Záhorie = Záhorie. Vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria. Skalica
 Zbor. FF UK = Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava
 Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
 Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

EDÍCIE VYDÁVANÉ V ARCHEOLOGICKOM ÚSTAVE SAV

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

FONTES

I. Benadík, B./Vlček, E./Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.	–
II. Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.	–
III. Chropovský, B./Dušek, M./Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960.	–
IV. Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.	–
V. Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.	€ 4,00
VI. Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966.	€ 5,00
VII. Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966.	€ 5,00
VIII. Bánesz, L.: Barca bei Košice – paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968.	–
IX. Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970.	–
X. Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971.	–
XI. Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972.	–
XII. Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974.	–
XIII. Ambros, C./Müller, H. H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980.	€ 3,00
XIV. Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.	–
XV. Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-23-7	–
Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X	–
Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9	–
XVI. Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6	€ 23,00
XVII. Kaminská, L.: Hörka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4	€ 23,00
XVIII. Varsík, V.: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-34-5	€ 31,00
XIX. Šalkovský, P.: Hradý západných Slovanov. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-95-6	€ 64,00

CATALOGI

I. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968.	€ 6,00
II. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968.	–
III. Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968.	–
IV. Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.	€ 5,00
V. Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.	–
VI. Veliačik, L./Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6	–
VII. Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0	–
VIII. Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X	–
IX. Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2	€ 20,00
X. Kolník, T./Varsík, V./Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-98-5	€ 45,00
XI. Lamiová-Schmiedlová, M.: Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-13-0	€ 20,70
XII. Kaminská, L.: Čičarovce-Veľká Moľva. Výskum polykultúrneho sídliska. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-28-4	€ 22,50
XIII. Březinová, G./Pažinová, N.: Neolitická osada. Hurbanovo-Bohatá. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-37-6	€ 38,50
XIV. Olexa, L./Nováček, T.: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg I (hroby 1–310). Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-46-8	€ 81,00
XV. Olexa, L./Nováček, T.: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg II (hroby 311–???). Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-91-8	€ 84,00

VARIA

II. Beljak, J./Beljak Pažinová, N./Mitáš, V.: Stredné a horné Poiplie. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-64-2	nepredajné
III. Horváthová, E./Hreha, R.: Dolný Zemplín. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-66-6	nepredajné
IV. Soják, M.: Spiš. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-67-3	nepredajné
V. Ruttkayova, J./Ruttkay, M.: Horné Požitavie. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 80-89315-65-9	nepredajné

STUDIA

I. Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.	–
II. Veliačik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.	–
III. Fusek, G.: Slovensko vo včasnოსlovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2	–
IV. Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9	–
V. Pavúk, J./Bátora, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5	–
VI. Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0	€ 17,00
VII. Ruttkay, A./Ruttkay, M./Šalkovský, P. (Eds.): Slovensko vo včasnოს sredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1	–
VIII. Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5	–
IX. Pieta, K./Ruttkay, A./Ruttkay, M. (Eds.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007. Druhé vydanie. ISBN 978-80-88709-91-6	–
X. Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28,00
XI. Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	–
XII. Pieta, K.: Die Keltische Besiedlung der Slowakei. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-31-4	€ 36,00
XIII. Horváthová, E.: Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-33-8	€ 32,00
XIV. Šalkovský, P.: Stredné Slovensko vo včasnოს sredoveku. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-39-0	€ 22,50
XV. Hunka, J.: Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-50-5	€ 78,00
XVI. Novotná, M./Soják, M.: Veľká Lomnica – Burchbrich urzeitliches Dorf unter den Hohen Tatra. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-49-9	€ 80,00
XVII. Malček, R.: Lieskovec-Hrádok. Výšinné sídlisko badenskej kultúry. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-52-9	€ 78,00
XVIII. Robak, Z.: Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII-X wiek. I część. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-51-2	€ 40,00
XIX. Robak, Z.: Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII-X wiek. II część. Nitra 2014. ISBN 978-80-89315-58-1	€ 40,00
XX. Hreha, R.: Bukovohorská kultúra na Slovensku vo svetle výskumov v Šarišských Michaľanoch a Zemlinských Kopčanoch. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-61-1	€ 82,00
XXI. Benkovský-Pivovarová, Z./Chropovský, B.: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit aus der Westslowakei. Teil 1. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-71-0	nepredajné
XXII. Benkovský-Pivovarová, Z./Chropovský, B.: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit aus der Westslowakei. Teil 2. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-73-4	nepredajné
XXIII. Ďuriš, J.: Architektúra domu na základe analýzy mazanice z mladšej a neskorej doby kamennej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-72-7	nepredajné
XXIV. Miroššayová, E.: Postavenie pohrebiska v Ždani v kontexte historického vývoja v severnom Potisi. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-62-8	€ 58,00
XXV. Hanuliak, M./Kuzma, I.: Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9.–13. storočia. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-90-1	€ 83,00

COMMUNICATIONES

I. Bátora, J./Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7	€ 28,00
II. Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5	€ 25,00
III. Friesinger, H./Pieta, K./Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2	€ 28,00
IV. Cheben, I./Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1	€ 45,00
V. Kuzmová, K./Pieta, K./Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X	–
VI. Bátora, J./Furmánek, V./Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9	–
VII. Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7	–
VIII. Cheben, I./Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0	€ 55,00
IX. Cheben, I./Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-06-2	€ 47,00
X. Beljak, J./Březinová, G./Varsik, V. (Eds.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-24-6	€ 76,00
XI. Furmánek, V./Miroššayová, E. (Eds.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-26-0	€ 47,00
XII. Kuzmová, K./Rajtár, J. (Zost.): Rímsky kastel v Iži. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-32-1	€ 20,70
XIII. Kujovský, R./Mitáš, V. (Eds.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-41-3	€ 82,00
XIV. Březinová, G./Varsik, V. (Eds.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-42-0	€ 80,00
XV. Cheben, I./Soják, M. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2010. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-43-7	€ 80,00
XVI. Pieta, K. (Ed.): Bojná – nové výsledky výskumu včasnოს sredovekých hradísk. Nitra 2014. ISBN 978-80-89315-60-4	nepredajné
XVII. Oždání, O. (Ed.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-85-7	nepredajné
XVIII. Bátora, J./Tóth, P. (Eds.): Keď bronz vystrieda meď. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-93-2	€ 84,00

STARÉ SLOVENSKO

1. Bujna, J./Furmánek, V./Wiedermann, E. (Zost.): Archeológia ako historická veda. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-44-4	€ 48,00
2. Kaminská, L. (Zost.): Paleolit a mezolit. Nitra 2014. ISBN 978-80-89315-57-4	€ 54,00
4. Furmánek, V. (Zost.): Doba bronzová. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-87-1	nepredajné

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

I. Furmánek, V.: Radzovce – osada ľudu popolnicových polí. Reprint. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-27-7	–
II. Lamiová, M.: Zemlín – obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5	–
III. Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8	–
IV. Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6	–
V. Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1	€ 13,00
VI. Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8	€ 13,00
VII. Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0	€ 15,00
VIII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1	–
IX. Furmánek, V./Marková, K.: Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-09-3	€ 17,00
X. Šalkovský, P.: Detva. Praveké a včasnohistorické hradisko k dávnyim dejinám Slovenska. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-14-7	–

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

I. Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.–13. storočí. Nitra 1979.	–
II. Furmánek, V./Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů piliňské a kyjatické kultury. Nitra 1982.	–
III. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984.	€ 9,00
IV. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986.	–
V. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Tom. V. Nitra 1987.	€ 7,00
VI. Súčasné poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989.	€ 6,00
VII. Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany.
8 th Symposium Nitra – Nové Vozokany 1989. Nitra 1991.	€ 16,00
VIII. Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4	€ 9,00
IX. Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8	€ 13,00
X. Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5	€ 13,00

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

I. Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980.	–
II. Budinský-Krička, V.: Kráľovský Chlmec. Nitra 1980.	–
III. Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I, II. Tabuľky. Nitra 1981.	–
IV. Točík, A.: Malé Kosihy – osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.	–
V. Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld – Fundkatalog. Nitra 1983.	–
VI. Dušek, M./Dušková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985.	–
VII. Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho múzea. Nitra 1985.	–
VIII. Budinský-Krička, V./Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986.	–
IX. Kuzmová, K./Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988.	–
X. Hanuliak, M./Kuzma, I./Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5	€ 20,00
XI. Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5	–
XII. Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1	–
XIII. Dušek, M./Dušková, S.: Smolenice – Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2	€ 15,00

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDĚ ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20,00	Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod	€ 15,00
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20,00	Castrum Bene 7.	€ 22,00
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18,00	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15,00	Gravettien (perigordien) dans leur Cadre Ecologique.	€ 13,00
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 8,00	Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. II.	€ 13,00
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25,00	Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. III.	€ 15,00
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28,00	Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13,00
Archaeologia Historica 31/2006.	€ 30,00	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archaeologia Historica 33/2008.	€ 30,00	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7,00
Archaeologia Historica 34/2009.	€ 26,00	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1,00
Archaeologia Historica 35/2010.	€ 20,00	Europas mitte 1000.	€ 67,00
Archaeologia Historica 36/2011/1, 2.	€ 20,00	Gerulata I.	€ 20,00
Archaeologia Historica 37/2012/1, 2.	€ 25,00	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
Archeológia – História – Geografia (Archeológia).	€ 3,00	historischen Osteologie. Sep. SZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3,00
Archeológia – História – Geografia (Geografia).	€ 3,00	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2,00
Archeológia – História – Geografia (História).	€ 3,00	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3,00
Archeologická topografia Bratislavy.	€ 13,00	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9 13. 9. 1983.	€ 1,00
Archeologická topografia Košíc.	€ 13,00	Ján Dekan. Život a dielo.	€ 5,00
Archeologické pamiatky a súčasnosť.	€ 3,00	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10,00
Archeologičeskiye vesti.	€ 6,00	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10,00
AVANS v roku 1975.	€ 4,00	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1976.	€ 5,00	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13,00
AVANS v roku 1977.	€ 5,00	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1978.	€ 3,00	Slovenska. Pieta, K.	€ 13,00
AVANS v roku 1979.	€ 3,00	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1,00
AVANS v roku 1989.	€ 10,00	Neanderthals at Bojnice in the Context of Central Europe.	
AVANS v roku 1990.	€ 10,00	Neruda, P./Kaminská, L.	€ 16,00
AVANS v roku 1991.	€ 13,00	Numizmatika v Československu.	€ 3,00
AVANS v roku 1995.	€ 15,00	Pleistocene Environments and Archaeology of the	
AVANS v roku 1996.	€ 15,00	Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia.	€ 20,00
AVANS v roku 1997.	€ 18,00	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1998.	€ 18,00	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10,00
AVANS v roku 1999.	€ 19,00	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 2000.	€ 20,00	5. až z 13. stor. III. časť. Východné Slovensko.	€ 31,50
AVANS v roku 2001.	€ 32,00	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2002.	€ 22,00	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8,00
AVANS v roku 2003.	€ 23,00	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS – register za roky 1984–1993.	€ 25,00	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3,00
AVANS v roku 2004.	€ 27,00	Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS v roku 2005.	€ 27,00	za rok 1958, časť II.	€ 1,00
AVANS v roku 2006.	€ 29,00	Rímske kamenné pamiatky. Gerulata. Shmidtová, J.	€ 10,00
AVANS v roku 2007.	€ 29,00	Sádok – Cibajky – Šiance. Gogová, S.	€ 3,00
AVANS v roku 2008.	€ 33,50	Slovacchia. Crocevia delle civiltà Europee 2005.	
AVANS v roku 2009.	€ 84,50	Furmánek V./Kujovský R.	€ 25,00
AVANS v roku 2010.	€ 84,50	Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7,00
Bajč-Vikanovo. Sep. SZ 12/1964. Točík, A.	€ 1,00	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980. Melicher, J.	€ 2,00	Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981. Melicher, J.	€ 2,00	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986. Melicher, J.	€ 2,00	Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987. Melicher, J.	€ 1,00	Slovenská archeológia 1985/1.	€ 9,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.		Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9,00
Melicher, J./Mačalová, H.	€ 2,00	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.		Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10,00
Mačalová, H.	€ 3,00	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.		Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10,00
Jasečková, M.	€ 4,00	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.		Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10,00
Jasečková, M.	€ 4,00	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996		Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15,00
Jasečková, M.	€ 4,00	Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15,00
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.		Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15,00
Jasečková, M.	€ 4,00	Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15,00
Bojná. Nové nálezy z počiatkov slovenských dejín. Pieta, K.	€ 5,00	Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15,00

Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15,00	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8,00
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16,00	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9,00
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16,00	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6,00
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17,00	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5,00
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17,00	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18,00
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12,00	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15,00
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18,00	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20,00
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18,00	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18,00
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20,00	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15,00
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20,00	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20,00
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20,00	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21,00
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20,00	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20,00
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23,00
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25,00
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44,00	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30,00
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20,00
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20,00
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20,00
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40,00
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 43/2008.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 44/2008.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 45/2009.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 46/2009.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 47/2010.	€ 32,00
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 48/2010.	€ 35,80
Slovenská archeológia 2008/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 49/2011.	€ 35,00
Slovenská archeológia 2008/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 50/2011.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2009/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 51/2012.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2009/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 52/2012.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2010/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 53/2013.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2010/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 54/2013.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2011/1.	€ 22,00	Študijné zvesti 55/2014.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2011/2.	€ 22,00	Študijné zvesti 56/2014.	€ 74,00
Slovenská archeológia 2013/2.	€ 79,00	Študijné zvesti 57/2015.	nepredajné
Slovenská archeológia 2014/1.	€ 79,00	Študijné zvesti 58/2015.	nepredajné
Slovenská archeológia 2014/2.	€ 79,00	Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti	
Slovenská archeológia 2015/1.	€ 79,00	Mostnej ulice v Nitre. Březinová, G./Samuel, M.	€ 20,00
Slovenská archeológia 2015/2.	€ 79,00	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13,00
Slovenská numizmatika X.	€ 3,00	The Cradle of Christianity in Slovakia.	€ 98,00
Slovenská numizmatika XV.	€ 8,00	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5,00
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8,00	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika XX.	€ 12,00	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10,00
Stredné Slovensko 2.	€ 2,00	Ve službách archeologie IV.	€ 25,00
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18,00	Ve službách archeologie V.	€ 25,00
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3,00	Ve službách archeologie 2007/1.	€ 20,00
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4,00	Ve službách archeologie 2007/2.	€ 20,00
Studie muzea Kroměřížska 88.	€ 5,00	Ve službách archeologie 2008/1.	€ 40,00
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen		Ve službách archeologie 2008/2.	€ 40,00
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V./Točík, A.	€ 13,00	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlogo Čechov i Slovakov.	
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3,00	Katalog – Kiev.	€ 1,00
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3,00	Východoslovenský pravek – Special Issue.	€ 28,00
Študijné zvesti 10/1962.	€ 3,00	Východoslovenský pravek I.	€ 7,00
Študijné zvesti 12/1964.	€ 3,00	Východoslovenský pravek II.	€ 7,00
Študijné zvesti 13/1964.	€ 2,00	Východoslovenský pravek V.	€ 13,00
Študijné zvesti 14/1964.	€ 2,00	Východoslovenský pravek VI.	€ 20,00
Študijné zvesti 15/1965.	€ 3,00	Východoslovenský pravek VII.	€ 20,00
Študijné zvesti 16/1968.	€ 5,00	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20,00
Študijné zvesti 17/1969.	€ 5,00	Východoslovenský pravek IX.	€ 21,50
Študijné zvesti 18/1970.	€ 9,00	Východoslovenský pravek X.	€ 74,00
Študijné zvesti 19/1981.	€ 7,00		

